

L 64-3
702

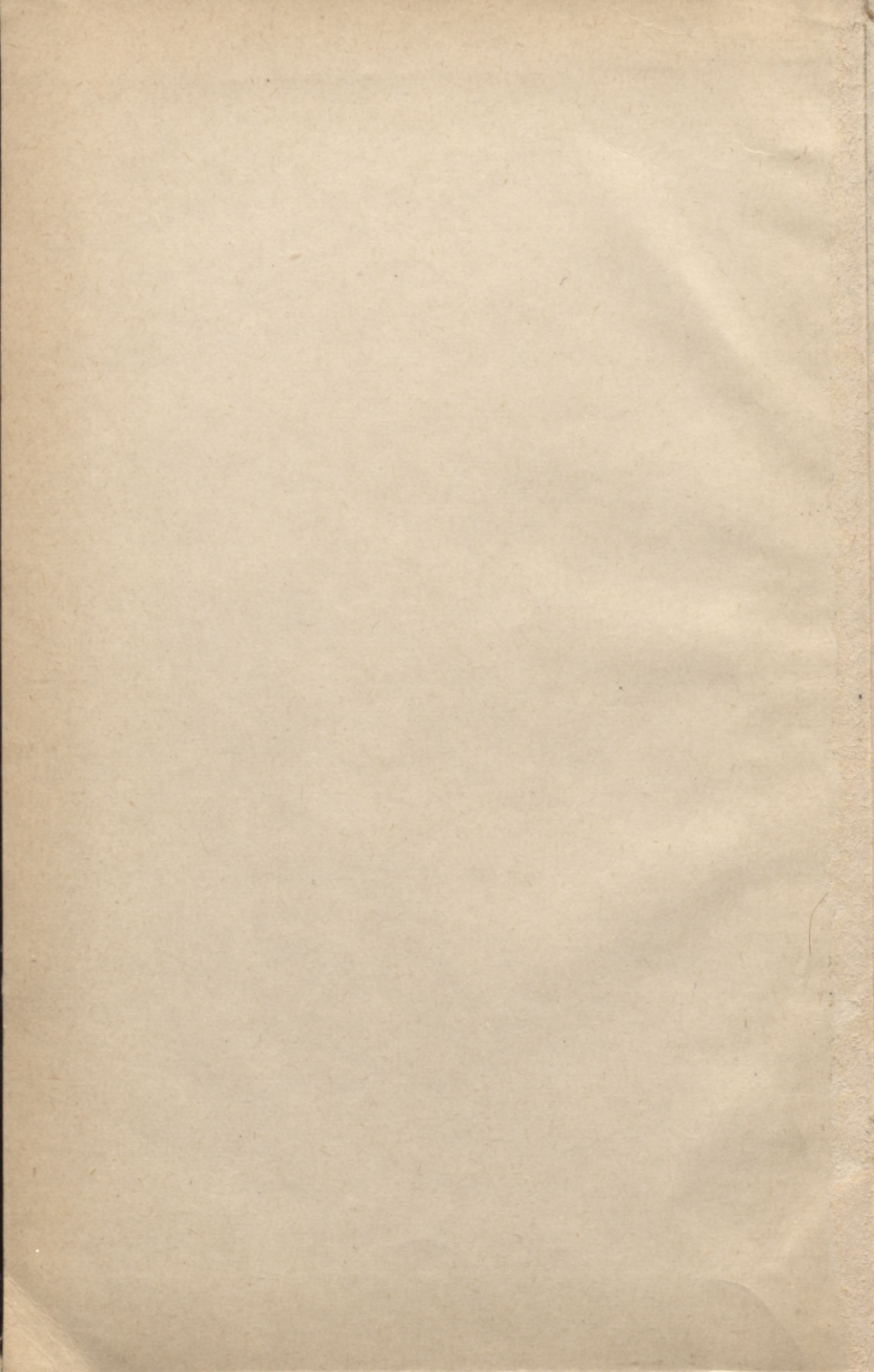
Z. BALEVICS

DAZNĪCA
UN VALSTS
BURŽUĀZISKĀJĀ
LATVIJĀ

1920 - 1940

L $\frac{64-3}{702}$

Dyeb
L
2

Z. BALEVICS

**DAZNĪCA
UN VALSTS
BURŽUĀ-
ZISKĀJĀ
LATVIJĀ**

1920 – 1940

LATVIJAS VALSTS IZDEVNIECIBA RIGĀ 1964

2
Ba338

Latv. PSR Valsts bibliotēka

~~65-2.049~~

665406000

Priekšvārds

Buržuāziskās sabiedrības rašanās laikā, tās cīņā pret atmirstošo feodālo iekārtu, kuras visvairāk vispārinātā sintēze un sankcija bija baznīca¹, revolucionārā buržuāzija izveidoja jaunu pasaules uzskatu. «Tas bija teoloģisks pasaules uzskats, pārvērstis laicīgā pasaules uzskatā. Dievišķo tiesību dogmu aizstāja cilvēka tiesības, baznīcu aizstāja valsts. Agrāk ekonomiskās un sabiedriskās attiecības uztvēra kā tādas, ko radījusi baznīca un dogma, jo tās bija sankcionējusi baznīca; tagad tās parādījās kā tādas, kas dibinātas uz tiesībām un ko radījusi valsts.»² Tā šo klasisko buržuāzijas pasaules uzskatu raksturoja F. Engelss, nosaukdams to par juridisko.

Revolucionārās buržuāzijas ideologi asi un dzēlīgi kritizēja reliģiju un baznīcu, deva savu ieguldījumu ateistiskās domas un antiklerikālisma attīstībā. Baznīcas šķiršana no valsts bija viena no buržuāziski demokrātisko revolūciju prasībām. Tomēr konsekvēnti un līdz galam baznīcas šķiršana no valsts netika realizēta nevienā kapitālistiskajā valstī: sagrabusi valsts varu un pārvērtusi to par buržuāzijas diktatūras ieroci, ar kura palīdzību kapitālistu saujiņa ekspluatē un apspiež darbaļaudis, reakcionārā buržuāzija atmeta gan brīvības, vienlīdzības un brālības lozungus, gan arī brīvdomību, reliģijas un baznīcas kritiku.

Reakcionārā buržuāzija savu klasisko juridisko pasaules uzskatu aizvien ciešāk savija ar teoloģisko. Pat mācībai

---

¹ Sk. K. Markss un F. Engelss, Par reliģiju, LVI, 1956, 67. lpp.

² Turpat, 184. lpp.

par valsti tā centās rast dievišķu pamatojumu, saistīt to ar reliģiju.¹ Cīņā pret reliģisko neiecietību pasludinātā buržuāziskā apziņas brīvība pakāpeniski degradējās par iecietību pret visiem reliģiskās apziņas paveidiem. Vienlaikus kapitālistisko valstu valdošās šķiras gan ar tiesību starpniecību likumdošanas kārtā, gan vairāk vai mazāk atklāti uzpērkot kulta kalpotājus pakļauj savām politiskajām interesēm reliģiskos uzskatus un tiem atbilstošos institūtus, sadarbojas ar organizētu reliģiju, izmantojot baznīcu un sektu organizācijas kā buržuāziskās valsts mehānisma sastāvdaļu un sekmējot klerikālisma nostiprināšanos sabiedriski politiskajā dzīvē. Sevišķi strauju tempu šis process ieguvis kapitālisma vispārējās krīzes apstākļos, kad cīņā pret zinātniskā komunisma teoriju, kas kļuvusi par visas progresīvās cilvēces domu valdnieci, imperiālistiskā buržuāzija drudžaini mobilizē visus iespējamus tautas masu ietekmēšanas līdzekļus. «Arvien lielāku nozīmi imperiālistisma politiskajā un ideoloģiskajā arsenālā iegūst **klerikālisms**. Tas neierobežojas ar baznīcas un tās plaši sazarotā aparāta izmantošanu. Tagad tam ir pašam savas lielas politiskās partijas, kas ir pie varas daudzās kapitālistiskajās zemēs. Dibinādams savas arodbiedrību, jaunatnes, sieviešu un citas organizācijas, klerikālisms sašķēļ strādnieku šķiras rindas, darbaļaužu rindas. Monopoli devīgi finansē klerikālās partijas un organizācijas, kas izmanto darbaļaužu reliģiskās jūtas, viņu maņticību un aizspriedumus.»²

Galvenā loma klerikālisma sistēmā ir reliģiskajiem institūtiem — baznīcām un sektu pārvaldes organizācijām, kas iedvesmo un praktiski vada visas pārējās savas konfesijas klerikālās organizācijas. To kopdarbībā ar buržuāzisko valsti, kulta kalpotāju politiskajā darbībā veidojas klerikālisma politiskā ievirze, tiek realizēta apzināta, mērķtiecīga reliģijas pielāgošana noteiktas ekspluatatoru šķiras konkrētām politiskām interesēm. Reliģijas un politikas mijiedarbībā visspilgtāk izpaužas reliģijas sociālā būtība. Tieši tāpēc, nospraužot ateistiskās propagandas uzdevumus, V. I. Ļeņins īpaši uzsvēra: «Sevišķi svarīgi ir izmantot tās grāmatas un brošūras, kuras satur daudz

¹ Sk. V. I. Ļeņins, Raksti, 29. sēj., 422. un 423. lpp.

² Padomju Savienības Komunistiskās partijas Programma, LVI, 1961, 48. lpp.

konkrētu faktu un salīdzinājumu, kas rāda mūslaiku buržuāzijas šķiras interešu un šķiras organizāciju sakaru ar reliģisko iestāžu un reliģiskās propagandas organizācijām.»¹

Pētījums par baznīcas un valsts attiecību vēsturi buržuāziskajā Latvijā 1920.—1940. g. iecerēts tieši šajā plāksnē un raksturo buržuāziskās valsts un triju republikā vizizplatītāko konfesiju² reliģisko organizāciju — evaņģēliski luteriskās, Romas katoļu un krievu pareizticīgo baznīcas — savstarpējās attiecības, valdības politiku baznīcu jautājumā un konfesionālo likumdošanu. Konfesiju vēsture, baznīcu sabiedriski politiskā darbība šai laika posmā skarta tiktāl, ciktāl tas nepieciešams aplūkojamā jautājuma labākai izpratnei.

Baznīcas un valsts attiecību vēstures analīze ļauj labāk izprast arī to reliģiskās ideoloģijas dziļo krīzi, kas vērojama kapitālisma vispārējās krīzes ietvaros un lielākā vai mazākā mērā ir aptvērusi visas valstis un visas konfesijas. Reliģijas politiskajai esamībai, ciešajiem sakariem starp buržuāzijas šķiras organizācijām un reliģiskajiem institūtiem reliģijas krīzes padziļināšanā ir visai būtiska loma. Ar to arī izskaidrojamas dažas jaunas iezīmes atsevišķu kapitālistiskās pasaules kulta kalpotāju sabiedriski politiskajā darbībā. Tās izpaužas kā baznīcas «depolitizācijas» tendences, un to mērķis ir «glābt baznīcu», pastiprināt reliģijas ietekmi masās ar jauniem, šķietami «apolitiskiem» līdzekļiem izsmalcinātākā, «demokrātiskā» veidā. Jo skaidrāk monopolistiskā buržuāzija atklāj savu anti-demokrātisko būtību un jo neiecietīgāk tā izturas pret jau tā apcirtajām buržuāziski demokrātiskajām brīvībām, jo «demokrātiskāka» tiecas kļūt baznīca, lai kapitāla interesēs īstenību aizstātu ar ilūziju, dzīvo ar reliģiski balzametū mūmiju.

Lai vēsture labāk kalpotu mūsdienu buržuāziskās valsts un baznīcas attiecību izpratnei un novērtējumam, pētījumā īpaša uzmanība veltīta fašistiskās diktatūras (1934—1940) gadiem. Buržuāziskā parlamentārisma krīze, autoritārisma nostiprināšanās izpildvarā, imperiālistisko val-

¹ V. I. *Leņins*, Raksti, 33. sēj., 197. lpp.

² Pēc oficiālās statistikas datiem 1935. gadā šīs konfesijas apvienoja 88,54% visu Latvijas iedzīvotāju.

stu militāri policejiskais politiskais režīms u. c. buržuāzijas diktatūras sociālās bāzes sašaurināšanās izpausmes formas mūsdienu kapitālistisko zemju valsts iekārtā ir daudz radnieciskākas Latvijas buržuāziskajai valstij 1934.—1940. gadā nekā 1920.—1933. gadā. Turklāt tieši Ulmaņa fašistiskās diktatūras gados baznīcas un valsts attiecību regulēšanai tika pievērsta sevišķa uzmanība.

IEVADS

Ķapitālisma vispārējai krīzei nepārtraukti padziļinoties, kad buržuāzijas pasaules uzskats tiek aizvien vairāk caur-austs ar reliģiju, jautājumus par reliģijas sociālo lomu sabiedrībā, par baznīcā organizēto reliģiju mūsdienu buržuāzijas ideologi sarežģī ne mazāk kā jautājumu par valsti, kas pēc V. I. Ļeņina atzinuma ir «viens no vissarežģītākajiem, grūtākajiem un buržuāzisko zinātnieku, rakstnieku un filozofu gandrīz vai visvairāk sarežģītajiem jautājumiem».¹ Imperiālisma un klerikālisma, buržuāziskās valsts un baznīcas apoloģija mūsdienu imperiālistiskajā propagandā savā starpā saistīta tik cieši, ka t. s. «brīvā pasaule» un «kristīgā civilizācija» nereti kļūst par sinonīmiem. Monopolistiskā buržuāzija ar demagoģisku kņadu par «vispārējās labklājības» un «visas tautas» valsti cenšas slēpt buržuāziskās valsts šauri šķirisko raksturu. Tikpat cītīgi reliģiskā kulta kalpotāji ar buržuāzijas ideologu vistiešāko atbalstu propagandē apsūņojušo mītu par baznīcu kā kādu mūžīgu, ārpus un pāri šķirām stāvošu «apolitisku», dievišķu iestādījumu, kura vienīgais uzdevums un augstākais mērķis esot sargāt reliģiskās mācības «skaidrību» un vest ticīgos pa «dvēseles pestīšanas» ceļiem uz mūžīgu svētlaimi debesīs. Tiecoties pēc sadarbības ar politisko klerikālismu, imperiālistisko valstu valdošās aprindas arvien augstāk vērtē reliģiskos institūtus. Tās atbalsta un stimulē protestantisko «brīvbaznīcu» un sektu «katolizācijas» procesu — atteikšanos no agrīnajam protestantismam raksturīgās draudžu demokrātiskās uzbūves, centralizētas, hierarhiskas pārvaldes organizācijas ieviešanu, sludinātāju lomas pieaugumu, episkopāta (bīskapu

---

¹ V. I. Ļeņins, Raksti, 29. sēj., 421. lpp.

varas) nostiprināšanos utt. Arvien populārāks kļūst tradicionālais katolicisma lozungs — «ārpus baznīcas nav pestīšanas». Kapitālistiskās pasaules reliģiskās dzīves «katolizācija» būtībā ir reliģisks atspoguļojums imperiālistiska laikmetam raksturīgajam buržuāziskās valsts, tās organizācijas formu un darbības metožu pagriezienam no buržuāziskās demokrātijas uz politisko reakciju. Baznīcas pārvaldes aparāta centralizācija padara tā virsotni neatkarīgāku no ierindas ticīgo noskaņojumiem, kā arī atvieglo tās uzpirkšanu un «valstiskošanu». Baznīcas organizācijas autoritātes saplūšana ar reliģijas autoritāti, kas savu visspilgtāko izpausmi gūst katoļu baznīcā, ļauj reakcijas spēkiem efektīvāk izmantot ticīgo reliģiskos aizspriedumus saviem politiskajiem mērķiem. Reliģiju — kapitālistiskās ekspluatācijas idejisko balstu un samkciņu papildina baznīca kā buržuāziskās valsts politiskais balsts un ierocis darbaļaužu garīgās verdzināšanas praktiskai īstenošanai. Saprotams, ka imperiālistiskā buržuāzija ne mazāk kā tās algotie sulaiņi talāros ieinteresēta slēpt baznīcas patieso sociālo lomu.

Mūsu zemē nav ekspluatatoru šķiru. Kulta kalpotāju vairums ir lojāli padomju pilsoņi, daudzi no viņiem pat nopūlas ar neauglīgiem mēģinājumiem pielāgot kristiānismu padomju sabiedrības apstākļiem, meklē tā «saskares punktus» ar komunismu. No baznīcu kancelēm mūsu zemē vairs neatskan buržuāziskās privātapašuma un šķiru kundzības atklāta apoloģija. Tas kavē ticīgos objektīvi novērtēt baznīcas sociālo lomu un buržuāzijas interesēs izdarītās falsifikācijas par baznīcas un valsts attiecībām kapitālistiskajā sabiedrībā.

Kas nepieciešams, lai šajos apstākļos cīnītos gan pret buržuāzijas falsifikācijām, gan pret ticīgo aizspriedumiem un pamatotu marksisma-ļeņinisma atziņas par baznīcas sociālo lomu? Atbildi uz šo jautājumu devis V. I. Ļeņins, kas par jebkuras problēmas izpētīšanas sekmīgu priekšnoteikumu uzskatīja konkrētu vēsturisku pieeju. Runājot par sarežģītu, šķiru un partiju intereses skarošu socioloģisku jautājumu marksistisku risinājumu, Ļeņins rakstīja:

«Precīzi fakti, neapstrīdami fakti... — lūk, kas sevišķi nepieciešams, ja nopietni grib izpētīt sarežģīto un grūto jautājumu, kas visnotaļ tīšu prātu tiek sarežģīts. Bet kā

lai savāc faktus? kā lai nosaka to sakarību un savstarpējo atkarību?

Sabiedrisko parādību laukā visvairāk izplatītais un visvairāk bankrotējušais paņēmieni ir izķert *atsevišķus* faktiņus, rotaļāties ar piemēriem. Izraudzīt piemērus vispār — var bez kādām pūlēm, bet tam nav arī nekādas vai arī ir tīri negatīva nozīme, jo pats svarīgākais ir atsevišķu gadījumu konkrētā vēsturiskā situācija. Fakti, ja tos ņemam viņu *kopumā*, viņu *sakarībā*, ir ne vien «tiepīga», bet arī neapstrīdami pierādoša lieta. Faktiņi, ja tie tiek ņemti ārpus kopuma, ārpus sakarības, ja tie ir fragmentāri un patvaļīgi, ir tieši tikai rotaļa vai kaut kas vēl sliktāks...

Secinājums no tā ir skaidrs: vajag mēģināt nodibināt tādu pamatu no precīziem un neapstrīdamiem faktiem, uz kuru varētu balstīties, ar kuru varētu salīdzināt ikvienu no tiem «vispārējiem» vai «piemēru» prātojumiem, kurus mūsu dienās tik ārkārtīgi pārmērīgi lieto dažās zemēs. Lai tas patiešām būtu pamats, nepieciešams ņemt nevis atsevišķus faktus, bet faktus, kuri attiecas uz aplūkojamo jautājumu *visā kopumā, bez neviēna izņēmuma*, jo citādi nenovēršami radīsies aizdomas, un pilnīgi pamatotas aizdomas, ka fakti izraudzīti vai sameklēti patvaļīgi, ka kopā ņemtu vēstures parādību objektīvā sakara un savstarpējās atkarības vietā tiek pasniegts «subjektīvs» brūvējums, lai attaisnotu varbūt netīru lietu.»¹

Diemžēl šāda vispusīga rakstura pētījumu par baznīcas sociālo lomu kapitālistiskajā sabiedrībā, par baznīcas un buržuāziskās valsts attiecību vēsturi padomju historiogrāfijā pagaidām vēl nav. Arī valsts un tiesību vēsturnieki nav pievērsušies šim jautājumam, lai gan kapitālisma vispārējās krīzes apstākļos buržuāziskās valsts iekšējās funkcijas realizēšanā garīdznieka sociālā funkcija iegūst sevišķu nozīmi un kapitālistisko zemju valdības ar neatslābstošu uzmanību seko šīs funkcijas «valstiskam» pielietojumam.² Saprotams, ka vispārīgos darbos, kas skar

¹ V. I. Leņins, Raksti, 23. sēj., 255. un 256. lpp.

² Tā, piem., savā pētījumā par raksturīgākajiem procesiem, kas ietekmējuši buržuāziskās valsts evolūciju un galveno konstitucionālo principu vēsturi kapitālistiskajā pasaulē kapitālisma vispārējās krīzes pirmajā posmā (Буржуазное государство в период 1918—1939 гг., М., 1962), J. Avdejevs un V. Struņņikovs nemaz nav skāruši nedz apziņas brīvības principu, nedz baznīcas un valsts attiecības.

religijas un ateisma vēstures jautājumus,¹ konspektīvais baznīcas un valsts attiecību vēstures izklāsts var tikt ilustrēts tikai ar atsevišķiem piemēriem no dažādu zemju vēstures. Šāds stāvoklis atvieglo baznīcas apoloģētu pozīcijas marksisma-ļeņinisma asajā un sarežģītajā ideoloģiskajā cīņā pret reliģiskajiem aizspriedumiem, ļauj viņiem reliģijas aizstāvēšanas interesēs rotaļāties ar piemēriem, izķerot atsevišķus faktiņus, sniedzot tos ticīgajiem ārpus šo faktu vēsturiskās sakarības, lai mēģinātu «atspēkot» marksisma tēzi par baznīcu kā buržuāziskās reakcijas orgānu, kā valdošo šķiru balstu un ieroci, kas tiek izmantots darbaļaužu garīgai verdzināšanai un kapitālistiskās ekspluatācijas sankcionēšanai. Baznīcas kalpu demagoģisko rotaļu ar «izdevīgiem» faktiņiem no baznīcas un valsts attiecību vēstures mūsdienās atvieglo arī tas, ka baznīcas ietekmes dziļās krīzes laikā «atsevišķi garīdznieki arī kapitālistiskajā sabiedrībā daudzos politikas pamatjautājumos var pāriet un arī pāriet uz darbaļaužu redzes viedokli»², ar savu nostāju paužot protestu pret baznīcas oficiālo kursu. Noklusējot represijas, ar kādām pret šādiem godīgākajiem garīdzniecības pārstāvjiem parasti vērsās baznīcu vadība un kapitālistisko zemju valdošās aprindas, kulta kalpotāji attīsta savu «konceptiju» par baznīcas un buržuāziskās valsts attiecībām, «konceptiju», kas sastāv no demagoģijas un vēstures īstenības rupjiem viltojumiem.

Pret kulta kalpotāju mēģinājumiem izskaistināt baznīcas sociālo lomu kapitālistiskajā iekārtā un noniecināt sociālistiskajās valstīs pastāvošo apziņas brīvību vērstis slovaku zinātnieka F. Vašečkas pētījums «Buržuāziskā valsts un baznīca»³, kas veltīts valsts un reliģisko organizāciju sadarbībai buržuāziskajās zemēs. Galveno uzmanību autors pievērš buržuāziskā apziņas brīvības principa evolūcijai. Grāmatas pirmajā daļā, aplūkojot dažādu kapitālistisko valstu vēsturi, F. Vašečka izšķir trīs tipiskas bur-

¹ Ateista rokasgrāmata, LVI, 1962. Zinātniskā ateisma pamati, LVI, 1962. История и теория атеизма, М., 1962, u. c.

² PSKP kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijās un lēmumos, IV daļa, LVI, 1961, 46. lpp.

³ F. Vašečka, Boržoazny štat a cirkey. Tipické formy spolupráce boržoazneho štatu s naboženskými organizáciami so zvláštým zreteľom na cirkevno-politickú prax predmnichovskej ČSR. Bratislava, 1957.

žuāziskās valsts un baznīcas sadarbības formas: 1. amerikāņu, 2. franču un 3. austrungāru. Divās pirmajās baznīca oficiāli ir šķirta no valsts, bet trešajā likums formāli atzīst vairākas līdztiesīgas baznīcas. Apziņas brīvības palieku likvidācija risinās visās augšminētajās valsts un baznīcas sadarbības formās, taču sevišķi intensīva tā ir trešajā — austrungāru, kurai autors pieskaita arī buržuāziskās Čehoslovākijas baznīcas un valsts attiecības. Ar bagātīgu materiālu klāstu F. Vašečka pārlicinoši pierāda baznīcas un valsts sadarbības aktivizēšanos kapitālisma vispārējās krīzes laikā. Sevišķi vērtīga ir grāmatas otrā daļa, kurā autors vispusīgi analizē Čehoslovākijas buržuāziskās valsts konfesjonālo politiku, kā arī katoļu baznīcas un ar to saistīto katoliskās akcijas organizāciju sabiedriski politisko darbību, it sevišķi katoliskajā Slovaķijā. F. Vašečka parāda, kā, realizējot Vatikāna politisko kursu, katoļu baznīca veicināja valsts fašizācijas procesu, kā klerikāli fašistiskā slovaķu «tautas» partija sadarbībā ar hitleriešu aģentūru bruģēja ceļu Hitlera «krusta karam» pret Padomju Savienību, ignorējot čehu un slovaķu tautas nacionālās intereses. Autors pārlicinoši pierāda, ka katoļu baznīcas saaugšana ar valsts mehānismu, politiskā klerikalisma triumfs «neatkarīgajā» klerikāli fašistiskajā Slovaķijas valstīnā, ar kuru Hitlers atalgoja katoļu baznīcas prohitlerisko politiku, vienlaikus nozīmēja katolicisma reliģiskās ietekmes bankrotu. Baznīcas ciešie sakari ar valsti mazināja tās ietekmi masās.

Pie līdzīga secinājuma par politiskā klerikalisma lomu baznīcas reliģiskajā darbībā, analizējot katoļu baznīcas vēsturi Horvatijā 1900.—1945. gadā, nonācis V. Novaks savā vēsturiski publicistiskajā darbā «Smagā apsūdzība»¹. Raksturojot baznīcas pastiprināto sadarbību ar valsti pēc pirmā pasaules kara, katoliskās akcijas institūtu autoritāro uzbūvi, baznīcas atbalstu valsts fašizācijai, V. Novaks runā par «klerofašismu», kas sekmēja baznīcas izolāciju no masām.

Reliģiju nedrīkst identificēt ar klerikalismu, bet iedzīvotāju reliģiozitāti — ar baznīcu, tās ietekmi. Cik svarīgi ir pareizi izprast reliģisko institūtu vietu un lomu

---

¹ V. Novak, *Velika optužba (Magnum crimen)*. Polka vijeka klerikalizma u Hrvatskoj. 2. saīs. izdevums, 1.—3. sēj. Sarajevā, 1960.

darbaļaužu garīgajā verdzināšanā, rāda Itālijas un Francijas piemērs. Šajās zemēs, kur katolicisms cieši saistījies ar buržuāziskās valsts aparātu, kur baznīcas rokās ir plašs un sazarots reliģisko un klerikālo organizāciju tīkls un milzīga propagandas mašīna, komunistiskās partijas, darbojoties kapitālistiskās iekārtas smagajos apstākļos, sekmīgi cīnās pret politisko klerikālismu un gūst ievērojamus panākumus. Cīņā pret politisko klerikālismu, pret baznīcu vadības reakcionāro politisko kursu, komunistiskās partijas atmasko baznīcas sociālo lomu kapitālistiskajā sabiedrībā, liek to apzināties plašām ticīgo aprindām, neizslēdzot arī ierindas garīdzniekus. Cīņā pret politisko reakciju un militārismu, aizstāvot demokrātiskās brīvības un darbaļaužu sociālos iekarojumus, cīņā par mieru, demokrātiju un sociālismu komunistiskās partijas saliedē ateistus un ticīgos, kuri kopīgi uzstājas gan pret monopolistiskās buržuāzijas reakcionāro politiku vispār, gan pret politisko klerikālismu kā vienu no šīs politikas ieročiem. Gūstot politiskās cīņas rūdījumu un iepazīstoties ar komunisma cildenajiem, augsti humānajiem mērķiem, daudzi ticīgie atsakās no reliģiskajiem viltus ideāliem. Tā Francijā laikā no 1947. līdz 1962. gadam apmēram 1700 katoļu garīdznieku sarāva sakarus ar baznīcu. Daudzi no viņiem iekļāvās Francijas Komunistiskajā partijā. Itālijā pēckara gados atteicās no kalpošanas baznīcai un iesaistījās strādnieku revolucionārajā kustībā apmēram 6000 katoļu garīdznieku.¹

Ideoloģiskajā cīņā pret reliģiju komunistiskās partijas kapitālistiskajās valstīs galveno vērību veltī politiskā klerikalisma un baznīcas sociālo mācību kritikai,² jo tieši ar šīm reliģijas politiskās ietekmes formām baznīca mūsdienās vislabāk kalpo kapitālistiskās ekspluatācijas attaisnošanai un nostiprināšanai.

Disproporcija starp monopolistiskās buržuāzijas atbalstīto klerikalisma augsmi, baznīcas augošo politisko lomu buržuāziskajās valstīs un krītošo baznīcas reliģisko ietekmi masās kļūst tik acīm redzama, ka par to sāk ru-

---

¹ Г. Майер, П. Штур, Фашизм и политический клерикализм, М., 1963, стр. 207—208.

² Šai sakarībā jāatzīmē krievu valodā tulkoti darbi: 1) franču komunistu, bijušā katoļu garīdznieka Ž. К. Пулѐна «Baznīca un

nāt pat katoļu garīdznieki, kas vienmēr apzināti centušies likt vienlīdzības zīmi starp reliģiju, baznīcu un klerikālismu, uzrūpēt «tiesības» vadīt ticīgos ne vien reliģijā, bet arī politikā. Vatikāna II koncila 2. sesijas laikā 1963. g. 23. novembrī Livorno bīskaps (Itālijā), runājot preses konferencē par katolicisma krīzi Itālijā, baznīcas laicīgo, politisko ietekmi valsts dzīvē minēja kā vienu no šīs krīzes cēloņiem. Vairāku simtu spāņu katoļu garīdznieku parakstītajā dokumentā, kas tika iesniegts Vatikāna II koncilam, sūdzoties par dziļo bezdibeni, kāds esot pavēries starp baznīcu un tautu, priesteri spiesti atzīt, ka šo bezdibeni radījusi baznīcas pārlieku ciešā saistība ar Franko fašistisko režīmu.¹

Mūsu zemē, kur pilnīgi iznīcinātas reliģijas šķiriskās saknes, reliģijas, baznīcas un klerikālisma identificēšana, kas vēl bieži izpaužas gan ateistiskajā literatūrā, gan iedzīvotāju ateistiskās audzināšanas praksē, ievērojami vājina antireliģiskās propagandas iedarbīgumu, reizēm ievadot to nepareizā gultnē. Pirmajos gados pēc sociālistiskās revolūcijas, kamēr aktuāls bija partijas otrajā programmā izvirzītais uzdevums — pilnīgi iznīcināt sakaru starp ekspluatatoru šķirām un reliģiskās propagandas organizāciju,² — baznīcas un klerikālisma kritika antireliģiskajā darbā ieņēma visai nozīmīgu vietu: daudzu reliģisko organizāciju un kulta kalpotāju kontrrevolucionārās darbības atmaskošana, to politiskās ietekmes graušana bija svarīgs politisks uzdevums, apspiežot gāzto ekspluatatoru šķiru pretestību. Antiklerikālisma un ateisma propaganda bija savā starpā cieši saistītas. Kritika bieži vien vērsās galvenokārt pret reliģisko ideju paudējiem, atstājot neskartu

---

strādnieku šķira» (Церковь и рабочий класс, М., 1962), kas analizē katolicisma sociālās doktrīnas šķirisko raksturu un kritizē katoļu baznīcas sociālo politiku Francijā; 2) konkrēti socioloģisku pētījumu par Francijas katolicisma ietekmi masās, detalizētu pilsētas un lauku klerikālisma analīzi, baznīcas politiskās ietekmes šķirisko raksturu sniedz Z. Miri (Mury) darbs «Franču katolicisma uzplaukums vai noriets?» (Подъем или упадок французского католицизма, М., 1963); 3) interesantu pārskatu par katolisko akciju Itālijā un tās šķirisko raksturu devis Dž. Kandeloro pētījumā «Katoliskā akcija Itālijā» (Католическое движение в Италии, М., 1955).

¹ «Neue Zeit», Nr. 35, 1964.

² PSKP kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijās un lēmumos, I daļa, LVI, 1954, 371. lpp.

pašu reliģiju. Tagad turpretī priekšplānā izvirzās reliģijas kā sabiedriskās apziņas formas zinātniska kritika, idejiska cīņa pret antizinātnisku, reakcionāru pasaules uzskatu. Tās nepieciešams priekšnoteikums ir dziļi zinātniska konkrēto marksistiskā ateisma problēmu risināšana. Vienai no šīm problēmām (tās vēsturiskajam aspektam), proti — baznīcas lomai reliģijā — arī veltīts pētījums par baznīcas un valsts attiecībām buržuāziskajā Latvijā.

Latvijas historiogrāfijā speciālu pētījumu par šo tematu nav. Arī vispārējos darbos par buržuāziskās Latvijas vēsturi baznīcas un valsts attiecības skartas tikai garām ejot, minot atsevišķus faktus.¹ Tāds pats raksturs piemīt arī presē publicētajiem antireliģiskajiem rakstiem.

Lielu vērību reliģijas un tās organizāciju propagandai veltī latviešu emigrantu (pareizāk — latviešu emigrantiem kapitālistiskajās valstīs domātie) reakcionārie izdevumi. Atņēmuši ierindas emigrantiem dzimteni un par vislielāko ķecerību izsludinājuši centienus uzturēt sakarus ar Padomju Latviju, buržuāziskie nacionālisti cenšas piesaistīt tautiešus «debesu dzimtenei». Reliģijas sociālajām saknēm, kas jau tā kapitālistiskās iekārtas apstākļos ir spēcīgas, labvēlīgu augsni rada emigrantu nepiņtiesīgais stāvoklis sabiedrībā. Klerikālisma nostiprināšanos veicina arī tas, ka reliģiskās organizācijas emigrantiem arvien vairāk kļūst par vienīgo vietu, kur dievkalpojumos skandzimtā valoda. Emigrantu dabīgās tieksmes pēc dzimtenes kulta kalpotāji veikli izmanto savas ietekmes nostiprināšanas interesēs. Nemaz jau nerunājot par reliģisko organizāciju (it sevišķi katoļu) laikrakstiem un žurnāliem, arī emigrantu «laicīgo» presi pārplūdina apraksti par draudzēm, garīdznieku jubilejām utt., kurus pavada amerikāniski skaļa un pretencioza reliģijas reklāma. Tās interesēs reliģiskās propagandas komiji apzināti ignorē un sagroza vēstures faktus. Tāpēc šie izdevumi nesniedz pat ticamu faktisko materiālu.

Šī darba uzdevums nav sniegt vispusīgu kopainu par

---

¹ A. Rudevics, Kas bija Latvijas buržuāziskā demokrātija? LVI, 1959; A. Rudevics, Fašistiskā diktatūra Latvijā (1934—1940), LVI, 1961. Katoļu baznīcas sadarbību ar valsti īsumā skar arī Z. Sprinģoviča brošūra — Latgale un katoļu baznīca, LVI, 1961.

klerikālisma un fašisma savienību. Tam nepieciešami vēl vairāki konkrēti pētījumi, kuros vienu no centrālajām vietām ieņemtu baznīcas un valsts attiecības.

Šajā darbā izmantoti galvenokārt arhīvu materiāli. Nozīmīgākie no tiem ir buržuāziskās Latvijas iekšlietu ministrijas baznīcu un konfesiju departamenta, kā arī konfesiju centrālo pārvalžu un policijas iestāžu fondi. Daudz interesantu faktu sniedz arī aplūkojamā laika periodika, it sevišķi plašais konfesionālo izdevumu klāsts.

* * *

Tā kā nav īpašu pētījumu par reliģijas un baznīcas vēsturi Latvijā, nebūs lieki dažos vārdos pakavēties pie darbā skarto baznīcu un valsts attiecību priekšvēstures.

Katoļu baznīcas ekspansijai Baltijā XII gs. beigās un XIII gs. jau no paša sākuma bija spilgti izteikts politisks raksturs. Pāvestu politiskā vara Eiropā šai laikā bija sasniegusi zenītu. Jauniekarotajā Baltijā pāvesti plānoja izveidot Romas kūrījai tieši pakļautu «Māras zemi» kā placdarmu tālākai agresijai pret Krievzemi. Ar katoļu baznīcu vietējās tautas iepazīšanās nevis kā ar reliģiskās propagandas organizāciju, bet gan kā ar svešzemju iebrucēju asiņainās agresijas organizētāju un tiešo vadītāju. Krustnešu uzspiestais kristiānisms jūgs saistījās ar sociālu verdzināšanu un nacionāliem spaidiem, kuriem vācu iebrucēji pakāpeniski pakļāva visus «nevācus» — gan pagānus, gan arī tos, kas jau pirms katoļu krustnešu agresijas bija pieņēmuši pareizticību no krievu misionāriem un vēlāk tika varmācīgi pārkrustīti katoļticībā. Lai gan Vatikānam neizdevās realizēt «Māras zemes» projektu, Latvijā izveidoto bīskapu un militāri reliģisko ordeņu (Zobenbrāļu, vēlāk — Livonijas ordeņa) zemju politikā Romas kūrījai bija noteicošā ietekme.¹ Kā avantūristiskā «*Drang nach Osten*» politika, — nemitīgās sadursmes ar Krievzemi, gatavošanās agresijas paplašināšanai, — tā arī vietējā baznīcas pārvaldes aparāta uzturēšana, nodevas baznīcas

---

¹ Šo zemju valdnieki baznīctiesiskā ziņā bija pakļauti pāvestam.

labā nemitīgi pasliktināja dzimtbūšanas jūgā nospiesto latviešu zemnieku stāvokli. Draudžu garīdznieki, kurus iecēla bīskapi, ar zemju valdniekiem bija saistīti vai nu ar tiešas pakļautības saitēm (bīskapu zemēs), vai ar patronāta tiesību starpniecību (ordenim savā teritorijā bija tiesības izraudzīt kandidātus draudžu prāvestu amatiem). Baznīcu latviešu zemnieki pamatoti uzskatīja par ieroci vācu feodāļu rokās un tās prasības izpildīja tāpat kā citas klaušas muižnieku labā.

Pēc reformācijas katoļu baznīcai savu valdošo stāvokli izdevās restaurēt tikai Latgalē, kas XVII—XVIII gs. kļuva par katoliskās Polijas — Lietuvas muižnieciskās republikas sastāvdaļu. Luterticīgie vācu muižnieki drīz vien atgriezās katolicismā un lielāko tiesu arī pārņēma. Reformācijas laikā iegūtās privātpatronāta tiesības muižnieki daļēji saglabāja un varēja ieteikt savus kandidātus draudžu garīdznieku amatiem. Katoļu baznīca Latgalē ieguva plašus zemes īpašumus, nežēlīgi ekspluatēja sev pakļautos dzimtlaudis, kuru stāvoklis baznīcas muižās bija daudz smagāks nekā kroņa un pat privātajās muižās.

Latgales iekļaušana Krievijas impērijas sastāvā 1772. gadā jūtami vājināja katoļu baznīcas pozīcijas. No 1772 līdz 1843. g. baznīcas plašie zemes īpašumi pārgāja valsts pārziņā. 1843. g. likums likvidēja muižnieku patronāta tiesības katoļu draudzēs. Katolicisms kļuva par vienu no cariskajā Krievijā «ciešamajām» baznīcām, kuru ierobežoja pareizticīgo baznīcas privilēģijas. Šajos apstākļos katoļu baznīca Latgalē vēl ciešāk saistījās ar poļu muižniecības kārtas interesēm un kļuva par vietējo latviešu tautības iedzīvotāju pārpoļošanas ieroci. Carisma nacionālo spaidu politika, kas skāra arī poļu muižniecību un ar to saistīto katoļu baznīcu, vājinot baznīcas politisko ietekmi, nostiprināja tās reliģisko ietekmi masās, ļāva veiksmīgāk to izmantot pārpoļotāju un Vatikāna politikajās interesēs. Saistība ar Vatikāna politisko kursu un relatīvā neatkarība no valsts varas bija viena no katoļu baznīcas raksturīgākajām iezīmēm cariskajā Krievijā.

Luterāņu baznīca, kas izveidojās reformācijas rezultātā, saglabāja katoļu baznīcas tradīcijas latviešu tautas sociālās un nacionālās apspiestības un vācu feodāļu kundzības aizsardzībā, tās interesēm vēl labāk pielāgojot baznīcas iekārtu. Patronāta tiesības ieguva gan muižnieku kārtas

iestādes, gan arī atsevišķi muižnieki. Mācītāji kļuva par ierēdņiem, kas bez ierunām izpildīja savu maizes tēvu — baznīcas patronu gribu. Baznīcas pārvaldes iestādes — konsistorijas bija pilnīgi atkarīgas no muižnieku kārtas iestādēm, kuras muižnieciskajā valstī bija reālās varas nesējas uz vietām. Baznīca vietējo muižnieku rokās kļuva par vēl efektīgāku ieroci «nevācu» apspiešanai. Baznīcā izziņoja muižas un valsts varas rīkojumus, turpat pie baznīcas notika zemnieku sodīšana. Arī pēc Latvijas iekļaušanas Krievijas impērijā, kur valdošā reliģija bija pareizticība, respektējot Baltijas muižniecības privilēģijas, carisms saglabāja luterāņu baznīcai savdabīgu «zemes baznīcas» lomu un muižnieku kārtas privilēģijas baznīcas dzīvē līdz pat 1917. gadam.

Ciešo saistību ar muižnieku kārtas interesēm pasvītroja arī mācītāju stāvoklis — plašās mācītājmuižas, nodevas baznīcas labā utt.; tas atspoguļojās baznīcas nostājā pret latviešu tautu. Muižnieku rokās baznīca kļuva par topošās latviešu buržuāzijas pārvācošanas līdzekli. Mācītāji sīvi apkaroja latviešu nacionālos centienus, arī mēģinājumus runāt līdzī baznīcas dzīvē. Latviešu luteriģo nemiers ar baznīcas vāciski muižniecisko raksturu, protesti pret patronātu, kas jūtami skāra arī latviešu tautības mācītāju intereses, asi izpaudās jau XIX gs. pēdējā ceturksnī. 1905. gada revolūcijas un tai sekojošos reakcijas gados, kad mācītāji vistiešākajā veidā atbalstīja reakciju un soda ekspedīciju zvērības, vācu baronu asiņaino izrēķināšanos ar latviešu tautu, nemiers ar vācisko «kungu baznīcu» pārņēma visplašākās tautas masas un iezīmēja luterāņu baznīcas ietekmes krīzi, vācu baronu baznīcas politisko bankrotu. Pielāgota vācu muižnieciskās reakcijas interesēm, luterāņu baznīca Latvijā vairs nespēja nodrošināt garīdznieka sociālās funkcijas realizēšanu buržuāziskajā sabiedrībā.

Pareizticīgo baznīcas pozīcijas Latvijā nostiprinājās līdz ar Latvijas iekļaušanos Krievijas impērijā. Pareizticīgo baznīca Krievijā bija valdošā, privileģētās reliģijas organizācija, kura vienlaikus bija pārvērsta par valsts aparāta sastāvdaļu. Latvijā tas izpaudās te lielākā, te mazākā mērā — atkarībā no carisma nostājas pret Baltijas vācu privilēģijām. Vācu baronu paspārnē esošā luterāņu baznīca bija puslīdz pasargāta no valdošās baznīcas pa-

rastās uzmākšanās cilticībniekiem. Tāpēc pareizticīgo baznīca Vidzemē un Kurzemē savas misijas interesēs reizēm bija spiesta koķetēt ar latviešu zemniekiem, izlikties par to aizstāvi.¹ Pareizticīgo baznīcas šķietamā opozīcija pret vācu baronu kundzību, pret luterāņu baznīcas kultivēto latviešu pārvācošanas politiku Vidzemē un Kurzemē, pret katoļu baznīcas polonizatorisko darbību Latgalē deva tai iespēju sekmīgāk atbalstīt carisma nacionāli koloniālo spaidu politiku un tās interesēs pārkrievot latviešus. Tiekšanās pēc valsts varas atbalsta bija kļuvusi par spēcīgu tradīciju pareizticīgo baznīcā.

---

¹ Ar šādu taktiku tā izraisīja zemnieku masveidīgu pāriešanu pareizticībā XIX gs. 40. gados. Savās interesēs tā prata izmantot arī luterāņu baznīcas nostāju 1905. gada revolūcijā, aizstāvot baronu un mācītāju denuncētos pilsoņus, uzstājoties pret soda ekspedīciju «pārmērībam».

VALDĪBA UN BAZNĪCAS 1920.—1934. GADĀ

Kapitālistiskas valsts izveidošana un buržuāzijas kundzība Latvijā 1920.—1940. gadā bija starptautiskā imperiālisma agresīvo pretpadomju tīkojumu un iekšējās kontrrevolūcijas avantūristiskās politikas rezultāts.

Spriegā cīņā par padomju varu 1917.—1919. gadā Latvijas strādnieku šķira savienībā ar trūcīgo zemniecību Komunistiskās partijas vadībā bija atbrīvojusi Latvijas darba tautu no sociālās, nacionālās un garīgās apspiestības. Padomju Latvijā pavērās gaišas perspektīvas tautas saimnieciskai, politiskai un kultūras attīstībai. Muižnieku zemes īpašumu un muižniecības ekonomiskās kundzības likvidācija, lietrūpniecības, dzelzceļu, banku un ārējās tirdzniecības nacionalizācija, 8 stundu darba diena, buržuāziskās valsts mašīnas sagraušana un jauna, padomju valsts aparāta veidošana, baznīcas šķiršana no valsts un skolas šķiršana no baznīcas, titānisks darbs jaunās sociālistiskās kultūras veidošanā visplašāko tautas masu interesēs — tādi bija galvenie pasākumi, ko padomju vara veica ārkārtīgi smagajos ārvalstu militārās intervencijas un pilsoņu kara apstākļos.

Latvijas kontrrevolucionārā buržuāzija savienībā ar meņševiku (sociāldemokrātu) partiju cīņā pret padomju varu realizēja nacionālās nodevības politiku, meklējot ārzemju imperiālistu palīdzību un atbalstu. Nacionālistiskās buržuāzijas Pagaidu valdības karaspēka vienības pret latviešu darba tautu cīnījās plecu pie pleca ar Baltijas baroniem, vācu landesvēru un panu Polijas armiju, cīnījās ar ieročiem, kurus piešķīra angļu un amerikāņu imperiālisti, tērtas šo imperiālistisko «aizbildņu» piegādātajos formos. 1917.—1919. gadā, maskējoties ar lozungu par

«demokrātisku un neatkarīgu» Latviju, buržuāzija nodevīgi tirgojās ar latviešu tautas vitālajām interesēm, lai saglabātu savu ekonomisko varenību un nodibinātu Latvijā buržuāzijas diktatūru.

Garīdzniecības pārstāvji kontrrevolucionārās buržuāzijas nometnē bija vieni no cītīgākajiem Latvijas «orientāciju» meklētājiem. Jau labu laiku pirms «neatkarīgās Latvijas» proklamēšanas komēdijas latviešu pagaidu nacionālās padomes 2. sesijā 1918. g. janvārī luterāņu mācītājs J. Grinbergs atklāti aicināja sadarboties ar vācu imperiālistiem. Ar jezuītisku «principialitāti» izcēlās arī katoļu baznīckungs F. Trasuns: «Ja mēs gribam dabūt neatkarīgu valsti, tad mums ir vienalga, ar ko mēs vedam sarunas. Politika nepazīst simpātijas, bet tikai intereses... Kas mums dod vairāk Latvijas patstāvības labā, no tā jāņem... Un, ja nu tad Latvijai klātos grūti zem bēdu (lasi: imperiālistisko aizbildņu. — Z. B.) nastas, ja tiktu apdraudēta tautas pastāvēšana, arī tad jāturas pie parunas «Labāk zust ar gudru cilvēku nekā ar cilvēku neprātīgu.»¹

Lai saglabātu neskartas sava naudas maka intereses, «tautiskā» buržuāzija bija gatava uz jebkuru orientāciju, pat tad, ja tā apdraudētu pašu latviešu tautas pastāvēšanu. Un nodevēju (tautiski nacionālistiskajā žargonā — «brīvības cīnītāju») pirmajās rindās plīvoja garīdznieku talāri.

Pēc Padomju Latvijas nevienlīdzīgās cīņas pret starptautiskās un iekšējās kontrrevolūcijas apvienotajiem spēkiem tās valdība 1919. g. 22. maijā bija spiesta atstāt Rīgu un 1920. g. 13. janvārī paziņoja par savas darbības izbeigšanu. Ar ārvalstu interventu militāro palīdzību un meņševiku aktīvu atbalstu buržuāziskā Pagaidu valdība ieviesa visā Latvijā terora un represiju režīmu, kapitālisma vispārējās krīzes apstākļos restaurēja šo iznīcībai lemtu iekārtu. Padomju Latvijas jauncelsmes darbu uz diviem gadu desmitiem pārtrauca reakcija. Tomēr nedz represijas, nedz terors nespēja noslāpēt padomju varas ideju darba tautas sirdī. Komunistiskās partijas vadībā tautas labākie spēki saliedējās cīņai par Padomju Latviju.

---

¹ Sēdes protokols publicēts grāmatā *Ligoņu Jēkabs*, Latvijas valsts dibināšana, R., 1925, 301. lpp.

Reakcija baznīcu politikā

Latvijas darba tautas neatlaidīgā cīņa par padomju varu, nacionālās buržuāzijas nevarība un pilnīgā atkarība no Antantes valstu un Vācijas imperiālistisko interešu pretrunām Baltijā pastiprināja latviešu buržuāzijā klerikālisma tendences. Vienlaikus darbaļaudis, cīnoties par laimīgu nākotni virs zemes, aizvien mazāku vērību veltīja baznīcas reklamētajai debesu svētlaimei. Visu konfesiju garīdzniecības kontrrevolucionārā nostāja veicināja antiklerikālisma izplatīšanos visplašākajos tautas slāņos. Baznīcas pozīcijas jūtami bija iedragājuši Latvijas Padomju valdības dekrēti «Par Latvijas audzināšanas un izglītības iestādēm» un «Par baznīcas šķiršanu no valsts un skolas šķiršanu no baznīcas». Padomju vara savas pastāvēšanas laikā Latvijā realizēja patiesu apziņas brīvību, likvidēja pilsoņu dzimtbūtniecisko atkarību no valsts baznīcas un reizē ar to — arī pašas baznīcas dzimtbūtniecisko atkarību no valsts. Baznīca zaudēja privilēģijas un plašās mācītājmuižas, zaudēja tiesības piedzīt savā labā nodokļus un nodevas, izlietot spaidu līdzekļus vai sodus pret tiem, kas piederēja pie attiecīgās konfesijas. Sabiedriskā dzīve un skola tika atbrīvotas no baznīcas aizbildnības. Sos padomju varas pasākumus atsaucīgi uzņēma tautas lielum lielais vairākums, kura antiklerikālās nostājas dēļ klerikālā buržuāzija pat pēc savas diktatūras nodibināšanas nespēja uzreiz pilnā mērā atjaunot baznīcas zaudēto ietekmi valsts sabiedriski politiskajā dzīvē. Tā bija spiesta saglabāt civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļas, kaut vai formāli ievērot «ticības brīvību», atteikties no baznīcas nodevu piespiedu piedzīšanas. Savas kādreizējās pozīcijas skolās klerikāļiem izdevās atjaunot tikai pēc 1934. g. fašistiskā apvērsuma.

Lai gan demagoģijas nolūkos daudzas buržuāziskās partijas, tai skaitā spēcīgākā no tām — zemnieku savienība — savās programmās ietvēra tēzi par baznīcas šķiršanu no valsts, jau pirmie buržuāziskās Pagaidu valdības soļi liecināja, ka baznīcai «demokrātiskajā» iekārtā tiek ierādīta izcila vieta. Kopā ar visneatliekamākajām valsts aparāta izveidošanas problēmām Ulmaņa valdība ķērās arī pie baznīcu lietu kārtošanas. 1919. g. jūlijā iekšlietu ministrija ziņoja Ventspils luterāņu mācītājam T. Grīn-

bergam par garīgo lietu departamenta organizēšanu un lūdza Grinbergu steidzami izstrādāt un iesniegt ministrijai projektu par šīs iestādes «iekārtu un funkcijām».¹ 1919. g. 1. septembrī cits luterāņu mācītājs — F. Milenbahs kļuva par iekšlietu ministrijas garīgo lietu departamenta direktoru.

Departaments, kuru 1923. g. jūlijā pārdēvēja par garīgo lietu pārvaldi, bija valdības konfesionālās politikas orgāns. Tā kompetencē ietilpa likumdošanas iniciatīva, rīkojumu un instrukciju izstrādāšana baznīcu lietās; sarakste ar konfesiju centrālajām pārvaldēm; sarakste ar ministrijām, vietējām valsts un pašvaldību iestādēm jautājumos, kas skar baznīcas; kulta kalpotāju darbības pārraudzība; konfesiju savstarpējo konfliktu izšķiršana; pārstāvju sūtīšana uz reliģisko organizāciju sanāksmēm; sektu draudžu reģistrēšana un sludinātāju apstiprināšana amatos; statistika par draudzēm, lūgšanas namiem un garīdzniekiem.

Visu šo «garīgo lietu» vadības nodošana luterāņu mācītāju rokās (1919.—1933. g. tās vadīja F. Milenbahs, 1933.—1935. g. — J. Ozols) pārvērta evaņģēliski luterisko (ev. lut.) baznīcu par valdošo baznīcu Latvijā, lai gan oficiāli Latvijā valdošās baznīcas nebija. Analizējot departamenta darbību 20. gadu sākumā, reizēm ir grūti izšķirt, vai garīgo lietu departaments bija ev. lut. baznīcas pārvaldes nodaļa vai arī otrādi — tik cieša sadarbība pastāvēja abu šo iestāžu starpā.

1919. g. septembrī iekšlietu ministrija komandēja luterāņu mācītāju K. Irbi uz Vispasaules evaņģēlisko baznīcu «miera darba» kongresu Hāgā. Komandējuma īstais nolūks tomēr bija cits — starptautiskā mērogā propagandēt buržuāziskās Latvijas atzišanu. Tā paša gada 3. oktobrī valdība komandēja uz Romu katoļu kanoniķi J. Rancānu kā speciālu valdības sūtņi pie pāvesta.² Rancāna uzdevums bija panākt pāvesta diplomātisku atbalstu buržuāziskās Latvijas tiesiskajai atzišanai starptautiskā mērogā un ievadīt sarunas par katoļu baznīcas stāvokļa noregulēšanu Latvijā. No savas puses buržuāziskā valdība bija gatava noslēgt konkordātu ar «svēto krēslu»³, ja pāvests

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 1. l., 1. lapa.

² LPSR CVVA, 1313. f., 1. apr., 1003. l., 3. lapa.

³ Svētais krēsls — pāvests kā katoļu baznīcas galva.

par Rīgas bīskapu ieceltu latvieti, atjaunotu Rīgas virs-bīskapiju un visus Latvijas katoļus apvienotu vienā baznīcas administratīvā vienībā. Jau 1920. g. martā pāvesta nuncijs Polijā A. Rati «svētā krēsla» uzdevumā ieradās Rīgā un ievadīja sarunas ar Latvijas valdības pārstāvjem par konkordāta noteikumiem.

Tādējādi Ulmaņa valdība, rupji pārkāpjot buržuāziskās demokrātijas elementāros principus, jau pirms tam, kad Satversmes sapulce uzsāka darbu (1920. g. 1. maijā) un izlēma jautājumu par valsts attiecībām ar baznīcu, saistījās ar baznīcu gan pašā Latvijā, gan arī starptautiskajās attiecībās.

Nostiprinot Latvijā savu diktatūru, buržuāzija nevarēja atstāt neizmantotu baznīcu — ietekmīgu un pārbaudītu ekspluatatoru kundzības balstu. Tiesa, Latvijā šis balsts vēsturiski bija pārāk cieši saaudzis ar latviešu tautas nacionālās apspiešanas un pārtautošanas politiku, ko vācu baronu interesēs realizēja luteriskā, poļu panu — katoļu un krievu carisma interesēs — pareizticīgo baznīca; visās šajās baznīcās bija pietiekami stipras «nevalstiskas» tendences. Tomēr «tautiskā» buržuāzija vispirms vadījās no savām šauri šķiriskajām interesēm, kas prasīja nostiprināt sadarbību ar baznīcu. Ievērojot ārkārtīgo popularitāti, ko tautas masās bija iekarojusi padomju varas realizētā baznīcas šķiršana no valsts 1919. gadā, 20. gadu sākumā buržuāziskajam parlamentam šis jautājums bija jāapspriež.

1923. gadā saeimas publisko tiesību komisijā radās projekts likumam par baznīcas šķiršanu no valsts.¹ Tā autors bija P. Šimanis — baltvācu muižniecības interešu pārdējs, kuram baznīcas un valsts kopdarbības nozīme bija labi zināma no luterisma un vācu muižniecības vēstures Baltijā. Tāpēc projekts no sākuma līdz galam bija vērst pret baznīcas šķiršanu no valsts. Tas deklarēja ticības (ne apziņas!) brīvību (2. §); katrai reģistrētai reliģiskai biedrībai garantēja «tiesību uz neaprobežotu kultu izpildīšanu, reliģiskas propagandas brīvību» un juridiskas personas tiesības (4. §); valsts nodrošina reliģisko savienību īpašuma neaizskaramību (14. §) un atbrīvo no nodokļiem dievkalpojumu telpas (21. §). Lai gan projekts deklarēja, ka «baz-

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 265. l., 11. un 12. lapa.

nīcas lietu pārvaldīšana nestāv valsts uzdevumā» (1. §), tomēr daudzos gadījumos tas paredzēja valsts un baznīcas visciešāko kopdarbību. Pēc Šīmaņa projekta, katras konfesijas satversmes likumību pārbaudītu ministru prezidents un šādai satversmei tiktu piešķirts gandrīz vai valsts likuma spēks — to «publicē «Valdības Vēstnesī» ministru prezidents kopā ar attiecīgas (religiskas) savienības augstāko priekšstāvi» (9. §). Katrai konfesijai projekts piešķir tiesības aplikt ticīgos ar nodokļiem, «kurus uz pieprasījumu iekasē un piedzen valsts vai komunālās nodokļu iestādes» (8. §). Projekts centās leģitimēt valsts pabalstus konfesijām: «Ja kāda reliģiska savienība saņem pabalstu no valsts, tad uz tāda pabalsta saņemšanu ir tiesība arī visām citām reliģiskām savienībām proporcionāli to locekļu skaitam» (19. §). Garantējot visplašāko rīcības brīvību reliģiskajām organizācijām, valdība sev rezervēja tiesības neregistrēt vai arī slēgt jau pastāvošās reliģiskās savienības, kuru mācība apdraud valsts drošību vai pilsoņu tikumību (5. §). Attiecības ar konfesijām, kuru augstākā pārvalde atrodas ārzemēs, regulējamas īpašas likumdošanas kārtībā (12. §). Raksturīgi, ka projektā nebija ne vārda par apziņas brīvību, nekādu garantiju tiem, kas atsakās piederēt pie jebkuras konfesijas. Tā jau pirmais valsts un baznīcas attiecību likumprojekts, kas radās buržuāziskajā Latvijā, apstiprināja K. Marksa tēzi: «Buržuāziskā «sirdsapziņas brīvība» nav nekas cits kā iecietība pret visādiem iespējamiem *reliģiskās sirdsapziņas brīvības* veidiem.»¹

Analizēdams Šīmaņa projektu, profašistiskās lielburžuāzijas pārstāvis A. Bergs (luterāņu prāvesta E. Berga brālis) kritizēja tā nekonsekvenci, «baznīcas šķiršanas» vīģes lapiņu, kas nekādi nesaderējās ar klerikālo garu, ko pauda likumprojekts. Atsaukdami uz Francijas, Vācijas un Anglijas piemēriem, kur, neraugoties uz deklarācijām, baznīca un valsts faktiski nav šķirtas, Bergs apgalvoja, ka baznīcas šķiršana esot tīri «teorētisks jēdziens», kas praksē «nebūt nav izvedama».²

Jau 1924. g. sākumā iekšlietu ministrijas izstrādātajā likumprojektā «Likums par baznīcām un citām reliģiskām

¹ K. Markss, F. Engelss, Darbu izlase, II, LVI, 1950, 26. lpp.

² «Latvis», 604. nr., 1923. g.

organizācijām» klerikālās valdošās aprindas atteicās no ķecerīgā «teorētiskā jēdziena» par baznīcas šķiršanu no valsts. Tā sagatavošanā izmantoja caurcaurēm klerikālo Igaunijas baznīcu likumprojektu, kā arī tipiski buržuāziskus «sirdsapziņas brīvības» principus, kas bija patapināti no Zviedrijas, Šveices un Somijas likumdošanas.¹ Jaunais likumprojekts konkretizētā un detalizētā veidā ietvēra visas Šīmaņa projekta tēzes, vēl vairāk paplašināja garīdzniecības privilēģijas: no nodokļiem tas atbrīvoja ne vien dievkalpojumu, bet arī «centrālās pārvaldes, izglītības un labdarības iestāžu telpas» (34. §). Projekts mēģināja saglabāt pat viduslaiku reālnastas², kas kopš 1920. g. 1. oktobra bija atceltas saskaņā ar Latvijas agrārās reformas likuma I daļas 18. pantu. Baznīcas nodokļu maksātājos ieskaitīja abu dzimumu ticīgos vecumā no 18 līdz 65 gadiem (28. §), bet nodokļu piedzīšanu uzdeva valsts un pašvaldību iestādēm (27. §). Jauns moments iekšlietu ministrijas projektā bija visu reliģisko organizāciju vienādu tiesību atzīšana (2. §), ko attiecināja ne vien uz valsts pabalsta saņemšanu, bet uz visām (nodokļu u. c.) privilēģijām (29. §).

«Ticības brīvības» princips šajā projektā bija izteikts vēl krasāk: «Latvijā pastāv pilnīga ticības, viņas propagandas un dievkalpošanas brīvība visām reliģiskām organizācijām, izņemot tādās, kuras sludina nemorāliskas vai pretvalstiskas mācības vai piekopj netikumisku kultu» (3. §). Mazliet skaidrāk nekā Šīmaņa projektā, tomēr pietiekami miglaini, lai atturētu no ateisma, bija formulēta arī apziņas brīvības palieka: «Piederība pie kādas reliģiskas organizācijas vai nepiederība pie nevienas neierobežoto pilsoniskās tiesības» (4. §).³ Tomēr praksē buržuāziskajā Latvijā šī apziņas brīvības palieka bija visai «teorētisks jēdziens», tikpat jezuītiski liekulīgs kā formāla konfesiju līdztiesība un ev. lut. baznīcas valdošā stāvokļa noliegšana.

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 265. l., 9. un 10., 17.—22., 28.—32., 53.—65. lapa.

² Naturālās un naudas nodevas baznīcas labā, viduslaiku baznīcas desmitās tiesas palieka.

³ Šīmaņa projektā attiecīgi: «Latvijā pastāv ticības brīvība. Katram pilsonim ir tiesība piederēt pie jebkuras reliģiskas sabiedrības. Piederība vai nepiederība pie jebkuras reliģiskas sabiedrības neatstāj iespaidu uz pilsoņu stāvokli valstī.» (2. §.)

Cīņa par padomju varu Latvijā 1917.—1919. gadā praksē apstiprināja marksisma-ļeņinisma tēzi, ka «vienīgi strādnieku masu šķiras cīņa, vispusīgi iesaistīdama visplašākos proletariāta slāņus apzinīgā un revolucionārā sabiedriskā praksē, ir spējīga faktiski atbrīvot apspiestās masas no reliģijas jūga»,¹ bet klerikālā likumprojekta apspriešana saeimas publisko tiesību komisijā (kā arī debates par baznīcu pašā saeimā) rādīja, ka Latvijas sociāldemokrātu partija bija noslīdējusi līdz buržuāziskajam antiklerikalismam, lai ar to novērstu strādnieku masu uzmanību no sociālisma. Atsakoties no revolucionāras šķiru cīņas, meņševiki savu oportūnismu virs zemes «kompensēja», pieteicot karu debesīm: reālo cīņu par proletariāta sociālo atbrīvošanos aizstāja ar tīri teorētisku, anarhistiski trokšņainu karagājieni pret reliģiju. Tāpēc politikajās andelēs par «laicīgajām» problēmām citkārt tik piekāpīgie sociāldemokrāti izrādījās par konsekventiem «revolucionāriem», kad bija jāapspiež likumprojekts par baznīcām. Viņi kategoriski uzstājās par baznīcas šķiršanu no valsts.² Publisko tiesību komisijā klerikāļiem tā arī neizdevās panākt vienošanos ar sociāldemokrātiem. Iekšlietu ministrijas projekts formāli tika apbedīts komisijas arhīvā. Praksē tomēr garīgo lietu pārvalde darbojās šī projekta garā. Tiesa, baznīcas nodevas garīdzniekiem bija jāpiedzen pašiem,³ neizdevās arī atjaunot reālnastu centralizētu izmaksu (to gan viegli aizstāja ar valsts pabalstu piešķiršanu konfesijām), un konfesiju satversmes nesankcionēja valdības vadītāja paraksts, taču visas pārējās abu projektu tēzes ieguva nerakstīta likuma spēku.

Turpmākajos gados, kad sociāldemokrātu frakcija bija pietiekami sarukusi, klerikālajai buržuāzijai saeimā radās jauns pretinieks — strādnieku un zemnieku frakcijā apvienotie revolucionārā proletariāta pārstāvji, kas darbojās LKP vadībā. Pretēji sociāldemokrātiem šīs frakcijas deputāti cīņu pret reliģiju neaprobežoja ar abstraktu ideoloģisku sprediķi, nepārvērtā to par pašmērķi, prasmīgi saistīja antireliģisko propagandu ar šķiru cīņas konkrēto praksi. Lai gan sociāldemokrātu antireliģiskā kņada bija

¹ V. I. Ļeņins, Raksti, 15. sēj., 358. lpp.

² LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 265. l., 70., 85. lapa.

³ Ar policijas palīdzību administratīvā kārtā piedzina tikai reālnastu parādus par laiku līdz 1920. g. 1. oktobrim.

daudz skaļāka un pretenciozāka, buržuāzija pareizi novērtēja «galvenās briesmas», vispirmām kārtām vēršoties pret antirelīgisko propagandu, ko organizēja LKP.

Klerikālo likumprojektu izgāšanās saeimas komisijā piespieda valdību meklēt citus ceļus reliģisko organizāciju ietekmes nostiprināšanai. Valdība nolēma vienkārši ignorēt saeimu, tādējādi reliģisko organizāciju labā rupji pārkāpjot konstitūciju. Tā kā 1924. gadā saeimai bija iesniegts vispārējs likumprojekts par baznīcas stāvokli valstī, tad pēc vispārpieņemtās parlamentārās prakses pirms projekta izņemšanas no parlamenta vai arī tā izlemšanas likumdevējā orgānā valdībai starpsesiju laikā nebija tiesību izdot noteikumus par jautājumiem, kas ietverti parlamentam iesniegtajā projektā. Saskaņā ar Latvijas saeimas kārtības ruļļa 162. pantu savus iesniegtos likumprojektus valdība varēja ņemt atpakaļ tikai ar attiecīgās komisijas un visas saeimas piekrišanu, uz ko, saprotams, valdība nevarēja cerēt. Bez tam skart baznīcas jautājumus saeimā bija riskanti: tas varēja dot ieganstu demokrātiskajiem un kreisajiem spēkiem atkal izvirzīt jautājumu par baznīcas šķiršanu no valsts. Tāpēc valdība rīkojās patstāvīgi, izdodot noteikumus par atsevišķu konfesiju stāvokli valstī saeimas starpsesiju laikā satversmes 81. panta kārtībā. Raksturīgi, ka pat tad, kad 1926. g. septembrī saeimas kodifikācijas nodaļa aizrādīja iekšlietu ministrijai par šādas rīcības antikonstitucionālo raksturu, valdība neatrada par vajadzīgu kaut vai ar pieklājības žestu respektēt saeimas tiesības.¹

Sapinusies daudzpartiju sistēmas politiskajās spekulācijās, intrigās un korupcijā, izpildu vara nespēja realizēt konsekventi «valstisku» konfesionālo politiku. Centieni pakļaut valsts reliģisko dzīvi savai vadībai pirms 1934. g. izpaudās tikai sporadiski un parasti cieta neveiksmi, atduroties pret kulta kalpotāju pretestību. Iedzīvotāju

---

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr. 460. l., 54. lapa. Valdības uzurpētā likumdošanas funkcija pārlicinoši atmasko buržuāzisko pseidodemokrātiju. Visus svarīgākos likumus (izņemot valsts satversmi un agrārās reformas likumu) izdeva valdība satversmes 81. panta kārtībā. Laikā no 1918. g. 18. novembra līdz 1934. g. 15. maijam bija publicēti 3482 likumdošanas akti. No tiem tikai 1391 jeb 40% bija pieņemti saeima. Bez pārvaldes aktiem šo 15 gadu laikā valdība izdeva 47,5% no visiem likumdošanas aktiem, bet parlamentārisma norieta — 4. saeimas gados šis procents bija vēl augstāks (53,5%).

konfesionālā dažādība un daudzo klerikālo grupējumu pretrunīgās intereses vēl vairāk sarežģīja stāvokli. Valdībai šai laikā bija jāaprobežojas galvenokārt ar reliģijas un baznīcas ietekmes nostiprināšanu.

Tiesības un tiesa reliģijas sardzē

Likumus, kas konkrētajos apstākļos kaut kādā veidā kavēja garīdznieka sociālās funkcijas nostiprināšanu, valdība nekautrīgi ignorēja, bet jo centīgāk tā piemēroja no cariskās Krievijas mantotos «ticības aizsardzības» likumus. Līdz 1933. g. spēkā bija cariskās Krievijas 1903. g. sodu likumi, kas paredzēja bargas represijas par «ticības aizsardzības noteikumu pārkāpšanu» (73.—98. §). Spaidu darbi, izsūtīšana nometinājumā, pārmācības nams vai cietoksnis (līdz 3 gadiem!), bet labākajā gadījumā arests sagaidīja to, «kas nozaimojis vienīgo trīsvienībā slavējamo dievu, visšķīsto valdnieci mūsu dievmāti un mūžam jaunavu Mariju, bezmiesīgos debesu spēkus vai svētajos; nogānījis darbiem vai nonievājis svētos sakramentus, svēto krustu, svētās relikvijas, svētbildes vai citus priekšmetus, kurus pareizticīgā vai cita kāda kristīga baznīca uzskata par svētiem; nonievājis svētos rakstus vai pareizticīgo baznīcu un viņas mācību vai vispār kristīgo ticību» (73. §). Pat tas, «kas apbedījis kristīgo bez kristīgas ceremonijas, ja nav bijis sevišķu grūtību pieaicināt šās ceremonijas izpildīšanai attiecīgās ticības garīdznieku», riskēja ar arestu līdz trim mēnešiem (78. §). Teologu cienīgu stiepjamu formulējumu saglabāja arī buržuāziskās Latvijas «demokrātiskajā» garā pārveidotais 1933. g. 24. aprīļa sodu likums: «Kas atklāti aizskāris Latvijā likumīgi pastāvošās reliģiskās sabiedrības locekļu reliģiskās jūtas ar dievzaimošanu vai ar šādas sabiedrības reliģiskā kulta nonievāšanu, sodāms ar cietumu.» (300. §.)

Šādu likuma pantu piemērošanā izšķirošā loma bija «dievzaimošanas», kristīgās ticības, svēto rakstu, kulta un kulta priekšmetu «nonievāšanas», ticīgo reliģisko jūtu aizskaršanas iztulkojumam. Un te nu pilnā mērā izpaudās klerikāļu ietekme tiesās: dieva eksistences apšaubīšanu tiesu praksē uzskatīja par «dievzaimošanu», zinātnisku bībeles kritiku — par «svēto rakstu nonievāšanu».

religīso rituālu satura vēsturisku analīzi — par kulta nonievāšanu. Cik tālu tiesa gāja savā «ticības aizsardzībā», liecina šāds gandrīz vai anekdotisks gadījums: par «dievzaimošanu» Talsos sodīja kādu krodzinieku, kas savā krogā bija uzkāris šādu uzrakstu: «Tas kungs lai svētī tavu ienākšanu, kad tu esi izslāpis, un tavu iziešanu, kad tu esi samaksājis.»¹ Mācītāju garā tulkojot valsts likumu, klerikālā tiesa par likumu pārvērta pat dieva bausli, kas noliedz «nelietīgi valkāt» dieva tā kunga vārdu. Par šo «grēku» krodziniekam bija jāpavada arestā divas nedēļas. Represijās pret antireligīso propagandu Latvijas tiesa pārspēja cariskās tiesas «sasniegumus»: Krievijā 1906. gadā apķīlāja un saskaņā ar tiesu palātas 1907. g. 24. maija lēmumu iznīcināja N. Pereferkoviča pret kristīgo ticību vērsto brošūru «Patiesība par Kristu».² Kad pēc diviem gadu desmitiem N. Pereferkovičs «demokrātiskajā» Latvijā izdeva brošūru «Evanģēliskais Kristus un viņa mācības», sods skāra ne vien grāmatu, bet arī izdevēju: tiesa sodīja N. Pereferkoviču ar diviem gadiem cietoksnī.³ Buržuāziskā tiesa nesaudzīgi apkaroja vismazāko «dieva zaimošanas» izpausmi presē.

Bez draudzēm, kuras reģistrēja garīgo lietu pārvaldē, 1928. gadā Latvijā darbojās 106 (Rīgā vien 50) tiesu iestādēs reģistrētas reliģiskas biedrības. Tai pašā laikā tiesas sīvi pretojās antireligīsa rakstura biedrību reģistrācijai. Spilgts piemērs tam bija LKP mēģinājums radīt legālu strādnieku izglītības biedrību cīņai pret augšo klerikalisma ietekmi.

1930. g. 30. janvārī grupa kreiso strādnieku iesniedza Rīgas apgabaltiesas reģistrācijas nodaļai lūgumu reģistrēt «Latvijas bezdievju biedrības» statūtus. Biedrības mērķis saskaņā ar statūtiem bija — «apvienot antireligiozo darbaļaužu masu; apkarot baznīcas reliģiski mistisko ideoloģiju, kas traucē skaidru domāšanu un kavē zinātnes attīstību; reliģiju un baznīcu nostādīt vēsturiski zinātniskā apgaismojumā; organizēt strādniecību garīgam, sabiedris-

¹ Latvijas republikas (turpmāk Latv. r.) III saeimas V sesija, 38. sēde, 1297. sleja.

² ЦГИАМ, ДП, IV, 1909, л. 142, л. 12.

³ A. Pipirs, Pretkristīga propaganda un viņas veicinātāji Latvijā, R., [1932], 3. un 4. lpp.

kam kultūras darbam; veicināt strādniecības saimnieciskos un politiskos ieguvumus». ¹ Raksturīgi, ka apgabaltiesa pat neatrada par vajadzīgu atbildēt statūtu iesniedzējiem un kaut vai formāli izskatīt reģistrācijas lietu, bet tūlīt nodeva šo «ķecerīgo» dokumentu politiskajai pārvaldei. Tur statūtu parakstītājus reģistrēja pārvaldes kartotēkā un ņēma viņus slepenās aģentūras uzraudzībā. Par statūtu iesniedzēju turpmāko likteni stāsta saeimas stenogrammas. Atmaskojot tiesu orgānu šķirisko un klerikālo raksturu, to represijas pret ateistiem, strādnieku un zemnieku frakcijas deputāts E. Sudmalis 1932. g. 3. jūnija sēdē izteicās: «Mūsu statūtu iesniedzējus apcietināja un vēlāk tiesāja par piederību pie komunistu partijas, bet politiskā pārvalde pateica: «Mēs labāk ļausim ļaudim nodibināt naudas viltotāju biedrību, bet nekādā ziņā brīvdomātāju biedrību.»» ²

Tādējādi apziņas brīvībai, no kuras līdz 1934. gadam klerikālā buržuāzija atklāti vēl neuzdrošinājās atteikties, jau tad bija tikai viltotas monētas vērtība.

Luterāņu baznīca

Kārtojot atsevišķu konfesiju «garīgās lietas», valdība galvenokārt pievērsās evaņģēliski luteriskajai baznīcai, kas kā «kungu baznīca», kā Baltijas vācu muižniecības kārtas interešu stiprā pils bija gandrīz pilnīgi zaudējusi savu svētuma oreolu un līdz ar to — ietekmi masās. Jau 1905.—1917. g. bezgalīgajās diskusijās par «kungu baznīcu» un «tautas baznīcu» faktiski izpaudās latviešu nacionālās buržuāzijas centieni atbilstoši izcīnītajām ekonomiskajām pozīcijām — ieņemt vietu baznīcā, aizstājot muižniecības patronātu ar «tautas baznīcu», t. i., iegūt tiesības runāt līdzī baznīcas lietās, izmantot savās interesēs garīdznieka sociālo funkciju pret darba tautu. Tomēr tikai muižnieciski patvaldnieciskā režīma gāšana 1917. g. Februāra revolūcijā un vācu muižniecības pozīciju novājināšanās imperiālistiskā pasaules kara gados ļāva luterāņu

¹ LPSR CVVA, 3235. f., 1/22 apr., 306. l., 5. lapa.

² Latv. r. IV saeimas III sesija, 19. sēde, 809. sleja.

baznīcas reorganizācijas jautājumu izvirzīt darba kārtībā. Pēc tam kad savas pretenzijas uz varu pieteica latviešu lauku buržuāzijas izveidotā Vidzemes pagaidu zemes padome, sadūšojās arī latviešu mācītāji. Simptomātiska bija mācītāja J. Kupča brošūra «Baznīca ir jāšķir no valsts un jāuzbūvē no jauna uz demokrātiskiem pamatiem» un tās atkārtots un papildināts izdevums «Brīvā baznīca», kas nāca klajā 1917. g. vasarā. Atzinis, ka ev. lut. baznīca «savās lietās ir tāpat padota valsts varai kā pareizticīgo baznīca un ir valsts organizācija, zemes baznīca, ja ne arī valsts baznīca pilnā vārda nozīmē», Kupčs uzstājās par baznīcas šķiršanu no valsts (protams, saglabājot baznīcas īpašumus un tās ietekmi skolās), cerot tādā veidā tikt vaļā no «kungu baznīcas» nepievilcīgā mantojuma. Baznīcai esot jāsaista ticīgie ar evaņģēliju, nevis ar valsts varas atbalstu. Taču vairums latviešu mācītāju pret evaņģēlija spēku izturējās visai skeptiski un priekšroku deva reālākai varai — valstij. Sapulcējušies Cēsīs 1917. g. 31. maijā un 1. jūnijā, viņi tomēr izteicās par «brīvu tautas baznīcu», par muižniecības patronāta tiesību likvidāciju.¹ Ar to arī aprobežojās mācītāju «revolucionaritāte», viņu dumpis pret vācu «vecākajiem brāļiem», kas savās rokās monopolizēja tiesības uz augstiem baznīcas amatiem un ineesīgām draudzēm. Viss palika pa vecam. Buržuāziskā Latvija saņēma mantojumā neskartu «kungu baznīcu», kuras organizatoriskās formas un pārvaldes sistēma pauda tās ciešo saistību ar vācu muižniecības interesēm. Lai pielāgotu baznīcu nacionālās buržuāzijas interesēm, Ulmaņa Pagaidu valdība, sekojot pazīstamāko latviešu mācītāju grupas ierosinājumiem un priekšlikumiem, 1919. g. rudenī uzsāka «kungu baznīcas» Augija staļļu tīrīšanu. Augustā ar iekšlietu ministra rīkojumu draudžu konventiem uzdeva pie pirmās iespējas atjaunot darbību, izmantojot vecos darbiniekus. Rīkojums atstāja spēkā arī agrākās nodevas baznīcas un tās kalpotāju labā.² 28. augustā cits iekšlietu ministrijas rīkojums apstiprināja veco ev. lut. baznīcas konsistoriāliekārtu. Vidzemes konsistorija darbojās Rīgā un aptvēra Vidzemi un Latgali, bet Kurzemes konsistorija ar centru Jelgavā — Kurzemi un

¹ J. Kupčs, Brīvā baznīca, Valkā, 1917, 27. lpp.

² «Valdības Vēstnesis», 18. nr., 1919. g.

Zemgali.¹ Konsistorijās notika vienīgi personālsastāva maiņa: bijušos konsistorijas locekļus atcēla no amata. Noteicošo lomu ieguva latviešu klerikāļi. Amatā apstiprināja «no draudžu apspriedēm uzdotos kandidātus» — mācītājus E. Bergu, K. Irbi, V. Maldoni, P. Pelhavu (vācu draudžu pārstāvis), J. Reinhardu u. c. Konsistoriju laicīgo locekļu vidū bija vēlākais valsts prezidents A. Kviesis un nākošais saeimas vicepriekšsēdētājs K. Pauļuks. Būtiskas izmaiņas vecajās konsistorijās radīja pagaidu valdības 1919. g. 23. septembra «Pagaidu noteikumi par evaņģēliskām luterāņu konsistorijām»². Pagaidām saglabājot vecos likumus un rīkojumus baznīcas lietās (ģenerālkonsistorijas noteikumus, guberņu valžu rīkojumus u. c.), ja vien tie nebija pretrunā ar (vēl neesošo!) valsts satversmi un jaunizdotajiem valdības rīkojumiem, noteikumi vienlaikus atcēla bruņniecības patronātu pār kopbaznīcu un muižnieku patronātu pār atsevišķām baznīcām (2. §). Saskaņā ar noteikumiem draudzēs izveidojās pašpārvalde. Mācītājus ievēlēja draudzes, un konsistorija tos tikai apstiprināja amatā (3. §). Ģenerālsuperintendenta amatu likvidēja, tā pienākumus uzliekot konsistorijas prezidenta vietniekiem (5. §). Noteikumi sankcionēja draudžu sadali pēc nacionālā principa vācu un latviešu draudzēs, kā arī noteica draudžu pārstāvību konsistorijās (4.—5. §). Administratīvajās lietās konsistorijas pakļāva iekšlietu ministrijai, bet tiesu lietās — tiesu palātai. Oficiāli atceltās patronāta tiesības pusoficiāli pārņēma valsts. Cariskās Krievijas «zemes baznīca» evolucionēja par buržuāziskās Latvijas valsts baznīcu. No baznīcas iekšējās attīstības viedokļa valsts iejaušanās bija absolūti nepieciešama, jo vācu muižniecības patronāta tradīcijas neļāva tai pašu spēkiem konstituēties par «brīvu baznīcu». Tieši tāpēc latviešu mācītāji meklēja valsts palīdzību. Savukārt nacionālajai buržuāzijai savas kundzības aizsardzības interesēs pēc iespējas ātrāk bija jānodrošina arī garīdznieka sociālā funkcija. Tādējādi valsts aizbildnība par ev. lut. baznīcu bija abpusēji izdevīgs nacionālās buržuāzijas un mācītāju darījums. 1919.

¹ Kurzemes konsistorija pastāvēja līdz 1921. g. aprīlim, kad abas konsistorijas, lai vienkāršotu baznīcas pārvaldi, apvienojās vienā — Vidzemes konsistorijā.

² «Valdības Vēstnesis», 47. nr., 1919. g.

gadā to noslēdza ar iekšlietu ministrijas 27. oktobra «Pagaidu noteikumiem par evaņģēlisko luterāņu draudžu padomēm»¹. Šajos noteikumos bija paredzēts draudzēm «pēc iespējas drīz, bet ne vēlāk kā līdz 1. janvārim 1920. g.» ievēlēt draudžu padomes. Noteikumi reglamentēja padomju sastāvu un funkcijas, to vēlēšanu kārtību. Ar ievingrinātu mācītāja alkatīgo roku bija rakstīta 3. §. 1. piezīme, kas dalību vēlēšanās saistīja ar devību baznīcas labā: «Draudzēs, kurās jau ieviests gada nodoklis, iegūst vēlēšanas tiesības tie draudzes locekļi, kuri samaksājuši draudzes nospriesto gada nodokli. Pie pirmām vēlēšanām pielaizamas personas, kuras iemaksājušas vismaz 1 rubli baznīcai par labu.» Iekšlietu ministrs ne tikai sankcionēja šos mācītāju izstrādātos noteikumus, bet arī piedalījās baznīcas kases pārvaldē: darījumiem, kas pārsniedza 1000 rubļu, draudžu padomēm bija jāizprasa iekšlietu ministrijas atļauja (10. § 6. p.).

Lai iegūtu katoļu baznīcas uzticību, valdībai nācās tai upurēt dažus luterāņu un pareizticīgo baznīcas īpašumus. Sākās «baznīcu kari», kas izjauca valdības un luterāņu baznīcas labo saskaņu. Kad kļuva zināms, ka valdība gatavojas nodot katoļiem luterāņu Jēkaba baznīcu, Vidzemes konsistorija 1921. g. 15. oktobrī iesniedza iekšlietu ministram protestu pret šo nodomu, piedraudot ar konsistorijas atkāpšanos no amata. Šantāža nelīdzēja, jo katoļu baznīcas fronda bija spēcīgāka. Ar iekšlietu ministra 21. oktobra rezolūciju konsistorijas prezidentu J. Lazdiņu, viceprezidentu mācītāju V. Maldoni, asistentus J. Jakstiņu un mācītāju E. Bergu par nepaklausību atcēla no amata. Baznīca uz laiku nonāca tiešā iekšlietu ministrijas pārziņā. 1922. g. 5. janvārī valdība izdeva «Noteikumus par Vidzemes evaņģēliskās luterāņu konsistorijas likvidēšanu un evaņģēliskās luterāņu baznīcas pārvaldīšanu»², kas likvidēja dumpīgo iestādi un noteica jauna vadoša orgāna — baznīcas virsvaldes izveidošanu. Pēc šiem noteikumiem to ievēlēja draudžu pārstāvju sinode. Sinodes sasaukšanas laiku un kārtību nosaka iekšlietu ministrs (1.—2. §). Viņš arī «no likumības viedokļa» pārrauga baznīcas virsvaldes darbību, atceļot ar valsts likumiem nesa-

¹ «Valdības Vēstnesis», 65. nr., 1919. g.

² Turpat, 8. nr., 1922. g.

skanošus virsvaldes lēmumus un rīkojumus (5. §).¹ Uz šo noteikumu pamata sasauktā sinode sanāca Rīgā 1922. g. no 21. līdz 24. februārim. Pēc valdības parakstītās receptes sinode izveidoja baznīcas virsvaldi 9 locekļu sastāvā (6 latviešu un 3 vācu draudžu pārstāvji). Par tās prezidentu kļuva prāvests K. Irbe, kuru turpat ievēlēja par bīskapu. Vācu draudzes nevēlējās pakļauties latviešu bīskapam un kategoriski pieprasīja bīskapu arī sev. Tāpēc vienlaikus ar K. Irbi bīskapa titulu saņēma par virsvaldes viceprezidentu ievēlētais vācu mācītājs P. Pelhavs. Noteicošais te tomēr nebija nacionālais jautājums. Tikai ar «kungu baznīcas» muižnieciskajām tradīcijām un šo tradīciju respektēšanu visā luterāņu baznīcā varēja izskaidrot «nepieciešamību» vāciešiem (apm. 7% no luterāņu kopskaita) vēlēt īpašu bīskapu. Faktiski izveidojās divas nacionālas baznīcas. Vācu draudžu bīskaps bija līdztiesīgs oficiālajam baznīcas galvam. Vēl vairāk. Aiz «tautas baznīcas» izkārtnes joprojām valdīja vecais, vācu baronu baznīcas gars. Kopā ar vācu muižniecību visa luterāņu baznīca nostājās pret agrāro reformu, kas jūtami bija skārusi arī plašās mācītājmuižas.² Luterāņu mācītāji atklāti aizstāvēja savu amata brāli A. Niedru, kas 1919. g. pavasarī bija uzņēmis vācu ģenerāļa fon der Golca organizētās marionešu «valdības» vadītāja lomu, tādējādi nostādāmie pret «tautisko» Ulmaņa pagaidu valdību, kuru ģenerālis Golcs bija padzinis no Liepājas. Vācu orientācija luterāņu baznīcā spilgti izpaudās arī «baznīcu karos» ap Jēkaba baznīcu, kuri ar jaunu asumu iedegās 1923. gadā. Cenšoties mazināt latviešu luterāņu opozīciju, kle-

---

¹ 1926. g. septembrī iekšlietu ministra pārraudzību mazliet ierobežoja: ja ministrs 14 dienu laikā nebija cēlis iebildumus pret baznīcas virsvaldes lēmumiem, tie automātiski stājās spēkā. «Valdības Vēstnesis», 209. nr., 1926. g.

² Agrārā reforma atsavināja daļu no baznīcām piederošās zemes un mežiem, pārņemot valsts fondā 171 mācītājmuižu ar 60 921 ha lielu zemes platību (reforma skāra galvenokārt luterāņu lielās mācītājmuižas). Ikvienai lauku draudzei atstāja «tikai» ap 50 ha zemes. Bez tam reforma atcēla muižu un pagastu reālnastas baznīcas labā. Pēc baznīcas virsvaldes aprēķiniem «baznīcas aplaupīšanas» nodarītie ikgadējie zaudējumi luterāņu baznīcai bija 1,2—1,3 miljoni latu. Mācītāji ilgi nespēja samierināties ar zaudēto un piedot buržuāziskajai valdībai zemes nolaupīšanu. Mācītāju visai asā polemika ar zemnieku savienību 20. gadu sākumā, solidaritāte ar vācu muižniecību lielā mērā izskaidrojama tieši ar šo apstākli.

rikālie buržuāziskie nacionālisti katedrāles (Jēkaba baznīcas) piešķiršanu katoļu bīskapam saistīja ar Rīgas Doma baznīcas lietošanas tiesību piešķiršanu luterāņu bīskapam. Tā kā līdz 1919. g. rudenim arī Jēkaba baznīcā saimniekoja vācu draudzes, valdība savu rīcību attaisnoja ar nodrāzto «tautiskuma» lozungu. Vācu luterāņiem, «kungu baznīcas» epigoniem atņemas divas baznīcas un nodotas latviešiem: katoļiem — Jēkaba, luterāņiem — Doma baznīca. Tomēr šis manevrs negrozīja luterāņu baznīcas nostāju. Kopā ar vācu muižniecības pārstāvjiem pret katedrāļu likumu saeimā uzstājās luterāņu deputāti — latviešu mācītāji K. Irbe, T. Grīnbergs un J. Reinhards. Kad likumu par katedrālēm saeima tomēr pieņēma, latviešu draudžu bīskaps K. Irbe neizmantoja jaunā likuma piešķirtās tiesības un kopā ar bijušajām Jēkaba baznīcas draudzēm apmetās Doma baznīcā kā vietējās vācu draudzes īrnieks. Luterāņu baznīcas atklātā vācu orientācija un strīdi ar valdošo partiju — latviešu zemnieku savienību piespieda šo partiju saeimā atklāti deklarēt savu politiku luterāņu baznīcas lietās. Aizstāvoties pret mācītāju uzbrukumiem zemnieku savienībai, tās deputāts (savā ziņā baznīcas lietu speciālists, bijušais Kurzemes konsistorijas loceklis) K. Pauļuks pārmeta mācītājiem tīšu un apzinātu pretesību luterāņu baznīcas atbrīvošanai no vācu baronu virskundzības, ko cenšas panākt zemnieku savienība. «*Luterānisms ir vācisks. Mums viņš ir jāveido un jāpadara valstiski nacionāls... Vispārīgi mums jāpanāk tāds stāvoklis, lai mūsu baznīca evolūcijas ceļā attīstītos zem mūsu nacionālās garīdzniecības vadības.*» Savas partijas vārdā Pauļuks prasīja, lai baznīcā valdītu «valstiski nacionāls virziens».¹ Tomēr šis virziens baznīcā bija ārkārtīgi vājš. Faktiski vienīgais konsekventais «valstiski nacionālās» politikas «apustulis» luterāņu mācītāja talārā bija baznīcas virsvaldes nežēlastībā kritušais J. Saunders, kas centās «zinātniskot» un latviskot luterismu šovinistiskā garā. Tāpēc, lai gan zemnieku savienība bija pret plašo privilēģiju piešķiršanu vācu draudzēm luterāņu baznīcas orgānos, 1928. gadā pieņemtā baznīcas satversme sankcionēja vācu draudžu autonomiju: baznīcas sinodēs tās varēja

¹ Latviešu zemnieku savienība. Par ko jūs stāvēsiet? Par vienotu vai saskaldītu latvju tautu? «Brīvās Zemes» apgāds, 1923, 34.—36. lpp.

noturēt savas nacionālās separātsēdes, ievēlot vācu parstāvjus baznīcas virsvaldē un savu bīskapu (62. §); baznīcas virsvaldē pastāvēja īpaša vācu draudžu nodaļa (69. §), kas patstāvīgi izraudzīja un sagatavoja arī mācītājus (88. §). Satversme noteica, ka «minoritātu draudžu bīskapiem (faktiski pastāvēja vienīgi privileģēta vācu minoritāte. — Z. B.) attiecībā uz savām draudzēm, mācītājiem, prāvestiem un citiem garīga darba strādniekiem, savas virsvaldes nodaļas eksaminācijas komisijām ir tās pašas tiesības, kādas Latvijas bīskapam piešķirtas 92. pantā attiecībā uz visu baznīcu un tās iestādēm un orgāniem, neizslēdzot arī tiesības savu draudžu vārdā sarakstīties ar citu ticību priekštāvjjiem, ār- un iekšmisijas biedrībām un citām baznīcas organizācijām Latvijā un ārzemēs» (96. §).¹ Tādējādi satversme faktiski sankcionēja divu patstāvīgu nacionālu luterāņu baznīcu izveidošanu zem Latvijas ev. lut. baznīcas izkārtnes. Ar 1928. g. 14. augusta satversmes 81. panta kārtībā izdotajiem «Noteikumiem par ev. lut. baznīcas stāvokli»² valdība sankcionēja šo baznīcas satversmi. Saskaņā ar noteikumiem «baznīca Latvijā bauda pašvaldības un pašnoteikšanās tiesības, kas paredzētas viņas satversmē, kuru pieņem sinode». Sinodei pieder augstākā vara obligāto priekšrakstu un tiesību normu izdošanā, administrācijā, saimniecībā, baznīcas tiesā un kontrolē (2. §). Garīgās varas spriedumi un lēmumi baznīcas lietās nav pārsūdzami civil-iestādēs (8. §). Baznīcai piešķirtas tiesības «brīvi un atklāti noturēt dievkalpojumus un ievadīt dzīvē ev. lut. ticības un tikumības mācību». Baznīcai un tās organizētām vienībām ir juridiskas personas tiesības (1. §). Baznīcai ne tikai piešķīra tiesības bīskapa un baznīcas virsvaldes uzraudzībā un vadībā dibināt konfesionālas skolas (5. §),

¹ Latvijas evaņģēliskās luteriskās baznīcas satversme, R., 1928. 34. lpp.

² «Valdības Vēstnesis», 188. nr., 1928. g. Noteikumus izdeva P. Juraševska (t. s. «demokrātiskā centra» partijas) koalīcijas valdība. Koalīcijā ietilpa arī zemnieku savienība, taču noteikumi neatspoguļoja tās konfesionālās politikas centienus — jo ciešāk saistīt valdošo baznīcu ar valsti. Plašā autonomija, ko ieguva luterāņu baznīca, bija tiešā pretrunā ar šiem centieniem. Tikai taktiski apsvērumi (saeimas vēlēšanu kampaņa) atturēja zemnieku savienību no 14. augusta noteikumu kritikas. Pārņēmuši varu, zemnieku savienības politiķi pēc savas gaumes grozīja 1928. g. noteikumus.

bet arī ļāva noteikt programmas luterāņu ticības mācībai, kā arī pārraudzīt šīs mācības valsts skolu tīklā (10. §). Garīdznieki bija atbrīvoti no karadienesta (4. §). Baznīcai apstiprināja neaprobežotas īpašuma tiesības uz baznīcām, kapliem un kapsētām (6. §).

Neraugoties uz valdības lielo pretimnākšanu baznīcai, tā aizvien vēl kavējās ar «valstiski nacionālā virziena» tiesību atzīšanu. Klerikālismam aizvien dziļāk iespējoties visās buržuāziskās sabiedrības porās, šis virziens pakāpeniski nostiprinājās, tiesa, ne mācītāju, bet galvenokārt laicīgā baznīcas aktīva rindās. Virziena avangardā atradās 1926. gadā izveidotā Rīgas garnizona draudzes padome, kas sastāvēja no klerikālajiem virsniekiem. No Jēkaba baznīcas padzītā «miera draudze» bija Doma vācu draudzes īrniece, bet garnizona «karadraudze» bija vēl sliktākā stāvoklī. Pēc tam kad Doma vācu draudze armijas komandējošam sastāvam, augstākajiem virsniekiem un pat pašam valsts prezidentam pie slēgtām Doma baznīcas durvīm pirms dievkalpojuma vairākkārtīgi bija likusi apcerēt, ka «tā kunga namā» viņi ir «tikai ciesti viesi, kuriem, tāpat kā agrāk latviešu zemniekam muižas ķēķī, var likt pēc patikas ilgi gaidīt»,¹ garnizona draudzes padome sāka deldēt bīskapa K. Irbes, baznīcas virsvaldes, armijas komandiera, pat ministru prezidenta sliekšņus, lūdzot sev pienācīgu vietu Doma baznīcā. Taču bīskaps neatzina ar 1923. g. 23. aprīļa likumu par katedrālēm sev piešķirtās tiesības uz Doma baznīcu, un nekā nedarīja «karadraudzes» stāvokļa uzlabošanai. Nelīdzēja ne baznīcas virsvaldes prezīdija nostāšanās garnizona draudzes pusē, ne arī sinodes 1931. g. aprīļa lēmums, ka «Rīgas Doma baznīca ir Latvijas ev. lut. baznīcas bīskapa oficiālā baznīca». Bīskaps K. Irbe ietiepīgi aizstāvēja Doma vācu draudzes intereses un palika kurls pret garnizona draudzes prasībām. Klerikāļi atkal izmantoja saeimu, 1931. g. martā ierosinot likumprojektu par Doma baznīcas tiesiskā stāvokļa nokārtošanu. Projekts paredzēja šīs baznīcas ierakstīšanu zemes grāmatās uz valsts vārda. Lai gan projekts nedabūja nepieciešamo balsu vairākumu (zemnieku savienība, kas vadīja koalīcijas valdību, bija spiesta atturēties no balsošanas), tomēr par tā nodošanu saeimas komisijai balsoja saeimas vairākums. Pēc debatēm saeima

¹ M. Skujenieks, Māras baznīcas vēsture, R., 1931, 26. lpp.

23. martā pieņēma pārejas formulu: «Uzdot valdībai gādāt par piemērotu ev. lut. baznīcu valsts reprezentācijas un garnizona vajadzībām.» Jau nākošajā dienā ministru kabinets uzdeva iekšlietu ministrijai nokārtot šo jautājumu. Tā astoņus gadus pēc dienas gaismu neieraudzījušā likumprojekta par baznīcas šķiršanu no valsts saeima lēma par baznīcu valsts reprezentācijas vajadzībām!

Savām interesēm atbilstošu baznīcu vienmēr veido pašas valdošās šķiras. Latvijas buržuāzijai bija vajadzīga nevis kaut kāda, bet «valstiski nacionāla» luterāņu baznīca. Augošās ekonomiskās krīzes apstākļos gatavojoties 4. saeimas vēlēšanām (1931. g. oktobrī), valdošajām buržuāziskajām partijām trūka līdzekļu, lai aktivizētu vēlētājus. Tāpēc šai laikā nacionālistiskā buržuāzija aktivizēja «minoritāšu» jautājumu un mētājās ar šovinistiskiem lozungiem. Tā kā vācu virskundzība luterāņu baznīcā bija pārāk uzkrītoša, šovinistiskajā kampaņā to nevarēja apiet. Buržuāzisko nacionālistu prese (atskaitot ultrareakcionāro A. Berga nacionālo apvienību un tās laikrakstu «Latvis», kas nostājās vācu pusē) apvainoja bīskapu Irbi un baznīcas virsvaldi vācu protežēšanā; vācieši savukārt vaimanāja par gaidāmo «baznīcas laupīšanu». Raksturīgi, ka no baznīcas izstumtais mācītājs J. Šanders ierosināja saukt pie atbildības par latviešu apvainošanu «laupīšanā» vācu laikrakstus «Rigasche Rundschau» un «Riga am Sonntag», turpretī viens no pazīstamākajiem baznīcas darbiniekiem mācītājs E. Bergs sprediķi, ko pārraidīja Rīgas radiofons, solidarizējās ar vāciešiem un nosodīja «baznīcas laupīšanu».¹

Uzskurinot kaislības «baznīcas latviskošanā», buržuāziskie nacionālisti organizēja tautas nobalsošanu par Doma baznīcas atsavināšanu valsts īpašumā. Darbaļaužu vienaldzība baznīcas lietās, bet daļēji arī mācītāju pretaģitācija neļāva savākt nepieciešamo kvorumu. Tomēr K. Ulmaņa valdība 1931. g. 29. septembrī izdeva papildinājumu 1923. g. 23. aprīļa likumam,² pasludinot Doma baznīcu par bīskapa katedrāli un nodibinot īpašu Doma baznīcas pārvaldi ar draudzes padomes tiesībām. Pārvaldē bija jāietilpst bīskapam (priekšsēdētājs), vienam kara ministrijas pārstāvim, pa 3 pārstāvjiem no 3 ieinteresētajām

¹ LPSR CVVA, 1537. f., 12. apr., 60. l., 4., 20. lapa.

² «Valdības Vēstnesis», 219. nr., 1931. g.

draudzēm. Jau iepriekš paredzot, ka vācu draudze preto-
sies, likums noteica, ka Doma baznīcas pārvalde ir piln-
tiesīga arī tad, ja kāda draudzes padome savus pārstāv-
jus neievēl. Šis likums nonāca pretrunā ar 1928. g. «No-
teikumiem par ev. lut. baznīcas stāvokli», saskaņā ar
kuriem sinodei respektīvi baznīcas virsvaldei piederēja no-
teikšana par visām baznīcām. Pēc jaunā likuma Doma
baznīcu pārzināja nevis sinode un virsvalde, bet patstā-
vīgs pārvaldes orgāns, kas atšķirībā no parastajām drau-
dzes padomēm nebija atbildīgs sinodei. Vācu draudzes
valde atteicās atzīt jauno likumu un nesūtīja savus pārs-
tāvjus pārvaldē. Vācu draudze atstāja arī pašu Doma
baznīcu. Bīskaps Irbe nostājās vācu draudzes pusē un,
solidarizējoties ar to, arī atteicās piedalīties pārvaldē. Lai
likvidētu bīskapa pretestību, Ulmaņa kabinets 29. oktobrī
grozīja 29. septembra likuma noteikumu par Doma baz-
nīcas pārvaldi. Saskaņā ar šo pārgrozījumu «Doma baz-
nīcas pārvalde ir pilntiesīga arī tad, ja Latvijas ev. lut.
baznīcas bīskaps neieceļ savu pārstāvi vai kāda
draudzes padome neievēl savus pārstāvjus pārvaldē. Līdz
bīskapa pārstāvja iecelšanai pārvaldes priekšnieka pienā-
kumus izpilda kara ministra pārstāvis.»¹ Bīskaps Irbe
vairs nespēja nosargāt vācu pozīcijas. 1931. g. novembrī
viņš sasauca ārkārtēju baznīcas sinodi, kurā paziņoja, ka
jaunie likumi ir valsts iejaukšanās baznīcas autonomijā,
bīskaps tos neatzīst un tāpēc atsakās no amata. Lai gan
savu atteikšanos K. Irbe motivēja ar to, ka baznīca tiek
pārvērsta par politisko un nacionālo cīņu arēnu, tomēr
faktiski bīskapa demisija bija demonstrācija vācu baronu
baznīcas privilēģiju labā. To apstiprināja arī K. Irbes
atteikšanās izpildīt baznīcas satversmes 95. § un iecelt sev
vietnieku. Kad balsoja par ierosinājumu — sūtīt neesošā
bīskapa vietā citu luterāņu baznīcas pārstāvi uz Doma
baznīcas pārvaldi, vācu draudžu delegāti ar bīskapu Pel-
havu priekšgalā demonstratīvi atstāja sinodes sēžu zālī.
Par pārstāvja sūtīšanu balsoja 234 delegāti, pret — 69,
galvenokārt mācītāji, kas solidarizējās ar K. Irbes no-
stāju.

Jauna bīskapa vēlēšanas notika nākamajā sinodē
1932. g. 29. martā. Ņemot vērā valdības ierosinājumu un

---

¹ «Valdības Vēstnesis», 245. nr., 1931. g.

piemērojoties lepnajai katedrālei, sinode nolēma ievēlēt nevis bīskapu, bet arhibīskapu. Par to kļuva Ventspils mācītājs T. Grīnbergs, kuru jau agrāk baznīcas virsvaldes plēnums bija ievēlējis par bīskapa vietas izpildītāju. Sarežģījumus radīja jaunā baznīcas galvas iesvētišana respektīvi ievēšana amatā. Būtībā savu pēcteci vajadzēja ievest amatā bijušajam bīskapam K. Irbem, taču viņš no tā kategoriski atteicās. Atteicās izpalīdzēt arī Zviedrijas arhibīskaps N. Sederblūms, kas 1922. gadā bija iesvētījis K. Irbi un P. Pelhavu. Latvijas luterāņu baznīcai bija jāizlīdzas pašu spēkiem. Svinības vadīja vecākais latviešu luterāņu mācītājs prāvests K. Kundziņš. Šai dienā Doma katedrālē pirmo reizi visā godībā «reprezentējās valsts» — armijas vadība un ministru kabinets, valsts prezidents un saeimas labējie deputāti. «Vāciskais luterānisms», kas puda Baltijas vācu muižniecības intereses, bija spiests piekāpties pelēkajiem baroniem. Tā kā pašai savas politikas luterāņu garīdzniecībai nebija, tad abu šo sociālo grupējumu cīņa par ietekmi baznīcā, par tās izmantošanu savās interesēs veidoja Latvijas luterāņu baznīcas politisko vēsturi buržuāzijas diktatūras gados. Pagāja 13 gadi, kamēr «valstiski nacionālais» virziens Latvijas luterāņu baznīcā pieteica savas tiesības. Tā pirmā uzvara (ne bez visciešākā valdības atbalsta) ekonomiskās krīzes un augošās revolucionārās kustības gados lieku reizi apstiprināja bendes un garīdznieka sociālās funkcijas nesaraujamo kopību buržuāziskajā valstī.

Katoļu baznīca

Ticīgo skaita ziņā katoļu baznīca ierindojās otrajā vietā, tūlīt aiz luterāņu baznīcas. Taču tās nozīmi valdības politikā palielināja Latgales jautājums, kas klerikālās buržuāzijas izpratnē bija nesaraujami saistīts ar katoļu baznīcu.

Tāpat kā luterisms Vidzemē un Kurzemē, katolicisms Latgalē pārstāvēja «kungu baznīcu», kas bija pielāgota muižniecības interesēm. Tiesa, Latgalē baznīcas saistība ar muižniecību neizpaudās tik krasi kā pārējā Latvijā. Jau 1843. gadā, cenšoties nostiprināt savu ietekmi apga-

balos, kas bija iekļauti Krievijā pēc Polijas sadalīšanas, carisms pārņēma valsts pārziņā plašās mācītājmuižas un likvidēja muižnieku patronāta tiesības katoļu draudzēs. Tomēr katolicisms Latgalē svēti sargāja «poliski katoliskās» baznīcas tradīcijas, kuru ietekmi nācās izjust ne vien zemniekiem, ko baznīca centās pārpoļot, bet arī latviešu garīdzniekiem; to pirmā pasaules kara priekšvakarā bija ievērojams procents Latgales baznīckungu vidū. Tāpat kā vācu mācītāji Kurzemē un Vidzemē, arī poļu (vai arī pārpoļotie lietuviešu un latviešu) ksendzi Latgalē baudīja visas privilēģijas, ieņēma augstākos amatus un apkopa ienesīgākās draudzes. Sociālas bāzes, kas varētu atbalstīt latviešu baznīckungu centienus likvidēt «poliski katoliskā» virziena kundzību, Latgalē nebija. Nacionālās buržuāzijas slāni ekonomiski nomāca muižniecība, bet skaitliski — vidējie un it īpaši trūcīgie zemnieki, kas bija novada iedzīvotāju lielum lielais vairākums. Tāpēc savu emancipāciju baznīcā nacionālistiski noskaņotie baznīckungi saistīja ar latviešu buržuāzijas nostiprināšanos Latvijas mērogā. Cenšoties nostiprināt vietējās lauku buržuāzijas pozīcijas, viņi reizē cīnījās par ciešu sadarbību ar pārējiem Latvijas novadiem. Ietekmīgākie latgaliešu baznīckungi — Valsts domes deputāts F. Trasuns, Rēzeknes dekāns N. Rancāns u. c. aktīvi sadarbojās ar Latvijas lauku buržuāzijas biedrībām, atbalstīja to pasākumus Latgalē. Baznīckunga K. Skrindas avīze «Drywa», lai arī nedroši, diskusijas kārtībā laiku pa laikam aplūkoja jautājumu par Latvijas novadu ciešāku sadarbību. 1907. gadā II Valsts domē ar F. Trasuna līdzdalību latviešu deputāti gatavoja projektu par Latgales apriņķu atdalīšanu no Vitebskas guberņas un to pievienošanu Vidzemei, taču cars domi padzina, pirms vēl projekts tika galīgi izstrādāts. Arī III Valsts domes laikā rakstā «Ko mēs gaidām no saviem tautas vietniekiem» F. Trasuns par galveno jautājumu uzskatīja Latgales apvienošanu ar Vidzemi.¹ Pēc viņa domām, tas dotu iespēju izveidot Latvijā atsevišķu bīskapiju un nostiprinātu tajā latviešu garīdznieku pozīcijas. Taču Trasunu šai laika atbalstīja tikai daži baznīckungi. Pārējie, tai skaitā arī latviešu garīdznieki, kas garīgās karjeras interesēs paši cītīgi darbojās pārpoļotāju

---

¹ «Zemkopi», 4. nr., 1908. g.

rindās (piem., J. Biksišs, A. Springovičs, A. Tumans), uzstājās no konfesionālā viedokļa un bija pret apvienošanu ar luterisko Vidzemi. Šie Latgales «garīgie tēvi» raudzījās uz katoliskajām zemēm — Lietuvu un Poliju.

Pirmā pasaules kara laikā nostiprinājās baznīckungu sadarbība ar Latvijas buržuāziju. Konfesionālo plaisu starp luterāņu budžiem un katoļu baznīckungiem nolīdzināja kopējā šķiras apziņa. Bez tam garīdznieki labi izprata tā laika politisko situāciju. Tā kā Baltijas vācu baroni kara laikā neslēpa savas simpātijas pret imperiālistisko Vāciju, bet latviešu buržuāzija sulaiņa iztapībā vervēja jauniešus strēlnieku pulkiem un atbalstīja visus cara pasākumus ekonomikā, baznīckungi cerēja, ka viņu sabiedrotajiem izdosies izkalpoties un ieņemt Latvijas ekonomiskajā un politiskajā dzīvē vācu baronu vietu. Arī Kurzemes un Vidzemes lielsaimniekiem sadarbība ar Latgales garīdzniecību šķita gaužām izdevīga. Katoļu baznīckungs, kas no baznīcas kanceles reklamē «tautiskās» biedrības un veikalus, vervē laukstrādniekus, kas par ubaga grašiem kalpotu pelēko baronu tīrumos, bija «mesas vērts». Vidzemes un Kurzemes buržuāzijai Latgale bija lētu izejvielu un vēl lētāka darbspēka avots, sava veida iekšēja kolonija, kuras atslēgas, pēc klerikālo budžu ieskata, atradās katoļu baznīcas rokās. Sarunas par Latgales pievienošanu Vidzemei sākās jau 1916. g. decembrī Petrogradā latviešu bēgļu centrālajā komitejā. Vēlāk, pēc Februāra revolūcijas, tās turpinājās Vidzemes zemes padomē un tās valdē.¹

Lielā Oktobra sociālistiskā revolūcija, Latgales darba tautas pāreja padomju varas pusē pārbiedēja un konsolidēja visus kontrrevolūcijas spēkus. Ne vairs atsevišķi baznīckungi, bet visa novada katoļu garīdzniecība tagad cīnījās par pievienošanu Vidzemei, cerot, ka vācu karaspēka durkļi tad nosargās buržuāzijas kundzību arī Latgalē. 1918. g. februārī, kad vācu karaspēks okupēja Latgali un pārtrūka katoļu garīdzniecības sakari ar Mogiļevas arhidiecēzi, kas atradās Petrogradā, baznīckungi sāka rīkoties. Garīdznieku «dumpja» iniciatori bija F. Trasuns un N. Rancāns. 1918. g. pavasarī Rēzeknē un Aglonā notika divas garīdznieku apspriedes. Tajās izstrādāja lūgumu

---

¹ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas, V sesija, 82 sēde, 2853. lpp.

pāvestam Benediktam XV. Baznīckungi lūdza apvienot Latvijas novadus vienā baznīcas administratīvā vienībā — Rīgas bīskapijā un izvirzīja kandidātus Rīgas bīskapa amatam — F. Trasunu, K. Skrindu un A. Springoviču. Lūgumu kopā ar attiecīgajiem materiāliem par katoļu baznīcas stāvokli Latvijā vācu okupācijas karaspēka kapelāns nogādāja uz Minheni pāvesta nunciijam Bavārijā E. Pačelli (nākamajam pāvestam Pijam XII), kas to nogādāja tālāk uz Romu. Lai gan Mogiļevas metropolīts barons Rops protestēja pret latviešu garīdzniecības dumpi, pāvests ar 1918. g. 29. septembra bullu atjaunoja Rīgas bīskapiju, kas aptvēra Vidzemi un Latgali. Taču par tās pirmo bīskapu nekļuva neviens no izvirzītajiem kandidātiem. Germanofila Pačelli ietekmē pāvesta kūrīja nepareizi novērtēja politisko situāciju Latvijā un cerēja, ka vācu imperiālistiem izdosies paturēt Baltijā sagrābtās teritorijas. Tāpēc par Rīgas bīskapu pāvests iecēla pusvācieti puspoli¹ grāfu E. O'Rourki, kas neprata latviešu valodu, toties arī jaunajos apstākļos varētu turpināt poliski katoliskās baznīcas tradīcijas. Notikumi attīstījās citādi. Nemaldīgais pāvests bija atkal maldījies. Ar Antantes atbalstu nostiprinājās K. Ulmaņa pagaidu valdība.

Kad bija izjukuši mēģinājumi pašu spēkiem izkarot no pāvesta bīskapu — latvieti, katoļu garīdzniecība lūdza pagaidu valdības palīdzību. 1919. g. 4. oktobrī kā pagaidu valdības speciāls sūtnis pie pāvesta uz Romu devās kanoniķis J. Rancāns. Viņa bagāžā bija pašu baznīckungu izstrādātais un Ulmaņa valdības akceptētais memorands, kas atkārtoja 1918. g. baznīckungu pazemīgā lūguma tēzes. Sevišķi delikāts Rancāna uzdevums bija panākt pāvesta diplomātijas atbalstu Latvijas suverenitātes atzīšanai; par to valdība savukārt piesolīja svētajam krēslam izdevīgu konkordātu un materiālu pabalstu katoļu baznīcai Latvijā. Latvijas pagaidu valdības akcijas Vatikāns šai laikā kotēja pavisam zemu. 1919. g. vasarā, diplomātiski norobežojoties no ietekmi zaudējušās Vācijas, pāvesta kūrīja Latvijas katoļu baznīcas lietu pārraudzīšanu uzticēja savam nunciijam Polijā A. Rati. Rīgas bīskaps O'Rourke bija pieņemams kandidāts kā vācu, tā poļu varai, tāpēc Vatikāns nedomāja to nomainīt. Uz O'Rourkes

¹ Pēc izcelšanās iru.

ziņojumu par Latvijas garīdzniecības un valdības vēlējumiem redzēt Rīgas bīskapa tronī latvieti Vatikāns 1919. g. novembrī atbildēja ar ierosinājumu pagaidām aprobežoties ar palīgbīskapa (sufragana) iecelšanu no latviešu garīdznieku vidus. Šādos apstākļos, kā to vēstulē ģenerālvikāram kanoniķim A. Springovičam atklāti atzina pats pagaidu valdības sūtnis, nevis Latvijas valdības, bet bīskapa O'Rourke's pilnvaras kārtot Rīgas bīskapijas lietas deva iespēju Rancānam turpināt savu diplomātisko misiju.¹ Rancānam nācās pierunāt bīskapu O'Rourki «labprātīgi» atteikties no Rīgas bīskapa titula. Tikai tad, kad Romā pienāca ziņas, ka ar Antantes svētību Ulmaņa valdība «atbrīvojusi» arī katolicisma citadeli — Latgali un šī valdība no angļu-franču-amerikāņu imperiālistu žēlastības nostiprinās, svētais krēsls kļuva labvēlīgāks. 1920. g. 16. janvārī Vatikāns «de facto» atzina buržuāziskās Latvijas valdību un piekrita Latvijas katoļu apvienošanai vienā baznīcas administratīvā vienībā, kuru vadītu latviešu tautības bīskaps. Vatikāna nostāju lielā mērā ietekmēja arī A. Springoviča memorands par Rīgas bīskapijas stāvokli,² kuru, apejot baznīcā noteikto hierarhiju, ģenerālvikārs piesūtīja nevis O'Rourke'iem, bet Mogiļevas metropolītam Ropam. Ieradies Romā, Rops šo dokumentu nodeva pāvesta kūrījā. Tā kā memorands, ko bija sastādījis nākošais Rīgas arhibīskaps, ir savā ziņā programmatisks dokuments, pie tā jāpakavējis sīkāk. Apstākļi Latvijā, rakstīja Springovičs, esot ārkārtīgi smagi. Tautā joprojām dzīvojot boļševisma idejas, jāapkarojot arī dažādas citas sociālistiskas mācības. Tuvojoties Latvijas Satversmes sapulces vēlēšanas (1920. g. aprīlī), no kurām lielā mērā būšot atkarīgs baznīcas stāvoklis valstī. Satversmes sapulcē jāsūtīt pēc iespējas vairāk katoļu, jāorganizē un jānostiprinot baznīcas sociāli politiskā darbība. To visu varot paveikt tikai tad, ja garīdzniecība strādāšot stingrā un gudrā garīgā vadībā. Pašreiz šādas vadības bīskapijā neesot. Kara un revolūcijas gados garīdzniecības disciplīna esot izzudusi. Katrs baznīckungs dzīvojot, kā pašam tīk, ignorējot hierarhiju. Jaunais Rīgas bīskaps vietējos apstākļus un parašas nepazīstot, turklāt to ietekmējot lišķi un pielīdēji. Bīskapam pašreiz neesot

¹ LPSR CVVA, 633. f., 1. apr., 59. l., 59. un 60. lapa.

² Turpat, 66. un 67. lapa.

autoritātes. Bez attiecīgās varas ģenerālvikārs un bīskapijas padomnieki nespējot uzturēt garīdzniecībā disciplīnu.

Baznīcas materiālais stāvoklis esot kritisks. Bez valdības materiālā pabalsta varot iztikt draudžu prāvesti, bet ne bīskaps. Ticīgie nespējot uzturēt bīskapu un kūrīju. Tai pašā laikā pagaidu valdība uzturot luterāņu konsistorijas un esot gatava palīdzēt arī katoļu baznīcai — dot katedrāli Rīgā, rezidenci bīskapam un kapitulam, telpas garīgā semināra vajadzībām, piešķirt naudas pabalstu apmēram vienu miljonu rubļu gadā. Taču valdība kategoriski pieprasot, lai par Rīgas bīskapu kļūtu latvietis. Kas attiecoties uz konkordātu, pēc kura tiecas pati valdība, tad, iekams Latvijas «de jure» nav atzīta, to slēgt būtu priekšlaicīgi.

Memorands ietvēra arī konkrētas rekomendācijas:

1. Valdības labvēlība katoļu baznīcai izmantojama katoļisma pozīciju nostiprināšanai. Ar civilo varu jāpanāc kaut kāds modus vivendi, jo, a) ja šī valdība kritīs, tās vietā var nākt cita, sociālistiska, no kuras nekas labs nav sagaidāms, b) pašai baznīcai Latvijā nepieciešams labvēlīgs laicīgās varas atbalsts.

2. Vatikānam jāuzsāk sarunas par konkordāta noslēgšanu, taču šīs sarunas jānovilcina. Pirms konkordāta noslēgšanas jāsaņem solītās telpas un subsīdijas. Konkordātu nevajag parakstīt pirms Latvijas «de jure» atzīšanas.

3. Rīgas diecēzei nepieciešams stingrs un patstāvīgs bīskaps, kas pazītu vietējos apstākļus un rīkotos pats, nevis slēptos aiz ģenerālvikāra muguras.

Šis dokuments darītu godu pat jezuītu pātera spalvai. Vispirms Springovičs apliecina uzticību agrākajam garīgajam senjoram Ropam, kas bija tik ļoti sašutis par latviešu garīdzniecības dumpi. Piezīmēsim, ka tieši Rops bija tas, kas šai laikā deva Romai rekomendācijas par bijušo Mogiļevas arhidiecēzi. Barona Ropa ietekmi pāvesta kūrījā vēl vairāk palielināja viņa radniecība ar «melno pāvestu» — jezuītu ordeņa ģenerāli grāfu Ledohovski. Tālāk dokumenta autors, šķiet, saka: es apeju tiešo garīgo priekšniecību un to asi kritizēju, bet to daru tikai baznīcas interešu labā; es zinu, ka Pagaidu valdība ir luteriska, tomēr pašlaik mums tā jāatbalsta (var nākt cita, sociālistiska!), pie viena izspiežot no tās visu iespējamo atbalstu katoļu baznīcai;

konkordāts ar šo valdību ir derīga lieta, taču pirms tam Latvijai jāiegūst «de jure» atzīšana (te savs vārds sakāms pāvesta diplomātijai!); lai paglābtu katoļus no sociālisma un garīdzniecību — no anarhijas, Rīgas bīskapam jābūt stingram un noteiktam, tam jāvada diecēze patstāvīgi, nevis ar ģenerālvikāra respektīvi manu starpniecību.

Pazemīgais baznīcas kalps deva mājienu. Un Vatikāns mājienu uztvēra. Metropolīts Rops deva vislabākās rekomendācijas Springovičam — valdīs ar stingru roku, ciena poliski katoliskās baznīcas tradīcijas, savaldīs nacionālus sutanās, muižniecību dievina, sociālismu nīst ar katru sava ķermeņa šūnu. Labāku hierarhu valstiņai, kas robežojas ar «sarkano» Krieviju un panu Poliju (ar kuru mēs šobrīd saistām Krievijas katolizāciju), nevar vēlēties. Pāvesta kūrīja piekrita. Jau 1920. g. 20. janvārī Rancāns apsveica Springoviču kā visvairāk iespējamo kandidātu Rīgas bīskapa tronim, piemētinot: «Kas attiecas uz arhibīskapa goda atgriešanu Rīgas bīskapiem, tad arī tam svētais apustuliskais krēsls principā piekrit, bet dara to atkarīgu no katedrāles, rezidences un pat materiālas palīdzības no valdības puses šai grūtajā postažas laikā. Zināms, Romā cer, ka atgriezīs un atdos katoļiem atpakaļ Doma baznīcu, — jo citādi, saka, nebūtu arhibīskapam viņa godībai ne pienācīga mājokļa, ne baznīcas, ne pat apstākļu, kas rādītu vecās tiesības un privilēģijas un visas latviešu tautas apvienošanu zem vienas viņas visaugstākā gana — Rīgas arhibīskapa varas. Man šīs domas šķiet ļoti pareizas: tāda valdības rīcība tikai saistītu Latgali pie vienotās Latvijas... Bez tam šeit svētā apustuliskā krēsla labvēlību vēl vairāk stiprinātu un veicinātu Latvijas labā.»¹ Ārlietu ministrijai šis āzis dārznieka — kanoņiķis valdības sūtņa — postenī tik atklāti nerakstīja. Lai noskaidrotu, cik daudz varēs izspiest no Latvijas valdības, 1920. g. 20. martā Rīgā ieradās apustuliskais vizitators — pāvesta nuncijs Polijā A. Rati (nākošais pāvests Pijs XI). Te viņš tikās ar K. Ulmani un ārlietu ministru Z. Meierovicu, ievadīja oficiālas sarunas par konkordātu, kā arī par valdības materiālo atbalstu katoļu baznīcai. Sarunu laikā tika izstrādāti nākošā konkordāta pamatprincipi. 23. martā Vatikāns oficiāli paziņoja par

¹ LPSR CVVA, 633. f., 1. apr., 59. l., 60. lapa.

A. Springoviča iecelšanu Rīgas bīskapa amatā, uzsverot, ka pāvests nomaina bīskapus, ņemot vērā Latvijas valdības vēlēšanos. 30. aprīlī Rīgas bīskapa kūrīja iesniedza ārlietu ministram (zīmīgs žests!) «Pagaidu noteikumu projektu par katoļu baznīcas lietu nokārtošanu Latvijā»¹. Pēc Satversmes sapulces vēlēšanām (baznīckungu «Latgales kristīgo zemnieku savienība» ieguva tikai 6 procentus Latgales vēlētāju balsu), kuras apbedīja mītu par katoļu baznīcu kā Latgales garīgo vadoni, noteikumu projektā ietvertās prasības bija vienkārši nekaunīgas. Kūrījas prasības bija šādas:

1. «Kamēr pēc miera līguma ar Krieviju netiks no pēdējās saņemta Latvijai pienācīga daļa no Krievijā konfiscētiem katoļu baznīcas kapitāliem, visus izdevumus saņķarā ar katoļu baznīcas uzturēšanu un Rīgas diecēzes dibināšanu Latvijā uzlikt valsts kasei.»

2. «... Atdot katoļu baznīcai atpakaļ viņas veco Domu.»

3. Atvērt kredītu bankās baznīcas vajadzībām.

4. Piešķirt telpas garīgajam semināram Rīgā («vai vecā pilī vai vecās klostera telpās pie Doma baznīcas, vai citas kādas»).

5. «Asignēt un līguma ceļā ar Romu nodrošināt Rīgas arhibīskapam 161 000 rubļu zeltā ikgadēju izmaksu dēļ arhibīskapa, bīskapa sufragana, viņu kancelejas, konsistorijas, reprezentācijas, kapitula un semināra uzturēšanai.»

6. «Paturēt un izvest Romā uzstādīto prasību par Rīgas bīskapa iecelšanu par virsbīskapu, Rīgas diecēzes robežu saskaņošanu ar Latvijas valsts robežām, pievienojot viņai Kurzemi un Zemgali, Rīgas bīskapijas kapitula atjaunošanu...»

Baznīckungu nesamērīgā apetīte pārsteidza Ulmaņa valdību. Tā centās aizbildināties ar to, ka pirms Latvijas konstitūcijas pieņemšanas visus šos jautājumus izlemt nav iespējams. Tomēr saasināt attiecības ar katoļu baznīckungiem neļāva sarežģītais politiskais stāvoklis Latgalē. «Atbrīvotāju» armijai te zeme dega zem kājām, jo Latgales darbaļaudis, neraugoties uz garīdzniecības kontrevolucionāro aģitāciju, vienprātīgi atbalstīja padomju varas ideju.

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 29. l., 5. lapa.

1920. g. 12. februārī Latgales divīzijas izlūkošanas nodaļas priekšnieks Balodis divīzijas štābam ziņoja, ka kara darbības atsākšanas gadījumā būšot jācinās «ar diviem ienaidniekiem: ārējo un jo briesmīgāku iekšējo».

Aicinot izmantot ziemu, lai izrēķinātos ar padomju varas līdzjutējiem, vispirms ar padomju darbinieku un aktīvistu tuviniekiem, Balodis turpināja: «Šeit nav vietas žēlastībai, bet jāķeras pie radikālākiem līdzekļiem. Mans priekšlikums būtu: visu atbildīgo darbinieku, kuri tagad uzturas Padomju Krievijā, radus nekavējoši izsūtīt no Latvijas robežām uz Padomju Krieviju...»¹ Armijas virspavēlnieks ierosinājumu vienkāršoja, ar savu 20. februāra rezolūciju uzliekot par pienākumu katrai divīzijai «iztīrīt» savu rajonu. Martā iekšlietu ministrs A. Bergs rīkojumā Latgales policijai un kara komandantūrām no jauna prasīja pastiprināt balto teroru: «No Latgales man ienākušās ziņas rāda, ka pēc lielinieku aizdzīšanas tomēr ir palikuši atpakaļ daudzi viņu darbinieki, kuri turpina slepeni strādāt viņu garā un tikai gaida izdevību, lai sāktu rīkoties atklāti... Pret visām personām, kuras ir idejiski lielinieki un viņu garā ir enerģiski rīkojušies, kā arī pret personām, kas vēl turpina aģitāciju lielinieku garā, ir jāspēr visenerģiskākie soļi bez kaut kādas saudzības... Lūdzu... gādāt par to, ka dažādo resoru darbinieki šai ziņā strādā pilnīgi roku rokā un saskaņotā virzienā.»² Tomēr baltais terors bija tikai viena puse. «Visām un visādām apspiešanas šķirām savas kundzības aizsardzībai ir nepieciešamas divas sociālas funkcijas: bendes funkcija un popa funkcija. Bendem jānomāc apspiesto protests un sašutums. Popam apspiestie jāmierina, jātēlo viņiem perspektīvas (to darīt ir sevišķi ērti, negalvojot par šādu perspektīvu «realizējamību»...) par posta un upuru mazināšanu, paliekot šķiru kundzībai, un ar to pašu jāsamierina viņi ar šo kundzību, jāaizvilina viņi no revolucionāras darbības, jāiedragā viņu revolucionārais noskaņojums, jāsagrauj viņu revolucionārā apņēmība.»³ Lai nodrošinātu popa funkcijas «valstisku» realizēšanu Latgalē, valdība labprāt vienojās ar katoļu baznīcu. Rast kopīgu valodu ar baznīkungiem valdību pamudināja vēl divi apsvērumi.

¹ LPSR CVVA, 3601. f., 1. apr., 248. l., 320. lapa.

² LPSR CVVA, 1371. f., 1. apr., 1116. l., 7. lapa.

³ V. I. Leņins, Raksti, 21. sēj., 198. lpp.

Pirmkārt, Latgalē zināma ietekme bija separātistu novirzienam ar F. Kempu priekšgalā. Laikā, kad «atbrīvotāju» karaspēks un administrācija ar uguni un zobenu ieviesa «mieru un kārtību» novadā, šis novirziens varēja pastiprināties un radīt sarežģījumus valsts iekšējā dzīvē. Otrkārt, pēc Latgales tikoja agresīvākās aprindas panu Polijā, kur atskanēja balsis pēc «Polijas 1772. gada robežās». Polija bija katoliska valsts, bet baznīca Latgalē — «poliski katoliska». Šajos apstākļos bija nepieciešama maksimāla piesardzība.

Stāvokļa nenoteiktību prasmīgi izmantoja Rīgas bīskaps. Viņš apmetās Aglonā, aizbildinoties ar to, ka Rīgā katoļiem nav bīskapam piemērotu telpu. Nelīdzēja mājieni un apelēšana pie bīskapa pilsoniskās stājas, kas prasīja ievērot grūtos pēckara apstākļus un samierināties ar mazumiņu. Iekšlietu ministram beidzot bija rakstveidā valdības vārdā jāaicina A. Springovičs uz Rīgu, kur pēc valdības plāniem vajadzētu notikt jaunā bīskapa konsekrācijai (iesvētišanai). Rīgas bīskapa atbilde nepārprotami izklausījās pēc šantāžas: «Es pagodinos norādīt vispirms uz to, ka šī jautājuma (konsekkrācijas un pārcelšanās uz Rīgu. — Z. B.) drīzāka izšķiršana darītu vislabāko iespaidu uz uzbudināto ticīgo prātu apmierināšanu Latgalē, bet ir atkarīga šimbrīžam ne no manis, tikai no valdības galīgas izšķiršanas un pabalsta konkrētākas realizēšanas.» Šantāžu papildināja provokācijas mēģinājums. «Svētais tēvs (pāvests. — Z. B.) ir ar dzīvu gandarījumu saņēmis ziņu par Latvijas valdības principiālu piekrišanu atdot jaunajam Rīgas bīskapam viņa veco Domu un nodrošināt viņam pienācīgu uzturu.»¹ Ceļā uz arhibīskapa troni bija jāiegūst atbilstoša katedrāle, un tās dēļ Springovičs nevairījās no provokācijas, lai gan pats gluži labi zināja, ka valdība netaisās nodot katoļiem Doma baznīcu. «Pabalsta konkrēta realizēšana» — viena miljona rubļu piešķiršana katoļu baznīcai pietika tikai pāvesta bullai par Kurzemes un Zemgales katoļu pievienošanu Rīgas bīskapijai. Katoļu baznīca Latvijā beidzot saskaņoja savas robežas ar valsts robežām. Taču bīskaps palika Aglonā, kur 1920. g. 22. augustā notika viņa konsekkrācija. Lai gan iekšlietu ministrs vairākkārt aicināja pārcelties

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 29. l., 14. lapa.

uz galvaspilsētu, A. Springovičs neatstāja Latgali. Valdībai viņš apgalvoja, ka Rīgā trūkstot piemērotu telpu, bet nuncijam A. Rati Rīgas bīskaps rakstīja, ka līdz katoļu organizēšanai Latgalē Rīgas bīskapam nepieklājosies nonākt materiālā atkarībā no protestantiem. Kā liecina Springoviča vēstule nuncijam, Rīgas bīskaps šai laikā vēl neticēja buržuāziskās varas stabilitātei un baidījās, ka var uzliesmot pilsoņu karš.¹ Tā izcelšanās gadījumā drošākas pozīcijas bija katoliskajā Latgalē, bet zināma «opozīcija» valdībai (kaut arī tikai materiālā pabalsta dēļ) varēja nest politisku kapitālu. Bez tam rezidence Aglonā bija katoļu tirgoņu — politiķu spēcīgākais trumpis sarunās ar valdību par materiālo pabalstu. Kad valdība pretojās baznīckungu pārmērīgajām pretenzijām, Springoviča pilnvarnieks un katoļu partijas vadītājs F. Trasuns atklāti aicināja Latgales ticīgos: «Apvienosimies ap savu centru (Aglonu. — Z. B.) garīgi un pasaulīgi zem viena karoga... Mums ir bīskaps, lai viņš mūs ved!»² Vienlaikus politiskās policijas okšķeri atzīmēja, ka poļu baznīckungi pastiprinot aģitāciju par Latgales pievienošanu Polijai. Šī aģitācija pēc politiskās pārvaldes atzinuma ārdīja novada iedzīvotāju «vēl nenostiprinājušos valsts apziņu». Tomēr pārvaldes lūgums iekšlietu ministrijai panākt vismaz pierobežas draudžu nostiprināšanu ar «valstiskiem» baznīckungiem netika ievērots. Ministra rezolūcija skanēja tā: «Zināšanai un pievienošanai pie akta. Spert kādus soļus tagad atzīstu par nevēlamu.»³ Toties A. Springovičs nekautrējās «spert soļus», kad politiskās pārvaldes priekšnieks pārsteidzīgi par to pašu bija ziņojis Rīgas bīskapam. Viņš asi protestēja pret iejaukšanos baznīcas «iekšējās lietās» un izteica cerību, ka tikai sadarbībā ar baznīcu «valdība būs spējīga izvadīt valsti cauri sociālās revolūcijas vētrai».⁴ Iekšlietu ministram nācās atvainoties bīskapa priekšā par sava padotā netaktisko rīcību. Tā ne vien ar svētā krēsla, bet arī ar vietējā katoļu klera pārstāvjiem sarunājoties kā ar ārvalstu pārstāvjiem, valdība turpināja sarunas par konkordātu. 1921. g. jūnijā konkordāts bija izstrādāts un sagatavots parakstīšanai,

¹ LPSR CVVA, 633. f., 1. apr., 59. l., 45. lapa.

² «Latgolas Vords», 48. nr., 1920. g.

³ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 29. l., 29. lapa.

⁴ Turpat, 38. lapa.

taču tā noslēgšanu izjauca Latvijas valdības krīze. Tomēr Vatikāns panāca, ka šis baznīcai ārkārtīgi izdevīgais dokuments 16. jūnijā tika protokolēts kā zināma vienošanās — «sarunu rezultātu akts». Dokumenta 8. pantā bija teikts: «Valdība atvēlēs, izsniegs un garantēs arhibīskapam, bīskapiem un kapitula locekļiem pietiekošu algu, kura tiem atļautu vest viņu kārtai piemērotu dzīvi.»¹

Par jaunās Latvijas valdības premjerministru kļuva Konkordāta sarunu organizators un vadītājs Z. Meierovics, kas vienlaikus saglabāja arī ārlietu ministra posteni. Valdības pirmajā deklarācijā tās galva paziņoja: «Lai ievērotu Latgales garīgās prasības, valdība rūpēsies par katoļu baznīcas attiecību nokārtošanu ar valsti, pārceļ bīskapiātu un garīgo semināru uz galvaspilsētu un nokārto valsts attiecības ar Vatikānu, noslēdzot konkordātu.» Jūlijā izveidoja valdības komisiju, kurai bija jāizlemj jautājums par bīskapa rezidenci un katedrāli. Bīskapa pārstāvji sākumā prasīja Doma vai Pētera baznīcu, bet vēlāk aprobežojās ar prasību pēc Jēkaba baznīcas. Kad valdības pārstāvji centās pierunāt baznīckungus samierināties ar bijušo pareizticīgo Alekseja (katoļu Marijas Madaļas) baznīcu, ko kopā ar pareizticīgo bīskapa rezidenci Mazā Pils ielā 2 katoļi jau bija saņēmuši, kūrījas pārstāvis F. Trasuns nekautrīgi draudēja: «Ja valdība nenāks pretim bīskapa atbraukšanai Rīgā un nedos vajadzīgās telpas, — nekad nevar tikt apvienota Latgale ar pārējo Latviju; bīskapam būs jāpaliek Latgalē. Bet līdz ar to nāksies vilkt arī tālākās konsekvences.»²

Valdības mēģinājumi pirkt katoļu baznīcas uzticību tikai uz pareizticīgo baznīcai atņemto īpašumu rēķina cieta neveiksmi. Bija jāupurē arī luterāņu Jēkaba baznīca. Šis solis izraisīja plašus un enerģiskus «aplaupīto» konfesiju vadības protestus un radīja pamatu tā sauktajiem «baznīcu kariem» 1921.—1923. gadā. No konfesionālo strīdu karstajiem pelniem valdībai nācās raust kartupeļus katoļu baznīckungu labā. Katolicismam svarīga bija ne vien materiālā, bet, ja tā varētu izteikties, arī «morālā» puse — jau noslēdzot pirmo modus vivendi ar protestantisko valdību, bija vismaz simboliski jārada iespaids, ka katoļu

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 83. l., 47. lapa.

² Turpat, 9. lapa.

baznīca pretendē uz visām «senajām tiesībām un privilēģijām», uz visas tautas apvienošanu virsgana — Rīgas arhibīskapa vadībā. Minimālajai programmai bija jāietver dziļi maksimālā programma. Tirgošanās ar baznīckungiem, bet vēlāk pāvesta Benedikta XV nāve un jauna pāvesta vēlēšanas aizkavēja konkordāta noslēgšanu. To parakstīja tikai 1922. g. 30. maijā.¹ Tā pamatā bija konkretizētas un detalizētas 1921. g. 16. jūnija «sarunu rezultātu akta» tēzes. Vienīgais Latvijas diplomātijas panākums bija sākotnējā varianta 8. panta izslēgšana no konkordāta teksta. To Meierovics motivēja tādējādi, ka saimnieciska rakstura jautājumi ir pakļaujami valsts budžeta likumam. Valsts algu piešķiršanu katoļu garīdzniekiem Satversmes sapulce varot neratificēt. Vatikāns šī panta svītrosānai piekrita tikai tad, kad kopā ar konkordātu parakstītajā deklarācijā Latvijas valdības galva un ārlietu ministrs Latvijas republikas valdības vārdā apsolīja, ka «Latvijas valdība piešķirs virsbīskapam, bīskapam, kapitula locekļiem pietiekošu atalgojumu, lai dotu viņiem iespēju dzīvot pienācīgi savam amata godam un strīdus gadījumā par atalgojuma lielumu valdība sapratisies ar svēto krēslu. Viņa apņemas iekārtot imobilu, par kuru iet runa šā konkordāta 7. pantā.

Ēkas un garīgā diecēzes semināra dibināšanai nepieciešamās summas tiks no Latvijas valdības dotas, un tiks arī turpmāk maksātas izmaksas, kuras valdība līdz šim maksājusi.

Romā, 30. maijā 1922.

Z. A. Meierovics»²

Šī deklarācija — solījums bija daudz nenozīmīgāka par konkordātu, jo, mainoties valdībai, to varēja arī nepildīt. Tirgojoties ar baznīcu, valdība Rīgas bīskapa kūrījai izmaksāja 1920./21. budžeta gadā — 1 000 000, 1921./22. — 4 414 974, 1922./23. — 4 207 860 rubļu.³

Latvijas Satversmes sapulce konkordātu ratificēja 1922. g. 19. jūlijā. Tā paša gada 3. novembrī līdz ar ratifikācijas dokumentu apmaiņu vienošanās stājās spēkā. Tas bija pirmais konkordāts, ko kapitālisma vispārējās krīzes apstākļos kāda valsts noslēdza ar svēto krēslu.

¹ «Valdības Vēstnesis», 162. nr., 1922. g.

² LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 183. l., 12. lapa.

³ Turpat, 14. lapa.

Te jāatzīmē, ka konkordāts nav parasta starptautiska vienošanās starp divām līdztiesīgām «augstajām līgumslēdzējām pusēm». Konkordāts nosaka katoļu baznīcas stāvokli kādas suverēnas valsts teritorijā, un tā noteikumi skar faktiski tikai šīs valsts pavalstniekus. Konkordāts ierobežo suverēno valsts varu tās pašas teritorijā, ietekmē tās administrāciju un likumdošanu, tai pašā laikā nenosakot līdzīgus ierobežojumus svētajam krēslam. Konkordāts faktiski atzīst suverēnās valsts pavalstnieku divējādu pavalstniecību — katoļus tas traktē kā attiecīgās valsts pilsoņus un vienlaikus svētā krēsla pavalstniekus. Ja konkordāta noteikumi uzliek par pienākumu valsts varai respektēt katoļu baznīcas zināmas kanonisko tiesību normas, nodrošinot baznīcas īpašumu neaizskaramību utt., tad svētais krēsls tikai visžēlīgi piekrīt tam, ka katoļu hierarhija respektē šīs valsts likumus. Konkordāts nodrošina vienpusīgas privilēģijas baznīcai. Šīs privilēģijas ir cena, ko buržuāziskā valsts maksā Vatikānam par garīdznieka sociālās funkcijas nodrošināšanu, par ticīgo pakļaušanu garīgā verdzībā valsts interesēs. Konkordāts tāpat apliecina, ka valsts vara klerikālismu atzīst par savas iekšējās politikas neatņemamu sastāvdaļu, par līdzekli savas kundzības aizsardzībai. Raksturojot konkordātu jauno nozīmi kapitālisma vispārējās krīzes apstākļos, Rietumvācijas klerikālis J. Venners pilnīgi pamatoti atzīmē, ka to galvenais mērķis ir novērst iespējamo nesaskaņu rašanos valsts un baznīcas starpā, kā arī attīstīt tautas reliģiskos spēkus. Šie apsvērumi arī diktēja 1922. g. 30. maija konkordāta noslēgšanu.

Katoļu baznīcai Latvijā konkordāts nodrošināja:

1. Brīvu un atklātu kulta izpildīšanu un juridisku personu tiesības baznīcas organizācijām (1. §).
2. «Valdības izvēlētu un no arhibīskapa par piemērotu atzītu katedrāles baznīcu», kā arī arhibīskapa un kapitula rezidenci līdz ar telpām kancelejai un konsistorijai (7. §).
3. Garīdznieku (sākot no subdiakona) atbrīvošanu no karaklausības «un no citiem pilsoņa pienākumiem, kuri nav savienojami ar garīdznieka kārtu» (9. §).
4. Tiesības dibināt un uzturēt īpašas konfesionālas skolas (10. §).
5. Ārzemju garīdznieku aicināšanu darbam Latvijā (12. §).

6. Katolisku savienību darbību arhibīskapa vadībā (13. §).

7. Baznīcu, kapliču un kapsētu īpašuma garantēšanu un to imunitāti pēc kanonisko tiesību normām (15. §).

8. Dievnamu, semināru telpu, bīskapu un prezbiteru mitekļu atbrīvošanu no nodokļiem (16. §).

9. Garīdznieku amata pārkāpumu iztiesāšanu baznīcas tiesā un bīskapa sprieduma nepārsūdzamību laicīgajā tiesā (17. §).

10. Arhibīskapa vai viņa pārstāvja piedalīšanos tiesas sēdēs un tiesiskā disputā, ja katoļu garīdznieks tiek saukts tiesas priekšā (18. §).

11. Tiesas piespriesto aresta sodu garīdznieki izcieš klosterī; pārējos gadījumos sodu izcieš līdzīgi citiem noziedzniekiem, taču tikai pēc tam, kad arhibīskaps tiem atņēmis garīgo amatu (19. §).

12. Konkordātā minēto nekustamo īpašumu līdz ar viņu neaizskaramības saglabāšanu katoļu baznīcas īpašumā arī konkordāta uzteikšanas gadījumā (20. §).

Salīdzinājumā ar katoļu baznīcas ieguvumiem valdības aktīvs bija visai trūcīgs. Ievērojot Latvijas valdības vēlējumus, konkordāts noteica:

1. Pēc katedrāles un bīskapa rezidences saņemšanas svētais krēsls dibina Rīgā arhibīskapa sēdekli ar 1—2 palīgbīskapiem. Bīskapiem, kapitula locekļiem, dekāniem un titulārgarīdzniekiem jābūt Latvijas pilsoņiem (2. un 12. §).

2. Rīgas arhibīskapija neietilpst nevienā metropolē, bet pakļauta tieši pāvesta kūrījai (3. §).

3. Pirms bīskapa iecelšanas (4. §) vai ārzemju garīdznieku uzaicināšanas darbam Latvijā (12. §) garīgā vara paziņo Latvijas valdībai kandidātu vārdus, «lai zinātu, vai no politiskā viedokļa valdība neceļ ierunas».

4. Stājoties amatā, arhibīskaps nodod uzticības zvērestu Latvijas prezidentam (5. §).

5. Garīgajā seminārā lietojamā mācību valoda, atskaitot filozofiju un garīgos priekšmetus (tās bija galvenās «zinātnes», ko seminārā mācīja), ir latviešu (11. §).

Visus šos noteikumus katoļu baznīca suverēnās valstīs parasti ievēroja arī bez konkordātiem. Kaut kādu nozīmi tie ieguva tikai tadēļ, ka jaunajā Latvijas buržuāziskajā valstī pati baznīca vēl atradās organizācijas stadijā.

Ar 1922. g. konkordātu katoļu baznīca pirmā ieguva tiesiski noteiktu stāvokli valstī. Parlamentārās republikas gados konkordāts daudzējādā ziņā bija viens no nozīmīgākajiem avotiem konfesijālajā likumdošanā — daudzus tā pantus valdība izmantoja noteikumos par citu reliģisku organizāciju stāvokli valstī.

Izpildot konkordāta prasību, ar 1923. g. 23. aprīļa likumu valdība nodeva katoļu bīskapa rīcībā Jēkaba baznīcu un nekustamu īpašumu kompleksu bīskapa rezidences un baznīcas pārvaldes iestāžu vajadzībām, vienlaikus asīgnējot naudas līdzekļus šo ēku iekārtai un remontiem. Pāvests 1923. g. oktobrī paaugstināja Rīgas bīskapiju par virsbīskapiju un arhibīskapam Springovičam par palīgbīskapu iecēla kanoniķi J. Raņcānu, kura kandidatūru izvirzīja Latvijas ārlietu ministrija.¹ Līdz ar to Rīgas arhibīskapijas izveidošana bija pabeigta.

Katoļu baznīcas politiskā darbība 1920.—1934. gadā bija nesaraucājami saistīta ar Vatikāna politisko kursu — vispārējo vēlēšanu tiesību, parlamentārisma un daudzpartiju sistēmas nonievāšanu, korporatīvās valsts un autoritārā, vienpersoniskās varas režīma cildināšanu. Tas ideoloģiski sagatavoja ceļu fašismam. Baznīckungu partija — kristīgo zemnieku savienība pilnīgi atbalstīja reakcionārās latviešu buržuāzijas un vispirms Ulmaņa zemnieku savienības politisko kursu uz valsts fašizāciju. Tomēr Latvijā, kur valsts vara piederēja protestantiskajai buržuāzijai, katoļu baznīcas politiskajam klerikālismam piemita savas īpatnības. Klerikālā Latvijas buržuāzija tiecās pēc reliģiskas valsts. Taču, «ja valstī pastāv vairākas tiesībās vienlīdzīgas konfesijas, valsts nevar vairs būt reliģiska valsts, nepārkāpjot atsevišķu konfesiju tiesības».² Apzinoties, ka valdošo šķiru uztverē reliģiskajai Latvijai jābūt protestantiskai, katoļu baznīca te uzstājās par valsts fašizāciju, saglabājot parlamentu un savas partijas ietekmi valsts dzīvē. Tāpēc Latvijā katoļu baznīca uzstājās «tikai» par vēlēšanu sistēmas grozīšanu buržuāzijas interesēs, par kreiso partiju un demokrātisko grupu ietekmes likvidēšanu valsts politiskajā dzīvē.

¹ LPSR CVVA, 1313. f., 1. apr., 1003. l., 11. lapa.

² K. Markss un F. Engelss, Par reliģiju, 22. lpp.

Savas partijas parlamenta frakcijai katoļu baznīca piešķīra izcilu nozīmi un nemitīgi rūpējās par tās nostiprināšanu. Tirgojoties ar deputātu balsīm saeimā, katoļu baznīca stiprināja klerikālisma ietekmi Latgalē un izspieda pēc iespējas lielākus valsts pabalstus baznīcas vajadzībām. Saeimā katoļu frakcija cieši sadarbojās ar zemnieku savienību kā spēcīgāko Latvijas buržuāzijas politisko partiju. Šī partija, pēc bīskapa J. Rancāna raksturojuma, ar nesaudzīgām represijām pret revolucionāro kustību spēja vislabāk nodrošināt buržuāzijas kundzību valstī. Tāpēc arī Latgales «kristīgie» katru reizi balsoja par uzticību zemnieku savienības valdībām un atbalstīja visus tās priekšlikumus saeimā, lai arī cik smagi tie skāra tautas masu intereses. Raksturojot baznīckungu prettautisko savienību ar pelēkajiem baroniem, bijušais Latgales «kristīgo» lideris F. Trasuns (viens no iemesliem viņa izslēgšanai no katoļu baznīcas bija tieši Trasuna nevēlēšanās pārāk cieši saistīties ar zemnieku savienību) izteicās, ka «kristīgie» esot pilnīgi «saistīti pie zemnieku savienības stērbeles».¹ Katoļu partijas draudzību zemnieku savienība atalgoja ar bagātīgiem pabalstiem baznīcai un ar to, ka ļāva vaļu Latgalē baznīcas garīgajam teroram. 1928.—1933. g. ar tiešu zemnieku savienības atbalstu Latgalē nostiprinājās baznīckungu ietekme skolās, valsts un pašvaldību iestādēs. Šādos apstākļos, pielietojot garīgo teror un pāsmantojot zemnieku savienības laicīgo atbalstu, Latgales kristīgo partija arvien vairāk nostiprināja savu politisko ietekmi.

Sociālajā politikā Latgales «kristīgie» bez ierunām atbalstīja zemnieku savienību, turpretim nacionālajā jautājumā latviešu buržuāzijas un katoļu partijas uzskati dalījās. Latgali, kuras iedzīvotāju vairākums bija katoļticīgie, Vatikāns uzskatīja par katoliskās Polijas sastāvdaļu. Lai gan bīskapa troni A. Springovičs ieguva, tikai pateicoties to garīdznieku pūlēm, kas pretojās baznīcas pārpoļošanas politikai Latgalē un centās modināt šī novada katoļu nacionālo pašapziņu, jaunais Rīgas arhibīskaps turpināja poliski katoliskās baznīcas tradīcijas. Kūrija nesaudzīgi likvidēja baznīckungu «nacionālistu» opozīciju: K. Skrinda

---

¹ Latv. r. II saeimas II sesijas 18. sēde, 572. sleja.

mīklainos apstākļos mira kādā Lietuvas klosterī, F. Tra-sunu 1925. gadā izslēdza no katoļu baznīcas, A. Ābeltiņu, P. Apšinieku, F. Laizānu, J. Ozoliņu, N. Rancānu, P. Smel-teri, J. Velkmi u. c. nobīdīja no politiskās skatuves. Tikai poliski katoliskās baznīcas piekritēji drīkstēja ieņemt at-bildīgus amatus kūrījā un garīgajā seminārā, kur, igno-rējot konkordāta noteikumus, plauka topošo garīdznieku polonizācija.

Katoļu baznīcas realizētā pārpoļošana, kuras tālejošais mērķis bija sagatavot Latvijas vai vismaz Latgales pie-vienošanu katoliskajai Polijai, radīja saprotamu nemieru buržuāziskās Latvijas valdošajās aprindās. Valsts valstī, ko Vatikāns centās izveidot Latvijā, lika valdībai ar pie-sardzību izturēties pret katoļu baznīcu. Izrādot vislielāko pretimnākšanu baznīckungu garīgajam teroram, valdība tai pašā laikā vērigi sekoja katolicisma politiskajai dar-bībai, cenšoties to ietekmēt sev vēlamā virzienā ar pabal-stiem, klerikālisma pozīciju nostiprināšanu skolās, katoļu partijas darboņu netiešu uzpirkšanu utt. Šāda politika faktiski tikai vēl vairāk nostiprināja Latgales «kristīgo» ietekmi un reizē ar to arī polonizāciju. Jāatzīmē, ka dom-starpībām nacionālās politikas jautājumos tomēr bija tikai otršķirīga nozīme. Kad 1931. gadā parlamentārā pierobežas joslas nacionālo un politisko apstākļu izmeklēšanas komi-sija neapstrīdami pierādīja katoļu baznīcas polonizatorisko darbību Latvijā — Polijas pierobežā, tieši zemnieku savie-nība palīdzēja Latgales «kristīgajiem» novilcināt, bet vēlāk pavisam noņemt no saeimas darba kārtības komi-sijas ziņojumu un praktiskās rekomendācijas, kas jūtami skartu poliski katoliskās baznīcas intereses. Sis Ulmaņa partijas «nobilais žests» vēl ciešāk piesaistīja katoļu par-tiju pelēko baronu kara ratiem cīņā par valsts fašizāciju. Nav arī jāaizmirst, ka pārpoļošana katoļu baznīca piekopa slepus, garīdzniecības ikdienišķajā praktiskajā darbībā. Katoļu presē, garīdznieku oficiālajos paziņojumos kūrīja respektēja valdības nacionālistisko politiku; tur netrūka mīlestības apliecinājumu «tēvijai», uzticības zvērestu «ne-atkarīgajai Latvijai» un citu buržuāzisko nacionālistu propa-gandas zvārguļu. Lielākais, ko savā presē un ofi-ciālajā propagandā atļāvās katoļu baznīckungi, bija kris-tīgā kosmopolītisma sludināšana. Taču konkrētajos Lat-vijas apstākļos šāds kosmopolītisms faktiski nozīmēja po-

liski katoliskās baznīcas tradīciju saglabāšanu. Protams, Rīgas arhidiecēzes kūrijas oficiālajam kursam bija pretinieki arī pašas garīdzniecības nacionālistiski noskaņotajās aprindās, taču to ietekme katoļu baznīcas politikā parlamentārās republikas gados bija niecīga. Savas «mūžīgās intereses» katoļu baznīca Latvijā šai laikā tikai daļēji saistīja ar pastāvošo režīmu. Tā neticēja, ka nacionālajai buržuāzijai pašu spēkiem izdosies saglabāt savu kundzību. Turpinot mūšeno poliski katoliskās baznīcas tradīciju, katoļu baznīca Latvijā vērsa skatienus uz tuvāko katolisko kaimiņvalsti — Poliju.

Pareizticīgo baznīca

Pēc konfesijai piederīgo iedzīvotāju skaita pareizticīgo baznīca Latvijā ierindojās trešajā vietā. Tomēr valsts konfesionālajā politikā tā vienmēr atradās valdības uzmanības centrā. Krievu pareizticīgo baznīca emigrācijā, kuras neatņemama sastāvdaļa 20. gadu sākumā bija arī pareizticīgo baznīca Latvijā, buržuāzisko Latviju uzskatīja par pārejošu valstisku veidojumu, kuram pēc carisma restaurācijas Krievijā jāklūst par «vienotās, nedalāmās» sastāvdaļu. «Vienotās, nedalāmās» Krievijas lozungs, ko krievu kontrrevolūcija izvirzīja jau pirmajos pilsoņu kara gados, klaji apliecinot šovinistiskā krievu imperiālisma plēsonīgos centienus, sašķēla vienoto pretpadomju fronti, atturēja bijušās cariskās Krievijas nomalēs izveidojušos buržuāzisko valstiņu valdības no ciešākas kopdarbības ar krievu un starptautiskās kontrrevolūcijas spēkiem, kas centās nožņaut padomju varu.

Pēc baltgvardu sakāves pilsoņu karā un interventu padzīšanas no Krievijas Latvijā, tāpat kā citās PSRS kaimiņvalstīs, apmetās sakautie kontrrevolucionāri, kas, imperiālistisko Rietumu lielvalstu izlūkdiestestu atbalstīti, veidoja monarhistiskas organizācijas, centās saliedēt ap tām krievu tautības iedzīvotājus, iepotējot tiem nacionālismu, naidu pret padomju iekārtu un monarhistiskas idejas. Šajā netīrajā darbā ļoti aktīva loma piemita

emigrantu pareizticīgo baznīcai, kas arvien vairāk pārvērtās par politisku ieroci emigrācijas barvežu un viņu māizes tēvu rokās. Šādos apstākļos bijušo Krievijas nomāju valstiņu valdības, cenšoties neitralizēt krievu pareizticīgo baznīcu kā «vienotās, nedalāmās» Krievijas aizstāvju politisko ieroci, 20. gadu sākumā pūlējās pakļaut pareizticīgo garīdzniecību savai ietekmei, izveidot savās zemēs patstāvīgu, no Maskavas patriarhāta neatkarīgu pareizticīgo baznīcu. Jo, pēc to domām, pastāvēt šo valstiņu bīskapiju ciešām saitēm ar krievu pareizticīgo baznīcas centru Maskavā, kapitālisma un pareizticīgo baznīcas valdošā stāvokļa restaurācija Krievijā varētu apdraudēt bijušo Krievijas nomāju valstiņu suverenitāti. Atspoguļodams Somijas valdošo aprindu bažas sakarā ar pareizticīgo baznīcas problēmu, Latvijas sūtnis Somijā K. Zariņš 1921. g. 15. decembrī rakstīja: «Kamēr Krieviju pārvalda komunistiskā iekārta, saprotams, baznīcai respektīvi Maskavas patriarhātam nav daudz ko teikt, bet, tiklīdz nāks cita valstiska iekārta, baznīca spēlēs atkal lielu lomu... Pie nākamās konservatīvās jeb demokrātiskās iekārtas Krievijā baznīcas pulks atkal pulcinās savu tautu kopā un mēģinās iegūt atpakaļ savu veco varu. Tamdēļ mums visiem spēkiem jālūko atdalīties no Maskavas patriarha.»¹ To pašu domu sarunā ar Latvijas sūtni 1923. g. 21. decembrī puda Igaunijas prezidents K. Petss. «Neesot nekādu šaubu,» atstāstot sarunu ar Petsu, ziņoja Latvijas sūtnis Igaunijā, «ka, tiklīdz Krievijā nodibināšoties daudz maz nacionālāka valdība, tad viņa arī centīsoties izmantot pareizticīgo baznīcu kā politiskas agitācijas līdzekli jauno valstu atkalpievienošanai Krievijai.»²

Latvijā pareizticīgo baznīca kopš 1919. g. bija dezorganizēta. Rīgas bīskapija, kas agrāk aptvēra Latvijas un Igaunijas teritoriju, bija sairusi. 1917. gadā Viskrievijas baznīcas koncilā izvirzīto projektu — sadalīt Rīgas bīskapiju divās patstāvīgās bīskapijās pēc nacionālā principa neapstiprināja patriarhs Tihons (Belavins). Rīgas bīskapiju pagaidām pārvaldīja Rēveles virsbīskaps Platons (Kuļbušs), pēc kura nāves 1919. g. janvārī pareizticīgo draudzes Latvijā palika bez virsgana. Pēc Latvijas un

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 75. l., 37. lapa.

² Turpat, 272. l., 32. lapa.

Igaunijas buržuāzisko valstu izveidošanās Rēveles vikariāts atdalījās no Rīgas bīskapijas un izveidojās par patstāvīgu Igaunijas bīskapiju. Dezorganizāciju pareizticīgo draudzēs Latvijā pastiprināja tas apstākļi, ka kara gados daudzi ievērojamākie draudžu garīdznieki bija evakuējušies uz Krieviju. Uz turieni bija evakuēts arī vērtīgākais baznīcas inventārs. Lai atjaunotu normālu baznīcas dzīvi pēc kanoniskiem priekšrakstiem, garīdznieki kopā ar draudžu laicīgajiem pārstāvjiem organizēja vairākas apspriedes (1919. gadā Bērzaunē, 1920. g. janvārī — Mārcienā), kurās nolēma 1920. g. februārī sasaukt Rīgā Latvijas pareizticīgo draudžu pārstāvju sanāksmi. Sanāksmē, kas notika no 22. līdz 27. februārim, piedalījās 93 draudžu delegāti. Sapulces darba centrālais jautājums, kas izraisīja asus strīdus, bija Latvijas pareizticīgo baznīcas (turpmāk — Latv. par. b.) attiecības ar Maskavas patriarhātu. Sapulces vairākums bija par kanonisko hierarhijas saišu saglabāšanu ar patriarhātu. Pret to uzstājās buržuāziskais nacionālists un antisemīts J. Dāvis, kas sapulcē neoficiāli pārstāvēja garīgo lietu departamenta viedokli, cenšoties sašķelt baznīcu pēc nacionālā principa. Neraugoties uz Dāvja skaļo demagoģiju par Latv. par. b. cenšanos «pakļauties Maskavai», sapulce ar lielu balsu vairākumu pieņēma rezolūciju, kura, deklarējot Latv. par. b. patstāvību, vienlaikus ievēroja kanoniskos priekšrakstus un saglabāja garīgās saites (bīskapu, mirres, antimīnsu iesvētīšanā) ar mātes baznīcu — Maskavas patriarhātu. Kad sapulce noraidīja J. Dāvja iesniegto rezolūcijas papildinājumu par Latv. par. b. pilnīgu neatkarību, viņš demonstratīvi atstāja sapulci. Sapulce izstrādāja provizorisks statūtus draudžu dzīves nokārtošanai, ievēlēja Latv. par. b. centrālo orgānu — sinodi un, ievērojot valdības vēlēšanos, lai baznīcas vadītu latviešu tautības bīskapi, nolēma uzaicināt par virsganu Penzas arhibīskapu Jāni Pommeru. Jaunievelētā sinode iesniedza garīgo lietu departamentam Latv. par. b. «deklarāciju attiecībā uz valsti». Atgādinājusi, ka «cilvēks bez reliģijas ir kā zirgs bez iemauktiem»,¹ sinode lūdza Latv. par. b. tiesisku atzīšanu valstī, no savas puses piedāvājot lojālu sadarbību pilsoņu «valstiskā» audzināšanā.

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 28. l., 12. lapa.

Valdība, kas šai laikā nodarbojās ar bijušās valsts baznīcas mantojuma dalīšanu un ar pareizticīgo baznīcu «apgājās tāpat kā uzvarētāji apietas ar uzvarētiem»¹, ne-taisījās atzīt Latv. par. b., kamēr tā atzīst atkarību no Maskavas patriarhāta. Oficiāli Latv. par. b. neatzišanu garīgo lietu departaments motivēja ar to, ka dažas pareizticīgo draudzes latviešu buržuāzisko nacionālistu ietekmē atteicās atzīt februāra sapulces lēmumu. Latv. par. b. organizēšanu iekšlietu ministrija nodeva garīgo lietu departamenta, t. i., luterāņu mācītāja F. Milenbaha rokās. 14. jūlijā iekšlietu ministrija publicēja «Paziņojumu Latvijas pareizticīgo draudzēm», kurā uzdeva draudzēm sūtīt savus pārstāvjus uz «baznīcas saeimu» Rīgā 25. un 26. augustā. Sapulci atklāja iekšlietu ministrs A. Bergs, bet tās vadību līdz prezīdija vēlēšanām uzņēmas luterāņu mācītājs F. Milenbahs — garīgo lietu departamenta direktors, kas rupji iejaucās sapulces darbā, protestēdams pret valdībai nevēlamo delegātu mandātu atzišanu. Mācītāja iejaukšanās izraisīja asus protestus. Kad Milenbahs pretojās dažu delegātu — monarhistu mandātu atzišanai, delegāts A. Maršans atcirta: «Ja Satversmes sapulcē ievēl tādus kā Rainis, tad mēs arī varam ievēlēt tādus, kā gribam. Savās iekšējās darīšanās mēs nevaram atļaut valdībai iejaukties, žandarmu mums nevajag.»² Demonstratīvi protestējot pret valdības iejaukšanos baznīcas lietās, sapulce izteica pateicību valdības neatzītajai sinodei par tās darbību no februāra līdz augustam. Opozīcija pret valdības diktātu izpaudās arī vairākās rezolūcijās, ko pieņēma šajā sapulcē. Pretēji valdības centieniem pakļaut Latv. par. b. valsts varai pēc cariskās Krievijas parauga sapulce nolēma, ka Latv. par. b. jāklūst par «tautas baznīcu», kas «dibinās uz pašvaldības pamatiem». Garīdzniekus ievēlēja pašas draudzes, turklāt «garīdzniecība no valdības netiek apstiprināta, bet tikai atzīta». Ar šiem lēmumiem sapulce nepārprotami protestēja pret luteriskās valdības mēģinājumiem uzkundzēties pareizticīgo baznīcai. Neveiksmi cieta arī valdības mēģinājumi sašķelt baznīcu pēc nacionālā principa divās daļās.

Laī gan valdības nostāja pret pareizticīgo baznīcu bija nelabvēlīga, Latv. par. b. nebūt nedomāja atteikties no

¹ A. Pommers, Pareizticība Latvijā, R., 1931, 78. lpp.

² LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 28. l., 80. lapa.

«valstiskas» garīdznieka sociālās funkcijas. Vienbalsīgi pieņemtā rezolūcijā sapulce atzina, ka «Latv. par. b. jāatrod aizstāvība likuma priekšā un jāsaņem no valsts materiāls pabalsts ne kā dāvana, bet kā pienācīga tiesa par viņas darbību valsts dzīves nostiprināšanā uz kristīgās morāles pamatiem... Tautas baznīcai Latvijā jāstāv uz tādiem pamatiem, kuri būtu par atbalstu ne vien baznīcai, bet arī valstij.»¹ Tā kā valdība kategoriski atteicās tiesiski atzīt un materiāli pabalstīt Latv. par. b., ja tā saglabās savu kanonisko atkarību no Maskavas patriarhāta, tad, «pēc ilgām un sparīgām debatēm» ar 72 pret 21 balsi sapulce pieņēma rezolūciju: «Ņemot vērā vietējos politiskos, etnogrāfiskos un baznīcas iekšējās dzīves apstākļus un uzturot sirsnīgas attiecības ar visām savām māsām, citām pareizticīgām baznīcām, sapulce atzīst Latvijas pareizticīgo baznīcas patstāvību un neatkarību, kura dibināma un izvedama dzīvē saskaņā ar pareizticīgās baznīcas kanoniem.»² Luterāņu teologu Mīlenbahu un viņa kompanjonus valdībā apmierināja Latv. par. b. «patstāvība un neatkarība», bet pareizticīgo garīdzniecību — atzinums, ka tā «izvedama dzīvē saskaņā ar pareizticīgās baznīcas kanoniem». Faktiski tas nozīmēja, ka šo patstāvību un neatkarību var dot tikai mātes baznīca, t. i., Maskavas patriarhāts. Ar šo divējādi iztulkoto rezolūciju Latv. par. b. noslēdza pirmo modus vivendi ar valdību. Pēc augusta sapulces iekšlietu ministrija atbalstīja Latv. par. b. sinodes lūgumu pēc valdības pabalsta, bet 20. novembrī garīgo lietu departaments beidzot oficiāli atzina sinodi par Latv. par. b. «augstāko pārvaldes orgānu reliģiskā un saimnieciskā ziņā».³ Tomēr pareizticīgo baznīcas diskriminācijas politika turpinājās. Valdība nezaudēja cerības pakļaut Latv. par. b. savai ietekmei. 1920. g. 28. decembrī, sinodes plenārsēdē aplūkojot valdības nostāju pret baznīcu, sinodes loceklis Upesleja savā referātā par šo jautājumu atzīmēja: «Valdība grib mūs dabūt savā varā, tāpat arī baznīcas mantas un īpašumus. Ja mēs, sinodes darbinieki, neesam garīgā departamenta ierēdņi, tad mums iespējams protestēt pret patvarībām, bet, ja [esam] ierēdņi, tad nē.» Lai nenonāktu departamenta

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 28. l., 81. un 82. lapa.

² Turpat, 82. lapa.

³ Turpat, 110. lapa.

ieredņu lomā, sinodei vajadzēja atteikties no jebkāda valdības pabalsta. Šo dilemmu sinode atrisināja, sekojot tradicionālajam garīdzniecības principam — kas maksā, tam kalpo. Tāpēc tās locekļi vienbalsīgi izteicās, ka saņemams atalgojums «par to kultūras darbu, ko dara pareizticīgā baznīca arī valsts labā».¹ Sargājot Latv. par. b. no «Maskavas ietekmes», valdība nedeva piekrišanu Maskavas patriarha emisāru iebraukšanai Latvijā, lai nokārtotu baznīcas lietas. Tā aizkavēja arī Latv. par. b. draudžu sapulces ievēlētā virsgana arhibīskapa J. Pommersa iebraukšanu Latvijā, līdz kamēr sinode nebija izstrādājusi iekšlietu ministrijai pieņemamus noteikumus par bīskapa stāvokli Latvijā (noteikumi paredzēja Latv. par. b. virsgana neatkarību no jebkādas ārpus Latvijas esošas baznīcas varas). Rīgā J. Pommers iebrauca tikai 1921. g. 24. jūlijā. Dažas dienas pirms tam (19. jūlijā) valdība oficiāli nedeva katoļiem bijušo pareizticīgo arhibīskapa rezidenci. Kad Pommers meklēja aizstāvību pie Satversmes sapulces prezidenta, tas strupi atbildēja, ka «Latvijas likumos nekā nav nedz par pareizticīgo baznīcu un tās orgāniem, nedz arī par šīs baznīcas sargāšanu». Uz arhibīskapa lūgumu valdībai tiesiski legalizēt Latv. par. b. valdības galva paskaidroja, ka «to neprasot valsts intereses un tagadējais politiskais stāvoklis, tāpat rīkojoties arī Latvijas kaimiņi».² Lai demonstrētu baznīcas apspiesto stāvokli, arhibīskaps J. Pommers apmetās katedrāles pagraba dzīvoklī.

Latvijas kaimiņvalstīs — Polijā, Igaunijā un Somijā buržuāziskās valdības šai laikā centās likvidēt savu zemju pareizticīgo baznīcu atkarību no Maskavas patriarhāta. Somijas un Igaunijas stāvokli sarežģīja tas, ka šajās zemēs, tāpat kā Latvijā, autokefālas, pilnīgi patstāvīgas baznīcas normālai darbībai trūka pareizticīgo hierarhu (nepieciešami vismaz 3 bīskapi). Cenšoties glābt stāvokli, 1921. g. rudenī Igaunijas prezidents K. Petss sarunā ar Latvijas sūtni J. Seski ierosināja izveidot apvienotu Baltijas valstu pareizticīgo baznīcu, kas sarautu saites ar Maskavas patriarhātu.³ Latvijas ārlietu ministrija nekavējoties uzdeva sūtniem Lietuvā un Somijā izpētīt šo

¹ LPSR CVVA, 7469. f., 1. apr., 64. l., 64. lapa.

² A. Pommers, Pareizticība Latvijā, 80. lpp.

³ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 75. l., 28. lapa.

valstu nostāju pret Pētsa ierosinājumu. Atbilde no Lietuvas bija noraidoša, bet sūtnis Somijā K. Zariņš neaprobežojās ar Somijas valdības viedokļa noskaidrošanu, bet uzsāka diplomātisku iniciatīvu Somijā. Somijas valdība Pētsa ideju uzņēma ļoti atsaucīgi un kopā ar Igaunijas valdību pamudināja savas zemes pareizticīgo bīskapus sasaukt Helsingforsā Somijas, Igaunijas un Latvijas bīskapu konferenci autokefālas Baltijas valstu pareizticīgo baznīcas dibināšanai. Kamēr ārlietu ministrija zondēja un K. Zariņš parādīja diplomātisku iniciatīvu, iekšlietu ministrija, uzmanīgi apsverot Latv. par. b. politisko seju, monarhistisko un «valstiski nacionālo» spēku samēru tajā, ieņēma nogaidošu pozīciju. Iekšlietu viceministrs J. Kēmans rakstīja: «Kaut kādi praktiski soļi šinī ziņā tuvākā laikā no Latvijas puses nebūtu sperami un nevar tikt sperti, jo mūsu pareizticīgo draudžu faktiskā priekšstāvniecība — sinode — nav tāda iestāde, kura pilnīgi brīva no rusofilisma un Maskavas, un arī kandidāts uz Latvijas pareizticīgo bīskapa amātu Jānis Pommers pēc viņa līdzšinējās darbības nav ieskatāms par tādu, kas visas lietas apsver no Latvijas valsts viedokļa. Tā kā bez pareizticīgo organizāciju priekšstāvju piedalīšanās valdība nevarētu atrisināt iekustināto jautājumu, tad pie uzrādītiem apstākļiem tuvākā laikā nav vēlams vest sarunas par jautājuma praktisko pusi.»¹ Tomēr K. Zariņa diplomātisko «talantu» dēļ jautājums jau bija ievirzīts praktiskā gultnē. 29. decembrī Somijas ārlietu ministrija piesūtīja Latvijas legācijai Helsingforsā oficiālu rakstu par gaidāmo Baltijas valstu pareizticīgo hierarhu konferenci. Kā jau tas bija sagaidāms, J. Pommers kategoriski atteicās piedalīties konferencē. Svārstīties sāka arī Somijas bīskaps Serafims. Konference izjuka. Tās izjaukšanā un simpātijās pret Maskavas patriarhātu J. Seskis atklāti apvainoja J. Pommeru, vienlaikus izvirzot jautājumu, vai J. Pommers vispār būtu atzīstams par Latv. par. b. virsganu. Atbildot uz uzbrukumiem, kas aizvien biežāk parādījās Latvijas presē, arhibīskaps Pommers paziņoja, ka Maskavas patriarhs esot piešķīris viņa (Pommersa) vadītajai Latv. par. b. neatkarību (faktiski patriarhs ar 1921. g. 19. jūlija aktu bija piešķīris Latv. par. b. vienīgi zināmu autonomiju — pla-

---

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 75. l., 26. lapa.

šas personīgas pilnvaras tās virsganam baznīcas administrācijas, baznīcas izglītības, kā arī baznīcas un valsts attiecību jomā), kuru arhibīskaps nevēloties mainīt pret atkarību no Somijas, Igaunijas vai Polijas baznīcām.

Ar pātagas un piparkūkas taktiku Polijas, Igaunijas un Somijas valdības 1923. gadā panāca savu zemju pareizticīgo baznīcu atklātu izstāšanos no Maskavas patriarhāta un pāreju Konstantinopoles patriarha kanoniskajā jurisdikcijā. No kanonisko tiesību viedokļa šāda rīcība bija uzskatāma par šizmu (šķelšanos). Pret to asi protestēja ne vien baznīcas hierarhija Krievijā un emigrācijā, bet arī plašas ticīgo aprindas un daļa garīdznieku Polijā, Igaunijā, Somijā. Tomēr, ievērojot relatīvi nelielo pareizticīgo skaitu Polijā, kā arī pareizticīgo krievu procentu Somijā un Igaunijā, šo valstu valdības pēc lielkiem vai mazākiem sarežģījumiem savu panāca.¹ No politiskā viedokļa bijušo Krievijas nomaļvalstu baznīcu kanoniskām saitēm ar Maskavas patriarhātu bija divējāda nozīme. Vispirms — par šo saišu paturešanu uzstājās baznīcas monarhisti un visplašākās baltgvardu emigrantu aprindas, kas sapņoja par carisma un «vienotās, nedalāmās Krievijas» restaurāciju. Krievu pareizticīgo baznīcas emigrējošo hierarhu koncils 1923. g. vasarā atkārtoti uzsvēra, ka Polijas, Somijas, Igaunijas un Latvijas baznīcu autokefalijs nav vēlama un nav pieļaujama.² Būdams pārliecināts monarhists, J. Pommers pilnīgi atbalstīja šo viedokli. No otras puses, pareizticīgie darbaļaudis, īpaši krievu tautības ticīgie, kas šajās valstīs pārvērtās par diskriminācijai pakļautām «minoritātēm» gan nacionālā, gan reliģiskā ziņā, tiecās ne tik daudz pēc kanoniskas vienības ar Maskavas patriarhātu, cik pēc valstiskas vienības ar Krieviju. Kanoniskie sakari ar Maskavu daudziem ticīgajiem acgārnā, reliģijas greizajā spogulī izkropļotā veidā simbolizēja tieksmi pēc reālas vienības ar Krieviju. Šis moments buržuāzisko nacionālistu valdībām lika vēl asāk vērsties pret kanonisko vienību ar Maskavu. Šī

---

¹ Par pretestību šizmai Somijas valdība piespieda atkāpties no amata bīskapu Serafimu, Igaunijā valdība rupji ignorēja krievu tautības ticīgo protestus, bet Polijā baznīcas monarhists garīdznieks Smaragds nogalināja Varšavas metropolitu Georgiju, kas bija pakļāvis valdības spiedienam un piekritis šizmai.

² LPSR CVVA, 7131. f., 1. apr., 43. l., 4. lapa.

vienība vietējos apstākļos zināmā mērā apgrūtināja pretpadomju propagandu. Tomēr objektīvais spēku samērs Latvijā — pareizticīgo iedzīvotāju ievērojamais skaits (1925. g. — 167 538) un to izvietojums pierobežas rajonos, monarhistisko organizāciju plašais un sazarotais tīkls, ko atklāti atbalstīja ietekmīgas aprindas Rietumvalstīs, neļāva Latvijas valdībai gūt tādus panākumus, kādus pareizticīgo baznīcas pakļaušanā valsts varai bija guvušas buržuāziskās kaimiņvalstīs. J. Pommeru atbalstīja stipra baltēmigrantu monarhistu aizmugure. 1922. g. 24. martā Satversmes sapulces prezidentam adresētā memorandā par pareizticības vajāšanām Latvijā arhibīskaps nevirijās no šantāžas: «Nav jāaizmirst arī tas apstāklis,» rakstīja J. Pommers, «ka vajājamie pabērni (pareizticīgie. — Z. B.) savā vairumā apdzīvo robežas strīpu starp mazo Latviju un lielo Krieviju, ka vajājamo vaidi var pārskanēt pār robežu un atrast atskaņu tur dzīvojošo ticības un miesas brāļu sirdīs, ka var nākt laiks (protams, pēc kapitālisma restaurācijas Krievijā. — Z. B.), kad viņpus robežas pareizticīgie iegribēs aizstāvēt savus brāļus...» Arhibīskaps atklāti brīdināja «tos, kas šodien rada politiku Latvijā», ka buržuāziskā nacionālisma un pareizticības vajāšanas vilnis var kādreiz velties atpakaļ un izsaukt pareizticīgās Krievijas lielvalstiskā šovinisma plūdus, kuros Latvija var noslīkt.¹ Pastāvot šādam spēku samēram, buržuāziskās Latvijas valdība neuzdrošinājās sekot kaimiņvalstu paraugam un spaidu kārtā piespiest Latv. par. b. demonstratīvi saraut kanonisko vienību ar Maskavas patriarhātu. Tāda akcija varēja radīt nopietnus iekšpolitiskus sarežģījumus. Veltīgi Igaunijas valdība centās pamudināt Latvijas valdību uz aktīvāku rīcību pret Latvijas pareizticīgo baznīcu. Tā piesūtīja Latvijas ārlietu ministrijai savu agentu iegūto Latvijas un Igaunijas pareizticīgo sinožu saraksti, kas liecināja par J. Pommera nevēlēšanos saraut kanonisko vienību ar Maskavu un Latv. par. b. atteikšanos piedalīties Igaunijas pareizticīgo baznīcas «kanoniskās neatkarības» svētkos 1923. g. septembrī. Ielūguma noraidījumu pavadīja novēlējums sekmīgi darboties uz pareizticības «nesatricināmiem dogmatiskiem, tikumiskiem un kanoniskiem pama-

---

¹ A. Pommers, Pareizticība Latvijā, 84. lpp.

tiem». Shizmatisko, nekanoniskā ceļā iegūto «neatkarības» svētku gadījumā šis novēlējums varēja izteikt vienīgi Latv. par. b. sinodes un tās vadītāja J. Pommera nosodījumu Igaunijas baznīcai. Šāda Latv. par. b. pozīcija bija pretrunā ar buržuāzisko nacionālistu tālejošajiem plāniem attiecībā pret pareizticīgo baznīcu Baltijā. Atstāstot Igaunijas prezidenta K. Peta uzskatus par «vēlamo baznīcas politiku», Latvijas sūtnis J. Seskis 1923. g. 22. decembrī ziņoja Latvijas valdības galvam Z. Meierovicam: «Būtu ļoti vēlams, ka Baltijas valstu pareizticīgo baznīcas taptu nacionālas, atraisītos no Maskavas un stātos arī savstarpējos tuvākos sakaros. Tālākais solis būtu — meklēt nodibināt ciešākas saites ar anglikāņu episkopālās baznīcas galvu — Kenterberijas bīskapu. Tagad jau ilgāku laiku ejot sacīkste par pirmo, izcilo vietu starp Kenterberijas un Upsalas (protestantu) bīskapiem. Tiek sasaukti kongresi, parasti Šveicē, kur piedalās ne tikai protestantu, bet arī Balkānu valstu pareizticīgo baznīcu pārstāvji, un še nu sacenšoties pēc garīgās hegemonijas augšminētie bīskapi. Tā kā Anglijā Kenterberijas bīskaps spēlē arī ļoti svarīgu politisku lomu, tad būtu ieteicams Baltijas valstu pareizticīgo baznīcām stāties ar viņu tuvākos sakaros.» Pieskaroties Latv. par. b. atturīgajai nostājai pret shizmatiskajām Igaunijas un Somijas baznīcām, Seskis turpināja: «Prezidenta Peta kungs domā, ka mūsu Jānis (Pommers. — Z. B.) nemaz nebūšot tik nepieņemams, ja viņam būšot izredzes tikt pie goda un nodrošināta materiāla stāvokļa, un tamdēļ varbūt zināma pretimnākšana no mūsu valdības puses situāciju mainīšot.»¹ J. Seskis rakstīja, ka arhibīskapa Pommera apgalvojumi par neatkarību, kuru Latv. par. b. esot piešķīris Maskavas patriarhs, neatbilstot īstenībai un Latv. par. b. joprojām atrodoties Maskavas patriarha jurisdikcijā. Tomēr iekšlietu ministrija, kurai Meierovics nosūtīja Seska ziņojumu, centās vēlamo iztēlot par īstenību. Ar filoloģisku spekulāciju palīdzību garīgo lietu pārvalde nāca pie secinājuma, ka Latv. par. b. esot ne mazāk autokefala par Igaunijas pareizticīgo baznīcu. Šo savu atzinumu iekšlietu ministrija nosūtīja ārlietu ministrijai, kura tomēr vēl arvien apšaubīja Latv. par. b. «autokefalitāti»

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 272. l., 32. un 33. lapa.

un uzdeva J. Seskim noskaidrot šo jautājumu pie Igaunijas pareizticīgo virsgana Aleksandra (Paulusa). Igaunijas arhibīskaps paskaidroja, ka saskaņā ar patriarha Tihona 1921. g. 19. jūlija dokumentu Latv. par. b. ir autonoma, patstāvīga, bet nevis autokefala. Autokefaliņu var piešķirt vienīgi Viskrievijas koncils.¹ Taču Latvijas iekšlietu ministrija ietiepīgi nevēlējās skatīties patiesībai acīs un «noticēja» J. Pommera apgalvojumiem par Latv. par. b. šķietamo neatkarību. Pēta tālejošos plānus par Baltijas pareizticīgo baznīcu «dāvināšanu» Kenterberijas bīskapam, to pārvēršanu par maiņas monētu diplomātiskajā spēlē, nācās atlikt uz vēlāku laiku. Šis apstāklis nostiprināja Latv. par. b. un tās virsgana J. Pommera autoritāti krievu pareizticīgo baznīcas emigrējušās hierarhijas aprindās: atskaitot Lietuvu, kur pareizticīgo skaits bija samērā niecīgs, no bijušās cariskās Krievijas nomaļvalstīm vienīgi Latvijā pareizticīgo baznīca saglabāja uzticību Maskavas patriarham. Protams, izdabājot buržuāziskās Latvijas valdošajām aprindām, Pommers vairākkārtīgi publiski deklarēja šķietamo Latv. par. b. neatkarību, taču savos formulējumos viņš vienmēr rūpīgi izvairījās no visa, ko varētu iztulkot kā kanonisko tiesību pārkāpšanu. 1923. g. baznīcas koncilā pieņemtajos Latv. par. b. statūtos, kurus 1924. g. 26. martā akceptēja arī iekšlietu ministrija, Latv. par. b. kanonisko patstāvību (1. §) izteica ar formulējumu, kas bija aizgūts no patriarha Tihona 1921. g. 19. jūlija akta.² Kad 1927. gadā Maskavas patriarhāta pārvaldnieka vietnieks Sergijs (Stragorodskis) tieši jautāja J. Pommeram par Latv. par. b. attieksmi pret Maskavas patriarhātu, Pommers apliecināja, ka viņa vadītā baznīca stingri pieturoties pie kanoniskās kārtības un saglabājot garīgo kopību ar patriarhātu, vienlaikus norobežojoties no Maskavas patriarhāta politiskās deklarācijas par lojalitāti pret padomju iekārtu. Darbodamās suverēnā Latvijas valstī, pareizticīgo baznīca esot spiesta ievērot lojalitāti pret Latvijas valdību, kas visai noteikti fiksējusi Latv. par. b. neatkarību noteikumos par pareizticīgo baznīcas stāvokli.³ Pommera atbildes izvairīgo toni diktēja viņa dīvkosīgā nostāja jautājumā par Latv. par. b. stāvokli:

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 272. l., 42. lapa.

² Turpat, 460. l., 10. lapa.

³ LPSR CVVA, 7131. f., 1. apr., 43. l., 20. un 21. lapa.

apgalvojot valdībai, ka Latv. par. b. ir neatkarīga, viņš nevarēja oficiālā rakstā atzīt, ka viņa vadītā baznīca ir Maskavas patriarhāta sastāvdaļa. Tāpēc Pommers aprobežojās ar visai miglainu aizrādījumu uz kanoniem un garīgo kopību. Krasāk, noteiktāk J. Pommera nostāja bija izteikta viņa 1927. g. 1. novembra atbildē Maskavas patriarha eksarham Rietumeiropā Lietuvas metropolitam Jelevferijam (Bogojavlenskim). Te, apliecinājis savu zooloģisko naidu pret padomju iekārtu un nosodījis patriarhāta deklarāciju par lojalitāti pret to, Pommers aizrādīja, ka patriarha Tihona 1921. g. 19. jūlija akts par patstāvības piešķiršanu baznīcas administratīvās, baznīcas izglītības, kā arī baznīcas un valsts attiecību lietās ļauj pareizticīgo baznīcai Latvijā krasi norobežoties no Maskavas patriarhāta politiskās līnijas attiecībā pret padomju varu. Vienlaikus Pommers apliecināja, ka savā darbībā viņš nepārkāpj Tihona doto pilnvaru robežas: «Kārdinot šus vārdus, kā, piemēram, autokefalijs un autonomija, nelietoju es, nelieto tos arī man padotie orgāni.»¹

Pommera vadītā baznīca uzturēja visciešākos sakarus ar baltemigrantu monarhistiem tālāros. Arī pašā Latvijas pareizticīgo baznīcā darbojās daudzi garīdznieki (Vladimirs Borozdinskis, Nikolajs Krasnogorodskis, Nikolajs Laucis, Vladimirs Lietavietis, Romans Pasītis, Grigorijs Ponomarevs, Nikolajs Roždestvenskis, Valerians Vutmans, Jakovs Zjatjevs u. c.), kas personīgi piedalījās baltgvardu ģenerāļu karagājienos pret padomju varu. Garīgā semināra ilggadējais rektors virspriesteris Jānis Jansons cara laikā bija galma garīdznieks Carskoje Selo. Pats arhibīskaps, pirms revolūcijas darbojoties Minskas, Odesas, Taņrogas un Tveras eparhijās, bija iemantojis melnsimtnieka un monarhista slavu. Latv. par. b. vadība aktīvi atbalstīja un svētīja monarhistisko organizāciju darbību Latvijā, arhibīskaps Pommers sarakstījās ar vadošiem baltemigrācijas baznīcas un politiskajiem darbiniekiem, palīdzēja tiem organizēt sakarus ar kontrrevolucionāro pagrīdi Padomju Savienībā, piegādāt tai valūtu, kuru saviem algotņiem sūtīja baltemigrantu kontrrevolucionārās organizācijas.² Latv. par. b. sekmēja šo organizāciju filiāļu darbību vietējo krievu tautības iedzīvotāju vidū. 20. gadu

¹ LPSR CVVA, 7131. f., 1. apr., 43. l., 22. lapa.

² Turpat, 26. l., 135. un 136., 146. lapa.

sākumā, neraugoties uz demokrātisko aprindu protestiem, pareizticīgo baznīcās Latvijā notika atklāti aizlūgumi par bijušo Krievijas caru un viņa ģimenes locekļiem, par daudzajiem cara troņa tīkotājiem, kas pretendēja uz Viskrievijas patvaldnieka titulu.

Lai gan monarhistu kustība un Latv. par. b. dalība tajā izraisīja Latvijas valdības bažas, tomēr pareizticīgo garīdzniecības naidis pret komunismu pilnīgi apmierināja arī latviešu buržuāziskos nacionālistus. Antikomunisma propagandai garīdzniecība izmantoja sprediķus un reliģisko žurnālu «Ticība un Dzīve», potejot ticīgajiem neuzticību un naidu pret Padomju Savienību. Šim pašam mērķim arhibīskaps izmantoja arī savu saeimas deputāta mandātu, piesliedamies Latvijas parlamenta galēji reakcionārajam spārnam. Viņa runas saeimā caurstrāvoja naidis pret Padomju valsti un strādnieku kustību, aicinājumi likvidēt tās demokrātijas paliekas, kuras vēl bija saglabājušās parlamentārā režīma gados. 1925. g. saeimas vēlēšanās arhibīskaps Pommers aktīvi sadarbojās ar Ulmaņa zemnieku savienību, kas tiecās pēc straujas valsts iekārtas fašizācijas.¹ Latv. par. b. vadības nostāju pret demokrātijas atliekām 1929. g. rudenī atklāti raksturoja aktīvs baznīcas darbonis A. Pommers (arhibīskapa brālis). Aicinot atņemt «tautas baznīcas» tradīciju atliekas — kandidātu vēlēšanas vakantajām garīdznieku vietām draudzēs, viņš atklāti nosodīja demokrātisko iekārtu vispār un pārmeta buržuāziskajām («pilsoniskajām») partijām nepamatoto «kaunīgumu», kavēšanos pāriet uz fašistiskām valdīšanas metodēm: «Pilsoņi turas pie šī principa (demokrātijas. — Z. B.), vismaz nepaceļ savu balsi pret viņu tāpēc, ka baidās dabūt melnsimtnieka un atpakaļrāpuļa nosaukumu. Pilsoņi kā bērni bīstas no «bubuļa»»²

Latv. par. b. vadības reakcionārā politika, tās atbalsts valsts fašizācijas tendencēm izmainīja Latvijas valdības attieksmi pret pareizticīgo baznīcu. Mazinoties carisma restaurācijas iespējām Padomju Savienībā, Latv. par. b. slēptā atkarība no Maskavas patriarhāta vairs nelikās tik bīstama. Valsts iekšējā dzīvē Latv. par. b. garīdzniecība centīgi pildīja popa sociālo funkciju: centās samierināt

¹ LPSR CVVA, 7131. f., 1. apr., 20. l., 17.—20., 22.—23. lapa.

² «Ticība un Dzīve», 10. nr., 1929. g., 116. lpp.

pareizticīgos ar šķiru nevienlīdzību, aizvilināt tos no revolucionārās darbības, mazināt revolucionāro noskaņojumu un ticību tautas spēkiem. Lai vēl pilnīgāk izmantotu pareizticīgo baznīcu pret darbaļaužu revolucionāro kustību, valdība 1925. un 1926. gadā normalizēja attiecības ar to. Latv. par. b. diskriminācija 1919.—1925. gadā bija nesusi garīdzniecībai ievērojamus zaudējumus. Rezumējot Latv. par. b. vajāšanu posmu, kura beigu sākumu iezīmēja Pommera sadarbība ar zemnieku savienību 1925. g. saeimas vēlēšanās, arhibīskaps 1926. gadā baznīcas koncilā atzīmēja, ka šajos gados baznīcai atņemti 28 dievnami; 8 no tiem nodoti citu konfesiju lietošanā.¹ Pēc Pommera aprēķiniem, pareizticīgo baznīca klerikālajā Latvijā zaudējusi 19 procentu savu baznīcu, turpretim ateistiskajā Padomju Savienībā līdz 1925. g. beigām pareizticīgo baznīca bija zaudējusi 5 procentus no baznīcu ēkām.² Tagad valdība pātagu apmainīja pret piparkūku. 1926. g. 21. jūlijā garīgo lietu pārvalde pati ierosināja likumdošanas ceļā nokārtot Latv. par. b. tiesisko atzīšanu, uzaicinot arhibīskapu Pommeru «neatteikties paziņot, cik ātri vien iespējams, Jūsu domas un vēlēšanos un varbūtējo noteikumu projektu, lai būtu pamats iekšlietu ministrijai izstrādāt attiecīgo noteikumu vai likuma projektu».³ 30. jūlijā J. Pommers nosūtīja garīgo lietu pārvaldei Latv. par. b. sinodes akceptēto likumprojektu. Tā pamatā bija daudzas 1922. g. konkordāta tēzes. Arī šajā projektā vērojami Latv. par. b. vadības centieni nepārkāpt baznīcas autonomijas robežas, kādas noteica Maskavas patriarhāta 1921. g. 19. jūlija akts. Raksturīgi, ka, pieņemot citus sīkus grozījumus un labojumus projektā, Pommers atteicās pieņemt apzīmētāju «suverēna», ko garīgo lietu pārvalde centās uzlikt Latvijas pareizticīgo baznīcai. 1926. g. 8. oktobrī ar nenozīmīgām izmaiņām valdība satversmes 81. panta kārtībā izdeva Pommera sagatavoto likumprojektu kā «Noteikumus par pareizticīgās baznīcas stāvokli».⁴ Tomēr tieši jautājumā par Latv. par. b. stāvokli saskaņā ar jaunajiem noteikumiem pārāk lielas skaidrības nebija. No vienas puses, «pareizticīgo baznīca Latvijā

¹ LPSR CVVA, 7469. f., 1. apr., 32. l., 1. lapa.

² LPSR CVVA, 7131. f., 1. apr., 22. l., 89. lapa.

³ Turpat, 46. l., 214. lapa.

⁴ «Valdības Vēstnesis», 228. nr., 1926. g.

bauda viņas kanonos paredzētās pašvaldības un pašnoteikšanās tiesības kanonisko priekšrakstu un tiesību normu izdošanā, baznīcas pārvaldībā, baznīcas tiesā un baznīcas saimniecībā» (2. §). Latv. par. b. stāvokļa noteikšanā valsts likums te pamatojās uz pareizticīgo baznīcas kanoniem, pie kuriem konsekventi pieturoties, baznīca Latvijā bija Maskavas patriarhāta sastāvdaļa. No otras puses, likums deklarēja, ka Latv. par. b. koncila ievēlētais valdošais virsgans ir Latv. par. b. galva, kas «ir pilnīgi neatkarīgs no jebkādas ārpus Latvijas esošas baznīcas varas» un bauda patstāvīgas pareizticīgās baznīcas virsgana tiesības un garīgo varu (5. §); Viskrievijas pareizticīgo baznīcas iestāžu funkcijas attiecībā pret pareizticīgo baznīcu Latvijā pārņēma attiecīgie Latv. par. b. orgāni, pie tam sinode apvienoja bijušās vissvētās sinodes un konsistoriju kanoniskās un juridiskās funkcijas (6. §). Augstāko garīgo varu koncentrēja periodiski sasaucams baznīcas koncils (3. §), bet tā starplaikos — valdošais virsgans un sinode, kas oficiāli reprezentēja Latv. par. b. un bija tās izpildvaras orgāni. Tādējādi 1926. g. noteikumi saglabāja Latv. par. b. stāvokļa definējumu, ko dažādi, atbilstoši tieksmēm un interesēm, tulkoja baznīca un valsts.

Pārējie noteikumu panti attiecināja uz pareizticīgo baznīcu daudzas tiesības un privilēģijas, kuras ar konkordātu bija ieguvusi katoļu baznīca. Pareizticīgo baznīcas iestādes un organizācijas ieguva juridisku personu tiesības (1. §), dievnamus, kapličas un kapsētas atzina par Latv. par. b. īpašumu, ko nedrīkst atsavināt pretēji Latv. par. b. gribai (11. §); kanoniskā klera locekļus atbrīvoja no karaklausības (7. §); arhibīskaps ieguva tiesības ar valdības piekrišanu aicināt garīdzniekus un garīdzniecības kandidātus no ārzemēm (9. §); arhibīskaps vai viņa deleģēts pārstāvis varēja piedalīties tiesiskajā disputā, kad laicīgā tiesā izskatīja pareizticīgo garīdznieku lietas (15. §); tiesas piespiesto aresta sodu garīdznieki drīkstēja izciest klosterī (16. §), garīgās varas spriedumi un lēmumi baznīcas lietās nebija pārsūdzami laicīgās iestādēs (14. §). Saskaņā ar noteikumu 8. § pareizticīgo baznīca ieguva tiesības dibināt konfesionālas skolas baznīcas darbinieku sagatavošanai. Ar 1926. g. 1. decembri sāka darboties Latv. par. b. garīgais seminārs, par kura rektoru arhibīskaps iecēla monarhistu — virspriesteri Jāni Jan-

sonu.¹ Semināra uzturēšanai līdzekļus piešķīra valdība no valsts budžeta. Arī Latv. par. b. sāka regulāri saņemt valdības materiālos pabalstus. Pēc pareizticīgo iniciatīvas Latvijas valdība panāca pirmā pasaules kara gados uz Krievijas iekšējām gubernām izvesto baznīcas zvanu un liturģisko piederumu reevakuāciju no Padomju Savienības. Vairākos gadījumos pareizticīgo draudzes un organizācijas atguva īpašumus, kurus bija zaudējušas 1919.—1925. gadā.² Arī Latv. par. b. beidzot sāka pilnā mērā izjust reliģisko organizāciju un klerikālisma nostiprināšanas un atbalstīšanas politiku, ko realizēja buržuāziskās Latvijas valdošās aprindas.

Fašistiskais apvērsums un baznīcas

«K. Eliass (sociāldemokrāts) ... Iespaidis, kas baznīckungiem bija zudis revolūcijas un tautas kustības laikā, tagad atgriežas. Baznīckungiem ir izdevies lielā mērā atkarot savu iespaidu, nodibināt to no jauna. (K. Ulmaņa starpsauciens: «Tas ir dikti labi!»)

Ja ņemam mūsu pilsonisko presi, mūsu dienas avīzes, tad — ko mēs redzam? Mēs redzam, ka šai presei, neraugoties uz virzienu izšķirību, neraugoties uz to, ka katram pilsoniskam laikrakstam aiz muguras stāv sava kliķe, kurām varbūt ir personīgas materiālas vai citas kādas intereses un kuras bieži vien šo interešu dēļ cīnās un karo savā starpā, — attiecībā uz baznīckungiem šai pilsoniskai preseī bez virzienu izšķirības ir vienota fronte, proti — iespējami vairāk stiprināt baznīcas un baznīckungu prestižu (K. Ulmaņa starpsauciens: «Dikti labi!»).³ Citētais parlamenta stenogrammu fragments spilgti raksturo stāvokli, kādu ar visciešāko valdības atbalstu klerikālisms pakāpeniski ieguva buržuāziskajā Latvijā. Valdošās buržuāzijas spēcīgākās partijas līderis saeimā nevarēja nociesties, atklāti neizpaudis savu apmierinājumu par garīdznieka sociālās funkcijas ietekmes pieaugumu. Kāda bija triju ietekmīgāko Latvijas baznīcu vadības

¹ LPSR CVVA, 7131. f., 1. apr., 46. l., 316. lapa.

² A. Pommers, Pareizticība Latvijā, 86. un 87. lpp.

³ Latv. r. III saeimas V sesijas 38. sēde, 1295. sleja.

nostāja laikā, kad zemnieku savienība, kuras pozīcijas parlamentā kļuva arvien vājākas, Ulmaņa vadībā tiecās nodibināt atklātu teroristisku buržuāzijas diktatūru?

Buržuāziskās demokrātijas atliekas sagādāja garīdzniecībai daudz rūpju. Vispirms — līdz ar revolucionārās kustības kāpinājumu (kas pats par sevi satracināja baznīckungus) pieauga ateisma tendences un vienaldzība pret baznīcu visplašākajos ticīgo slāņos. Lai gan visi, kas neticēja dievam, neuzdrošinājās atklāti deklarēt savu pārliecību, 1930. g. tautas skaitīšanā 9006 cilvēki uzdevās par ateistiem. Pēc pašu mācītāju atzinuma, no pilsoņiem, kas skaitīšanā bija uzdevušies par luterāņiem, 30 procenti nebija reģistrējušies nevienā draudzē, bet no reģistrētiem draudžu locekļiem savukārt līdz 1929. gadam savu «kristīgo pienākumu» — iešanu pie dievgalda izpildīja caurmērā tikai 50 procenti. Pat ekonomiskās krīzes gados, kad pieprasījums pēc reliģijas opija krasī pieauga, šis procents tikai četros prāvestu iecirkņos pārsniedza 60. Mūsu rīcībā nav attiecīgu datu par katoļu un pareizticīgo baznīcām, tomēr arī šo konfesiju klerikāļu atzinumi pāuda pesimismu. Katoļu baznīcas vadītājs savā rakstā 1931. g. rudenī uzbruka «komunistu aģitatoriem», kas «izplata bezticību un ar visiem spēkiem grib izraut dievu no ticīgās tautas sirds. Bez komunistiem,» Springovičs turpināja, «ir mums vesela armija sociālistu un pat savu bezdievju, kas sauc gan sevi par katoļiem, lai ticīgo tautu piekrāptu, bet darbos apkaro katoļu baznīcu...» Arī pareizticīgo klerikāļus nevarēja apmierināt stāvoklis, ko Latv. par. b. koncilā 1929. gadā delegāts N. Kreilis raksturoja ar šādiem vārdiem: «Agrākā ticīgā cilvēka vietā, kas savu dzīvi veda pēc kristīgās ticības likumiem, savu nākamā paaudzi audzināja kristīgā garā, redzam neticīgu cilvēku, kura bērni no dieva nekā zināt negrib... Pareizticīgo skaits ir lielā mērā mazinājies, ticīgie savus bērnus lielā savā vairumā neaudzina kristīgā garā, un baznīca ir apdraudēta.»¹

Raduši «evanģelizēt» tautu ar valsts varas policejisko atbalstu, «dvēseļu gani» atbalstīja fašistiskās reakcijas pārstāvju centienus sašaurināt demokrātiskos institūtus un izveidot stingru izpildvaru. Tāpēc, kad 1931.—1933. gadā

¹ LPSR CVVA, 7469. f., 1. apr., 35. l., 40. lapa.

Celmiņa, Ulmaņa, Skujenieka un Bļodnieka vadītās valdības savā politikā ar katru gadu arvien krasāk novirzījās no buržuāziskās demokrātijas uz politiskās reakcijas ceļu, garīdzniecības pārstāvji saeimā aktīvi aizstāvēja valdības kursu.

4. saeimā klerikāļiem bija 18 mandāti; katoļu kristīgo zemnieku un katoļu frakcijai — 8; Latvijas poļu katoļu frakcijai, kas gāja baznīckungu pavadā, — 2; luterāņu kristīgo apvienībai un strādnieku (!) frakcijai — 3 (visi mācītāji); baptistu kristīgo darbaļaužu savienībai — 1 (luterāņi ar baptistiem vēlāk apvienojās vienotā kristīgā darba blokā); krievu vecticībnieku darba tautas frakcijai — 2; pareizticīgo arhibīskapam Pommeram — 1; cionistu «Mizrahi» — 1. Latvijas saeimā klerikāļi vienoti uzstājās par kursu uz atklātu fašistisku diktatūru.

Pirmo vijoli (gan ietekmes, gan atklātības ziņā) pro-fašistiskajā kristīgo orķestrī spēlēja katoļu partija. Tās deputāti un katoļu prese gados, kad arvien vairāk sāka draudēt fašisms, veltīja visus spēkus cīņai pret strādnieku un zemnieku frakciju, tādējādi palīdzot reakcijai likvidēt vienīgo saeimas frakciju, kas konsekventi pretojās valsts fašizācijai. Kristīgo zemnieku un katoļu partijas orgānā «Latgolas Vords» jau 1930. g. maijā parādījās baznīckunga S. Vaikuļa raksts «Sarkanie draudi». Tajā viņš atklāti uzbruka buržuāziskajai demokrātijai. «Draudi no komunisma puses Latvijai ir bīstamāki nekā jebkurai citai valstij,» rakstīja Vaikulis. «Sociālisma piekritēju piemums, par nelaimi, ļoti daudz.» No demokrātisma viedokļa vajadzētu secināt, ka sociālisma piekritējiem tātad būtu jāieņem attiecīga vieta parlamentā. Taču baznīckungs bija pretējos ieskatos un uzbruka kreiso spēku pārstāvjiem saeimā. «Deputātu neaizskaramība,» sūrojās baznīckungs, «tiem atļauj penterēt nedzirdēti bezkaunīgus uzbrukumus mūsu valstij un pareģot tās drīzu sabrukšanu.»¹ Dažus mēnešus vēlāk baznīckungu rupors ar gandarījumu atzīmēja reakcionārās buržuāzijas «brīdinājumu» saeimas kreisajam spārnam, atzīmējot, ka «arī Latvijā varot rasties vajadzība pēc stingrākiem soļiem pret valsts grāvējiem».²

Ikreiz, kad saeimā atskanēja protesti pret fašizāciju, Latgales «kristīgie» uzņēmās nepievilcīgo zemnieku savie-

¹ «Latgolas Vords», 19. nr., 1930. g.

² Turpat, 28. nr.

nības sulaiņu lomu un ar antikomunistisku kņādu centās novērst uzmanību no fašisma draudiem. «Mēs, pilsoņi, klusam kā ūdeni mutē ieņēmuši, kad kreisais spārns te runā par hitleriešiem,» 1933. g. jūnijā vaimanāja katoļu partijas deputāts A. Budže. Aicinādams atmet «vienpusību» «graujošo elementu» apkarošanā un cenzdamies apslāpēt hitlerisma kritiku, kas varot sabojāt Latvijas attiecības ar hitlerisko Vāciju, Budže deklarēja katoļu frakcijas viedokli: «Mūsu uzskats ir tāds, ka pirmām kārtām jānoliedz katra iejaukšanās kādas citas valsts iekšējās politikas jautājumos. Tālāk — jālikvidē komunistu frakcija, jāapkaro visi pretvalstiski elementi. Tagadējā krīzes laikā, kad mūsu valsts, it sevišķi zemniecība, pārdzīvo smagu laikmetu, tāpat arī visa mūsu tauta, sevišķi ir vajadzīga stingrība valdības rīcībā, un jāprasa no valdības stingri soļi visu pretvalstisko elementu apkarošanai.»¹ To pašu «deklarāciju» katoļu frakcija atkātoja arī 1933. g. augustā.

Laikā, kad ritēja sarunas par konkordātu ar fašistisko režīmu Vācijā (konkordātu parakstīja 1933. g. 20. jūlijā) un kad, sekojot Vatikāna direktīvām, katoļu baznīca Vācijā centās novākt «fireram» no ceļa visus šķēršļus, hitleriešu eksperimentiem Vācijā vienlīdz uzmanīgi sekoja gan zemnieku savienības vadītāji, gan arī kristīgo zemnieku un katoļu partijas līderi. Ja arī jautājumā par metodēm domas dalījās, taču dzīvniecisko naidu pret komunismu katoļu baznīca atbalstīja bez svārstībām. Steidzinot reakciju, jau jūnijā katoļu frakcija pieprasīja izdot īpašus likumus «komunistu apkarošanai».² Kad jautājums par strādnieku un zemnieku frakcijas likvidēšanu un tās deputātu nodošanu tiesai bija saeimas darba kārtībā, tieši katoļu frakcija kopā ar apvienoto luterāņu un baptistu bloku 21. novembrī ierosināja šo darba kārtības punktu izskatīt ārpus kārtas un jau šajā sēdē izrēķināties ar darbaļaužu interešu patiesajiem aizstāvjiem. Starp citu kristīgo parakstiem uz ierosinājuma rēgojās katoļu bīskapa J. Rancāna un luterāņu mācītāja V. Sandera vārdi. Katoļu frakcija atklāti protestēja pret ierosinājumu izveidot parlamentārās izmeklēšanas komisiju, lai izskatītu policijas zvērisko izturēšanos pret arestētajiem frakcijas deputā-

¹ Latv. r. IV saeimas VI sesijas 12. sēde, 468. sleja.

² Latv. r. IV saeimas VI sesijas 20. sēde, 796. sleja.

tiem, tādējādi ņemot savā aizsardzībā bendes kalpus. Panākumu spārnoti, antikomunisma apustuļi sutanās prasīja jaunas represijas, lai arestēto vietās nestātos citi: «Saeimai ir jālikvidē visa strādnieku-zemnieku partija, jāapcietina visi šīs partijas listes kandidāti kā «komunisti,» aicināja katoļu prese.¹ Klerikāļu aicinājumi nebija saucēja balss tuksnesī; apvērsuma priekšvakarā strauji pastiprinājās represijas un policijas terors pret visiem latviešu tautas demokrātiskajiem spēkiem un vispirms pret strādnieku kustību, ko vadīja nelegālā Latvijas Komunistiskā partija. Tomēr baznīckungus aizvien vēl neapmierināja represiju vēriens. Kad politiskajai pārvaldei un policijai neizdevās novērst Rīgas strādnieku demonstrācijas un mītiņus 1934. g. 1. Maija svētkos, baznīckungu avīze «Rīgas Vēstnesis» nosodīja Ulmaņa valdību par nepietiekami asām represijām. Avīze aicināja «būt nesaudzīgiem kā pa kreisi, tā pa labi», lai gan turpat aizstāvēja galēji labējos fašistiskos elementus.² Tā, uzstājoties par «stingras rokas» valdību un par nesaudzīgām represijām pret demokrātiskajiem, antifašistiskajiem spēkiem, «kristīgo» frakcija saeimā brūģēja ceļu fašistiskajam apvērsumam.

Jautājumā par valsts fašizācijas metodēm katoļu baznīcai tomēr bija sava īpaša nostāja. Zemnieku savienības ietekme parlamentā nemitīgi mazinājās, bet katoļu frakcijas pozīcijas nostiprinājās. Abu partiju deputātu skaita izmaiņu likumdošanas orgānos raksturo šādi dati:

		Katoļu partija	Zemnieku savienība
Satversmes sapulce	(1920)	4	26
1. saeima	(1922)	7	17
2. „	(1925)	5	16
3. „	(1928)	6 ³	16
4. „	(1931)	8	14

¹ «Rīgas Vēstnesis», 47. nr., 1933. g.

² «Rīgas Vēstnesis», 19. nr., 1934. g.

³ Mandātu skaita samazināšanās 1925. un 1928. gadā izskaidrojama ar šķelšanos klerikāļu nometnē un bijušā kristīgo līdera F. Trasuna izslēgšanu no baznīcas. Kūrijas politiskais bandītisms un nekrietnā izrēķināšanās ar saviem pretiniekiem izraisīja plašu neapmierinātību katoļu inteliģences aprindās, kas pievērsās Trasuna izveidotajai Latgales demokrātu partijai. Sīkāk sk. Z. *Balevics*, Katoļticīgie un baznīckungi buržuāziskajā Latvijā, R., 1964.

Dabiski, ka 5. saeimas vēlēšanas katoļu baznīckungi gaidīja ar cerībām, bet pelēkie baroni — ar bažām. Lai gan revolucionārās kustības straujais pieaugums buržuāzijai gaidāmajās vēlēšanās solīja vēl lielākas neveiksmes nekā 1931. gadā, kad represētais un diskriminētais strādnieku un zemnieku saraksts ieguva 7 deputātu mandātus, katoļu baznīca uzskatīja, ka pret «sarkanajām briesmām» var sekmīgi cīnīties, sterilizējot buržuāzisko demokrātiju parlamentārās republikas ietvaros. Saeimu varēja izmantot katolicisma pozīciju nostiprināšanai Latvijā. 1897. gadā katoļu bija 20,2, bet 1934. gadā — jau vairāk nekā 24 procenti no visiem Latvijas iedzīvotājiem. Ja augošo klerikalisma uzplūdu apstākļos katoļu baznīcai izdotos iegūt šim procentam atbilstošu deputātu mandātu skaitu, pastāvot Latvijas daudzpartiju sistēmai, katoļi kļūtu par valdošo partiju saeimā. Jau 4. saeimas vēlēšanās pēc iegūto balsu daudzuma katoļu partija starp buržuāziskajām partijām ierindojās otrajā vietā. Analizējot katoļu partijas panākumus un gatavojot vēlētajus 5. saeimas vēlēšanām, katoļu Ausekļa kalendārā publicētajā rakstā «Katoļi un saeimas vēlēšanas» klerikāli atzīmēja: «Saeimas lielākajās komisijās katoļiem ir savi pārstāvji... Valdībā ir savs ministrs, kas pārvalda lielo satiksmes resoru. Vidusskolās un pamatskolās savi direktori un pārziņi, pašvaldības orgānos savi ievēlēti pārstāvji. Arī lielākos resoros un bankās katoļiem ir savi priekšstāvji...» 5. saeimas vēlēšanās katoļu partija cerēja gūt vēl lielākus panākumus, piesaistot sev Zemgales lietuviešu un poļu katoļu balsis.¹ Iekams nebija izredžu diktatora posteni sagrābt katolim, pāreja uz vienpersonisku fašistisku diktatūru neietilpa katoļu politiķu plānos. Lai gan zemnieku savienība 1933. g. rudenī, cenšoties nodrošināt katoļu frakcijas atbalstu fašistiskajam valsts satversmes grozījumu projektam, bija solījusi izpildīt visas kristīgo zemnieku un katoļu partijas prasības, tomēr katoļu partijas centrālās komitejas sēdē 1933. g. 14. oktobrī nolēma apkarot diktatūras tendences.² Tāpēc zemnieku savienības centienus legāli, «likumīgā ceļā», ar saeimas palīdzību grozīt valsts konstitūciju un visu varu nodot valsts prezidentam katoļu partija neatbalstīja. Principā piekriņot zemnieku savienības

¹ Ausekļa kalendārs 1934. gadam, R., 1933, 114. un 115. lpp.

² LPSR CVVA, 5016. f., 1. apr., 56. l., 21. lapa.

demagoģiskajai prasībai par «tautas vēlētu prezidentu» un saeimas pilnvaru pagarināšanai no 3 uz 4 vai 5 gadiem, katoļu frakcija parlamentā kategoriski iebilda pret saeimas tiesību sašaurināšanu, pret prezidenta tiesībām sastādīt un atlaist ministru kabinetu. Paužot katoļu baznīcas nostāju pret zemnieku savienības projektu, kristīgo zemnieku un katoļu partijas līderis baznīkungs A. Pastors rakstīja: «Valsts varu nodot viena baltieša — luteriģīgā rokās būtu Latgales kaps, nāve... Ja būtu prezidents ar tādu varu, kādu paredz projekts, Latgale atkal smaktu verdzībā.»¹ Tomēr tai pašā rakstā — apzināti vai neapzināti — šis politiķis sutanā demobilizēja masas, apgalvojot, ka diez vai zemnieku savienība uzdrošināšoties izdarīt apvērsumu. Masu kustība baznīcai bija simtkārt bīstamāka par jebkuru fašisma paveidu. Katoļu prese neželēja pūļu, lai atturētu pelēkos baronus no «lēciena tumsā», pierunātu tos būt «prātīgiem». Rakstā «Vai mums draud diktatūra?» 1934. g. 7. martā «Latgolas Vords» brīdināja, ka fašistiskajai diktatūrai Latvijā nevar būt ilgs mūžs. Pret to uzstāšoties gan buržuāzisko nacionālistu apspiesto minoritāšu iedzīvotāji, gan arī latgalieši, kas nonākšot otrās šķiras iedzīvotāju lomā. Tie, kas nepārdosies diktatoriskajam režīmam, «nesēdēs mierā, meklēs izeju, kā meklē ikkatrs dzīvs cilvēks, kas nonācis spīlēs. «Atjaunotai» nacionālai Latvijai tās robežās var rasties tāda irredenta — neapmierināts apgabals stratēģiskās robežās, — par kuru sāks interesēties stipri kaimiņi... Valsts un tautas labā mums ir jāpretojas katrai kustībai un centieniem izjaukt valsts demokrātisko iekārtu. Mums šai ziņā jāsaprotas un kopīgā stingrā balsī jāpieprasa demokrātijas apsargāšana, jo ar demokrātisma izjaukšanu mēs taisīsim lēcieni tumsā un varbūt arī bezdibenī.»² Neraugoties uz šiem paziņojumiem, pēc desmit dienām katoļu frakcija kopā ar kristīgā darba bloku dāvāja uzticību zemnieku savienības līdera Ulmaņa valdībai. Vilks bija pārvērties par avi, apvērsuma organizators — par demokrātijas sargu. Lai izprastu šo pēkšņo pārmaiņu kristīgo nostājā, jāaplūko jaunās valdības sastāvs. Divus ministru portfeļus — satiksmes un zemkopības — valdībā

¹ «Latgolas Vords», 3. nr., 1934. g.

² Turpat, 10. nr.

ieguva katoļu partija. Tikpat daudz — finansu un izglītības — kristīgā darba bloks. Izglītības ministrija nonāca luterāņu mācītāja K. Beldava rokās. Apvērsuma organizēšanai nepieciešamās ministrijas (kara un iekšlietu) vadīja zemnieku savienības vīri. Jaunā Ulmaņa valdība, kas dzima ar klerikāļu svētību, bija viskristīgākā valdība visā buržuāziskās Latvijas vēsturē. Fašistiskais apvērsums notika nepilnus divus mēnešus pēc tās nākšanas pie varas.

Iesaistot katoļu partiju koalīcijas valdībā, Ulmanis apsoliņa tās līderiem izpildīt visas katoļu prasības un sargāt valsts demokrātisko iekārtu. «Ko mēs varam gaidīt no šīs K. Ulmaņa valdības?» redakcijas rakstā 11. aprīlī jautāja «Latgolas Vords» un turpat atbildēja: «Mēs, latgaļu zemnieki, varam gaidīt vairāk nekā no kādas citas valdības. Baltiešu zemnieku savienība, kura valdībai ir devusi ministru prezidentu K. Ulmani, latgaļiem ir mazāk naidīga par citām baltiešu partijām.» Uzskaitījis visus labumus, kurus Ulmanis piesolīja kristīgajiem, «Latgolas Vords» turpināja: «Bet mums vēl lielāka un svarīgāka drošība ir par mūsu valsts nākotni. Nesen stipri vien runāja un tagad vēl runā par demokrātijas un saeimas likvidēšanu, par pārkoņkrustu un fašistu diktatūru. Ja diktatūra patiešām pie mums nodibinātos, kā mūsu kaimiņos Lietuvā, Polijā un Igaunijā, tad latgaļi galīgi būtu izslēgti no katras dalības valdīšanā, tad ne tikai latgaļu ierēdņiem, bet arī zemniekam dzīve kļūtu daudz rūgtāka. Dibinādams savu valdību, K. Ulmanis apsoliņa, ka viņš neatļaus sludināt fašismu un diktatūru, ka savaldīs visus, kas mēģinātu ar varas līdzekļiem gāzt tagadējo valsts kārtību. No valdības labas gribas daudz kas atkarīgs. Daža valdība gan sola sargāt valsts pamatus, apkarot diktatūras piekriņķus, bet praktiskus soļus laikus nesper, un visa kārtība sabrūk vienā naktī. Tā bija pēdējā laikā daudzās valstīs.»¹ Varbūt katoļu līderus arī māca šaubas — vai arī Latvijai nepienāks diktatūras dzimšanas melnā nakts, — taču atklātībā katoļu prese maldināja tautas masas. Pat gatavojamā fašistiskā apvērsuma triecienspēku — aizsargu organizāciju tā iztēloja par demokrātijas sargu.² Tā anti-

¹ «Latgolas Vords», 15. nr., 1934. g.

² Turpat, 12. nr.

komunisma aizmglotām acīm katoļu partija būtībā zāģēja demokrātiskās iekārtas zaru, uz kura pati sēdēja, un palīdzēja Ulmanim gatavot apvērsumu, pret kuru atklātībā tik asi uzstājās Latgales kristīgie.

Luterāņu baznīcā valsts fašizāciju vienprātīgi atbalstīja abi novirzieni — kā «valstiski nacionālais», tā arī «vāciskais». Pirmais bija cieši saistīts ar zemnieku savienības visreakcionārākajām aprindām, kas atklāti tiecās pēc fašisma, otrs šai laikā jau sāka veidoties par vietējā hitlerisma garīgo sankciju un kvēli apsveica katru soli, kas tuvināja Latvijas pārveidošanu pēc fašistiskās Vācijas «ģimja un līdzības». Pretstatā katoļiem, luterāņu mācītāji savu frakciju saeimā pārāk augstu nevērtēja. Valdošās baznīcas intereses pietiekoši cītīgi aizstāvēja klerikālā buržuāzija arī bez mācītāju iejaukšanās. Tāpēc luterāņu mācītāji saeimā atbalstīja zemnieku savienības ierosināto satversmes grozījumu projektu. Kad 1934. g. maijā saeima apsprieda to otrajā lasījumā, vienīgais papildinājums, par kuru uzstājās kristīgā darba bloks, skāra projekta ievada daļu, kur mācītāji centās iedabūt dieva vārdu, lai fašizācijai piešķirtu tā kunga svētību: «Latvijas tauta, pateikdamās visuvarenajam dievam par brīvību, savas brīvi vēlētās 4. saeimas pēdējā sesijā ir nolēmusi ievest Satversmes sapulcē pieņemtajā satversmē sekojošos pārgrozījumus.»¹ Vērtīgu pakalpojumu zemnieku savienībai kristīgā darba bloks sniedza arī pašā apvērsuma priekšvakarā. 27. aprīlī Rīgā, Mazā Vērmaņa parka restorānā Latgales aizsargu virsnieki atzīmēja sava goda šefa ģenerāļa Berķa 50. dzimšanas dienu. Iekšlietu ministrijas administratīvā departamenta direktors J. Anšmits pie viņa glāzītes interesējās, cik daudz Latgales aizsargu pulkos ir uzticamu cilvēku, kas būtu gatavi satversmi grozīt ar varas līdzekļiem. Aizsargu plātīšanās un pošanās uz Rīgu satversmes grozīšanai kļuva zināma sociāldemokrātiem. Pēc sociāldemokrātu frakcijas ierosinājuma saeima 8. maijā ar vienas balss vairākumu pieņēma lēmumu, kas uzdeva valdībai atbrīvot Anšmitu no ieņemamā amata. Apvērsuma priekšvakarā šādai akcijai varēja būt zināma propagandistiska nozīme, tā varēja mazināt aizsargu un citu pučistu apņēmību un cīņas sparū. Te nu zemnieku savienībai nāca talkā kristīgā darba bloks. Saeimas nākošajā sēdē

¹ Latv. r. IV saeimas IX sesijas 5. sēde, 120. sleja.

11. maijā pēc pelēko baronu un mācītāju kopīgā ierosinājuma parlaments atcēla 8. maija lēmumu Anšmita lietā. Tas atdeva pučistiem apņēmību un ticību apvērsuma sekmiņam: apvērsuma fīreri pierādīja, ka ir pietiekami spēcīgi, lai aizsargātu «savus ļaudis».

Neapstrīdamu liecību par pareizticīgo deputāta arhibīskapa Pommera atbalstu Ulmaņa fašistiskajam apvērsumam atstājis pats Latv. par. b. virsgans. Sakarā ar juristu — bijušās «demokrātiskā centra» partijas darbinieku nevēlēšanos atbalstīt arhibīskapu viņa prāvā pret dumpīgajiem garīdzniekiem J. Pommers personīga rakstura piezīmēs rakstīja, ka bijušie demcentristi «man nevar piedot Ulmaņa atbalstīšanu izspriedošā brīdī, caur ko demcentristi tika pavisam izšaltēti no politiskās spēles Latvijā».¹ Konstatējis, ka arī Ulmanis vadās pēc populārā izteiciena «Nepateicība ir pasaules alga» un atsakās palīdzēt arhibīskapam, Pommers citā vietā piezīmēja: «Ulmanis aizmirsis, ka viņš nebūtu tagadējais Ulmanis, ja es viņu nebūtu atbalstījis izspriedošā brīdī.»² Šajās piezīmēs, kas nebija domātas atklātībai, pareizticīgo virsganam nebija vajadzības liekuļot. Protams, patmīlīgais arhibīskaps, kā vienmēr, savu lomu pārspīlēja. Ulmanis gluži labi būtu izticis arī bez Pommera personīgā atbalsta. Tomēr šis atbalsts tika sniegts, un kopā ar citu konfesiju garīdzniecību arī pareizticīgo baznīcas virsgans aktīvi piedalījās parlamentārās iekārtas bērēs un vienpersoniskas fašistiskas diktatūras kristībās.

---

¹ LPSR CVVA, 7469. f., 1. apr., 1142. l., 142. lapa.

² Turpat, 144. lapa.

2. nodaļa

BAZNICA FAŠISTISKĀS DIKTATŪRAS SISTĒMĀ

Klerikālās reakcijas pastiprināšanās

Nespēdama vairs valdīt ar parlamentārisma vecajām metodēm, 1934. g. maijā nacionālā buržuāzija pārgāja uz atklātu teroristisku diktatūru, virzot Latviju pa fašisma ceļu. Varu sagrāba Ulmaņa fašistiskā kliķe, kas nekavējoties likvidēja pēdējās buržuāziski demokrātiskās brīvības paliekas, sagrāva visas strādnieku organizācijas un arodbiedrības, sporta, izglītības un kultūras biedrības utt. Pēc vācu un itāliešu fašistu parauga viņu jaunākie partneri Latvijā izrēķinājās ar visiem, kas pretojās «jaunajai kārtībai». Vairāk nekā 4000 represēto pilsoņu, 1235 kratīšanas, vairāki simti ieslodzīto jaundibinātajā Liepājas koncentrācijas nometnē — tāda bija Ulmaņa fašistiskās valdības bendes funkcijas bilance 1934. g. maijā—decembrī. No fašistiskajam režīmam nevēlamiem elementiem attīrīja valsts iestādes un skolas, armiju un pašvaldības iestādes. Vēlētās apriņķu pārvaldes likvidēja, tās aizstāja apriņķu priekšnieki un pagasta vecākie, kurus izraudzīja no jaunā politiskā režīma piekritēju vidus.¹

Savu ieguldījumu vajadzēja dot arī garīdzniekiem. Kļuvis par fašistisku diktatoru, Ulmanis vairs neaprobežojās ar starpsaucieniem, bet varēja atklāti deklarēt valdības politiku attiecībā pret reliģiju un baznīcām. 1934. g. 18. augustā, viesodamies pie katoļu arhibīskapa Aglonas klosterī, viņš «skaidri un nepārprotami» izteica savus uzskatus, kuru popularizēšanai «agrākie laiki nebija izdevīgi». Valdība vēloties cieši «sastrādāties ar baznīcu», kurai esot jāpalīdz fašistiskajai valdībai uzturēt cilvēkos «iekšēju

¹ A. Drizulis, Latvija fašisma jūgā, R., 1959., 23. un 24. lpp.

dvēseles spēku», kas liktu tiem nekurnot panest katru «grūtu brīdi», katru «pārbaudījumu». Tai pašā dienā šī klerikāli politiskā deklarācija atskanēja arī ārpus klostera celles sienām. Uzrunājot Dagdā aizsargu mobilizētos «apsveicējus», Ulmanis lika saviem klausītājiem «paturēt prātā un neaizmirst» to, ka «valdība redz ticībā un baznīcas apmeklēšanā lielu spēku un stiprumu» un tāpēc stiprināšot visas konfesijas.¹

Tas nebija tikai paša Ulmaņa, bet gan iepriekš saskaņots visas fašistiskās valdības viedoklis. Jau 1934. g. 5. jūnijā luterāņu mācītāju konferencē jaunais izglītības ministrs teologs L. Adamovičs informēja savus amata brāļus par ministru kabinetā notikušajām neoficiālajām pārrunām sakarā ar valsts un baznīcas attiecībām. Klerikālismam fašistiskās diktatūras sistēmā no paša sākuma tika ierādīta izcila vieta. Viduslaiku reliģiskā tumsonība kļuva par vienu no «atjaunotās Latvijas» balstiem. Lai stimulētu «baznīcas darba» paplašināšanos, valdība bija nolēmusi enerģiski apkarot antireliģisko kustību, nostiprināt reliģijas ietekmi skolā, armijā un pašvaldības iestādēs. Kopdarbībā ar baznīcu valdība savukārt cerot «pilnā mērā saņemt baznīcas iestāžu un, darbinieku atbalstu».²

Valdības klerikālo nostāju deklarēja arī iekšlietu ministrs V. Gulbis savā 1935. g. 15. aprīļa radorunā. Atzīmējis valdības lielo aktivitāti baznīcas dzīves kārtošana un garīgo lietu pārvaldes darba apjoma paplašināšanos pēc 1934. g. 15. maija, ministrs teica: «Seit gribu vēl atzīmēt un uzsvērt, ka valdība baznīcu arvien ir uzskatījusi par ļoti svarīgu faktoru mūsu garīgās dzīves veidošanā un veicināšanā. Katra pilsoņa goda pienākums ir cienīt savu baznīcu, būt viņas dzīvam loceklim un pildīt savus pienākumus pret to. Baznīcai jācenšas apvienot tikumiskos un valstiski nacionālos spēkus katra pilsoņa dvēselē. Tagad vairs nevar būt plaīsas, vēsuma, vienaldzības starp valsti un baznīcu. Tautas vienības princips ietilpst arī visā garīgā dzīvē. Jāvēlas, lai baznīcas dzīvē rastos vairāk pašdarbības, vairāk dzīvības un garīgas modrības, vairāk gribas izveidot savu dzīvi tā, lai tā būtu par svētību pašai baznīcai un valstij.»³

¹ «Valdības Vēstnesis», 185. nr., 1934. g.

² «Svētdienas Rīts», 25. nr., 1934. g., 195. lpp.

³ «Ticība un Dzīve», 5. nr., 1935. g., 77. un 78. lpp.

Atšķirībā no propagandistiskās knādas par «tautas vienību», visas tautas bezšķiru valsti un tamlīdzīgu sociālo demagoģiju, ko pēc Gebelsa propagandas receptēm darināja latviešu buržuāziskie nacionālisti, minētās autoritārā režīma varasvīru deklarācijas nebija tukšas frāzes. Klerikālās politikas dziļākās saknes atsedza K. Ulmaņa 1934. g. 14. novembra runa «Lauksaimniecības ekonomiskā un politiskā nozīme»,¹ kurā diktators centās attaisnot un pamatot fašistiskās valdības reakcionāro kursu uz valsts agrarizāciju. Neslēpdams savu nepatiku pret revolucionāro proletariātu, Ulmanis neskopojās ar komplimentiem zemniecībai. Lauksaimniecība, pēc viņa vārdiem, esot ne tikai saimnieciskās, bet arī sociālās un politiskās stabilitātes pamats. Protams, Ulmani sajūsmināja tieši tās īpašības, kas zemniecību padarīja par konservatīvu, vāju un patstāvīgai revolucionārai kustībai nespējīgu kapitālistiskās sabiedrības elementu. Lauku lielsaimnieki bija Ulmaņa diktatūras «stiprā pils», taču, nemaz nerunājot par vidējo zemniecību, pat sīkzemnieki nevarēja nopietni apdraudēt fašistisko «mieru un kārtību». Kā norādījis V. I. Leņins, «pats sīko zemkopju stāvoklis mūsdienu sabiedrībā nenovēršami padara viņus par sīkburžujiem. Viņi mūžam svārstās starp algotajiem strādniekiem un kapitālistiem. Zemnieku vairākums cieš trūkumu un put laukā, kļūdami par proletāriešiem, bet mazākums tiecas līdzī kapitālistiem un uztur lauku iedzīvotāju masas atkāriību no viņiem. Tāpēc visās kapitālistiskajās zemēs zemniecības masas līdz šim paliek sāņus no strādnieku sociālistiskās kustības, piesliedamās dažādām reakcionārām un buržuāziskām partijām.»² Šo Leņina atziņu apstiprināja arī Latvijas vēsture 1920.—1934. gadā; zemniecība politikā bija «svārstības spēks»³, ko savās interesēs izmantoja reakcionārā buržuāzija. Ar sīku dāvaniņu palīdzību (dažādas piemaksas par lauksaimniecības ražojumiem, no kurām kripatiņas atkrita arī vidējiem un sīkzemniekiem) un demagoģiju par «savu kaktiņu, savu stūrīti zemes» zemniekam uzlika kaklā diktatūras sakas. Izklieģētos, savai saimniecībai piesaistītos zemniekus viegli varēja

¹ «Valdības Vēstnesis», 259. nr., 1934. g.

² V. I. Leņins, Raksti, 19. sēj., 177. un 178. lpp.

³ V. I. Leņins, Raksti, 32. sēj., 246. lpp.

uzraudzīt policists, bet nemītīgās rūpes par dienišķo maizi vērsa zemnieku skatienus uz debesīm, pakļaujot viņus garīdznieku garīgā verdzībā. Glaimojot zemnieku «personīgajām īpašībām» — izturībai, fiziskajam spēkam, sīkstumam utt., — kurām bija zināma nozīme sīvajā kapitālistiskās konkurences cīņā, varēja iepotēt viņiem individuālisma indi, kas buržuāzijas ideoloģiskajā arsenālā ieņēma visai nozīmīgu vietu. Visi šie apstākļi pārvērtā zemniecību par kapitālistiskās iekārtas «sociālās un politiskās stabilitātes» pamatu.

Pievēršoties lauksaimniecības politiskajai nozīmei, Ulmanis īpaši uzsvēra zemnieku reliģiozitāti, ko rada lauksaimniecības ražošanas apstākļi. Tāpat kā mācītājs, kas vaicā par bezdievīgo pilsētu vidi, kurā cilvēku roku darbi «aizēnojo dieva darbus», arī Ulmani sevišķi sajūmināja tas, ka zemnieks «visvairāk atkarīgs no spēkiem, kas nav padoti viņa ietekmei un kontrolei», ka, būdams pastāvīgi sakaros ar dabas spēkiem, «zemnieks tomēr aizvienam apzinājies, ka par šiem spēkiem viņš nav kungs, ka tos vada un rīko nezināma, spēcīga, ārpus cilvēka stāvoša vara, kurai cilvēkam jāpadodas un kurai tam jāpateicas par visu, kas viņa rokās labi izdodas». Fašistiskā diktatora ideāls bija «lēnais, reakcionārais» (raksturīgi, ka pat Ulmanis nespēja atrast citu apzīmētāju) zemnieks, kuram lauksaimniecības darba un ražošanas apstākļi ieaudzinājuši «labu tiesu dabīgas reliģiskas izjūtas, morāli un tradīciju». Šo zemnieku fašistiskā režīma varasvīri bez sevišķām pūlēm noturētu ekonomiskajā un politiskajā verdzībā, bet mācītāji — reliģiskajā tumsonībā. Taču Ulmaņa godkāriņos sapņus par zemnieku ķeizara troni (senlatviešu gaumē, pēc latviešu buržuāzisko vēsturnieku nacionālistiskajām skicēm) traucēja reālā īstenība — darba zemnieku nevēlēšanās kalpot «pelēkajiem baroniem» un it īpaši Latvijas proletariāts ar tā revolucionārajām tradīcijām. Progresīvais strādnieks nevēlējās vergot, nevēlējās dzīvot gara tumsībā. Lai diktatora tronim negriļotos pamati, proletariāts bija jāsavaldā, skaitliski jāsamazina. Ulmanis saprata un lika saprast arī saviem klausītājiem, ka «dziļi iesakņojušos saimniecisko materiālismu» nav iespējams «pārvarēt ar «jauna gara» sludināšanu un ar garīgiem ieročiem vien... Pret materiālisma uzkundzību jācīnās materiāliem ieročiem.» Šie materiālie ieroči bija

valsts agrarizācija. Latvijai jāklūst par lauksaimniecisku valsti — tāds bija diktatora runas vadmotīvs.

Ieceri no tās īstenošanas tomēr šķīra milzu distance. Turklāt uzdevums, kuru izvirzīja diktators, latviešu buržuāzijai nebija pa spēkam. «Ko nevar celt, to nevar nest» — šo Ulmaņa iecienīto sakāmvārdu pilnā mērā varēja attiecināt uz Latvijas agrarizācijas plāniem. Fašistiskā kliķe būtībā centās aizkavēt ražošanas spēku attīstību valstī: no rūpnieciski attīstītas cariskās Krievijas nomales Latvija pakāpeniski pārvērtās par Rietumvalstu agrāru piedēkli, kuram, protams, nevarēja būt patstāvīgas ārpolitikas. Agrarizācija neatrisināja arī iekšpolitiskās problēmas. Bez attīstītas rūpniecības nevarēja sekmīgi virzīt uz priekšu lauksaimniecību: no Lietuvas, Polijas un Latgales ievesto sezonas laukstrādnieku vergu darbs budžu tīrumos nevarēja aizstāt moderno lauksaimniecības tehniku. Zemkopības produktu augstā pašizmaksa, kuru nevarēja mūžīgi segt ar valsts piemaksu palīdzību, agri vai vēlu slēgtu Latvijai starptautiskos tirgus. Tomēr iznīcībai nolemtā «tautiskā» buržuāzija turpināja savvērestību pret tautu. Ar valsts aparāta palīdzību (monopoli, īpatnēja tipa akciju sabiedrības u. c.) valdošā kliķe centās pārņemt savās rokās ekonomikas komandējošās virsotnes, lai nodrošinātu savu plānu īstenošanu. Taču fašistiskās kliķes politika nedeva gaidītos rezultātus. Valstī attīstījās procesi, kas nenovēršami tuvināja Ulmaņa diktatūras krahu.

Latvijas strādnieku šķiru nesalauza fašistiskais terors, to nespēja dezorganizēt arī sociālā demagoģija (fašistiskās arodbiedrības, «strādnieku svētki» utt.). LKP neatlaidīgā un pašai ziedzīgā cīņā par strādnieku šķiras revolucionāro vienību vainagojās ar panākumiem. Arī zemnieks nepavisam neizrādījās tik lēns un reakcionārs, kādu to gribēja redzēt Ulmanis. Zemniecības kapitālistiskās noslāņošanās process — lauku darbaļaužu grimšana nabadzībā, trūcīgo un vidējo zemnieku izputēšana, no vienas, un budžu iedzīvošanās bagātībā, no otras puses, bija daudz pārliecinošāks nekā oficiālās propagandas mīts par zemniecības valsti. Darba zemnieks saprata, ka daudzīnātā zemnieku valsts ir šaura budžu slāņa valsts, kas ignorē zemniecības plašo slāņu intereses. Lauku darbaļaužu šķiras apziņas veidošanā liela nozīme bija LKP,

kas cīņā par antifašistiskas tautas frontes radīšanu konsekventi sekoja G. Dimitrova norādījumam Komunistiskās Internacionāles VII kongresā. «Galvenais, pats svarīgākais pretfašistiskās tautas frontes nodibināšanai ir revolucionārā proletariāta konsekventa cīņa par šo slāņu (sīkburžuāzisko. — Z. B.) un tieši darba zemniecības prasību aizstāvēšanu... cīņas procesā saskaņojot strādnieku šķiras prasības ar šīm prasībām.»¹ Proletariāta vadībā zemniecība kļuva par ietekmīgu spēku. Par spīti policejiskās valsts represijām veidojās vienota tautas fronte.

Šajos apstākļos reakcija savu nevarību politikā un ekonomikā centās kompensēt ar... «garīgo diženumu». Ar katru gadu skaļāki kļuva oficiālās propagandas murgi par «garīgo misiju», kurā īpaša vieta tika ierādīta reliģiskajai mistikai. Arvien neatlaidīgāk un uzmācīgāk tika propagandēti Ulmaņa vārdi, ka fašistiskais apvērsums esot uzmodinājis tautā atkal viņas garīgās intereses, uzmodinājis garu pašu, atdevis garam viņa tiesības matēriju vadīt un uzvarēt.

Lai buržuāzijas sabiedrības sļimajā miesā radītu veselu, pie tam vēl diženu garu, kas spētu «uzvarēt matēriju», nepietika ar «tiesību atdošanu». Vajadzēja mobilizēt un valsts interesēs vadīt garīdznieka sociālo funkciju. So uzdevumu fašistiskās diktatūras gados veica iekšlietu ministrijas garīgais resors.

Valdības konfesionālā politika

Liekulīgais «tautas vienības» lozungs pēc fašistiskā apvērsuma kļuva par nacionālistiskās buržuāzijas skaļāko saukli. Saskaņā ar autoritatīvo iekšlietu ministra paziņojumu 1935. g. 15. aprīļa radorunā šim lozungam bija jāaptver arī reliģiskā dzīve. Iekšpolitikā vārda plašākā nozīmē «vienība» nozīmēja visas tautas pakļaušanu lielburžuāzijas fašistiskajai diktatūrai, bet konfesionālajā po-

---

¹ Г. Димитров, Наступление фашизма и задачи Коммунистического Интернационала в борьбе за единство рабочего класса против фашизма, Партиздат, 1935, стр. 32.

litikā «vienībai» vajadzēja kļūt par aizsegu luterāņu baznīcas hegemonijai.

Jaunpiebalgas luterāņu draudzes mācītājs J. Ozols, kas amatu apvienošanas kārtībā kopš 1933. g. 15. oktobra vadīja iekšlietu ministrijas garīgo lietu pārvaldi, drīz vien pēc apvērsuma izstrādātajā darbības programmā garīgajam resoram paredzēja: klerikālisma tālāku nostiprināšanu valsts dzīvē (likumdošanas ceļā aizliedzot darbu svētdienās, likvidējot dzimtsarakstu nodaļas laukos, uzliedzot policijai par pienākumu piedzīt baznīcas nodokļus, piešķirot valsts algas garīdzniekiem); autoritārisma un disciplīnas nostiprināšanu luterāņu baznīcā; sektu «atbrīvošanu» no «nevēlamiem iespaidiem», pakļaujot to darbību garīgo lietu pārvaldes kontrolei.¹

Tālāk garīgo lietu pārvalde pievērsās protestantiskajām sektām, vispirmā kārtā sīkajām, kas parlamentārās republikas laikā nebija nodrošinājušās ar attiecīgiem noteikumiem par savu stāvokli valstī. Sapulču, t. i., dievkalpojumu sarīkošanai karastāvokļa laikā tām bija nepieciešamas ikreizējas policijas atļaujas. Kad Rīgas prefektūra 1934. g. augustā lūdza garīgo lietu pārvaldi izteikt savu viedokli jautājumā par šādu atļauju izsniegšanu, tā ieteica neizsniegt atļaujas šiem «tautas šķelējiem».² Decembrī valdība pieņēma pārvaldes izstrādāto «Likumu par reliģiskām apvienībām un to savienībām».³ Paskaidrojumā, ko kopā ar likumu iesniedza ministru kabinetam, iekšlietu ministrija atzīmēja: «Tautas šķelšanās sīkās sektās, kuras viena otru apkaro, nav vēlama. Tie paši šķelēji, kas agrāk radīja sociālismu un komunismu, saprot, ka šādas dažādas sektas arī var viņiem palīdzēt šķelt tautas dzīvos spēkus. Sektu piekritēji ir pilni negatīvu noskaņojumu pret pārējo tautu, pilni opozīcijas gara, kuri gandrīz nevienā kopējā darbā ar visu tautu nevar sadarboties. Šādām sektām, kas pilnīgi pretējas mūsu tautas garam, viņu darbība būtu stipri jāierobežo. Lai to varētu panākt, tad šo sektu respektīvi reliģisko apvienību un savienību pārzināšana jānodod vienas iestādes — garīgo lietu pārvaldes rokās.»⁴ Sociālisma bubulis (ko garīgo lietu pārvalde

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2739. l., 111. lapa.

² Turpat, 1935. l., 197. lapa.

³ «Valdības Vēstnesis», 290. nr., 1934. g.

⁴ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2316. l., 75. lapa.

allaž izmantoja savos spriedelējumos par sektām) bija vajadzīgs tādēļ, lai par reliģisko «tautas šķēlēju» apkaurošanas nepieciešamību pārliecinātu to valdošās buržuāzijas daļu, kas aizstāvēja iecietību pret visiem un visādiem reliģijas opija paveidiem, vadoties pēc lozunga: «Lai uzplaukst visas nezāles, lai sacenšas visi garīdznieki!» Bubulis palīdzēja. «Vienības» vārdā sektas oficiāli pakļāva garīgo lietu pārvaldei, bet neoficiāli — luterāņu baznīcas virsvaldei. Instrukciju jaunajam likumam pārvalde nosūtīja juristiem — baznīcas virsvaldes locekļiem A. Gubenim un H. Rūsim, lai viņi dotu savu atsaukumi. Likums noteica, ka reliģisku apvienību (sektu) var dibināt ne mazāk kā 50 pilngadīgas un pilntiesīgas personas (6. §); sektas jāreģistrē garīgo lietu pārvaldē (7. §), kas apstiprina arī sektu amatpersonas (13. §). Sektām un to savienībām jāreģistrējas arī vietējās policijas iestādēs (19. §). Sektu amatpersonu vēlēšanu un pilnsapulču lēmumu likumību pārrauga iekšlietu ministrs (18. §). Trīs mēnešu laikā pēc likuma stāšanās spēkā visām sektām jāpārreģistrējas garīgo lietu pārvaldē; apvienībām, kas nepārreģistrējas vai kuru reģistrāciju noraidīja, jāizbeidz sava darbība (22. §).

Vēl atklātāk garīgo lietu pārvaldes uzurpētā sektu vadība izpaudās instrukcijā.¹ Pārvalde apstiprināja sektas protokolu, kases un locekļu sarakstu grāmatas (1. §), noteikumus, pēc kuriem drikstēja iekasēt gadskārtējās nodevas un kolektes no sektas locekļiem (2. §). Šis noteikums sevišķi jūtami skāra sektu darboņu vissvētākās — naudas maka intereses. Lēmumi, kurus pieņēma sektas valde vai locekļu pilnsapulce, stājās spēkā tikai pēc tam, kad 14 dienu laikā pēc to norakstu saņemšanas garīgo lietu pārvalde nebija cēlusi iebildumus (5. §). Pārvaldes pilnvarotās personas ieguva tiesības revidēt sektu darbību un grāmatvedību (7. §). Novērtējot šos likumdošanas aktus un to nozīmi, sarunā ar preses pārstāvjiem 1936. g. februārī iekšlietu ministrs izteicās: «Pārvaldei radusies iespēja regulēt un sašaurināt sīko reliģisko grupu darbību. Revīzijās atklātas nelikumības dažu reliģisko apvienību darbībā, kādēļ atcelti nepiemērotie valžu locekļi un garīgie vadītāji. Patlaban reģistrētas 28 reliģiskas apvienības,

---

¹ «Valdības Vēstnesis», 58. nr., 1935. g.

t. i., apmēram desmitā daļa no to iepriekšējā skaita.»¹ Likums par reliģiskām apvienībām un savienībām kļuva par ērtu ieroci nevēlamu sektu darbības sašaurināšanai. Tāpēc jau 1935. g. 8. oktobrī valdība to attiecināja uz brāļu draudzēm,² par kuru pievienošanu luterāņu baznīcai cīnījās baznīcas virsvalde, bet 1936. g. 27. novembrī — arī uz 7. dienas adventistu draudzēm,³ atceļot attiecīgos parlamentārās republikas gados izdotos noteikumus par šo sektu stāvokli. No visām protestantu sektām vecos noteikumus un zināmu neatkarības pakāpi no garīgo lietu pārvaldes saglabāja vienīgi baptistu un bīskapu-metodistu sektas. Aiz to muguras stāvēja ietekmīgas aprindas Amerikas Savienotajās Valstīs, ar kurām Latvijas valdošās aprindas nevēlējās saasināt attiecības.

Garīgo lietu pārvalde arvien vairāk tiecās kļūt par valsts reliģiskās dzīves kārtotāju, par tās vadošo centru. Pēc protestantu sektām tā ķērās pie vecticībnieku draudžu pakļaušanas. Veikli izmantojot divu galveno sektas novirzienu (fedosejiešu un pomoriešu) savstarpējās nesašķaņas, pārvalde panāca, kā vecticībnieku draudžu pārstāvji labprātīgi atzina to par vienīgo centru, kas pārzina un vada atsevišķu draudžu lietas (saskaņā ar savu mācību kopēju garīgu centru Latvijā darbojošās vecticībnieku draudzes neatzina) un kam nepieciešamības gadījumā jākonsultējas ar autoritatīvākajiem vecticībnieku darbiniekiem. Garīgo lietu pārvaldes virskundzību vecticībnieku draudzēs fiksēja 1935. g. 14. februāra likums par vecticībnieku draudzēm.⁴ Pārvalde apstiprināja amatā draudzes padomes locekļus (5. §) un garīgos vadītājus (11. §); pat atļaut nevēlamu garīgo vadītāju draudze nedrīkstēja bez garīgo lietu pārvaldes piekrišanas. Garīgo lietu pārvaldes funkcijās ietilpa arī garīgā vadītāja izglītības cenza noteikšana. Ņemot vērā draudžu garīgo vadītāju ārkārtīgi zemo izglītības līmeni, kas nereti robežojās ar analfabētismu, civiltāvokļa aktu reģistrācijai draudzēm bija jāpieņem pārvaldes apstiprināti sekretāri (11. §). Pārvalde varēja arī uzdot draudzes padomei saaukt draudzes pilnsapulci, nosakot tās darba kārtību

¹ «Rīts», 38. nr., 1936. g.

² «Valdības Vēstnesis», 235. nr., 1935. g.

³ «Valdības Vēstnesis», 271. nr., 1936. g.

⁴ «Valdības Vēstnesis», 42. nr., 1935. g.

(2. §). Draudzes augstākajā orgānā — pilnsapulcē varēja piedalīties tikai tie draudzes locekļi, kas bija sasnieguši 25 gadu vecumu un katru gadu maksāja draudzes noteikto nodokli (3. §). Pārējie ticīgie bija pasīvie draudzes locekļi, kuriem nebija nekādas ietekmes draudzes dzīvē. Ar šo noteikumu garīgo lietu pārvalde nostiprināja viskonservatīvākā budžu elementa ietekmi draudzēs, atņemot balss tiesības jaunatnei un tiem trūcīgajiem pilsoņiem, kas nebija spējīgi sistemātiski maksāt draudzes nodevas. Jaunu draudzi varēja dibināt ne mazāk kā simt ticīgo, kas sasnieguši 25 gadu vecumu (9. §). Tādējādi vecticībniekiem, kas atradās tieši garīgo lietu pārvaldes pārziņā, jaunas draudzes dibināšanas noteikumi bija visstingrākie. 1935. g. 17. jūnija instrukcija¹ vēl vairāk paplašināja pārvaldes tiesības iejaukties draudžu iekšējā dzīvē: tās pilnvarotie varēja pārbaudīt draudžu darbību uz vietām (3. §), draudzes, kopsapulču un padomes sēžu protokolu, kases u. c. grāmatas apstiprināja garīgo lietu pārvalde vai vietējie policijas vai pašvaldības orgāni (17. §). Ja vecticībnieku draudzes vēlētos apvienoties kādā savienībā vai apspriest reliģijas un kulta jautājumus, tad sasaukamais kongress varētu notikt tikai ar garīgo lietu pārvaldes piekrišanu un ar tās apstiprinātu darba kārtību (28. un 31. §). Instrukcija sīkumaini reģlamentēja draudžu sapulču un pārvaldes orgānu sēžu sasaukšanas un norises kārtību, to kompetenci, balsošanas kārtību utt. Lai gan instrukcijā nebija fiksētas garīgo lietu pārvaldes tiesības revidēt draudžu grāmatvedību u. c. dokumentus, praksē garīgais resors sistemātiski revidēja draudzes. Apstiprinot draudzes pārvaldes orgānus, pārvalde rūpējās par to, lai tajos būtu tikai «valstiski domājoši» elementi no budžu, aizsargu un pilsētu buržuāzijas pārstāvju aprindām. Tādējādi iekšlietu ministrijas vadībā līdzās tradicionālajai garīgajai tumsonībai un konservatīvismam vecticībnieku draudzēs ieviesa arī politisku reakciju.

Pirmo panākumu spārnots, mācītājs J. Ozols plānoja pakļaut garīgo lietu pārvaldei arī pārējās konfesijas. Kādā no saviem ziņojumiem iekšlietu ministram viņš atklāti aicināja atcelt 1922. g. konkordātu.² Arī attiecībā pret

¹ «Valdības Vēstnesis», 136. nr., 1935. g.

² LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2335. l., 115. lapa.

Latv. par. b., kuru pēc arhibīskapa J. Pommera noslepka-vošanas¹ valdība beidzot cerēja piedabūt pāriet Konstantinopoles patriarha jurisdikcijā, J. Ozols rīkojās pārāk tieši, cenšoties to atklāti pakļaut iekšlietu ministrijai. Realizējot konfesionālo «vienību», divu kungu kalps J. Ozols pārcentās, pārāk atklāti izceļot luterāņu baznīcas vadošo lomu. Visās konfesijās (atskaitot luterāņu) auga nemiers ar luterāņu mācītāja saimniekošanu garīgo lietu pārvaldē. Laikā, kad tā veidojās par reliģiskās dzīves vadošo centru, luterāņu mācītāja atrašanās pārvaldes priekšgalā varēja galīgi diskreditēt «vienības» ideju. Valdībai bija jāatsakās no Jaunpiebalgas draudzes mācītāja pakalpojumiem. Par J. Ozola pēcteci kļuva jurists E. Dimiņš, kura uzdevums bija turpināt to pašu «vienības» politiku elastīgākiem, izsmalcinātākiem līdzekļiem. Nospaužot konfesionālās politikas tālāko virzienu, mācītājs J. Ozols 1935. g. 8. augustā, aiziedams no pārvaldes priekšnieka amata, iekšlietu ministram nodeva «iesniegumu baznīcas lietās». Šis dokuments puda centienus vēl ciešāk pakļaut baznīcu valstij, vienlaikus nostiprinot luterisma pozīcijas. Atzīmējis, ka, apkarojot ateismu, fašistiskais režīms atdevis baznīcai viņas «cienīgo stāvokli» valstī, Ozols izteica neapmierinātību ar to, ka baznīcas iekšējā dzīve, kuras autonomiju nodrošina 1920.—1934. g. likumi, vēl nav īsti pielāgojusies valsts autoritārajai iekārtai. Viņš ierosināja likumdošanas kārtā pakļaut visas konfesijas iekšlietu ministrijai, kas apstiprinātu mācītājus amatos un kontrolētu baznīcu administratīvo un saimniecisko dzīvi. Vienīgi «reliģiskos jautājumos» konfesijām būtu atstājamas pašnoteikšanās tiesības.² Iekšlietu ministrijas administratīvi saimnieciskajā vadībā arī tās nenovēršami kļuva par fikciju. Lai atsvabinātu valdošo baznīcu no kompromitējošā principa — «jo vairāk maksā, jo stiprāk lūgs un labāk runās», kas «loti grauj baznīcas cieņu tautas acīs», akcidentes³ atceļamas un luterāņu mācītāju algošana centralizējama garīgo lietu pārvaldē vai baznīcas virsvaldē.⁴ Tādējādi Ozols uzstājās par baznīcas pilnīgu pakļaušanu

¹ Sīkāk sk. 5. nodaļas pirmajā apakšnodalījumā.

² LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2607. l., 228. lapa.

³ Ticīgo maksājumi mācītājiem par garīgiem pakalpojumiem, piem., par kristīšanu, iesvētīšanu, laulāšanu, apbedīšanu.

⁴ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2607. l., 228. lapa.

valstij, attiecībā pret kuru mācītājiem jāvadās pēc parunas «Kā maizi ēd, tā dziesmu dziedī».

Mācītāja atvadu novēlējumi kļuva par garīgā resora darbības programmu. Vadībā mainījās tikai personas, politika palika vecā. Laikā no 1935. līdz 1939. g. E. Dimiņa vadītais resors pabeidza J. Ozola uzsākto darbu — pilnīgi pakļāva iekšlietu ministrijai sektas. 1937. g. augustā, apstiprinot Latvijas baptistu draudžu savienības jauno satversmi, iekšlietu ministrija panāca, ka satversmē tika ietverti vairāki svarīgi noteikumi, kas būtībā pakļāva baptistu vadošo orgānu garīgo lietu pārvaldei. Pārvalde ieguva tiesības apstiprināt draudžu savienības padomē ievēlētos darbiniekus, kā arī sūtīt savu pārstāvi visās šīs padomes sēdēs. Garīgo lietu pārvalde uzurpēja sev tiesības apstiprināt vai atcelt ne vien draudžu savienības padomes, bet arī Latvijas baptistu draudžu kongresu lēmumus. Nākošajā gadā pienāca bīskapu-methodistu kārta. 1938. g. martā, apstiprinot šīs sektas jaunos statūtus, iekšlietu ministrijas garīgais resors rezervēja sev tiesības reģistrēt atsevišķas draudzes un apstiprināt amatā sektas vadītāju — superintendentu. Zināmas priekšrocības (iekšlietu ministrijas neiejaukšanās atsevišķu draudžu darbībā) abas minētās sektas vēl joprojām saglabāja, taču to augstākie pārvaldes orgāni jau bija pakļauti valsts garīgā resora kontrolei.

Pārējo sektu darbības vadību un kontroli vēl vairāk pastiprināja 1939. g. 17. oktobra grozījumi un papildinājumi likumā par reliģiskām apvienībām un to savienībām.¹ 1934. g. likums paredzēja, ka garīgajā resorā reģistrējamās tās reliģiskās apvienības, kurām ir savs īpatnējs kults, bet pēc jaunajiem noteikumiem visu reliģisko apvienību reģistrācija bija koncentrēta iekšlietu ministrijā. Sektas nodaļu dibināšanai bija vajadzīga katreizēja garīgā resora atļauja (līdz šim pietika ar paziņojumu par šādas filiāles izveidošanu). Ar 1934. g. likumu iekšlietu ministram tika piešķirtas tiesības atstādināt no amata nelikumīgi ievēlētās sektu amatpersonas. Tagad ministrs ieguva tiesības «atcelt no amata pārvaldes locekļus un sludinātājus, ja viņi ar savu rīcību kaitē valsts vai sabiedriskām interesēm vai reliģijas cieņai». Tādējādi arī likumīgi ievēlētus sektu darboņus, kas nebija pietiekami paklausīgi

¹ «Valdības Vēstnesis», 238. nr., 1939. g.

garīgajam resoram, iekšlietu ministrs varēja tikpat likumīgi padzīt. «Reliģijas cieņas» iztulkojumu, protams, deva luterāņu mācītāji. Lai sektu darboņiem saldinātu šo rūgto kumosu, papildinājumos bija ietverta piezīme, kas deva iespēju atsevišķos gadījumos ar garīgā resora svētību reliģiskas apvienības nodibināt arī mazāk nekā 50 personām.

Ierobežojot un regulējot sektu darbību, lai tā neapdraudētu valdošās luterāņu baznīcas intereses, valdība tomēr vadījās no atzinuma, ka katra sekta, katrs reliģiskā opija paveids ir labāks par ateismu. Tā nebūt netaisījās pilnīgi likvidēt pastāvošās sekta. Kas tad sniegtu «garīgo veldzi» pilsoņiem, kurus neapmierināja privileģēto konfesiju mācības? Valsts garīgais resors tikai raudzījās, lai sekta samierinātos ar šo uzdevumu un nekonkurētu ar baznīcām, galvenokārt ar valdošo luterāņu baznīcu. Iekšlietu ministrijas uzdevums bija nodrošināt arī sektu «valstiski nacionālu» orientāciju, ierobežot kosmopolītisma tendences, kas bija pretrunā ar fašistiskās valdības nacionālistisko kursu. Ievirzījusi sektu darbību sev vēlamā gultnē, valdība to atbalstīja: vecdicībnieku un baptistu draudzes regulāri saņēma pat valdības finansiālo pabalstu. Atzīmējot panākumus reliģiskajā dzīvē, 1939. g. darbības pārskatā garīgā resora vadītājs E. Dimiņš ar gandarījumu atzīmēja, ka sekta ir ievērojami atkāpušās «no tradicionālā reliģiskā fanātisma un arvien mazāk pakļaujas dažādo ārzemēs izplatīto virzienu iespaidam».¹ Uzdevums, kuru attiecībā pret sektām bija izvirzījis valdošās baznīcas pārstāvis mācītājs J. Ozols, bija paveikts.

Daudz sarežģītāks un grūtāks bija lielo konfesiju «vienības» realizēšanas uzdevums. Klaigāšana par reliģiskajiem «tautas šķēlējiem», kā garīgo lietu pārvalde dēvēja sekta, kopā ar «tautas vienības» lozungu bija aizgūta no hitleriešu repertuāra. Garīgo lietu pārvalde cītīgi sekoja Vācijas konfesijai politikai, sniedzot par to regulāri pārskatus iekšlietu ministram. Tomēr pārvaldes praktiskajā darbībā šīs politikas aizguvumus vērojam vienīgi attieksmē pret sektām un daļēji pret pareizticīgo baznīcu. Baznīcu pakļaušana valsts varai, to izmantošana fašisma ideju propagandai bija kā Vācijas fīrera, tā Latvijas

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2761. l., 3. lapa.

«vadoņa» ideāls. Taču Ulmaņa veidotā fašistiskā valsts bija reliģiska valsts, kurā bībeles autoritāti nedrīkstēja apšaubīt; Latvijā «20. gadsimta mīts»¹ nevarētu ieraudzīt dienas gaismu. Hitleriskajā Vācijā nacionālsociālisms ar fīrera kultu baznīcas uzskatīja par sāncensi, turpretī Latvijā buržuāziskie nacionālisti reliģiju ietvēra «tautas garīgajā misijā» un baznīcai ierādīja izcilu vietu fašistiskās valsts sistēmā.

Totalitārais režīms, kas pēc Vācijas parauga veidojās Latvijā, izraisīja katoļu un luterāņu teologu bažas par to, vai arī konfesionālajā politikā Latvija nesekos hitleriešiem. Viņi nosodīja hitleriešu konfesionālo politiku, valsts centienus vadīt baznīcu darbu. «Valsts nevar ne veicināt, ne kavēt baznīcas misiju, ja valsts to varētu, tad viņa varētu stāties baznīcas vietā,»² Latvijas luteriskās baznīcas oficiozā rakstīja V. Maldonis, viens no ievērojamākajiem luterāņu teologiem. Pretējos ieskatos bija valsts garīgais resors. Protestējot pret šāda atzinuma parādīšanos valdošās baznīcas oficiozā, tas lūdza preses un biedrību departamentu gādāt par to, lai tamlīdzīgu uzskatu izteikšana un iespiešana neradītu «valsts dzīvē negatīvas parādības». Pēc garīgā resora pārliecības Maldoņa uzskats bija «pilnīgi nepareizs». «Vēsturē ir nodibinājusies patiesība, ka valsts ir ne vien baznīcas materiālā un juridiskā atbalstītāja, bet arī baznīcas darba sargātāja un veicinātāja,»³ rakstīja valsts garīgais resors, kuram fašistiskajā Latvijā bija jāuzņemas «baznīcas darba sargātāja un veicinātāja» loma. Lai varētu sekmīgi veikt šo uzdevumu, vajadzēja izkļaidēt atsevišķo konfesiju vadības bažas, iekarot garīdzniecības uzticību. Valsts garīgajam resoram bija jāklūst klerikālākam par pašu garīdzniecību.

Par valsts attiecībām pret baznīcu garīdzniecība radusi spriest vispirms pēc materiālā pabalsta apmēriem. Šī vecā patiesība bija labi pazīstama klerikāļiem valdībā. Konfesiju pabalsti fašistiskās diktatūras gados nemitīgi auga. Konfesiju pabalstiem valsts budžets paredzēja šādas summas:

---

¹ Vācu nacistu teorētiķa A. Rozenberga sacerējums, kas vērstas arī pret baznīcu.

² «Svētdienas Rīts», 45. nr., 1937. g., 358. lpp.

³ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2736. l., 11. lapa.

1934./35.	saimniecības gadā —	80 490 latu
1935./36.	” ”	100 000 ”
1936./37.	” ”	100 000 ”
1937./38.	” ”	103 600 ”
1938./39.	” ”	220 000 ”
1939./40. un 1940.	” ”	361 500 ¹ ”

Šie visai iespaidīgie skaitļi tomēr neatspoguļo pabalstu īsto apjomu. Baznīcu pielabīšanā un «uzbarošanā» liela nozīme bija diktatora ziedojumiem baznīcām un atsevišķām draudzēm — remontiem, izdaiļošanai, ērģeļu iegādei utt., kā arī dažādo resoru asignējumiem šiem pašiem mērķiem no «neparedzētu izdevumu» fondiem. Dažkārt šie klerikāļu «ziedojumi», kas parasti palielinājās attiecīgās konfesijas un valsts darījumu noslēgšanas laikā, pārsniedza budžeta asignējumus. Tā, piemēram, 1939. gadā no budžeta asignējumiem katoļu baznīca saņēma 40 500 latu, Ulmanis ziedoja 20 000 latu, speciālās valdības dotācijas bija 60 000 latu.² 1940. gadā luterāņu baznīcas celšanai Ludzā Ulmanis ziedoja 17 000 latu, bet Latvijas kredītbanka — 75 000 latu.³ Jaunceļamajai Ludzas katoļu baznīcai ar Ulmaņa gādību tika piešķirts 120 000 latu liels pabalsts, kas sastāvēja no valsts prezidenta, valdības un Latvijas kredītbankas «ziedojumiem».⁴ Rīgas pilsētas valde 1940. g. maijā nolēma piešķirt Pētera baznīcas draudzei 8 200 latu no «neparedzēto izdevumu» fonda un aizgādības pārvaldes bērnu nodaļas budžeta (!) līdzekļiem.⁵ Atgādināsim, ka šie bagātīgie ziedojumi notika laikā, kad populārākais lozungs bija — «Taupība!». Fašistiskā valsts lika darbaļaudīm taupīt un ciešāk savilkt jostas, turpretī baznīcu nepiepildāmajos upurmakos plūda ticīgo santīmi, kurus garīdznieki savāca baznīcās, un tūkstoši latu, ko valsts bija iekasējusi nodokļu veidā. Proporcionāli saņemto pabalstu daudzumam auga un nostiprinājās baznīcu sadarbība ar fašistisko valsti.

Lai celtu valsts garīgā resora nozīmi un autoritāti garīdzniecības acīs, 1937. g. 2. novembrī iekšlietu ministrijas garīgo lietu pārvaldi pārveidoja par baznīcu un konfesiju departamentu. Līdztekus administrācijas un pārraudzības

¹ Sākotnēji projektēti 381 500 lati.

² LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2761. l., 3. lapa.

³ «Daugavas Vēstnesis», 130. nr., 1940. g.

⁴ «Latgolas Vords», 24. nr., 1940. g.

⁵ LPSR CVVA, 317. f., 1. apr., 175. l., 99., 175., 183. lapa.

uzdevumiem reorganizētās iestādes kompetencē ietilpa arī ideoloģiskā darbība — valsts konfesionālās politikas propaganda, garīdzniecības mobilizēšana «valstisku uzdevumu» veikšanai un klerikālisma pozīciju nostiprināšana bēdīgi slavenās konfesionālās «vienības» garā.

Departamenta ideoloģiskā «produkcija»¹ — «religiski ētiski» raksti presei un radio — bija mēģinājums savienot kristiānismu ar fašismu. Galveno motīvu — reliģijas «vērtību» cildinājumu te papildināja nacionālistiski fašistiskā frazeoloģija par «tautas vienību», «Latvijas sūtību», «asins likumu» un «vadoņības principu». Departamenta reliģiski nacionālistiskās propagandas vērienu rāda pārskats par 1939. gadu: «Turpinot jau iepriekšējos gados sāktu ideoloģisko darbību, pārskata gadā tika sacerēti 43 valstiski ētiska satura raksti. 30 no tiem tika iespiesti 17 reliģisko izdevumu 169 numuros ar apmēram 600 000 eksemplāru lielu kopskaitu, 8 iespiesti laicīgā presē un 5 nolasīti radiofonā.»²

Galveno vietu šai «produkcijā» ieņēma aicinājumi veicināt un izkopt reliģisko darbību. Departamentu neapmierināja sasniegtais, tam arvien vēl šķita, ka garīdzniecība pārāk nolaidīgi pilda savu sociālo funkciju valstī. Sūrojoties par to, ka joprojām tikai neliela daļa «tautas pieaugušo locekļu, bet sevišķi jaunās paaudzes» atrodas baznīcas tiešā garīgā ietekmē, un, mudinot garīdzniecību cītīgākam un neatlaidīgākam darbam, departamenta direktors Dimiņš neaizmirsā atgādināt baznīcas kalpiem, ka valsts atbalsta viņu darbību: «Valsts mūsu vadoņa vadībā jau darījusi ļoti daudz tautas labā un darīs ar turpmāk, bet tai nav iespējams veikt garīgo kopšanas darbu. Tā var tikai to atbalstīt, un valsts to dara tik lielā mērā kā reti kāda cita valsts pasaulē.»³ Dimiņš prasīja, lai garīdzniecība neatlaidīgi meklētu jaunus ceļus, aktīvi un radoši izmantotu visas metodes un līdzekļus «religiskās tālumniecības» izskaušanai. «Reliģiskais tālumnieks,» viņš atgādināja, «ļoti bieži ir arī idejiskais un saimnieciskais tālumnieks. Garīdzniekam piekriņt ārkārtīgi svarīgais tautas pieaugušo locekļu garīgā audzinātāja un skolotāja uzdevums, kādēļ viņam jātop pašam par dieva un atjaunotās Latvijas

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2700. un 2701. l.

² Turpat, 2761. l., 5. lapa.

³ «Kristīgā Balss», 6. nr., 1939. g., 125. lpp.

gaišās ideoloģijas vēstnesi un jāpanāk, lai visa draudze dzirdētu viņa vēsti. Tikai tad draudžu gani piepildīs savu sūtību.»¹ Fašistiskās («atjaunotās Latvijas») ideoloģijas sludināšana, pēc departamenta ieskatiem, ietilpa gan garīdznieku «sūtībā», gan arī bija pašas reliģijas uzdevums. «Savā raksturā reliģija ir aktīva un aužas cauri tautai kā ticība dievam, savai brīvībai (fašistiskā režīma apstākļos tikpat nereālai kā dievs. — Z. B.), savam radītāja spēkam un savai sūtībai . . . Valsts, kurai ir reliģiska tauta, būs mūžīgi stipra un liela. Valsts varenums un diženums ir atkarīgs no tautas reliģiskās dedzes.»² rakstīja Dimiņš 1938. gadā, kad oficiālā propaganda «tautas sūtību» jau sen bija identificējusi ar klerikāli fašistisku «gara diženumu».

Piedēvējot reliģijai tik nozīmīgu lomu fašistiskās valsts dzīvē, valdība centās to izmantot «tautas vienības» idejas īstenošanai. Kristīgo baznīcu vienības ideja, kas šai laikā bija embrionālā stadijā un vēl nebija kļuvusi par teologu tiešas darbības programmu, rada visdedzīgākos piekritējus Latvijas valdībā. Mītiskā Kristus evaņģēlisko lozungu «Lai visi ir viens!» baznīcu un konfesiju departaments izvirzīja kā rīcības programmu Latvijas kristīgo konfesijām. Rakstā «Kā sējama ticības sēkla, lai stiprinātu tautas vienību» E. Dimiņš aicināja: «Vispirms baznīcu un konfesiju vadoņiem būtu jāvienojas par kopīgu vēsti, kas ietvertu Kristus mācības kodolu, atbilstu tautas dziļākai vajadzībai un spētu spēcīgi savīņot visus tautas slāņus, sevišķi tautas nākotnes nesēju — jaunatni . . . Šāda vienota centrāla vēsts, kuru paudīs visas baznīcas un konfesijas, neapšaubāmi radīs dziļu un spēcīgu vienības izjūtu visplašākajos tautas slāņos. Tas savukārt būs drošākais pamats īsti stiprai un dziļi sakņotai vienības apziņai, jo reliģisko kustību vienotās kvēlās vēstis arvien saikausējušas tautas visciešākā un nesalaužamākā vienībā.»³ Šo ideju departaments propagandēja neskaitāmos rakstos un uzrunās garīdzniekiem. Neuzstājoties par konfesiju kulta un dogmatisko īpatnību tūlītēju nivelēšanu, departaments aicināja izskaust to savstarpējās attiecībās iesakņojušos neiecietību,aidu, nesaticību un nenovīdību.

¹ «Kristīgā Balss» 2. nr., 1939. g., 28. lpp.

² LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2701. l., 253. un 254. lapa.

³ «Kristīgā Balss», 9. nr., 1938. g., 163. un 164. lpp.

Latvijas klerikālā valdība gandrīz par ceturtdaļgad-simtu aizsteidzās priekšā mūsdienu kristīgo baznīcu vienības apustuļiem. Latvijas valdība tos pārspēja arī «kautrības» ziņā. Tās propagandā nebija ne vārda par «svētā gara iedvesmu», ar ko dižojas baznīcu vienības ideologi šodien. Toties Latvijas klerikāļi bija atklātāki attiecībā uz baznīcu vienības laicīgo nozīmi. Kapitālistisko pretrunu asums un revolucionārā proletariāta briedums, buržuāziskās iekārtas un tās ideoloģijas dziļā krīze, laicīgu ideālu trūkums — tas viss lika Latvijas klerikāļiem agrāk pievērsties reliģijai, meklēt un veicināt reliģiskus «ideālus», kuriem pēc viņu ieceres vajadzēja iedvest dzīvību kapitālistiskās iekārtas trūdošajā organismā.

Tomēr fašistiskajā Latvijā baznīcas vēl nesteidzās sekot reliģiskās vienības lozungam. Garīdzniecībai taču vajadzīgs nevis abstrakts kristietis, bet noteiktas konfesijas konkrētas draudzes loceklis, kas, runājot katoļu baznīcas baušļa vārdiem, «palīdz uzturēt baznīcu un tās kalpus». Interkonfesionāla kristieša ideju tā varbūt pieņemu tikai tad, ja atlīdzību par sniegtā reliģijas opija devu saņemtu nevis tieši no ticīgiem, bet centralizēti.¹ Starpkonfesionālo «Latvijas ticīgo apvienību», kurā ietilpa luterāņu, baptistu, metodistu un pareizticīgo garīdzniecības pārstāvji, neatbalstīja šo konfesiju vadītāji. Neraugoties uz baznīcu un konfesiju departamenta protekcijām, apvienība nikuļoja. Vienīgais valsts konfesionālās politikas sasniegums 1934.—1939. gadā bija ārēji labu kaimiņu attiecību izveidošanās konfesiju starpā, kas tikai atsevišķos gadījumos pārauga ciešā sadarbībā.²

Sasniegumus valsts klerikalizācijā un konfesionālās vienības politikā valdība centās nostiprināt likumdošanas ceļā. 1939. g. decembrī baznīcu un konfesiju departaments

---

¹ Iespējams, ka, klerikalismam pastiprinoties, garīdznieku algošanu uzņemsies kapitālistiskā valsts vai arī, pieaugot baznīcu bagātībai, tām pārvērstoties par sava veida akciju sabiedrībām, kas līdzekļus iegūst kapitālistiskās ekspluatācijas ceļā (tāda iespēja drīzumā var rasties katoļu baznīcai, kuras centra rīcībā ir milzu bagātības), pati baznīca. Taču pirmajā gadījumā garīdznieks pārvērties par vienkāršu valsts ierēdni, otrajā — par kapitālistiskās iestādes komiju. Tas norautu baznīcai svētuma oreolu, vēl vairāk diskreditētu garīdznieka sociālo funkciju un mazinātu tās ietekmi masās.

² LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2761. l., 3. lapa.

pabeidza izstrādāt likumprojektu «Likums par baznīcām».¹ Tam vajadzēja regulēt luterāņu, pareizticīgo, baptistu un metodistu konfesiju darbību. Uz katoļu baznīcu likums attiecās tikai tiktāl, ciktāl tas nerunāja pretim 1922. g. konkordātam.

Projekts būtībā bija plaša klerikālisma programma, kas spilgti izteica fašistiskās valdības konfesionālās politikas pamatprincipus. Valdība saglabāja pastāvošās baznīcu tiesības un privilēģijas, pastiprinot baznīcu iekārtā autoritārisma elementus. Sīkāk baznīcu stāvokli noteiktu statūti, kurus baznīcām būtu jāsagatavo 6 mēnešu laikā pēc šī likuma stāšanās spēkā. Apziņas brīvību 1939. gadā valdība tulkoja šādi: «Latvijā pastāv ticības brīvība un iecietība dažādo baznīcu starpā» (3. §). Sava darbība baznīcām jāsaskaņo ar vispārējiem valsts uzdevumiem un mērķiem (4. §). «Baznīcu darbībai,» teikts projektā, «jābūt aktīvai, un tās pienākums ir rosīgi veicināt tautas reliģisko dzīvi un audzināt tautu kristīgā ētiskā un valstiskā garā.» Noteiktās valsts svinamās dienās jānotur svinībām piemēroti dievkalpojumi (5. §). Baznīcu iekšējo dzīvi un iekārtu nosaka ministru kabineta apstiprināti statūti (6. §). Armijas un garnizonu draudžu un garīdznieku stāvokli nosaka kara ministrs, vienojoties ar attiecīgās baznīcas centrālo pārvaldi (7. §). Luterāņu arhibīskapu un pareizticīgo bīskapus, kā arī metropolītu, kurus ievēlē šo baznīcu augstākie pārvaldes orgāni, apstiprina valsts prezidents. Ja ievēlēto kandidātu prezidents neapstiprina, ievēlējams cits. Ja arī tas nav pa prātam, tad prezidents attiecīgo amatpersonu ieceļ «no iekšlietu ministra priekšā liktiem attiecīgās baznīcas garīdzniekiem» (35. §). Arī bīskapu atcelšanai baznīcas virsganam jāizlūdz valsts prezidenta piekrišana (40. §).

Ārkārtīgi plašas pilnvaras saskaņā ar projektu ieguva iekšlietu ministrs, kas faktiski kļuva gandrīz vai par augstāko instanci visās baznīcas administratīvās un pārvaldes lietās. Iekšlietu ministrs apstiprina luterāņu baznīcas virsvaldes, pareizticīgo sinodes un baptistu draudžu savienības padomes locekļus (23. §), metodistu superintendentu un prāvestus (37. §), kā arī sekretārus, kas pārzina kanceleju un darbvedību baznīcu centrālajās pārvaldes

---

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2314. l., 1.—10. lapa.

iestādēs (24. §). Ja konfesijas izraudzītie superintendenta vai prāvesta amatu kandidāti iekšlietu ministru neapmierina, «viņš vajadzīgās amatpersonas ieceļ pēc sava ieskata no attiecīgās baznīcas garīdzniekiem» (37. §). Arī prāvesta atcelšanai nepieciešama ministra piekrišana (40. §). Klerikāļu iecerētās valsts un baznīcas attiecības koncentrēti izpaužas projekta 7. nodaļā «Baznīcas darbības pārraudzība», ko citēsim pilnīgi.

«53. Baznīcas darbību administratīvās lietās kā likumības, tā lietderības ziņā pārrauga iekšlietu ministrija.

Augstākā pārraudzība piekrīt iekšlietu ministram, bet tiešā pārraudzība — baznīcu un konfesiju departamentam.

54. Iekšlietu ministram piekrīt:

- 1) apstiprināt baznīcas budžetu;
- 2) apstiprināt baznīcas budžeta izpildījuma pārskatu;
- 3) apstiprināt baznīcas un draudzes pārvaldes orgānu lēmumus par nekustamu īpašumu iegūšanu, atsavināšanu, apmaiņu un iekļilāšanu;

4) izlemt pārsūdzības par baznīcas amatpersonu un pārvaldes orgānu lēmumiem, rīkojumiem un rīcību;

5) izlemt citus likumā paredzētus jautājumus.¹

55. Baznīcas augstākā pārvaldes orgāna un augstākā garīgā vadītāja izdodamie kanoniskie likumi un saistošie pārvaldes noteikumi pirms izsludināšanas jāiesūta baznīcu un konfesiju departamentam iesniegšanai iekšlietu ministram. Pēdējais, gadījumā, ja izdodamie kanoniskie likumi un saistošie pārvaldes noteikumi runā pretim valsts likumiem vai noteikumiem un baznīcas statūtiem, var apturēt izdodamo likumu un noteikumu izsludināšanu.

56. Iekšlietu ministram ir tiesība gadījumos, kur valsts un sabiedriskās intereses to prasa, atcelt baznīcas un draudzes pārvaldes orgānu locekļus, uzdodot atcelto vietā ievēlēt citas personas, kā arī apturēt un pārtraukt baznīcas un draudzes pārvaldes orgānu darbību vai aizliegt garīdzniekam izpildīt viņa amata pienākumus.

57. Ja garīdznieks nepilda likumā paredzētus ar garīdznieka amatu saistītus pienākumus vai arī ja viņa dzīves veids un uzvešanās neatbilst garīdznieka cieņai, iekšlietu

---

¹ Ieskaitot instrukciju un noteikumu izdošanu šā likuma piemērošanai (11. §).

ministrs var pieprasīt tāda garīdznieka atcelšanu no amata.

Ja baznīcas augstākais garīgais vadītājs tādu garīdznieku no amata neatceļ, tad iekšlietu ministram ir tiesība pašam to atcelt, izņemot bīskapus un augstākus garīdzniekus, kurus no amata atceļ valsts prezidents uz iekšlietu ministra priekšlikumu.

58. Baznīcu un kontesiju departamentam piekrīt:

- 1) vest draudžu reģistru;
- 2) uzraudzīt saziņā ar izglītības ministriju baznīcas mācības iestādes;
- 3) pārbaudīt baznīcai piešķirto valsts pabalstu izlietošanu;
- 4) apstiprināt baznīcas nodokļu un nodevu, kā arī citādas baznīcai par labu ņemamas atlīdzības apmērus un noteikumus;

5) pārzināt citas piekritīgas lietas un jautājumus.»

Policejiskais birokrātisms, kas Latvijā valdīja fašistiskās diktatūras gados, pieteica savas tiesības arī baznīcas dzīvē. Tā iejaukšanās nebija bīstama vienīgi katoļu baznīcai, kuru pasargāja konkordāts, un luterāņu baznīcai; sadarbībā ar tās vadību likumprojekts tika izstrādāts. Vienīgais, kas neapmierināja valdošo baznīcu, bija īpašo tiesību saglabāšana katoļu baznīcai. Pakļautība iekšlietu ministrijas baznīcu un konfesiju departamentam nebija bīstama, jo tur atradās «savi laudis», kas vienīgi taktisku apsvērumu pēc nevalkāja talārus.¹ Tieši šī pakļautība bija luterāņu baznīcas valdošā stāvokļa drošākā garantija.

Par likumu projekts nekļuva tikai tāpēc, ka tā izsludināšana un spēkā stāšanās sakarā ar katoļu baznīcai saglabātām privilēģijām izraisītu protestantu un pareizticīgo klerikāļu kurnēšanu. Laikā, kad Latvijā brieda revolucionārā situācija, valdība nevarēja atļauties kaut vai īslaicīgu garīdznieka sociālās funkcijas vājināšanos valstī. Tāpēc likumprojektu pagaidām turēja stingrā slepenībā.

Par likumu projekts tā arī nekļuva. Politiskās un klerikālās reakcijas «svēto savienību», ko fašistiskā valsts gatavoja baznīcām, izjauca 1940. g. sociālistiskā revolūcija, kas aizmēza Ulmaņa kliķi vēstures mēslainē un šķīra baznīcu no valsts.

¹ Divi departamenta darbinieki — F. Baumanis un J. Valters bija luterāņu teoloģijas fakultātes studenti.

Klerikālisms izglītības sistēmā

Klerikālisma uzbrukumu izglītības sistēmai pieteica 1934. g. 17. maija izglītības ministra rīkojumi par ticības mācības stundu skaita palielināšanu skolotāju institūtos, komercskolās un ģimnāzijās.¹ Izglītības ministriju «nostiprināja» ar garīdzniekiem; mācītāju K. Beldavu jaunajā kabinetā nomainīja teologs L. Adamovičs, par viceministru kļuva katoļu baznīckungs J. Čamanis, bet skolu departamenta vadību uzticēja luterāņu mācītājam L. Bērziņam. Fašistiskās valdības 1934. g. 12. jūlija «Likums par tautas izglītību» noteica, ka «ticības mācība ir mācāma visās obligatoriskās un neobligatoriskās mācības iestādēs» (8. §).² Ticības mācības programmu, kā arī šī «priekšmeta» skolotāju iecelšanu un kontroli skolās izglītības ministrija saskaņoja ar attiecīgās konfesijas pārvaldi, kuras pārstāvjiem skolu departamenta ticības mācības komisijās bija veto tiesības.³ Jaunajos mācību plānos ticības mācībai bija ierādīta viena no galvenajām vietām. Ebreju pamatskolās šīm «zinībām» bija ierādītas pat 6 stundas nedēļā, bet pārējās skolās svārstījās no 2 līdz 3 stundām nedēļā. Ticības mācības stundu papildinājums un tiešais turpinājums bija tā sauktās ētikas stundas, kurās skolēniem iepotēja kristiānisma morāles principus — padevību, lēnprātību un pazemību. Kopš 1934. g. septembra mācību gadu ievadīja ar skolēnu kolektīviem gājieniem uz baznīcām. 1934./35. mācību gadā skolās ieviesa arī obligātas rīta lūgšanas. Pielāgojot izglītības sistēmu jaunās paaudzes audzināšanai fašistiskās ideoloģijas garā, valdība sevišķu nozīmi piešķīra baznīcas ietekmes nostiprināšanai skolā. Klerikālisma pastiprināšana skolās fašistiskās diktatūras gados lieku reizi apstiprināja V. I. Leņina tēzi: «Visās buržuāziskajās valstīs politiskā aparāta saites ar izglītību ir ārkārtīgi stipras, kaut gan buržuāziskā sabiedrība nevar atklāti to atzīt. Taču šī sabiedrība apstrādā masas ar baznīcas palīdzību, ar visa privātīpašuma institūta palīdzību.»⁴

Baznīcas un skolas ciešās saites fašistiskās diktatūras

¹ «Valdības Vēstnesis», 110. nr., 1934. g.

² «Valdības Vēstnesis», 156. nr., 1934. g.

³ «Valdības Vēstnesis», 168. nr., 1934. g.

⁴ V. I. Leņins, Raksti, 31. sēj., 321. lpp.

sistēmā, par kurām tik bieži runāja itāliešu duče Musolini; tika radītas arī Latvijā. Jau 1934. g. rudenī, atklājot Rēzeknes apriņķa skolotāju konferenci, izglītības viceministrs baznīckungs J. Čamanis apgalvoja, ka «ētiski nacionālais noskaņojums (lasi: fašisms. — Z. B.) var pamatoties tikai reliģijā. Tāpēc jaunajā izglītības likumā reliģija nostādīta pirmajā vietā.» Savu katoļu kolēģu papildināja luterāņu mācītājs — skolu departamenta direktors L. Bērziņš, kas paziņoja, ka skola un draudze iet roku rokā, atbalstot viena otras darbu; pareiza skola kopj tos pašus spēkus, ko kopj arī baznīca. Fašistiskās diktatūras gados nodibinājās pat šo «spēku kopēju» personālūnija. Izglītības ministra amatā teologu Adamoviču 1935. g. 11. jūlijā nomainīja luterāņu baznīcas virsvaldes loceklis A. Tentelis, viņu savukārt 1938. g. 22. augustā aizstāja klerikālis J. Auškāps, kurš zinātniskos pētījumus dēvēja par dieva meklēšanu, bet reliģijas atziņas dēvēja par «kultūras vērtību vainagojumu». Daudzi garīdznieki ieņēma skolotāju institūtu, ģimnāziju direktoru un pamatskolu pārziņu amatus. Raksturojot izglītības sistēmas reorganizāciju, ko uzsāka Ulmaņa fašistiskā valdība, Latvijas Komunistiskās partijas nelegālais izdevums «На борьбу» atzīmēja: «Ja ar strādnieku organizācijām izrēķinājas aizsargi un policija, tad skolās šim nolūkam komandēti ksendzi, popi un rabīni.»¹ Tā, piemēram, Daugavpils 2. ģimnāzijas direktors katoļu baznīckungs J. Plonis skolā un internātā nodibināja policejisku režīmu, pakļaujot skolniekus uzmācīgai un sīkumainai kontrolei. Savu «kārtību» pedagogs sutanā ieviesa arī skolas bibliotēkā, izmetot no tās ne vien visus daudz maz progresīvākus izdevumus, bet arī personīgi izcenzējot izglītības ministrijas atzītās grāmatas.² Vecākiem nebija tiesību protestēt pret savu bērnu «reliģiski ētisku» audzināšanu. Kad Rīgas pilsētas 1. iecirkņa pamatskolu inspektors 1934. g. rudenī lūdza izglītības ministrijas tautskolu direkcijas norādījumu, kā rīkoties gadījumos, kad vecāki lūdz atsvabināt viņu bērnus no ticības mācības stundām, direkcija šī jautājuma izlemšanu uzticēja iekšlietu ministrijas garīgo lietu pārvaldei. Tomēr arī pārvalde neizlēma šo jautājumu patstāvīgi, bet

¹ «На борьбу», Nr. 10, 1935 g.

² Turpat, 9. nr.

nodeva to «augstākajai instancei» — luterāņu baznīcas virsvaldei, kas sniedza savu autoritatīvo slēdzienu: «Ska-tījusi cauri Andreja Mieziša lūgumu atsvabināt viņa ne-pilngadīgo meitu Austru no ticības mācības stundu apmek-lēšanas Rīgas 41. pamatskolā, ev. lut. baznīcas virsvalde atrod, ka: 1) likumā par tautas izglītību 8. panta otrā pēzīmē noteikts, ka skolnieks atsvabināms no ticības mā-cības stundām tad, ja attiecīgā skolā nepasniedz tās kon-fesijas ticības mācības stundas, pie kuras skolnieks pieder; 2) ka skolnieka konfesiju nosaka: a) vecāku konfesija, b) skolā iestājoties anketā uzdotā konfesija un c) kristība vai dzimtsarakstu nodaļā atzīmētā konfesija; 3) ka vecā-kiem nav tiesību atturēt savus bērnus no ticības mācību stundu apmeklēšanas un skolnieks pats līdz savai piln-gadībai nevar no konfesijas un ticības mācības stundu ap-meklēšanas atteikties.»¹ Pēc šī baznīcas virsvaldes atzi-numa garīgo lietu pārvalde vadījās arī tad, kad radās jautājums par to bērnu reliģisko audzināšanu, kurus vecāki vispār nebija kristījuši.

Tādējādi fašistiskās diktatūras gados Latvijas pilso-ņiem bija laupīta viena no svarīgākajām buržuāziskās ap-ziņas brīvības izpausmes formām — ticības mācības fakul-tatīvais raksturs valsts skolās tika likvidēts. «Brīvajā» Latvijā vecāki nedrīkstēja aizsargāt savu bērnu apziņu no reliģiskās tumsonības, ko ar valsts varas gādīgu at-balstu baznīca propagandēja skolā.

Lai gan garīdznieku kontrolei tieši pakļauti bija tikai ticības mācības skolotāji, tomēr arī citi pedagogi drīz vien izjuta klerikālisma uzplūdu sekas. «Tīrīšana», kas pēc fašistiskā apvērsuma skāra arī izglītības resoru, atņēma darbu un maizi daudziem progresīvi noskaņotiem skolotā-jiem, kas parlamentārās republikas gados nebija pakļāvu-šies klerikāļu spiedienam. Skolās, kur ticības mācību pa-sniedza garīdznieki, kam tad arī bija visas pedagoga tie-sības (piedalījās pedagogiskās padomes sēdēs, skolotāju apspriedēs utt.), progresīvo skolotāju stāvoklis bija sevišķi grūts. Garīdznieki uzmanīgi vēroja skolotāju reliģisko stāju. Baznīcas apmeklēšana tika pieskaitīta pie skolotāja «valstiski nacionālās stājas pamatpazīmēm», bet atteik-šanās no baznīcas laulībām, tuvinieku apbedīšana bez

---

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 1935. l., 161. lapa.

reliģiskā ceremoniāla, bērnu nekristīšana vai neiesvētīšana varēja kļūt par pedagoga atlaišanas motivu. «Nevēlēšanās sastāvēt baznīcas draudzē», kā atzīmēts kādā politiskās policijas atsauksmē par lojalitāti, bija pietiekošs iemesls, lai apšaubītu skolotāja «valstiskumu».¹

Reliģiskā propaganda ārpus baznīcas

1934. g. 29. oktobrī Rīgā notika Latvijas preses darbinieku sanāksme. Žurnālistu instruktāžai nepieciešamie sagatavošanās darbi bija jau veikti. Pēc fašistiskā apvērsuma iekšlietu ministrijā izveidoja īpašu informācijas nodaļu, kuru drīz vien pārveidoja par informācijas un propagandas pārvaldi. Tās lomu un uzdevumus spilgti raksturo daži dokumenti, kas attiecas vēl uz nodaļas organizācijas stadiju. 1934. g. 8. jūnijā nodaļa lūdza ārlietu ministriju: «Laiņi lūdzam informācijas-propagandas nodaļas vajadzībām Berlīnē ar Jūsu gādību dabūt un atsūtīt iespējami plaāku literatūru par Gebelsa ministrijas propagandas veidiem un pašu būtību, labi būtu, ja starp šīm grāmatām būtu tīri praktiski propagandas organizācijas apraksti. Varētu būt arī nacionālsociālistu rokasgrāmatas par propagandu, nacionālo un valsts pilsonisko audzināšanu. Tāpat lūdzam literatūru par arodorganizāciju teorētisko un praktisko pusi, par sociālo likumdošanu un praktiskiem likumiem jaunajā (hitleriskajā. — Z. B.) Vācijā. Arī literatūru par šiem jautājumiem, kas vāciski tulkota no itāļu valodas...»²

Atjēgusies, ka «atjaunotās Latvijas» veidošanā var lieti noderēt iepazīšanās ar Musolini fašistisko režīmu pēc pirmavotiem, 27. jūnijā nodaļa papildina savu lūgumu ārlietu ministram: «Pie iekšlietu ministrijas nodibinātās informācijas nodaļas uzdevumos, starp citu, ietilps propagandas organizēšana. Tādā nolūkā nodaļai nepieciešami iepazīties ar nacionālās politikas problēmām citās valstīs, kuru iekārta dibināta uz nacionālā pamata. Lūdzu Jūsu aizrādījumus uz informācijas nodaļu interesējošo

¹ LPSR CVVA, 1690. f., 3. apr., 2915. l., 4. lapa.

² LPSR CVVA, 3758. f., 1. apr., 173. l., 2. lapa.

literatūru Itālijā, kādēļ, lūdzu, neliedziet Jūsu rīkojumu kādam no sūtniecības darbiniekiem izraudzīt dažas svarīgākās grāmatas par fašismu vispār, par nacionālisma būtību, par korporatīvo valsti, par sociālo politiku, par darba organizāciju, par attiecībām starp valsti un strādniekiem, zemniekiem, jaunatni, inteligenci utt. Un bez tam lūdzam aizrādīt uz 2—3 mēneša vai nedēļas žurnāliem, kur šie jautājumi plašāk apcerēti...»¹

Ulmaņa uzstāšanās preses darbinieku sanāksmē liecināja, ka reliģijas un baznīcas jautājumos pašmāju firers iet itāliešu dučes pēdās. Skarot «vecā gara parādības», kas pēc 15. maija apvērsuma vēl joprojām izpaužoties presē, Ulmanis žurnālistiem pārmeta «ideālisma aptumšošanu», kas izpaužoties rakstos par sadzīvi, kultūru, mākslu, skolām vai reliģiju.² Drīz vien, pamatojoties uz noteikumiem par karastāvokli, iekšlietu ministrs izdeva «Noteikumus par periodiskiem izdevumiem», kas neatkarīgi no kriminālatbildības paredzēja arī administratīvu sodu līdz 3000 latu vai 6 mēnešiem cietuma tiem izdevējiem un atbildīgajiem redaktoriem, kuri ievietos rakstus vai tēlojumus, kas aizskar jauno režīmu un tā varasvirus vai arī reliģiju un baznīcu.³ Reliģijas un garīdznieka sociālās funkcijas prestiža aizsardzību paredzēja arī 1938. g. 14. februāra preses likums, saskaņā ar kuru periodiskā izdevumā bija aizliegts ievietot «ziņas, kas grauj, nievā vai nonicina baznīcu, reliģiju, ģimēni vai citus pastāvošos likumīgos iestādījumus».⁴

1936. un 1937. gadā aizliedza un izņēma no apgrozības parlamentārā režīma gados izdoto antireliģisko literatūru.

Reliģijas prestiža aizsardzības noteikumu ievērošanu stingri kontrolēja sabiedrisko lietu ministrijas preses un biedrību departaments, nepieciešamības gadījumos konsultējoties ar baznīcu un konfesiju departamentu, kas faktiski kļuva par garīgās cenzūras centru. Garīgā cenzūra protestēja pret antireliģiskas literatūras ieviešanu no ārzemēm, sniedza noraidošas atsauksmes par katru darbu, kas, skarot reliģiju, neizrādīja tai pietiekamu bijību, ap-

¹ LPSR CVVA, 3758. f., 1. apr., 173. l., 3. lapa.

² «Valdības Vēstnesis», 246. nr., 1934. g.

³ «Valdības Vēstnesis», 261. nr., 1934. g.

⁴ «Valdības Vēstnesis», 36. nr., 1938. g.

karoja konfesioņālo neiecietību, kāda fašistiskās diktatūras pirmajos gados izpaudās baznīcu un sektu izdevumos, veicināja un aizsargāja «valstiski nacionālo» virzienu garīgajā literatūrā. Departaments ar panākumiem turpināja cariskās cenzūras tradīcijas. 1937. g. bībeles izdevumā baznīcas kalpi centās atbrīvoties no visai neizdevīgā Mateja evaņģēlija 23. nodaļas 10. panta: «Un neliekaties saukties par mācītājiem, jo viens ir jūsu mācītājs, Kristus.» 1937. g. redakcijā šis pants skanēja: «Jums arī nebūs saukties par vadoņiem, jo viens ir Jūsu vadonis, Kristus.» Sādā redakcijā minēto pantu izplatīja mācītāja T. Vēdzeles amatā ievēšanas svinību dziesmu lapiņā, kurā bija attēlots altāris ar uzrakstu «Viens ir Jūsu vadonis, Kristus». Tas izraisīja sašutuma vētru baznīcu un konfesiju departamentā. Evaņģēlijs apstrīdēja fašistiskā «vadoņa» kompetenci un kristīgumu! 1937. g. 30. oktobrī departaments piesūtīja ķecerīgo lapiņu iekšlietu ministram V. Gulbim, aizrādot, ka «tagadējā vadonības laikmetā nepareiza jēdziena «vadonis» lietošana var radīt nevēlamus pārpratumus».¹ Departaments piespieda luterāņu baznīcu nekavējoties stāties pie jauna bībeles izdevuma sagatavošanas.

Ar 1939. g. 1. martu baznīcu un konfesiju departamenta direktoru iecēla par filmu cenzūras kolēģijas locekli, lai arī šī nozare nepaliktu bez garīgās cenzūras pārstāvja.

Aizliedzot jebkādu atklātu protestu pret valsts klerikalizāciju un garīdznieku patvaļu preses slejās, fašistiskā valdība vienlaikus veicināja reliģisko propagandu. Vēl biežāk un uzmācīgāk reliģiskos svētkus, draudžu dzīvi, garīdznieku jubilejas utt. aplūkoja laicīgā prese, kas jau pirms apvērsuma šiem jautājumiem bija veltījusi nepamatoti lielu uzmanību. Lai gan valdība realizēja «vienības» politiku arī reliģiskajā dzīvē, slēdza daudzus protestantu sektu žurnālus un ierobežoja grāmatu izdošanu, valsti joprojām pārplūdināja garīgā literatūra. 28,7% no visiem 1935. gadā iznākušajiem žurnāliem bija reliģiskie žurnāli. Nozīmīgu vietu reliģiska rakstura pārraides ieņēma Rīgas radio programmā. Tikai dievkalpojumu pārraides vien 1936./37. budžeta gadā aizņēma 3,9% visa

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2736. l., 12. lapa.

raidījumiem veltītā laika. Reliģiska rakstura pārraižu skaits ziņā Latvijas radiofons ierindojās 3. vietā Eiropā.¹ Reliģijas opija pastiprināto reklāmu no 1933. līdz 1938. g. zināmā mērā raksturo šādi dati:

	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Reliģiska satura grāmatas un brošūras . .	46	84	56	61	63	76
To koptirāža . .	136 800	197 450	111 450	171 654	218 830	259 800
Žurnāli . . .	56	37	47	40	37	34
Dievkalpojumu radiopārraide (stundās) . .	173	148	151	152	127	137

Šāda veida «garīgajai barībai» cieši pieslēgās reliģiskā misticisma caurstrāvotie filozofiskie prātojumi, reliģiska beletristika un dzeja.

Apziņas brīvības atlieku likvidācija

Kopā ar citām buržuāziskās demokrātijas atliekām fašistiskais režīms samina arī apziņas brīvības principu. Jau agrāk praktizētie jautājumi par konfesionālo piederību pilsoņu aptaujas anketēs tagad kļuva par sistēmu arī, pieņemot darbā, iestājoties skolā, iesaucot armijā. 1934. g. vasarā bija pat radies projekts par atgriešanos pie cariskās Krievijas prakses, atzīmējot pilsoņu konfesionālo pierību pasēs.² Apriņķu vecākiem savos ziņojumos par notikumiem un darbības pārskatos bija jāatbild arī uz jautājumu «Kādas attiecības starp mācītājiem un draudzēm?». 1935. g. 30. aprīļa ministru kabineta sēdē valdība nolēma lūgt luterāņu baznīcas vadību uzmanīt, lai mācītāji uzturētos savās draudzēs un neatrautos no tām.³ Ziņojumā iekšlietu ministram par politisko stāvokli valstī 1937. g. janvārī politiskās pārvaldes priekšnieks rakstīja: «Ir atzīmējams apsveicams ev. lut. draudzes Kalsnavas mācītāja ierosinājums. Pēdējais, lai iepazītos tuvāk ar savas drau-

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2736. l., 24. lapa.

² Turpat, 1935. l., 189. lapa.

³ Turpat, 99. lapa.

dzēs locekļu apstākļiem un viņu ģimenes dzīvi, nodomājis apmeklēt visus savas draudzes locekļus mājās. Apmeklējuma laikā viņš noturēs arī svētā vakariņa dievkalpojumus, kuros pasniegs svēto mielastu sirmgalvjiem un nespējniekiem, nokristīs bērņus, iesvētīs jaunceltnes, pārklaušinās mazos viņu garīgās zināšanās un uz vietām izdarīs arī citas ceremonijas un nokārtos draudzes locekļu vajadzības.»¹ Politiskās pārvaldes okšķeru šefa atzinīgais novērtējums mācītāja uzsāktajai draudzes locekļu vizitācijai ir spilgts apliecinājums mācītāja un bendes sociālās funkcijas kopībai Ulmaņa režīma gados: policista smalkā oža sajuta, ka mācītājs — pauninieks, kas kā sīktirgotājs iznēsā reliģijas garīgo degvīnu pa mājām, kalpo «miera un kārtības» nostiprināšanai, ir fašistiskā režīma sociālais balsts. Atvieglojot garīdzniecībai tās sociālās funkcijas veikšanu, attiecībā pret baznīcām tika mīkstināti karastāvokļa noteikumi. Pēc 1934. g. 15. maija sapulču, sarīkojumu u. c. pasākumu organizēšanai bija nepieciešamas īpašas policijas atļaujas. Lai apgrūtinātu nevēlamo sektu darbību, reliģiskām organizācijām atļaujas saņemšanai iepriekš bija jāsazinās ar iekšlietu ministrijas garīgo lietu pārvaldi. Privileģētā stāvoklī atradās luterāņu, katoļu un pareizticīgo baznīcas, kurām atļaujas izsniedza policijas prefekti pilsētās un apriņķu priekšnieki laukos, atbrīvojot šīs konfesijas no sazināšanās ar Rīgu. Pastiprinoties revolucionārajai kustībai un nemieram ar Ulmaņa fašistisko režīmu, šo konfesiju interesēs vēl vairāk atviegloja pastāvošos noteikumus. Draudžu telpās noturamām sapulcēm atļaujas vairs nebija vajadzīgas. 1939. g. 22. maijā iekšlietu ministrija noteica, ka luterāņu, katoļu un pareizticīgo draudzes var rīkot savas sapulces, sarīkojumus utt. bez policijas iestāžu atļaujas, tikai 3 dienas iepriekš paziņojot policijai par gaidāmo sapulci.

Atvieglojot un pabalstot reliģisko organizāciju darbību, valdība vienlaicīgi pastiprināja represijas pret ateistiem. Fašistiskās diktatūras gados, uzplaukstot administratīvo sodu sistēmai, ateisma izpausmes, bet jo sevišķi antireliģiskās propagandas mēģinājumus parasti apkaroja vietējās policijas iestādes. Mūsu rīcībā nav pēc pārkāpuma

¹ LPSR CVVA, 3235. f., 1./22. apr., 920. l., 461. lapa.

rakstura specificētu datu par administratīvi sodīto personu skaitu. Tomēr dati par iztiesāto lietu skaitu nepārprotami liecina, ka «ticības aizsardzības» noteikumus faktiskās diktatūras gados tiesas piemēroja daudz biežāk nekā pirms apvērsuma. Tā 1933. gadā par šo noteikumu pārkāpšanu (sodu likuma 17. nodaļa) notiesāja 8 personas, bet nākošajā, 1934. gadā, notiesāto skaits vairāk nekā divkārojās.

Par «svētā vakarēdiena nonievāšanu» 1934. g. aprīlī sauca pie atbildības žurnāla «Brīvdomātājs» atbildīgo redaktori Elzu Drilli. Viņas «noziegums» bija tas, ka žurnālā bija aplūkota šī reliģiskā rituāla vēsturiskā izcelšanās. Par atteikšanos identificēt vīnu ar «tā kunga» asinīm un ķecerīgo mēģinājumu atvasināt «svēto sakramentu» no pirmatnējās sabiedrības kanibālisma reliktiem žurnāla redaktorei 1935. g. februārī bija jāpavada divas nedēļas Rīgas termiņcietumā.

1938. gadā, kad garīdzniecība, iesaistoties buržuāziskās Latvijas 20. gadu pastāvēšanas jubilejas atzīmēšanā, sevišķi nekautrīgi izmantoja dieva vārdu politiskiem mērķiem, līdz ar to izaicinot uzstāties pret reliģiju pat tos, kas stāvēja tālu no politikas, par ticības aizskaršanu notiesāto personu skaits sasniedza rekordskaitli — 25. Auga ne tikai notiesāto skaits, bet arī soda lielums.

1938. g. aprīlī Rīgas pareizticīgo katedrālē nakts dievkalpojuma laikā iereibušais Fricis K. atteicās noskūpstīt krustu, ko viņam piedāvāja garīdznieks, un pasūtīja tālāk popu, noteikdams: «Cik tumša tauta, bārdaiņiem rokas bučo.» Par šo izdarību Rīgas apgabaltiesa sodīja Frici K. nosacīti ar vienu mēnesi aresta. Tomēr prokuratūra nepiekrita tik mīkstam sodam. Apelācijas protestā viceprokurors A. Karčevskis aizrādīja, ka «noziedzīgie nodarījumi pret sabiedrības locekļu reliģiskām jūtām un pret reliģisko kultu ne vien aizskarot atsevišķu personu vai zināmu reliģisku apvienību intereses, bet mazinot cieņu pret pašu reliģiju, varot vājināt valsts dzīves pamatus, ja šiem noziedzīgiem nodarījumiem nepieies ar pietiekošu stingrību. Sevišķi tas esot sakāms par pašreizējo laikmetu, kad reliģijai ierādīta cienīga vieta tautas garīgā dzīvē».¹ Tiesu palāta izrādīja «pietiekošu stingrību» un, lai valsts dzīves pamati negriļotos, piesprieda Fricim K.

¹ LPSR CVVA, 1536. f., 24. apr., 204. l., 34. lapa.

5 mēnešus cietuma soda. Reliģisko valsts dzīves pamatu aizsardzībā tiesa un policija reizēm izrādīja gandrīz anekdotisku centību. Pārskatot žurnāla «Для вас» 1939. g. 48. numurā ievietoto krustvārdu mīklu, politiskās pārvaldes ierēdnis norādījumos atrisinājumam atrada ķecerīgu brīvdomību — «reliģisks izdomājums» (религиозная выдумка). Mīklu risinot, izrādījās, ka reliģiskais izdomājums ir — dievs (бор). Nekavējoties tika ierosināta tiesas prāva pret žurnālu. Taču žurnāls nākošajā numurā jau bija pasteidzies izlabot kļūdu, norādot, ka «reliģisks izdomājums» vietā esot jālasa «reliģiska jēga» (религиозный смысл). Iepriekšējā izmeklēšana rādīja, ka nepieļaujamā brīvdomība iezagusies «tehnisku iemeslu dēļ» — to bija pieļāvis strādnieks burtlicis. Tāpēc, lai gan kļūdas labojums valsts dzīves reliģiskos pamatus grāva ne mazāk kā pati «kļūda», tiesas lieta pret žurnālu bija jāpārtrauc.¹

Saprotams, ka šādos apstākļos nevarēja būt runa par kaut kādām apziņas brīvības paliekām. Sava ateistiskā pārliecība pilsoņiem bija jāslēpj tāpat, kā bija jāslēpj citi «kreisie uzskati», ja negribēja nonākt saskarē ar politisko policiju. Klerikālās politikas pirmos augļus rādīja 1935. g. tautas skaitīšana: 1930. g. skaitīšanā par ateistiem uzdevās 9 006 personas, bet 1935. gadā to skaits saruka līdz 1480 personām; gandrīz divas trešdaļas (941) ateistu deva proletāriskā Rīga. Klerikālās valsts konfesionālā statistika nevarēja atspoguļot un neatspoguļoja ateistu patieso skaitu. Minētie dati rāda tikai visdrosmīgāko un pārliecinātāko bezdievju atklātu demonstrāciju pret valdošo klerikālismu.

Klerikālisms sabiedriskajā dzīvē

Mācītāja talārs jau pirms 1934. g. bija kļuvis par Latvijas reakcionārās buržuāzijas idejiskās dzīves simbolu, un pēc Ulmaņa fašistiskā apvērsuma valdošās aprindas netaupīja pūles, lai uzspiestu klerikālismu arī darba tautas masām. No 22 valsts un pašvaldību iestādēs svinamām dienām (1940. g.) 16 (72,7%) bija reliģiska rakstura

¹ LPSR CVVA, 1536. f., 1. apr., 1054. l., 2.—6. lapa.

svētki. To atzīmēšanā fašistiskais režīms piekāpās pat daudzināto un apkaroto «Latgales īpatnību» priekšā, nosakot šai novadā vēl 8 papildu svētku dienas (katoļu reliģiskie svētki). Katram sabiedriskās dzīves pasākumam valdošās aprindas centās piešķirt reliģisku nokrāsu. Mācītāji bija visu svinību (valsts svētku, pieminēkļu, iestāžu un ēku atklāšanas utt.) neiztrūkstoši dalībnieki. Valsts svētkus ievadīja ar baznīcu zvaniem un svinīgiem dievkalpojumiem baznīcās. Šo «mūziku» pasūtīja pats diktators, kas valsts svētku gadījumos mēdza izteikt vēlēšanos «svinības ievadīt ar zvanīšanu visās baznīcās visā valstī»¹. Vietējās amatpersonas aktīvi piedalījās reliģisko draudžu dzīvē, amatu apvienošanas kārtībā darbojoties draudžu padomēs vai to valdēs. Garīdznieki savukārt bieži vien kļuva par «sabiedriskiem darbiniekiem». Tos sastopam arī 1938. gadā izveidotajā «Latvijas sabiedriskajā klubā», kas komplektējās no «sabiedrības virsotnēm» — augstākiem ierēdņiem, diplomātiem, policijas augstākiem virsniekiem utt. Par šī kluba biedriem, kam bija biedru tiesības arī nepildot obligātos pienākumus, bija visu triju galveno konfesiju arhibīskapi — T. Grīnbergs, A. Springovičs un A. Pētersons. Fašistiskā režīma varasvīru un garīdzniecības pārstāvju simbiozes kroplīgās sekas spilgti raksturo luterāņu baznīcas virsvaldes locekļa un Latvijas lauksaimniecības kameras vadītāja R. Dzērves 1939. g. 6. oktobra apkārtraksts kameras darbiniekiem: «Sakarā ar 1939. g. 8. oktobra 1. Latvijas zemnieku plaujas svētku atceres dievkalpojumu svētās trīsvienības baznīcā uzdodu visiem Jelgavā dzīvojošiem kameras darbiniekiem, kuri neatrodas komandējumos vai nav aizņemti citos dienesta pienākumos, piedalīties minētā dievkalpojumā.»²

Kameras darbiniekiem bija ar parakstu jāapliecina, ka viņi iepazinušies ar šefa pavēli un to paklausīgi izpildīs, neatkarīgi no reliģiskās pārliecības vai konfesionālās piederības piedaloties luterāņu dievkalpojumā.

Klerikālisma pastiprināšanas interesēs fašistiskā režīma aizstāvji centās izmantot arī stāvokli, kas izveidojās pēc vācu tautības iedzīvotāju repatriācijas 1939. g. beigās. Vācu draudžu atbrīvotās baznīcas steigās aizņemt latviešu klerikāļi, organizējot īpašas valdošo aprindu drau-

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 1935. l., 28. lapa.

² LPSR CVVA, 1690. f., 2. apr., 1938. l., 237. lapa.

dzes, kas komplektējās no tīrasiņu «valstiskiem» elementiem: augstākiem ierēdņiem, buržuāzijas pārstāvjiem, policistiem utt. 1940. g. janvārī Rīgas pilsētas valde ierosināja izveidot jaunu draudzi Pēterā baznīcā. Draudzes organizācijas komitejā darbojās Rīgas pilsētas vecākais E. Laimiņš, aizsargu priekšnieks ģenerālis K. Prauls, Latvijas amatniecības kameras priekšsēdētājs J. Lukševics, valsts elektrības uzņēmuma «Kegums» direktors V. Burkevics, advokāts E. Ramats. Jaundibināmās draudzes šķiriskais sastāvs bija viendabīgs. Tā «komplektējās galvenokārt no galvaspilsētas pašvaldības darbinieku, aizsargu organizācijas, tirgotāju, rūpnieku un amatnieku aprindām».¹ Martā baznīcas virsvalde apstiprināja tāda paša rakstura jaundibināto draudzi vecajā Ģertrūdes baznīcā. Tās padomi vadīja Ulmaņa pils komandants pulkvedis R. Bebris. Jelgavā jaundibināmās trīsvienības draudzes organizācijas komiteju vadīja lauksaimniecības kameras priekšsēdētājs R. Dzērve. Komitejā darbojās Jelgavas pilsētas vecākais K. Frickauss, apriņķa priekšnieks (vienlaikus 16. Jelgavas aizsargu pulka komandieris) Ž. Stiebris, lauksaimniecības akadēmijas prorektors A. Teikmanis, vietējā garnizona pārstāvis kapteinis Bekmanis un advokāts K. Pauļuks. Izdevumus, kas saistīti ar draudzes dibināšanu, apņēmās segt lauksaimniecības kamera, pilsētas vecākais, garnizons, aizsargu pulks un lauksaimniecības akadēmija. Liepājā bijušo vācu trīsvienības baznīcu pārņēma un ar jaunās draudzes dibināšanu nodarbojās īpaša komisija, ko vadīja pilsētas vecākā vietnieks F. Riekstiņš («pats» vecākais šo misiju nevarēja uzņemties, jo bija baptists, nevis luterānis). Arī šeit komisijā bija pārstāvēta vietējā buržuāzija, 15. Liepājas aizsargu pulks un pilsētas garnizons. Ticīgie, kas vēlējās iestāties jaundibināmajā draudzē, varēja reģistrēties... pilsētas valdē vai aizsargu štāba kancelejā. Tā, atbilstoši politiskajam režīmam, korporatīvisma iezīmes izpaudās arī draudžu dzīvē.

Sevišķi lielu uzmanību valdība veltīja reliģiskajai propagandai armijā, aizsargu organizācijā un arī policijā. Tūlīt pēc fašistiskā apvērsuma kara ministrija saziņā ar luterāņu baznīcas virsvaldi un garīgo lietu pārvaldi gatavoja likumprojektu par «armijas draudzēm». Tomēr atklā-

¹ «Rīts», 80. nr., 1940. g.

tas privilēģijas, ko armijas reliģiskajā audzināšanā pēc šī likumprojekta iegūtu luterāņu baznīca, varēja izraisīt katoļu un pareizticīgo baznīcu vadības nemieru. Bez tam arī kara ministrija nevarēja vienoties ar luterāņu baznīcas virsvaldi par to, kuram no šiem resoriem būtu noteicošais vārds armijas mācītāju pieņemšanā un atcelšanā no amata. Tāpēc valdība likumprojektu neakceptēja. Klerikālisma (un vispirms tā luteriskā paveida) nostiprināšanu armijā realizēja «mājas kārtībā», bez īpaša likumdošanas akta. 1936. g. rudenī kara ministrs un luterāņu arhibīskaps vienojās par īpaša Latvijas ev. lut. baznīcas «armijas iecirkņa» izveidošanu. Iecirkni vadīja t. s. armijas mācītājs P. Apkalns. Uz vienošanās pamata tika izveidotas īpašas «garīgās kopas» vietējos garnizonos. Kopas darbojās saskaņā ar kara ministra un arhibīskapa izstrādātiem noteikumiem. Armijas draudzē Rīgā ietilpa arī Rīgas policijas vienības. Praksē arī provincē dislocēto garnizonu un policistu «garīgo aprūpi» veica tie paši armijas mācītāji. Pēc 1934. g. krasi palielinājās arī katoļu un pareizticīgo garīdznieku skaits, kurus kara ministrija algoja armijas personālsastāva saindēšanai ar reliģijas garīgo opiju. Armijas svētku dienās kara ministrs vai armijas komandieris regulāri atgādināja konfesiju pārvaldēm un garīgo lietu pārvaldei nepieciešamību «ar piemērotām uzrunām un aizlūgumiem baznīcās» dot baznīcas svētību fašistiskās valsts bruņotajiem spēkiem.

Vēl klerikālāks gars valdīja aizsargu organizācijā, kas pēc sava rakstura bija pusmilitāra, puspolicejiska bruņota organizācija, viens no fašistiskā režīma balstiem. Miera laikā aizsargi izpildīja policijas palīgdienesta funkcijas cīņā pret revolucionāro kustību Latvijā, bet kara gadījumā tiem atsevišķu vienību sastāvā bija jāpapildina armija. Pēc sava šķiriskā sastāva aizsargu organizācija komplektējās galvenokārt no buržuāzijas aprindām. Ierindas aizsargi pa lielākai daļai nāca no sīkburžuāzijas (zemnieki, sīkie amatnieki, nelielu namu īpašnieki, vidējie ierēdņi), bet komandējošais sastāvs gandrīz pilnīgi nāca no lielsaimnieku — pelēko baronu vidus. Tādējādi aizsargu organizācijas sociālais sastāvs radīja labvēlīgus apstākļus reliģiskās ideoloģijas ietekmei. Ja Latvijas armijas kareivjiem garīdzniekus un viņu «garīgo aprūpi» varmācīgi uzspieda komandējošais sastāvs, tad aizsargu vie-

nībās mācītājs bieži vien bija gaidīts viesis. Zināma nozīme te bija arī aizsargu vecumam: dienesta vecuma jaunieši, pat tie, kas nāca no sīkburžuāzijas aprindām, nereti simpatizēja brīvdomības idejām un noraidīši izturējās pret klerikālisma uzplūdiem. Pavisam citāda nostāja bija «dzīves pieredzes» rūditajam sīkburžujam, kuram kapitālistiskās pasaules īstenība bija simtkārt pierādījusi, ka «cilvēks tik domā, bet dara dievs» (t. i., cilvēkam svešu kapitālistiskā ražošanas veida spēku kundzība). Katram aizsargu pulkam, bataljonam, rotai bija savs mācītājs. Neparocīgais amata tērps netraucēja Durbes ziemeļu luterāņu draudzes mācītājam T. Āvikam būt par jātnieku divīzijas kapelānu 15. Liepājas aizsargu pulkā, bet viņa amata un ieroču biedrs Jaunliepājas draudzē J. Siliņš sekoja aizsargiem pat gaisā, būdams aizsargu aviācijas pulka Liepājas eskadriļas mācītājs.

Tādējādi fašistiskās diktatūras sistēmā garīdznieka sociālā funkcija ne vien ieguva izcilu nozīmi tautas garīgajā apspiešanā, bet arī deva reliģisko sankciju armijai un aizsargiem bendes sociālās funkcijas realizēšanai. Savā tālākajā evolūcijā pa fašisma un klerikālisma ceļu latviešu buržuāziskie nacionālisti Lielā Tēvijas kara gados radīja arī policijas mācītāju institūtu, nodibinot t. s. «kārības dienesta mācītāja» posteni hitleriešu līdzskrējēju vienībās.

3. nodaļa

LATVIJAS EVAŅĢĒLISKI LUTERISKĀ BAZNĪCA

Valdošā baznīca

Kristīgo kori, kas apsveica Ulmaņa fašistisko apvērsumu, visskaļāk un dedzīgāk skanēja luterāņu mācītāju balsis. Diktatoram adresēti apsveikumi nāca no arhibīskapa un baznīcas virsvaldes, prāvestu iecirkņiem un draudzēm, kā arī no atsevišķiem mācītājiem. Demonstrējot visas baznīcas nostāju, luterāņu mācītāju gadskārtējā konference 1934. g. 5. jūnijā nosūtīja pie «vadoņa» delegāciju, kas konferences vārdā pateicās par apvērsumu un novēlēja dieva palīgu fašistiskās valsts tālākajā veidošanā. «Mēs, mācītāji,» teikts apsveikumā, «priecājamies par jauno posmu Latvijas vēsturē un esam pārliecināti, ka jaunā valdība atbalstīs mūsu darbu, kam mērķis panākt tautas garīgo atdzimšanu un līdz ar to nodrošināt valsts stiprākos pamatus: ticību uz dievu un kristīgu tikumību.»¹ Mūsu rīcībā nav datu, kas ļautu apšaubīt mācītāju uzticības un mīlestības apliecinājuma patiesumu. Fašistiskā valsts savukārt izrādīja vislielāko pretimnākšanu valdošās baznīcas stāvokļa nostiprināšanai. Laikā no 1897. līdz 1935. g. luterāņu īpatsvars Latvijas iedzīvotāju vidū bija samazinājies no 59,09 līdz 55,15 procentiem. Lai apturētu šo tendenci, kas apdraudēja luterisma pozīcijas valstī (katoļu īpatsvars šai laikā pieauga par 4,25%), bija nepieciešami ārkārtēji līdzekļi. Ulmaņa diktatūra tos deva. Ar luteriskās baznīcas pozīciju nostiprināšanu nodarbojās mācītājs J. Ozols garīgo lietu pārvaldē, teologi L. Adamovičs un L. Bērziņš — izglītības ministrijā. Ar valsts

¹ «Svētdienas Rīts», 24. nr., 1934. g., 187. lpp.

prezidenta pavēli Cēsu lauku draudzes mācītāju P. Apkalnu iecēla par Latvijas armijas mācītāju, kura pienākums bija vadīt visas armijas «garīgās aprūpes» darbu. 1936. g. aizsargu organizācijā bija 105 luterāņu aizsargu mācītāji. Pirmajā vietā ar 16 mācītājiem ierindojās 5. Rīgas, 2. vietā ar 13 mācītājiem — 8. Valmieras, bet 3. vietu dalīja 7. Valkas un 10. Cēsu aizsargu pulks — katrā no tiem bija 9 mācītāji.¹ 1935. g. sākumā pēc analogijas ar armiju izveidoja mazpulkus mācītāja posteni. To piešķīra mācītājam A. Lūsim, kas vēlāk kļuva par ideoloģijas un propagandas vadītāju mazpulkos un organizācijas «fīreru» žurnāla «Vadītājs» atbildīgo redaktoru. Tai pašā gadā savu «garīgo tēvu» mācītāja K. Zariņa personā ieguva arī skautu organizācija. Garīgo lietu vadība un tautas izglītība, armijas un jaunatnes organizāciju «garīgā aprūpe» nonāca luterāņu baznīcas rokās. Valdošās baznīcas stāvokli luterisms saglabāja pat ieslodzījumu vietās. Novērtējot reliģijas sociālo lomu, tieslietu ministrijas kriminālpolitiskais departaments ne vien algoja īpašus cietumu kapelānus ieslodzīto «garīgai aprūpei», bet izdeva arī reliģisku mēnešrakstu «Klusā Bīdī». Par tā redaktoru kļuva mācītājs P. Gulbis, kura vadībā žurnāls kļuva par luterisma propagandas ieroci.

Uzskatot luterisko baznīcu par ieroci «valstiskuma» un nacionālisma nostiprināšanai, garīgo lietu pārvalde sistemātiski un plānveidīgi atbalstīja tās ekspansiju katoliskajā Latgalē un Ilūkstes apriņķī, īpaši pierobežas joslā. 1935. g. jūlijā arhibīskaps Grīnbergs plašas mācītāju svītas priekšgalā devās vizitācijas braucienā pa Sēlpils un Latgales prāvestu iecirkņiem. Vizitācijas rezultātā radās plaša programma luteriskās baznīcas nostiprināšanai šai apvidū. Atklāti saistot reliģiju ar Ulmaņa režīma politisko nostiprināšanu, baznīcas virsvalde aizrādīja, ka «steidzami jāgādā par mācītāju novietošanu attiecīgos punktos, bez kā nav domājama ne garīga, ne nacionāli laicīga zelsšana».² Lai realizētu šo programmu apvidū, kur luterāņu nepietiekamā skaita dēļ mācītājiem bija nepieciešamas do-

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2338. l., 121.—124. lapa.

² LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2336. l., 56. lapa. Pēc profesora V. Maldoņa domām, uz turieni vajadzētu būt arī jaunos mācītājus, lai tie mācītos, «kā strādā citticībnieku priesteri un sludinātāji» (turpat, 2340. l., 20. lapa).

tācijas, baznīcas virsvalde lūdza valsts finansiālu atbalstu. Garīgo lietu pārvalde lūgumu uzņēma atsaucīgi, pieprasot steidzoši piesūtīt sīku aplēsi par līdzekļiem, kas nepieciešami pierobežas draudžu nostiprināšanai.¹ Par valsts varas tiešo interesi luterisma ekspansijā spilgti liecina garīgo lietu pārvaldes 1936. g. 27. maija raksts arhibīskapam Grinbergam, kurā, atsaucoties uz «atbildīgu valsts amatpersonu» ziņojumu par luterāņu mācītāju nepietiekamo skaitu Ilūkstes apriņķī, pārvalde lūdza «šo nenormālo stāvokli» nokārtot «tā, kā to prasa valsts intereses».² No dažādu resoru «neparedzētu izdevumu fondiem» nemitīgi plūda līdzekļi jaunu luterāņu baznīcu celšanai Latgalē. Uzskatot to par luterisma ekspansijas galveno virzienu, garīgo lietu pārvalde noraidoši izturējās pret citu novadu luterāņu draudžu lūgumiem pēc pabalsta. «Pirmā kārtā ir jāizved līdz galam evaņģēliski luterisko dievnamu celtniecība Latgalē un tikai tad atkal plānveidīgi pakāpeniski ar valsts līdzekļu palīdzību varētu stāties pie baznīcu tīkla paplašināšanas pārējā Latvijā»,³ kādā no ziņojumiem iekšlietu ministram atzīmēja garīgo lietu pārvaldes priekšnieks. Ar valdības atbalstu luterāņu baznīca Latgalē nemitīgi nostiprinājās. 1934. gadā tur darbojās 6 mācītāji, bet 1940. gadā jau 14. Latgale bija vienīgais novads, kur luterisma ietekme pieauga.

Pret vājākiem sāncenšiem luterisms un tā augstu stāvošie patroni izturējās vēl nekautrīgāk. Pārņemot iekšlietu ministrijas pārziņā pareizticīgo baznīcu un sektas, valsts garīgais resors ierobežoja un plānveidīgi virzīja šo konfesiju darbību tā, lai tās nespētu konkurēt ar valdošo baznīcu.

1934. g. likums par evaņģēliski luterisko baznīcu

Pēc sava ģimja un līdzības cilvēki darina dievus. Pēc jaunā fašistiskā režīma ģimja un līdzības mācītāji tiecās pārveidot savas baznīcas iekārtu. Mācītāju konferencē

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2336. l., 47. lapa.

² Turpat, 2337. l., 29. lapa.

³ Turpat, 2338. l., 231. lapa.

1934. g. 5.—7. jūnijā arhibīskaps Grīnbergs asi vērsās pret anarhiju, paklausības un disciplīnas trūkumu, kas kavējis baznīcas darbu. Tai pašā konferencē par baznīcas satversmes papildinājumiem un grozījumiem autoritārā virzienā referēja prāvests R. Meijers. Jau bīskaps Irbe, norādīja Meijers, atzinis, «ka mūsu baznīcas satversmē dažā ziņā vēl par daudz izpaužas demokrātiskais princips». Tagad, kad šis princips atmests valsts dzīvē, no tā jāatsvabinās arī baznīcā. Meijers ierosināja ievērojami samazināt draudžu vēlēto pārstāvju nozīmi baznīcas sinodēs un nostiprināt iecirkņu prāvestu administratīvo varu baznīcas dzīvē. Mācītāju vairums labprāt atbalstīja laicīgo personu ietekmes samazināšanu, taču pret disciplīnas nostiprināšanu izturējās rezervēti. Disciplīnas nostiprināšanā baznīcas vadībai bija jāmeklē valdības palīdzība, lai likumdošanas ceļā baznīcā tiktu ieviesti autoritārisma elementi. Pēc tam tos jau daudz vieglāk varētu iedabūt satversmē.

Tomēr arī baznīcas vadība visaugstāk vērtēja materiālos labumus. Tāpēc pirmais likumprojekts, kuru pēc apvērsuma baznīcas virsvalde ierosināja ar garīgo lietu pārvaldes starpniecību, skāra nevis disciplīnu, bet baznīcas nodokļus. 27. jūnijā tā iesniedza papildinājumu projektu nodokļu nolikumam: «Administratīvā kārtā policija piedzen arī evaņģēliskām luteriskām draudzēm par labu nodokļus no draudzes locekļiem, kuri tos draudzes padomes noteiktā laikā nedomaksā un nav rakstiski paziņojuši, ka izstājas no draudzes. Sarakstus par piedzenamiem nodokļiem apstiprina baznīcas virsvalde.»¹ Pārvalde neka vējoties nosūtīja šo projektu iekšlietu ministrijas administratīvā departamenta atsauksmei. Policija, kas šai laikā bija aizrāvusies ar «raganu medībām» — antifašistu vajāšanu, pēc administratīvā departamenta atzinuma bija «ļoti apkrauta ar darbiem», valsts un pašvaldību nodokļu un neapstrīdamu prasību piedzīšana jau tā pārāk atraujot policiju no tiešiem dienesta pienākumiem, tāpēc departaments atteicās uzņemties baznīcas nodevu piedzīšanu.²

27. jūlijā baznīcas virsvalde piesūtīja garīgo lietu pārvaldei uzreiz trīs likumprojektus. Pirmais paredzēja ieviest

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2335. l., 121. lapa.

² Turpat, 113. lapa.

baznīcā autoritārisma elementus, paplašināt arhibīskapa un baznīcas virsvaldes tiesības, un bija iecerēts kā pārgrozījumi un papildinājumi 1928. g. noteikumiem par luterāņu baznīcu.¹ Otrais bija par armijas draudžu izveidošanu, pastāvošo garnizona draudžu attīrīšanu no armijai nepiederīgām personām.² «Ar šā likuma izdošanu,» lasām iekšlietu ministrijas klātpieliktā paskaidrojumā, «garnizonu draudzēm paliktu noteikti militārs raksturs.» Trešais likumprojekts paredzēja Doma baznīcas nodošanu arhibīskapa «rīcībā un lietošanā».³ Iekšlietu ministrija atbalstīja visus iesniegtos projektus. Kopā ar policijas resora noraidīto projektu par baznīcas nodevu piedzīšanu 22. augustā tos apsprieda mazajā ministru kabinetā.⁴ Apspriede notika tikai dažas dienas pēc Ulmaņa tikšanās ar katoļu arhibīskapu Springoviču Aglonas klosterī, kur diktators privātā sarunā bija solījis, ka luterāņu baznīca nekļūs par oficiālu valsts baznīcu ar valdošās baznīcas privilēģijām. Četrus baznīcas virsvaldes izstrādātu likumprojektus apzīmogošanu ne vien katoļi, bet arī pārējās konfesijas iztulkotu kā luterisma valdošā stāvokļa akceptēšanu. Tas varētu radīt citu konfesiju garīdzniecības opozīciju. Tāpēc mazais kabinets nolēma «lietderības labad» likumprojektu par Doma baznīcu pagaidām atlikt, bet pārējos apvienot vienā jaunā likumā par luterāņu baznīcu, kas aizstātu 1928. g. noteikumus. Nākošajā dienā garīgo lietu pārvaldes priekšnieks atkal bija referents, taču šoreiz — baznīcas virsvaldē. Tā bija spiesta piekrist mazā kabineta valstiskajam viedoklim.⁵ Ar baznīcas virsvaldes palīdzību garīgo lietu pārvalde drīzumā sagatavoja attiecīgu likumprojektu, kuru valdība akceptēja. 20. septembrī Ulmanis parakstīja likumu par evaņģēliski luterisko baznīcu.⁶ Likums saglabāja visas baznīcas tiesības un privi-

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2316. l., 138. lapa.

² Turpat, 140. lapa.

³ Turpat, 91. lapa.

⁴ Mazais kabinets — ministru kabineta izvirzīta sevišķa kolēģija resoru iesniegto likumprojektu apspriešanai, kā arī slepenu vai steidzamu pārvaldes lietu izlemšanai. Mazajā kabinetā ietilpa ministru prezidenta biedrs (priekšsēdētājs), tieslietu ministrs, attiecīgā resora vadītājs un valsts kancelejas direktors. Sēdēs nereti piedalījās arī ministru prezidents.

⁵ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2316. l., 111. lapa.

⁶ «Valdības Vēstnesis», 217. nr., 1934. g.

lēgijas, arī pašnoteikšanās un pašvaldības tiesības. Rakstā sakarā ar jauno likumu mācītājs A. Freijs uzsvēra: «Tagadējā valdība nav šīs tiesības baznīcai atņēmusi, saprazdama, ka, no vienas puses, īsteni baznīcas dzīve spēj uzplaukt un izveidoties vēlamā virzienā un, no otras puses, arī pašai valstij ir savs labums un tā bagāti manto baznīcas labvēlīgu ietekmējumu tikai tad, kad valsts un baznīca paliek šķirtas lietas, kad valsts neiejaucas baznīcas jautājumū, mācības un kulta problēmu atrisināšanā. Baznīcai ir jābūt brīvai, neatkarīgai savas iekšējās dzīves veidošanā, jo tikai tad viņa būs stipra un būs pozitīvs faktors arī tautas dzīvē. Kur baznīca zaudē savu neatkarību, kur viņas mācību un kultu sāk noteikt ārpus tās esošās varas, tur tā sāk brukt, kā to mums pārlicinoši pierāda tagadējie Vācijas evaņģēliski luteriskās baznīcas apstākļi.»¹

Hitleriešu realizētā bīskapa varas apjoma palielināšana baznīcā, pret kuru asi protestēja vācu ortodoksālie luterāņu teologi, tomēr nemaz neuztrauca latviešu mācītājus, lai gan šai ziņā 1934. g. likums nepārprotami atdarināja hitleriešu «vadonības principa» ieviešanu baznīcā. Komentējot likuma 4. un 5. pantu par arhibīskapa tiesībām, A. Freijs turpināja: «Arhibīskapam ir veto tiesības attiecībā uz visiem baznīcas virsvaldes un tai padoto baznīcas orgānu lēmumiem. Tāpat viņam dota pilnvara pārcelt mācītājus uz citām draudzēm saziņā ar attiecīgām padomēm un atlaist mācītājus no vietas. Ar gandarījumu jāatzīst, ka šīs tiesības ir piešķirtas arhibīskapam, jo tās iznīcina to nevarības stāvokli, kurā viņš līdz šim atradās. Dzīve pati pierādīja līdz šim, ka vienā otrā draudzē mums ir nederīgi mācītāji, kam trūkst elementārākās teoloģiskās izglītības un tādēļ nespēj vadīt draudzes garīgo dzīvi vai kuru reliģiozitāte ir apšaubāmas kvalitātes, vai kuri ar savu personīgo dzīvi, kā, piem., pārlicīgo dzeršanu top draudzei un visai baznīcai par piedauzību.» Apsveicot 5. pantu, kas skanēja: «Laikā starp sinodēm arhibīskaps var izdot noteikumus un instrukcijas baznīcas lietās, kas pēc baznīcas satversmes ietilpst sinodes un baznīcas virsvaldes kompetencē. Šie noteikumi un instrukcijas paliek spēkā, ja sinode tos neatceļ.» — mācītājs Freijs ar gandarījumu atzīmēja: «Viņš (arhibīskaps. — Z. B.) top ar to

¹ «Brīvā Zeme», 217. nr., 1934. g.

pilnā mērā ne vien Latvijas evaņģēliski luteriskās baznīcas galva, bet arī vadonis, kas izšķir visus jautājumus un vada baznīcas dzīvi... Valdība, izdodama šo likumu, ir atzinusi par iespējamu vadonības principam dot vietu arī baznīcas dzīvē, lai mūsu arhibīskapa vadībā baznīca nostātos tanī vietā, kādā tai pienākas būt. Mācītāju, draudžu padomes un valdes locekļu un visu draudzes locekļu pienākums ir vienīgi paklausīt un sekot Latvijas evaņģēliski luteriskās baznīcas vadonim — arhibīskapam.»

Likums ievērojami paplašināja arī baznīcas virsvaldes kompetenci. Ar atsevišķu draudžu padomēm un valdēm virsvalde varēja rīkoties gluži tāpat, kā fašistiski policejiskā valstī iekšlietu ministrija rīkojās ar dažādo biedrību vēlētiem orgāniem. «Baznīcas virsvalde var atcelt baznīcas padomi un valdi vai atsevišķus to locekļus un atcelto vietā likt ievēlēt vai pati uz laiku ieceļ citus, vai arī ieceļ īpašu pārvaldi, kas izpilda padomes un valdes funkcijas līdz jaunām vēlēšanām.» (3. §.)

Paplašinot baznīcas «tiesību un interešu reprezentantu» — sinodes ievēlētā arhibīskapa un baznīcas virsvaldes kompetences, valdība saziņā ar baznīckungiem svītvoja 1928. g. noteikumu tēzi par baznīcas satversmi kā tās tiesību avotu. Ar to domāts, autoritatīvi paskaidroja A. Freijs, ka jāveido jauna satversme, samazinot arī sinodes sastāvu, jo līdzšinējā kārtība, kad sinodē sapulcējās ap 500 cilvēku, neesot pieņemama.

M. Luters, kura vārdu nes baznīca, «salauza ticību autoritātei, restaurēdams ticības autoritāti»,¹ turpretī viņa «sekotāji» Latvijā (bet mūsdienās arī daudzās citās zemēs) baznīcas nostiprināšanas un saglabāšanas vārdā atkal pievērsās autoritārajai garīdzniecības hierarhijai. Luters ticēja reliģijas autoritātei, bet XX gadsimta luterāņu mācītāji vairāk paļaujas uz autoritatīvāku varu, kas nāk no šās pasaules. Pat tas apcirtais demokrātisms, kas valdīja luteriskajā baznīcā pirms fašistiskā apvērsuma, Latvijas luterāņu mācītājiem vairs nebija pieņemams.

Baznīcas virsvaldes projekts par garnizonu draudzēm 1934. g. 20. septembra likumā bija ietverts tikai daļēji, kā piezīme pie 3. panta. Tā noteica, ka armijas un garnizonu mācītājus vai draudžu stāvokli un pārvaldi nosaka kara ministrs, vienojoties ar arhibīskapu.

¹ K. Markss un F. Engelss, Par reliģiju, 32. lpp.

Arī mācītāju iecerēto baznīcas nodevu piedzišanu administratīvā kārtā valdība neuzdrošinājās akceptēt pilnā mērā. Noteicošais faktors te nebija policijas lielā noslogotība, tai pildot tiešo bendes funkciju, bet gan garīdznieka sociālās funkcijas prestiža aizsardzība. Ministru kabineta kodifikācijas nodaļa kategoriski iebilda pret policijas izmantošanu baznīcas nodevu piedzišanā, aizrādot, ka «nodokļu ņemšana draudzēm un baznīcai par labu ir jāpamato uz labprātības principu, jo nodokļu piedzišana piespiedu kārtā var radīt zināmu nevēlamu noskaņojumu pret pašu baznīcu.»¹ Likums aprobežojās ar deklarāciju: «No evaņģēlisko luterisko draudžu locekļiem ņem nodokļus draudzēm par labu. Nodokļu likmes un nodokļu uzlikšanas un iekasēšanas kārtību nosaka baznīcas virsvalde saskaņā ar sinodes lēmumiem.» (13. §.) Komentējot šo noteikumu, mācītājs Freijs atzīmēja: «Nodevas draudzei par labu nav uzlūkojamas par ziedojumiem, bet par kārtīgi katru gadu maksājamām, un draudzes locekļi nedrīkst no tām atsacīties. No otras puses, šis pants tagad piešķir draudzes locekļu nodevām neapstrīdamu prasību raksturu, t. i., ka tās var arī piedzīt.» Tomēr ar to vien baznīckungi nesamierinājās. Arī turpmākajos gados viņi centās panākt, lai baznīcas nodevu piedzišanu uzņemtos valsts.²

Kā patīkamu ziemassvētku dāvanu luterāņu baznīcai valdība pasniedza 1934. g. 21. decembra likumu par Doma baznīcu Rīgā.³ Likums noteica, ka Doma baznīca ir luterāņu arhibīskapa katedrāle (1. §). Tās pārvaldi 5 cilvēku sastāvā ieceļ arhibīskaps (3. §). Pārvaldes organizāciju un darbību noteic arhibīskapa izdota instrukcija (4. §). Lai gan Doma baznīca arī tad oficiāli nenonāca pilnīgā luterāņu baznīcas rīcībā, tomēr praktiski par tās pilntiesīgu saimnieku kļuva arhibīskaps.

Polemika par baznīcas vietu fašistiskās diktatūras sistēmā

Jaunajai baznīcas satversmei, kuru izstrādāt nekavējoties sāka baznīcas virsvalde, vajadzēja tālāk attīstīt auto-

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2316. l., 108. lapa.

² Turpat, 1.—3. lapa.

³ «Valdības Vēstnesis», 291. nr., 1934. g.

ritārās iekārtas elementus, kas ar valdības atbalstu bija ietverti 1934. g. likumā par luterāņu baznīcu. Tomēr jaunās satversmes izstrādāšana ieilga; pārāk dažādi bija mācītāju uzskati par baznīcas un valsts kopdarbības metodēm un par autoritārās hierarhijas pakāpi, kas pieļaujama «evanģēliskā» baznīcā.

«Visvalstiskākā» luterāņu mācītāju grupējuma ultrareakcionārā programma spilgti izpaudās projektā — «Latvijas evanģēliskās baznīcas pārvaldes kārtība»,¹ ko izstrādāja garīgo lietu pārvaldes priekšnieka J. Ozola vadībā 1935. g. februārī. Tas paredzēja baznīcas saaugšanu ar fašistisko valsti. Baznīca, deklarēja projekts, «nav privāta, bet valsts un visas sabiedrības lieta». Valsts vara gādā par tās materiālajām vajadzībām un tiesisko aizsardzību. Garīgās dzīves vadīšanā un kārtošanā baznīca ir neatkarīga; kā atbildīgajam «tiešā darba darītājam» tai pieder «iniciatīva un lemsana» visās garīgajās lietās. Sākot ar draudzes padomi un beidzot ar kopbaznīcas augstāko likumdevēja iestādi — sinodi, katrā baznīcas iestādē (izņemot izpildorgānus) ir jāietilpst valdības vai vietējās administratīvās varas pārstāvim.

Baznīcu pārvalda birokrātiski hierarhisks aparāts. No episkopāli sinodālās baznīcas iekārtas pāri palika tikai nosaukums. Projekts paredzēja, ka «augstākais individuālās atbildības nesējs un beidzamais izšķirējs» baznīcā ir arhibīskaps. Sinode, kuras kompetencē ietilpst šī vietējā pāvesta (kuru ievēlē izpildorgāns — baznīcas virsvalde) apstiprināšana, nebūt nepārstāvēja draudzes. Pat ierindas draudžu mācītāju pārstāvību sinodē projekts ierobežoja ar 3 personām. 1928. g. satversme paredzēja apmēram 500 sinodes locekļi, bet pēc šī projekta sinode sastāv no 26 personām. Sinodē ex officio ietilptu: arhibīskaps — sinodes prezidents, valdības nozīmēts pārstāvis, teoloģijas fakultātes pārstāvis, 3 novadu bīskapi,² Rīgas pilsētas pārstāvis, 10 baznīcas virsvaldes amatpersonas. Vēlēti (ja vien arī tos neieceltu augstākstāvošie hierarhi) būtu vienīgi novadu prāvestu (3), mācītāju (3) un draudžu locekļu (3) pārstāvji.

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2336. l., 176. un 177. lapa.

² Projekts paredzēja bez arhibīskapa vēl 3 novadu bīskapus: Vidzemes bīskapu ar sēdekli Cēsis, Kurzemes — Jelgavā un Latgales — Rēzeknē.

Visas baznīcas amatpersonas, izņemot arhibīskapu, ir iecelamas. Arhibīskaps iecel baznīcas virsvaldes locekļus, novadu bīskapus un novadu pārvaldes locekļus. Novada bīskaps iecel prāvestus un prāvestu iecirkņu valdes, bet prāvests savukārt iecel draudžu mācītājus un draudžu padomes locekļus. Draudzē mācītājs vienlaikus ir baznīcas padomes un tās valdes priekšnieks. Hierarhijas un birokrātiskā pārvaldes aparāta smaguma ziņā projekts pārspēja pat katoļu baznīcu, pret kuras hierarhisko struktūru kādreiz tik asi bija uzstājies M. Luters. Projekts būtībā paredzēja jaunu, pārlabotu un fašistiskajam režīmam pielāgotu «kungu baznīcas» izdevumu, kas kopēja ideālas autoritāras valsts pārvaldes uzbūvi un bija tās dievišķīga sankcija.

Daudz gausāk satversmes projekti virzījās uz priekšu baznīcas virsvaldē, kas drīz vien bija spiesta atteikties no autoritāras baznīcas izveidošanas plāniem. Hitleriešu mēģinājumi pakļaut baznīcu valsts aparātam un pārvērst kanceli par nacionālsociālisma propagandas tribīni sastapās ne tikai ar ortodoksālo vācu teologu protestiem; tos nosodīja arī citu valstu protestantu teologi. Izraisījās būtisks strīds par metodēm, ar kurām baznīca veic savu sociālo funkciju. Šis strīds aptvēra visu Eiropas valstu kristīgo baznīcas, kuras kopš 1934. g. dedzīgi diskutēja par valsts un baznīcas, kosmopolitiskā kristiānisma, eku-meniskās kustības un nacionālisma un šovinisma savstarpējo attiecību problēmām. Teologi uzstājās pret mācītāju pārvēršanu par vienkāršiem valsts ierēdņiem, par laicīgās un garīgās varas darbības sfēru norobežošanu. Oksfordas kristīgo baznīcu konferencē, kas notika 1937. g. jūlijā, galvenais temats bija «Baznīca, tauta, valsts». Baznīcas stāvoklis hitleriskajā Vācijā bija konferences uzmanības degpunktā. Sanāksmē uzstājās pret totalitāro valsti, kas iejaucas baznīcas iekšējās lietās — tās organizācijā, kultā, dogmatikā. Latvijas luterāņu baznīcu Oksfordā pārstāvēja arhibīskaps T. Grīnbergs un mācītājs V. Maldonis. Atferējot konferences gaitu, V. Maldonis atzīmēja: «Daži runātāji uzsvēra, ka dažās valstīs valsts vara vairs neesot pilsoņu sargātāja, bet neierobežota valdniece, tur neesot brīvības pat dievam kalpot. Tur jau pati valsts kļuvusi par kulta objektu, un tur grib īstas vērtības smelt no rases vai tautas mesiānisma avotiem. Šādam nacionālis-

mam jau esot demonisks raksturs.»¹ Baznīcas atklātu pakļaušanos valstij asi nosodīja arī konferencē pieņemtais vēstījums visām kristiešu draudzēm.

Latvijas luterāņu baznīcas vadība nevarēja ignorēt šo viedokli un bija spiesta pārvērtēt savu agrāko 1934. g. 20. septembra likumā izteikto nostāju. Vērīgāk ielūkojoties luterisma dogmās, nebija grūti konstatēt, ka mācītāja autoritārās varas princips ir svešs baznīcai, kas pauž vispārējo priesterību, noliedzot garīdznieku kārtu un priesterības sakramentu. Pret autoritāro principu, kas nozīmēja baznīcas disciplīnas pastiprināšanu, uzstājās arī daudzi draudžu mācītāji, cenšoties nosargāt savu neatkarīgo stāvokli. Baznīcas virsvaldei bija jāatsakās no autoritārā principa un jāpievēršas «evaņģēliskajam» principam. Baznīcas vadības novēršanās no baznīcas satversmes reformas autoritārā garā, kā arī tās nevēlēšanās «latviskot» kultu ar tautas dziesmām un senlatviešu ticējumiem respektīvi ieviest to pašu jaunpagānismu, pret kura kultivēšanu baznīcā vērsās ortodoksālie teologi Vācijā un visā Eiropā, ultrareakcionārās buržuāzisko nacionālistu aprindas uzņēma gandrīz vai kā luteriskās baznīcas neloyalitātes izpausmi «atjaunotai» respektīvi fašistiskajai Latvijai. Lai izprastu polemiku, kas 1935.—1937. gadā iedegās Latvijā starp ortodoksālajiem teologiem, no vienas puses, un ultrašovinistiskajiem valdošās buržuāzijas ideologiem, kuru viedokli atbalstīja valsts garīgais resors, no otras puses, jāpakavējas pie baznīcas un valsts konflikta hiteriskajā Vācijā.

Kopš XIX gs. vidus, kad strādnieku revolucionārā kustība bija kļuvusi par nozīmīgu politisku faktoru, baznīcu ideoloģiskajā darbībā arvien ievērojamāku vietu ieņēma sociālās mācības. Radās t. s. «kristīgais sociālisms», kura uzdevums ir atturēt strādnieku šķiru no revolucionāras cīņas par sabiedrības pārkārtošanu un sašķelt tās vienību. Iestājoties kapitālisma vispārējai krīzei, sociālo mācību īpatsvars reliģiskajā propagandā kļuva vēl lielāks. Lai nodrošinātu savas sociālās demagoģijas panākumus strādnieku masās, baznīcas kalpiem bija jāmaina ekspluatatoru kundzības sargāšanas taktika. Atklātu laicīgās varas

---

¹ «Svētdienas Rīts», 32. nr., 1937. g., 250. lpp.

kultu, tās dievināšanu aizstāja daudz izsmalcinātāka, ārēji «ārpus un pāri šķirām stāvoša» kristīga socioloģija. Baznīca sāka pretendēt uz kaut kāda «trešā spēka» lomu, arvien rūpīgāk maskējot savu patieso sociālo funkciju buržuāziskajā valstī.

Fašisma paveids, kuru Vācijā kultivēja hitlerieši, savā konfesionālajā politikā negribēja ņemt vērā izmaiņas baznīcas taktikā. Nacionālsociālisti paši centās monopolizēt sociālo demagoģiju. «Kristīgais sociālisms» šai laikā viņiem šķita lieks un nevajadzīgs konkurents. Hitlerieši absolutizēja totalitāro fašistisko valsti un vienpusīgi izcēla bendes sociālās funkcijas nozīmi. Baznīcai 3. reihā bija jāklūst par valsts aparāta sastāvdaļu, kas sludina līrera un viņa mesiānisma kultu, pielāgojot evaņģēliju un kristiānismu nacionālsociālisma politiskajai programmai. Realizējot nosprausto konfesionālo programmu (tās veidotāji bija A. Rozenbergs, H. Himlers un J. Gebelss), hitlerieši nevarējās no antiklerikālām publikācijām, protestantu konfesionālo apvienību varmācīgas apvienošanas un pakļaušanas valsts vadībai, no atklātas cīņas pret «politisko klerikālismu», kas šķēlot vācu tautas vienību, veidojot konfesionālas barjeras. Nacistu ideologi nepārprotami gatavoja sabiedriskās dzīves «atsvabināšanu no konfesionālisma» (Entkonfessionalisierung). Poļu tautas bende un kādreizējais hitleriešu emisārs Vācijas luteriskajā baznīcā E. Kohs, kas tieši piedalījās 3. reihā konfesionālās politikas veidošanā, savos memuāros nosodīja «klūdas» attieksmē pret baznīcām. Šo klūdu rezultāts esot bijusi «nācījas grūšana opozīcijā» un «valstij tik liktenīgā domstarpību pastiprināšanās starp baznīcu un valsti».¹

Šīs domstarpības vēl vairāk saasināja nacistu rasistiskā ideoloģija un zvēriskais šovinisms, kas bija krasā pret-runā ar kristiānisma kosmopolītisko raksturu. Rasistu mācība par vāciešiem kā pasaules kundzībai izredzēto tautu un ar to saistītā Nīces pārcilvēka atbaidoši netirā «morāle», senģermāņu reliģijas un mītu elementu izmantošana nacionālistiskajā propagandā nebija savienojama ar kristiānisma dogmām. «Fīrers» aizēnoja Kristu, bet fašistu

---

¹ С. Орловский, Р. Острович, Эрих Кох перед польским судом, М., 1961, стр. 57—58.

murgi par nacionālsociālisma misiju — kristiānisma misiju. Baznīca nevarēja uzņemties nacionālsociālisma propagandu arī tīri praktisku apsvērumu dēļ — tad no reliģijas novērstos tieši tās ticīgo masas, kuru padevību pastāvošajam režīmam garantēja «tīri» garīgais degvīna veids. Atšķaidīts nacionālsociālisma klīsterī, reliģijas opijs zaudētu spēku, un garīdzniecība vairs nepildītu savu sociālo funkciju. Bet no tās baznīcas kalpi nebūt netaisījās atteikties. Baznīca nosodīja tikai atsevišķas hitleriska režīma galējības (rasismā, «āriešu» pārcilvēka un «fīrera» kultā, konfesionālajā politikā), bet nekad neuzstājās pret valsts varu. Konflikts ar to izpaudās vienīgi taktikas, metodes jautājumos, neskarot baznīcas un valsts sadarbības nepieciešamību. Gan katoļu, gan luteriskā baznīca labāk pacieta hitleriešu antiklerikālos izlēcienu un pat represijas pret garīdzniekiem, nekā uzdrošinājās ar savu neloyalitāti vājināt režīmu, kuram tā antikomunistiskā rakstura dēļ varēja 7 reiz 70 reizes piedot atsevišķus jaunības grēkus. Kā E. Koha «grēku nožēla» memoāros, tā arī fašisma prakse pēc otrā pasaules kara liecina, ka reakcija ievēroja mācību, ko sniedza hitleriešu konfesionālās politikas kļūdas. Mūsdienu fašisms iet roku rokā ar klerikālismu.

Lai gan Latvijas klerikāli fašistiskais režīms nevarēja konfesionālajā politikā akli sekot Vācijas paraugam, tomēr hitlerisma idejiskā ietekme, kurā tas atradās, netieši skāra arī baznīcu, vispirms luterisko baznīcu, kuru valdība pamatoti uzskatīja par visdrošāko sabiedroto. «Kristīgais sociālisms» nebija pa prātam arī latviešu fašistiem. Tā būtību viņi nesaprata; kaut kāda īpaša, valdības neakceptēta sociāla demagoģija pat baznīcas kancelē viņiem šķita nepieļaujama brīvdomība, kas var vājināt «vadoņa» troņa pamatus. Daudz labprātāk sprediķos fašisti klausītos oficiālo propagandu par «tautas vienību», «Latvijas sūtību», protams, arī «vadoņības principu». Baznīcas virsvaldes atgriešanās pie «evanģēliskā» principa un tās atteikšanās nekavējoties pārveidot autoritārā garā baznīcas satversmi nepatika valdībai. Beidzot, arī vietējo fašistu nacionālismam piemita Oksfordas konferences nosodītais «demoniskais raksturs»; šovinisma tvans nederēja par vīraku kristīgai baznīcai, tāpēc ortodoksālie teologi nebija ar mieru laist šo tam kungam netikamo smaku pie altāra. Šāda Latvijas luteriskās baznīcas vadības nostāja neap-

mierināja valdošo kliķi, kas uzskatīja, ka fašistiski klerikālās iekārtas veidošanā arī metožu ziņā baznīcai nav jānorobežojas no valsts. Tāpat kā Vācijā, arī te domstarpības skāra tikai taktiskas jautājumus, turklāt arī Latvijā garīdznieki bija tālredzīgāki un veiklāki pastāvošā režīma sargi nekā pati fašistiskā valsts. Viņi nebija ieinteresēti, lai domstarpības nomestu reliģisko čaulu un pāraugtu politiskā konfliktā. Polemika ievirzījās teoloģiskās sliedēs un izvērtās kā cīņa par baznīcas satversmes un kulta reformu, to attīrīšanu no «vācietības» noslāņojumiem un pielāgošanu «latviskajam garam». Formāli valdības pārstāvji polemikā gandrīz nepiedalījās. Valdības viedokli puda galvenokārt atklātie fašisti mācītāju talāros vai anonīmi «baznīcēni». Tomēr, lai nebūtu pārpratumu, «no kurienes vējš pūš», par baznīcas reformatoru galveno ruporu kļuva valdības aprindām tuvu stāvošais bijušais zemnieku savienības oficiozs «Brīvā Zeme».

Galvenie reformu teorētiķi nāca no pašu mācītāju aprindām. Par baznīcas saaugšanu ar valsti un valsts varas virskundzību baznīcas pārvaldē uzstājās garīgo lietu pārvaldes priekšnieks mācītājs J. Ozols. Par baznīcas latviskošanu, kristiānismu sajaucot ar senlatviešu pagānismu, ilgus gadus cīnījās antisemīts mācītājs J. Sanders, kas pēc vācu kristiešu (hitleriešu aģentūra luteriskajā baznīcā Vācijā) parauga atmēta «žīdisko» veco derību un izveidoja Latvijā «latvju kristiešu draudzi». No mācītāju vidus reformatoriem pieslējās galvenokārt jaunās paaudzes pārstāvji, aktīvi fašistiskā režīma «sabiedriski darbinieki», vāji teoloģijā, toties stipri «tautiskajā» šovinizmā. Reformatorus talāros inspirēja un atbalstīja iekšlietu ministrijas garīgais resors un propagandas pārvalde, kā arī oficiālā buržuāziskā nacionālisma trubadūri, Ulmaņa galma dzejnieku E. Virzu ieskaitot.

«Brīvās Zemes» organizētajā Rīgas skolotāju sanāksmē 1936. g. 9. oktobrī E. Virza nolasīja instruktīvu referātu par garīgo stāju. Viņš apgalvoja, ka, Ulmaņa saukta, tauta esot «pagriezusies pret jaunu dievu un jaunām debesīm». Nosodīdams tradicionālo luterismu, kurš 16. gadsimtā esot devis «vislielāko sitienu latviešu vienībai», Virza aicināja kultivēt jaunu garīgo stāju: «Šai stājai, ar kuras palīdzību prezidents grib latviešus pacelt augstā stāvoklī un viņus kopā sasaistīt, ir reliģisks pamats. Ja

pirms tam mūsu reliģija mums mācīja, ka ir tikai cilvēks un dievs, tad tagad tās lietas mainās un tiek skatītas taustāmāk un saprotamāk. Ir latvietis, tēviņa — valsts un dievs. Ar to ir sacīts, ka latvietis nevar tikt pie dieva kā tikai caur valsts un tēviņas starpniecību. Viņš nevar savai tēviņai un valstij un tās kārtībai paiet garām un tad griezties pie dieva, jo viņš var tikt pestīts tikai caur kalpošanu valstij un pazemošanos tās priekšā... Tēviņa — valsts iegūst noteikšanu par pilsoņu sirdsapziņu, un priesteri, kas bija dieva kalpi, pārvēršas valsts kalpos, jo tā (valsts. — Z. B.) ir Viņa sēdeklis un Viņa gribas izpaušme.»¹ Tik atklāti valsts kultu, fašistiskās valsts stāšanās dieva vietā vēl neviens nebija sludinājis. Turklāt referāts tika pasniegts kā Ulmaņa sankcionēta direktīva jaunatnes audzināšanai. Baznīcas virsvaldes oficiozs Virzas rakstu novērtēja kā atklātu sitieni baznīcai, asi protestējot pret teoloģijā pieņemto terminu pārņemšanu laicīgā sfērā. Tomēr sitieni drīz vien atkārtoja. Šoreiz to deva nevis vairs urrāpatriotiskais dzejnieks, bet valsts garīgais resors. 1937. g. 1. jūnijā garīgo lietu pārvalde piesūtīja «Svētdienas Rīta» redakcijai... redakcijas rakstu «Evaņģēliskā baznīca lielā laikmeta līdzgaitās». Slavīnot fašistiskā režīma sasniegumus aizvadītajos 3 gados, raksts atzīmēja luteriskās baznīcas kūtrumu: «Reliģiskā dzīve ir palikusi it kā agrākā stinguma stāvoklī, trūkst viņas saturā tās dzīvās, reālās dzirksts, kas [tagadējo] latvieti varētu pārlicinoši saistīt draudzē. Lai reliģisko dzīvi padarītu dzīvāku [baznīcas dogmatika ir cieši saaužama ar atdzimušās Latvijas galveno elementu: nacionālismu un patriotismu. Sprediķu temati un konkrētie salīdzinājumi ņemami no tagadējās dzīves, kas tik pilna labu un teicamu piemēru]. Ticība ir jāpadara dzīva, pārlicinoša un saskanoša ar zinātni un ikdienišķo dzīvi. [Viņai jābūt vienojošai un nacionāli valstiskai. Viena kopēja mērķa sekmēšanai nevar būt izšķirības valsts un ticības jēdzienā.】 Respektējot valsts iestādi, rakstu gan ievietoja, taču izredīgējot no tā izmeta valsts kulta propagandu (citātā ietverts kvadrātiekvās).² Bez tam ar piezīmi «iesūtīts»

¹ «Brīvā Zeme», 231. nr., 1936. g.

² «Svētdienas Rīts», 23. nr., 1937. g., 177. un 178. lpp. Redakcijai iesūtītā raksta kopija LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2339. l., 273. un 274. lapa.

redakcija norobežojās no garīgo lietu pārvaldes piesūtītā «redakcijas raksta». E. Virzas un garīgo lietu pārvaldes raksti bija kulminācijas punkts reformatoru cīņā par valsts kulta propagandu baznīcā.

Ļoti asa bija reformatoru cīņa par baznīcas latviskošanu. Tai bija daudz piekritēju ultrašovinistu aprindās, sākot no bēdīgi slavenajiem dievturiem, kas senlatviešu pagāniskās reliģijas aizsegā centās saglabāt pārkoņkrustiešu organizāciju un uzturēja sakarus ar vietējo vāciešu nacionālsociālistisko partiju,¹ un beidzot ar mācītājiem J. Sanderu, H. Biezo u. c. Par baznīcas latviskošanu cīnījās arī aprindas, kas norobežojās no šovinistiem, bet nevarēja samierināties ar vācu baronu «kungu baznīcas» atliekām luterismā. Tās uzstājās pret hitleriešu 5. kolonu, kas baznīcas aizsegā darbojās Latvijā. Tādējādi kustība par baznīcas latviskošanu nebija viendabīga — tajā iesaistījās dažādu politisko uzskatu piekritēji.

Tā kā Latvijas luteriskā baznīca pret pašas gribu tika ierauta polemikā, tai bija atklāti jāizsaka savs viedoklis par baznīcas un valsts attiecībām, baznīcas satversmes grozījumiem un baznīcas latviskošanu.

Nepieciešamība atvairīt pārmetumus par baznīcas nepietiekamo valstiskumu pirmo reizi radās jau 1935. gadā mācītāju konferencē. Norādot jaunākās paaudzes mācītājiem īsto ceļu, kā atbalstīt fašistisko režīmu saskaņā ar baznīcas specifisko sociālo lomu, arhibīskaps Grīnbergs izteicās: «Baznīca ar vislabāko apziņu atbalsta valdību viņas atbildības pilnā darbā un katru svētdienu visās baznīcās sirsnīgi aizlūdz par valdību, un ar to rada uzticību pret valdību pilsoņu sirdīs. Baznīca to dara klusi un nedzirdami, viņa grib iekšīgi darīt savus locekļus valdībai uzticīgus, darīt tos par tādiem raksturiem un personībām, uz kuriem var valdība paļauties. Baznīcas augstākais uzdevums ir mīlestību, uzticību, ticību, darba prieku, atbildības sajūtu, savu pienākumu pildot, dēstīt savu locekļu sirdīs. Ar mīlestību viņa grib savus un valsts ienaidniekus padarīt par valsts un par baznīcas draugiem.»² Attīstot un papildinot šo domu 1936. g. konferencē, arhibīskaps

¹ LPSR CVVA, 3235. f., izziņa Nr. 5863. Dievturu «dižvadoņa» E. Brastiņa dzīvokli atradās nelegāla pārkoņkrustiešu spiestuve, kurā iespieda rīkojumus un pavēles vietējām organizācijas nodaļām.

² «Svētdienas Rīts», 27. nr., 1935. g., 211. lpp.

uzsvēra: «Tikai tur, kur atbildības sajūta un pienākuma apziņa pret valdību, valsti un sabiedrību ir dibināta uz atbildības izjūtu un pienākuma apziņu dieva priekšā, tur tā ir īsta... Mēs gribam būt un esam nacionāli valstiski, bet tā, ka arī ar to kalpojam dievam.»¹ Baznīcas virsvalde kategoriski nosodīja «Brīvās Zemes» mēģinājumus apšaubīt mācītāju uzticību fašistiskajam režīmam. «Svētdienas Rīta» redaktors A. Mačulāns aizrādīja, ka 15. maija apvērsums jau sen esot bijis baznīcas «klusās ilgas».² Taču baznīcas vadība bija par valsts un baznīcas darbības sfēru norobežošanu. Mācītāju konferencē 1936. g. 16. jūnijā arhibīskaps norādīja, ka metodes, ar kurām baznīca darbojas valsts labā, ir īpatnējas. Jautājumu par baznīcas un valsts attiecībām mācītāju aprindās plaši pārrunāja 1936. g. beigās un 1937. g. sākumā sakarā ar gaidāmo Oksfordas konferenci. Mācītāji visai noteikti uzstājās pret valsts iejaukšanos baznīcas darbā. Cēsu iecirkņa prāvests K. Avots Cēsu draudzes dāmu komitejas jubilejā 1936. g. 20. decembrī uzdrošinājās pat atreferēt Dž. Oldhama brošūru «Ekumeniskā pasaules problēma», kas nosodīja visus toreizējos fašistisko režīmu paveidus — diktatoriskās, nacionālsociālistiskās un autoritārās valsts iekārtas, kurās valsts vara traucē baznīcu pēc savām metodēm audzināt ticīgos un ar policejiskā birokrātisma ietvariem sašaurina ticības brīvību. «Kā to saprast?» sašutis jautāja anonīms klausītājs «Brīvās Zemes» slejās. Viņa ausis K. Avota referāts bija izskanējis kā «aicinājums no baznīcas puses būt gataviem nesaudzīgai cīņai par baznīcu, sagatavoties mocekļa liktenim vai uzvarēt».³

Visplašākā mācītāju apspriede par baznīcas un valsts attiecībām notika Rīgā 1937. g. 28. janvārī. Te referēja vadošie teologi — profesors V. Maldonis un docents A. Freijs. Rīgas prāvests A. Kundziņš noraidīja garīgo lietu pārvaldes ierēdņa lūgumu atļaut noklausīties referātus un debates. «Prāvests paskaidrojis, ka sanāksmei esot pilnīgi interns raksturs, jo tā esot vēlējušies arī paši mācītāji, lai viņiem būtu iespēja brīvi un nepiespiesti izteikties par nolasīto tematu. Bez tam prāvests vēl piezīmējis, ka

¹ «Svētdienas Rīts», 28. nr., 1936. g., 219. lpp.

² «Svētdienas Rīts», 13. nr., 1936. g., 101. lpp.

³ «Brīvā Zeme», 291. nr., 1936. g.

vispirms viņiem pašiem esot pilnīgi jāsaskaņo viedoklis šinī jautājumā un tikai tad varēšot nākt atklātībā ar saviem atzinumiem,» ziņojumā iekšlietu ministram sūdzējās pārvaldes priekšnieks E. Dimiņš.¹ Referātu galvenā doma bija, ka «vajadzīga baznīcas un valsts harmoniska sadarbība, tās ir viena otrai nepieciešamas, viņu kopdarbība ir abām par svētību. Tomēr viņu darbībai ir noteiktas kompetences un robežas. Tikai brīva baznīca brīvā valstī var darboties un attīstīties svētīgi».² Mācītāju izpratnē, protams, arī fašistiskās diktatūras gados Latvija bija «brīva valsts», jānosargā bija tikai «brīva baznīca» — tās formāla neatkarība no valsts varas. Bijušās cariskās Krievijas valsts baznīcas krahs bija baigs biedinājums mācītājiem, kuriem rūpēja, lai dievs kungs un viņa baznīca attaisnotu «stiprās pils» nosaukumu. Tālrudzīgākie mācītāji saprata, ka fašistiskā diktatūra nevar būt mūžīga. Kaldabruņas draudzes mācītājs O. Štrīters 1935. g. 14. maija vēstulē garīgo lietu pārvaldes priekšniekam mācītājam J. Ozolam, skarot jautājumu par reformām, atklāti rakstīja, ka baznīcas neatkarība no valsts varas katrā ziņā saglabājama, «lai gadījumā, ja pie varas nāktu ārdošas [valdības], baznīca tām varētu izrādīt pietiekošu pretspēku».³ Baznīca nedrīkst saaugt ar valsts aparātu, tai jābūt spēcīgai nevis ar valsts policejisko atbalstu, bet ar «dieva garu» — tāds bija baznīcas virsvaldes teorētiskais viedoklis, kuru tā aizstāvēja cīņā pret reformatoru klaigām. Praksē («mūsu spēcīgš gaužām vājš, mēs lēti zemē klūpam...») tā nekad neapsmādēja policijas un tiesas «aizsardzību» pret bezdievjiem, gauži lūdza policijas atbalstu baznīcas nodevu iekasēšanā, «svētdienas miera» sargāšanā utt.

Pret baznīcas satversmes reformu autoritārā garā baznīcas virsvalde principā neiebilda. Tā pati taču bija to iniciatore, un tikai Eiropas valstu teologu protesti pret baznīcas reformām Vācijā piespieda baznīcas virsvaldi pagaidām atteikties no iecerēto reformu straujas īstenošanas. Latvijas luteriskā baznīca, kuras pirmos bīskapus iesvētīja Zviedrijas arhibīskaps, lēnām, evolūcijas ceļā,

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2339. l., 414. lapa.

² «Svētdienas Rīts», 1937. g., 6. nr., 42. lpp.

³ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2353. l., 41. lapa.

tuvojās episkopālai iekārtai pēc Skandināvijas luterisko baznīcu parauga. Polemika skāra vienīgi reformu tempus un amērus. Garīgo lietu pārvaldes priekšnieka J. Ozola un kompānijas projekts par baznīcas pārvaldes kārtību pēc katoļu parauga, kad baznīca kļūst par priesteru hierarhiju, kas tiecas pēc laicīgas varas, baznīcas virsvaldei nebija pieņemams. Tā solidarizējās ar Vācijas ortodoksālajiem teologiem, kuri uzskatīja, ka baznīcas ārējā organizācija nedrīkst kļūt par tās galveno mērķi.¹ Vienlaikus latviešu tautas antiklerikālās tradīcijas, luteriskās baznīcas ietekmes nemitīgā samazināšanās lika mācītājiem meklēt jaunus ceļus un metodes savu pozīciju nostiprināšanai. Tomēr pārvaldes, mācītāja autoritāte baznīcā nedrīkstēja aizēnot ticības autoritāti. Autoritārajam principam te bija savas robežas. Tālrudzīgākie mācītāji to saprata, ultrašovinisti — nē. Pārejā uz diktatoriskām metodēm viņi saskatīja vienīgo glābiņu kā valsts, tā arī baznīcas dzīvē. Turklāt jo drīzāk, jo labāk. Turpretī ortodoksālie teologi vairījās no katra lēciena, no katras «revolūcijas». Runājot par reformām mācītāju konferencēs, arhibīskaps Grīnbergs atzīmēja: «Pamanītos ļaunumus un trūkumus viņa (baznīca. — Z. B.) centīsies novērst, ne tik straujā gaitā, kā varbūt viens un otrs to vēlas, bet tā, ka tas tiešām nāk par svētību visai valstij.»²

«Pret prasībām pēc reformām nevienam nebūtu ko iebilst. Bet tām jābūt nopietnām un dziļi pamatotām. Paviršība te nav pieļaujama, tā var baznīcai tik kaitēt... Mēs mīlam savu baznīcu, tāpēc mums tā jāpasargā no visa, kas tai varētu kaitēt, mēs mīlam savu zemi un valsti, un tāpēc mums tā jāpasargā no visa, kas to vājina, no visas paviršības un sekluma.»³ Vēl atklātāk un tiešāk izteicās V. Maldonis: «Tur jāstrādā un strādās. Bet visam vajag sava laika. Uz pavēli, kā to Vācijā gribēja panākt, nekā pozitīva neieguva. Negatīvas sekas nenāk valsts, tautas spēkam par labu. Tur tagad rūgst. Varbūt rūgšanas procesā dzims kas jauns. Bet citās zemēs šo rūgšanu neatzīst par labu, īpaši tagad, kur nupat briest un cinās saimnieciskās un politiskās vajadzības un to atrisinājumu

¹ Svētdienas Rīts», 32. nr., 1934. g., 255. lpp.

² «Svētdienas Rīts», 27. nr., 1935. g., 211. lpp.

³ «Svētdienas Rīts», 28. nr., 1936. g., 219. lpp.

mēģinājumi. Lai paliek kaut kas stabils, kur valstī tik daudz labila.»¹ Tieši bažas par buržuāzijas kundzības stabilitāti lika mācītājiem nesteigties ar reformām. Baznīcas vadības praksē tomēr 1928. g. satversmes «pārāk demokrātiskos» principus ievēroja tikai daļēji. Prāvestu iecirkņu sinodes notika daudz maz regulāri, bet koptbaznīcas sinodē fašistiskās diktatūras gados nesanāca. Mācītājus draudzēs iecēla baznīcas virsvalde. Reizēm, kad nebija iespējams ticīgos ietekmēt, «demokrātiski» ievēlēt mācītājiem vēlamos kandidātus, baznīcas virsvalde iecēla arī draudžu padomju vai to valžu locekļus. Referējot par jaunās satversmes projektu 1938. g. mācītāju konferencē, V. Maldonijs atzīmēja, ka tas paredz autoritāro principu pielietošanu «tiesību robežās». Draudžu mācītājiem un prāvestiem pieder veto tiesības par draudžu padomju un to valžu lēmumiem. Uz draudžu pārstāvju rēķina samazināms sinodes sastāvs. Nepieciešami arī vairāki bīskapi.² Projekts paredzēja atņemt personālo draudžu principu, kad ticīgie paši izvēlas sev draudzi, un ieviest teritoriālās draudzes. Atsedzot šī pasākuma «valstisko» jēgu, «Brīvā Zeme» atzīmēja: «*Draudzē skaitīsies visi tie, kas tur dzimuši un reģistrēti. Ar to būtu radīta tā saucamā tautas baznīca. Visas draudzes uz priekšu uzskatāmas par teritoriālām, kur locekļi saistīti ar savu dzīves vietu. Tiem būtu jāgriežas tikai pie sava mācītāja... Nodibinot teritoriālās draudzes, no mācītājiem varētu prasīt lielāku atbildību par savu locekļu garīgo audzināšanu.*»³ Satversmes izstrādāšana ieilga, jo mācītāju aprindās arvien vairāk pieauga «nacionāli valstiskā» baznīcas un valsts saaugšanas virziena piekritēju skaits. Pašiem mācītājiem 1938. un 1939. g. nācās diskutēt par jautājumiem — vai ev. lūt. baznīca lai būtu sinodāla vai episkopāla? Vai autonoma vai pakļauta valsts organismam? Vai baznīca jāpakļauj baznīcu un konfesiju departamentam vai iekšlietu ministram, vai ministru kabinetam, vai valsts prezidentam? Kādai jābūt baznīcas sadarbībai ar valdību, ar valsti?⁴ Tādējādi, pretēji skaidriem uzticības apliecinājumiem luterisma «evanģēliskiem» principiem, baznīca lēnām,

¹ «Svētdienas Rīts», 38. nr., 1936. g., 299. lpp.

² «Svētdienas Rīts», 26. nr., 1938. g., 204. lpp.

³ «Brīvā Zeme», 6. nr., 1939. g.

⁴ Evanģēlija gaismā, R., 1939, 117. un 118. lpp.

evolūcijas ceļā pieņēma autoritāros principus. Vilks spalvu met, ne tikumu. Baronlielkungus aizstāja tautiskie kungi, bet «kungu baznīca» palika.

Sarežģītāks bija jautājums par baznīcas latviskošanu. Te baznīcas vadība atradās starp divām ugunīm. Ultrašovinisti prasīja baznīcu latviskot līdz pat sakušanai ar senlatviešu pagānismu. Turpretī vācu draudzes un mācītāji katru latviskošanas mēģinājumu, pat atteikšanos no ģermanismiem valodā, iztulkoja kā ķecerīgu novirzīšanos no luterisma. Zelta vidusceļš nebija rozēm kaisīts, jo vairāk tāpēc, ka šovინisma vilnis aizrāva sev līdz daudzus mācītājus, kas centās pēc iespējas ātrāk sakausēt nacionālismu ar reliģiju. Piekritot reformām «nacionālā garā», arhibīskaps Grinbergs uzsvēra, ka tas esot «jādara ģeniāli, ne amatnieciski».¹ Baznīcas virsvalde kategoriski noraidīja nacionālisma amatniecisku ieaušanu reliģijā, ar ko nodarbojās J. Sanders un viņa piekritēji, pārvēršot dievkalpojumu par «dievsērsmi» senlatviešu gaumē. Polemikā pret ultrašovinistu nacionālistiskajiem jaunpagānisma centieniem mācītājam A. Skrodelim paspruka pat tāda patiesība, par kuras izpaušanu vienkāršam mirstīgajam nāktos iepazīties ar cietumu. Rakstot par reformatoru tieksmi latviskot kristīgo svētkus, Skrodelis uzrādīja reformatoru «idejisko» avotu hitleriskajā Vācijā, piezīmējot: «Mēs tik bieži arī savā nacionālismā tik nabagi, visu kopējam no citiem, kaut gan sakām: tas mūsu, latviskais.»²

Lai izbeigtu aso polemiku, kas nestiprināja nedz baznīcu, nedz valsti, tajā iesaistījās neapšaubāmi «valstiskais» teologs un baznīcas vēsturnieks L. Adamovičs. Plašā un argumentētā rakstā «Latviskums mūsu dievkalpojumos», ko baznīcas virsvaldes oficiozs publicēja gandrīz visu 1938. gadu, viņš centās pierādīt, ka baznīcā nacionālisms nedrīkstot aizēnot reliģiju; nevis reliģija pakļaujama nacionālismam, bet gan otrādi. Nacionālismam esot sava vieta ārpus baznīcas, kur to mācītāji sekmējot un atbalstot kā klerikālas valsts sabiedriski darbinieki, nevis kā ticīgo dvēseļu gani. «Dzīvojot tautiskuma uzplūdu laikmetā»

¹ «Svētdienas Rīts», 27. nr., 1935. g., 211. lpp.

² «Klusā Bīdī», 12. nr., 1937. g., 78. lpp.

rakstīja L. Adamovičs, «viens otrs it kā zaudē apziņu, ka mācītāja uzdevums ir kalpot savai draudzei ar Jēzus Kristus evaņģēliju un ka vienīgi evaņģēlijs dod mācītāja tautiskajam darbam paliekamu vērtību un mūžīgu svētību. Vienā otrā reizē jau nākas dzirdēt sprediķus un svētrunas, kur tautiskais un laikmetiskais gandrīz pavisam noslāpē reliģisko, kristīgo garu un aizēno ticības viedokli. Lai neaizmirstam, ka reliģija nav tautas pašdievināšanās, bet tautas tuvošanās, pieķeršanās un sekošana visaugstākajai dievišķajai varai, kas stāv pāri pār visām tautām un katru to locekli. Tikai meklējot ceļu uz dievu, mūsu latviskums dabū mūžīgu vērtību. Tikai reliģiski pamatots latvisks sprediķis nāk par svētību latviešu baznīcas un ticības dzīvei un līdz ar to kā atsevišķa tautieša, tā arī visas tautas augšanai uz ideālu pilnību. Tautiskām un patriotiskām runām bez reliģiska aspekta ir *sava* vieta, tās neiederas dievkalpojumā.»¹

Pēc plašā izskaidrošanas darba, ko veica ortodoksālie teologi jautājumā par baznīcas sociālo lomu un tās vietu buržuāziskās iekārtas aizsardzībā, valsts garīgais resors bija spiests piekrist baznīcas virsvaldes viedoklim. Zināma loma arī te bija hitleriskās Vācijas ietekmei. Pastiprināti gatavojoties karam, nacisti 1937. un 1938. gadā atteicās no galējībām konfesionālajā politikā, lai krusta karā pret komunismu apvienotu kāšķrustu ar kristiānisma simbolu. Polemika Latvijā beidzās ar mācītāju uzvaru. «Brīvā Zeme» piekāpās vēl nesen tik asi apkarotajam viedoklim, nododot laikraksta slejas arhibīskapa Grīnberga rīcībā, kurš uzsvēra valdības garantēto ticības brīvību un baznīcas autonomiju, baznīcas «klusu, bet dziļi patriotisko darbību» tīri garīgā plāksnē, ar ko tā kā «tautas baznīca» vislabāk kalpoja valstij.²

Ciņā par to, vai baznīcai atklāti jāpiedalās ekspluatatoru politikā vai arī šī dalība jāmaskē ar Kristus un evaņģēlija autoritāti, uzvarēja liekulīgais arhireakcionārais viedoklis par garīdzniecības «neiejaukšanos» politikā. Aizstātot fašistisko režīmu, Latvijas luteriskā baznīca bija savu uzdevumu augstumos. Un, ja polemikā teologi bija spiesti atklāti izteikties par reliģijas sociālo lomu

¹ «Svētdienas Rīts», 51. nr., 1938. g., 405. lpp.

² «Brīvā Zeme», 24. nr., 1938. g.

šķiru sabiedrībā, tad te vainojami bija nevis mācītāji, bet vājie politiķi, kas izraisīja šo diskusiju. Politiķi talāros neapšaubāmi bija pārāki par profesionālajiem politiķiem.

Niedrisms un hitleriešu aģentūra

Teoloģiskie strīdi noderēja arī par aizsegu vācu baronu «kungu baznīcas» privilēģiju saglabāšanai. Bīskapa K. Irbes atkāpšanās no amata un T. Grīnberga nostāšanās Latvijas luteriskās baznīcas priekšgalā bija daļa un tikai formāla «valstiski nacionālā» virziena uzvara baznīcā. Te joprojām turpināja zelt niedrisms — latviešu reakcionārās buržuāzijas politisks virziens, kura piekritēji neticēja iespējai pašu spēkiem suverēnās valsts ietvaros saglabāt buržuāzijas kundzību Latvijā un tāpēc orientējās uz Latvijas iekļaušanu imperiālistiskās Vācijas sastāvā. Virziena patriarhs bija mācītājs Andrievs Niedra, kuram jau 1919. g. pavasarī no vācu ģenerāļa fon der Golca žēlastības bija piešķirts valdības vadītāja tituls un vācu imperiālistu marionetes loma Latvijā, kas bija iecerēta kā Vācijas vasaļvalstiņa. Nespējot pašu spēkiem apspiest darba tautu, kas bija cēlusies cīņai par padomju varu, buržuāzija nodeva latviešu tautas intereses un mētājās starp Vācijas un Antantes valstu «orientācijām». Visreakcionārākā tās daļa centās saistīt savu likteni ar vācu imperiālismu, kas buržuāzisko demokrātismu vienmēr bija stingri ierobežojis policejiskas valsts ietvaros. Turklāt Vācijas ekspansionistiskās tieksmes uz austrumiem ļāva cerēt, ka vācu imperiālisti nekavējoties sniegs «palīdzību», ja vien to lūgs savas tautas acīs bankrotējošā latviešu buržuāzija. Uzskatot, ka buržuāziskajai Latvijai agri vai vēlū jāklūst par Vācijas vasaļvalsti, luteriskās baznīcas mācītāju vairums gāja niedristu avangardā, lai tādā veidā izkalpotos savu nākošo maizes tēvu priekšā. Jau pirmā pasaules kara gados 30% Vidzemes mācītāju tika izsūtīti trimdā par simpatizēšanu vācu armijai un spiegošanu tās labā. Pat teologs L. Adamovičs bija spiests atzīt, ka baznīcas vadības un mācītāju izturēšanās vācu okupētajā Latvijā atklāja tik dziļu nacionālu un sociālu pretišķību plaisu vācu un pārvācoto latviešu mācītāju

un latviešu draudžu starpā, ka vairāk desmitu agrāko mācītāju (Vidzemē 9, Kurzemē 31) vairs neatrada par iespējamu jeb arī tieši vairs nevarēja palikt savās vietās. Šī nacionālo pretišķību plaisa pamudināja Latvijas valdību likumdošanas ceļā vājināt vācu mācītāju un viņu līdzskrējēju virskundzību baznīcā un izraidīt no valsts robežām A. Niedru, kā arī dažus viņa tuvākos domu biedrus. Par pretišķību asumu liecina kaut vai šāds fakts. Pēc cīņām ar bermontiešu bandām 1919. g. 16. novembrī klerikālās buržuāziskās Latvijas armijas vienība Džūkstes baznīcā arestēja un tai pašā dienā bez tiesas nošāva bermontieti mācītāju V. Gilbertu.¹

Turpreti pašā luterāņu baznīcā mācītāju attiecībās ar niedristiem nekādas plaisas nebija. Pat nacionālists J. Sanders, «valstiskākais» no visiem mācītājiem, savā dzīvoklī deva patvērumu A. Niedram, kad tas 1924. gadā ieradās Rīgā. Tautas nodevēja apmešanās pie zvērināta nacionālista nebija nejauša. Tieši visšovinistiskākās buržuāzisko nacionālistu aprindas (pērkonkrustieši, A. Berga «Nacionālā apvienība» u. c.) visdedzīgāk atbalstīja niedrismu. Viņu rasistiskajos murgos par latviešu «ārisko» izcelšanos saklausāma vācu nacistu tēmas «tautiska» variācija. Dzīvnieciskais naidis pret komunismu jau toreiz pārvērtā latviešu buržuāziskos nacionālistus par hitleriešu pakalpiņiem. Imperiālisma vispārējās krīzes laikmetā kapitālistisko valstu valdošo aprindu nacionālismam ir antikomunistisks raksturs. Reakcijas rokās tas zaudē savu vispārdemokrātisko raksturu un pārvēršas par līdzekli darbaļaužu šķiras apziņas aptumšošanai, proletariāta un tā sabiedroto novēršanai no šķiru cīņas.² Nacionālistiskā frazeoloģija netraucēja atklātajiem un slēptajiem niedristiem meklēt patvērumu vācu imperiālistu paspārnē, tāpat kā to mūsdienās dara daudzu kapitālistisko valstu reakcionārā buržuāzija, kas glābiņu no savas tautas meklē agresīvajos imperiālistisko lielvalstu blokos, atsakoties no nacionālās suverenitātes.

Niedristi talāros cītīgi sargāja vācu baronu kungu baznīcas tradīcijas. Valdība varēja izslēgt no baznīcas vadības vācu mācītājus, taču nevarēja likvidēt viņu ietekmi.

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 14. l., 124. lapa.

² PSKP Programma, 48. un 49. lpp.

Pastāvot sinodālajai iekārtai, baznīcas augstākā likumdošanas un pārraudzības iestāde bija Latvijas sinode, kurā piedalījās visi mācītāji un laicīgie delegāti atbilstoši draudžu mācītāju skaitam. Lai saglabātu savu vadošo stāvokli «demokrātiskā» ceļā, vācu mācītāji ar baznīcas vadības svētību nemitīgi palielināja vācu draudžu skaitu. 1918. gadā to bija 20, bet 1934. gadā — jau 49, lai gan vācu tautības luterāņu procents šai laikā pat nedaudz samazinājās.¹ Jaunās draudzes bija radītas mākslīgi, daudzās no tām bija tikai daži desmiti pilntiesīgu locekļu. Vairāk nekā 20 vācu draudzes varēja pastāvēt tikai tādēļ, ka saņēma pabalstus no Vācijas. Īpatsvaru, kādu vācu «minoritāte» ieguva Latvijas luteriskajā baznīcā, rāda šādi dati: 1 005 207 (93,45%) latviešu luterāņiem bija 262 (84,3%) draudzes un 198 (76,4%) mācītāji;² 58 919 (5,48%) vācu luterāņiem bija 49 (15,7%) draudzes un 61 (23,6%) mācītājs.

Jāpiezīmē, ka muižnieciskās «kungu baznīcas» ietekmi nevar izteikt tikai ar vācu draudžu un mācītāju skaitu. Niedristi talāros šo ietekmi sargāja ne mazāk cītīgi kā paši vācu baroni un viņu sulaiņi baznīcā. «Valstiski nacionālā» virziena pārstāvju ierosinātā baznīcas satversmes reforma autoritārā garā likvidētu vācu draudžu nesamērīgi plašo pārstāvību sinodē, kā arī pakļautu vācu draudžu bīskapu ne vien formāli, bet arī faktiski arhibīskapa T. Grīnberga kontrolei. Tāpēc vācu draudžu vadība un niedristi no latviešu mācītāju aprindām uzstājās pret reformu, cenšoties to pēc iespējas novilcināt. Tos pašus «evaņģēliskos» principus, kurus ortodoksālie teologi Vācijā un Latvijā izmantoja baznīcas specifiskās sociālās lomas aizsargāšanai pret nacistiem, niedristi pielāgoja arī hitleriešu aģentūras aizsardzībai Latvijas luteriskajā baznīcā.

Nesnauda arī paši niedristi. Diemžēl par viņu politisko darbību saglabājušās visai trūcīgas ziņas. Politiskās pārvaldes pretizlūkošanas daļas vadītājs R. Štiglics pats bija vācu spiegs un nebūt nebija ieinteresēts atmaskot savus kolēģus un labvēļus šai netīrajā darbā. Tomēr niedristi

---

¹ 1935. g. tautas skaitīšanas dati.

² Daudzas latviešu draudzes apkalpoja vācu mācītāji. 1939. un 1940. gadā, kad Baltijas vācieši repatriējās, no latviešu draudzēm aizgāja 28 mācītāji, kas sevi uzskatīja par vāciešiem.

talāros dažkārt rīkojās tik nekaunīgi, ka viņu nostāja nevarēja palikt apslēpta. Mācītāji bieži vien atteicās iesvētīt dzīvojamās un saimniecības ēkas zemniekiem, kas bija ieguvuši jaunsaimniecības bijušo muižu teritorijās. Rūjienas dienvidu draudzes mācītājs kārķļu vācietis H. Bahs, iesvētot vidusskolu bijušās Ēriņu muižas ēkā, nevarēja nociesties, neaizrādījis, ka skola esot ieperinājusies «svešā ligzdā».¹ Mācītājs K. Beldavs vēl 1934. gadā atklāti sūrojās un nosodīja agrāro reformu, kurā «tauta atņēma tautai (vācu baroniem. — Z. B.) zemi un milzīgas vērtības bez jebkādas atlīdzības».² Pret vācu draudzei nodarīto «pārestību» baznīcā Latgales iecirkņa prāvesti un Rīgas trīsvienības draudzes mācītājs K. Irbe nekautrējās izteikties pat arhibīskapa Grīnberga un citu baznīcas vadošo darbinieku klātbūtnē. 1935. g. 28. februārī, atzīmējot savas mācītāja darbības 25 gadu jubileju, K. Irbe izteicās, ka «valstiski nacionālā» virziena rīcība Doma baznīcas lietā esot necienīga, un viņš, Irbe, «nolaupītajā» baznīcā, kas pārvērsta par arhibīskapa katedrāli, savu kāju nesperšot.³

Tomēr visspilgtāk nēdrīstītu istā seja atklājās Lielā Tēvijā kara priekšvakarā. Kad pēc Hitlera aicinājuma sākās vācu repatriācija, kopā ar tīrasiņu «āriešiem» uz Vāciju devās arī viņu līdzskrējēji. Savus «dvēseļu ganus» zaudēja 16 latviešu draudzes, bet kopā ar emeritētiem mācītājiem repatriantu skaits no latviešu draudzēm bija 28 personas. Mācītājiem, kā Latvijas vietējo apstākļu labiem pazinējiem, Vācijā darba netrūka.

Pēc politiskās pārvaldes datiem, kopš 1939. g. Vācijas spiegi Latvijā kļuva sevišķi rosīgi: viņi uzmeklēja nēdrīstus un citus vācu fašisma piekritējus, sastādīja aģentūras sarakstus, ņēma uzskaitē vācu un krievu valodu pratējus, lai kara laikā tos izmantotu par tulkiem. Šai pašā laikā hitleriešu aģenti sastādīja melnos sarakstus, ietverot tajos antifašistus un patriotus, kas okupācijas laikā būtu iznīcināmi pirmā kārtā. Šādu sarakstu sastādīšanā mācītāji bija neatsverami, tāpēc vācu izlūkdienesta aģentu — Mazsalacas draudzes mācītāja A. Skrodeļa un

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2338. l., 109. lapa.

² «Brīvā Zeme», 154. nr., 1934. g.

³ LPSR CVVA, 3235. f., izziņa Nr. 7237.

Liepupes draudzes mācītāja E. Bērziņa pirmais nozīmīgākais darbs «Lielvācijas» labā izpaudās tieši šai bendes kalpa un jūdasa pakalpojumā hitleriešiem.¹ Pašā Vācijā nacisti organizēja krievu un latviešu, lietuviešu, igauņu u. c. valodu kursus. Karalaučos latviešu valodas kursus vadīja no Latvijas izraidītais niedrīstis mācītājs Miķelsons, kas gatavoja kadrus okupējamās Ostlandes pārvaldei.² Daži mācītāji gāja vēl tālāk. Repatriēties uz Vāciju talārā, bijušais Ārlavas draudzes mācītājs V. Voitkuss kopā ar lašistu karapūļiem Latvijā atgriezās hitleriešu armijas formā.

Par luterāņu mācītāju politisko orientāciju liecināja arī viņu nostāja uzvārdu latviskošanā. Mācītāji ne tikai stāvēja sānis no tā latviskošanas drudža, kas 1939. un 1940. gadā bija pārņēmis visu valsti, bet reizēm to apzināti kavēja, atsakoties ievērot valdības noteikumus par metriku izsniegšanu bez maksas uzvārdu maiņas gadījumā. Pārrunājot uzvārdu maiņas kampaņu baznīcas virsvaldes sēdē 1940. g. 23. februārī, konstatēja, ka 70 latviešu tautības mācītājiem uzvārdi vēl ir vāciski.³ Protams, tas attiecās arī uz baznīcas galvu arhibīskapu Grīnbergu. Mācītāji savlaicīgi domāja par gaidāmo nepieciešamību pierādīt nacistiem savu «ārisko cilmi» un palika kurli pret valdības aicinājumiem.

Savu «patriotismu» derētie dvēseļu gani spilgti demonstrēja 1941. g. februārī, kad uz Vāciju emigrēja 18 latviešu mācītāji, to skaitā skaļākie nacionālistiskās frāzes varoņi: bijušais armijas mācītājs P. Apkalns, J. Sanders, V. Sanders u. c. Atgriezušies hitleriešu okupētajā Latvijā, daudzi no viņiem tāpat kā R. Štiglics, kas kļuva par Rīgas prefektu, saņēma savu jūdasa algu un siltas vietņas okupantu administrācijā. V. Sanders kļuva par t. s. ģenerāldirektorijas izglītības un kultūras nodaļu vadītāju, J. Birģelis — par baznīcu un konfesiju departamenta direktoru. Vairāki mācītāji krustu apmainīja pret ieroci un brīvprātīgi pieteicās SS slepkavu vienībās. Bērzaunes mācītājs K. Sautiņš, Cīravas — A. Ernstsons, Limbažu — E. Mačs, Liepupes — E. Bērziņš u. c. amatu apvienošanas kārtībā

¹ Cilvēki bez sirdsapziņas, R., 1961, 23. un 31. lpp.

² LPSR CVVA, 6824. f., 1. apr., 271. l., 12. lapa.

³ «Rīts», 54. nr., 1940. g.

personīgi piedalījās okupantu un vietējo kangaru sarīkotajās asinsdzīrēs, spīdzinot un nogalinot padomju pilsoņus. Mācītāju cieša sadarbība ar gestapo un SD policiju kļuva par parastu parādību. Ienācās niedrisma augļi, kurus kangari kultivēja luteriskās baznīcas paspārnē. Vairs neslēpjot Latvijas luteriskās baznīcas simpātijas nodevējam A. Niedram, kas, pēc okupētās Latvijas Zemgales novada komisāra fon Medema vārdiem, cīnījies un miris kā viens no viņa labākajiem kara biedriem, Rīgas iecirkņa prāvests E. Bergs 1942. g. 1. oktobrī pie Niedras šķirsta zvēreja uzticību niedrismam, uzsvērdams, ka Niedram kā rakstniekam un mācītājam piemītusi īpašība dziļāk ieskatīties cilvēka dvēselē nekā pārējiem mācītājiem. Uzticību niedrismam demonstrēja 61% luterāņu mācītāju (145 no 241), kas kopā ar okupantiem 1944. un 1945. g. atstāja Padomju Latviju.

Sis ekskurss 1941.—1945. gadā atvieto dokumentu trūkumu par niedrismu Latvijas luteriskajā baznīcā. Analizējams tās vēsturiskos «nopenus» cīņā pret latviešu darba tautu, strādnieku un zemnieku frakcijas deputāts F. Bergs jau 1933. gadā saeimā norādīja, ka reakcijas gados mācītāji nekautrēsies apmainīt bībeli pret zobenu un šauteni.¹ Nebija ilgi jāgaida, kad niedristi talāros piepildīja šo paredzējumu, kopā ar okupantiem nostājoties pret latviešu tautu.

Baudot niedristu simpātijas un atbalstu, pavisam nekaitrīgi hitleriešu aģentūra rīkojās vācu draudzēs. Hitleriskās Vācijas konfesionālā politika vācu mācītājus Latvijā kaut cik jūtami neietekmēja. Izņemot Kaldabruņas mācītāju O. Štrīteru, viņi nesimpatizēja M. Nimelera un citu ortodoksālo Vācijas mācītāju cīņai par «evanģēliskiem principiem». Vācu luterāņu mācītāji bija pret visu, kas vājināja imperiālistiskās Vācijas spēku un aizkavēja tās ekspansiju uz Austrumiem. Kopā ar Baltijas baroniem viņi uzskatīja Latviju par pārejošu valstisku veidojumu, kuram jāklūst par «Lielvācijas» sastāvdaļu. Pārvēršot baznīcu kanceles par «vācu misijas» propagandas tribinēm, vācu mācītāji darīja visu, kas bija viņu spēkos, lai tuvinātu šo mirkli. Kopš 1935.—1937. g. viņi apzināti un labprātīgi saistīja baznīcu ar Hitlera agresīvo politiku.

¹ Latv. r. IV saeimas VII sesijas 1. sēde, 109. sleja.

Luteriskai baznīcai tuvu stāvošā reliģiskā biedrība «Vācu evaņģēliskā jauneklū apvienība» (tās locekļi turpināja sastāvēt arī luterāņu draudzēs), kuras uzdevums saskaņā ar statūtiem bija «aktīvi veicināt dieva valstību starp jauniem vīriešiem», savos «garīgajosursos» organizēja jauniešu militāru apmācību pēc vācu karaspēka apmācības paņēmieniem.¹ Vācu draudžu mācītāji valdībai par lieliem sirdsēstiem centās izvairīties no Latvijas fašistiskās valsts svētku (īpaši «brīvības cīnītāju» piemiņas dienas un Lāčplēša svētku, kas bija saistīti ar cīņām pret Golcu un bermontiešiem) svinīgajiem dievkalpojumiem, toties jo svinīgi atzīmēja hitleriskās Vācijas «varoņu piemiņas» dienu, kad Vācijas sūtniecība Rīgā organizēja tradicionālus hitleriešu «dievkalpojumus». Uz tiem kā svētceļojumos plūda vietējie nacisti no visām Latvijas malām. Rīgas priekštūras 1. iecirkņa 3. rajona uzraugs, kuram bija jānovēro šāds dievkalpojums Pētera baznīcā 1937. g. 21. februārī, atzīmēja, ka baznīcā bija sapulcējušies apmēram 2000 vāciešu, galvenokārt vīrieši karaklausības vecumā. Goda vietās atradās Vācijas sūtnis un vietējo hitlerisko organizāciju fireri. Dievkalpojumu vadīja Karalauču universitātes teoloģijas profesors Šneiders. Sprediķī viņš slavīnāja Hitleru, aicināja aizlūgt dievu, lai tas ņemtu savā aizsardzībā vācu kara rūpnīcas, autoceļus utt. Pēc policista atzinuma «dievkalpojums» noritēja tāpat kā iepriekšējos gados un līdzinājās hitleriešu sanāksmēm. «Vispārējais iespaids daudz neatšķīrās no priekšlasījumiem, kurus rīko Vācijas pilsoņi saviem biedriem Rīgā, jo, kā jau sacīju, nacionālsociālisma uztvere sprediķī veikli iekombinēta... Novērojot vietējos vāciešus pēc iznākšanas no baznīcas, tie jutās diezgan pacilāti un bija redzams, ka vietējie vāciešu jauneklū savstarpēji sveicinot pacēla labo roku Hitlera sveicienam un papēžus sasita kopā.»² Ziņojumi par hitleriešu dievkalpojumiem un citām sanāksmēm krājās Latvijas fašistiskās valdības iestāžu arhīvos, policijas uzraugi kopā ar vācu «dievlūdžējiem» gadu no gada pacietīgi klausījās nacistu sprediķos, taču konkrētus pasākumus pret hitleriešiem valdība neveica. Lietojot bībeles iztei-

¹ Reliģiskais sektantisms Latvijā 1920.—1940., LVI, 1962, 43.—46. lpp.

² LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2765. l., 213. lapa.

cienu, neviens neuzdrošinājās pirmais mest akmeni, apzinādamies, ka pats nav brīvs no niedrisma vai citas prettautiskas «orientācijas grēka». Tikai retumis vietējie ierēdņi uz savu roku uzdrošinājās patraucēt Hitlera pielūdžus. Tā 1936. g. 18. janvārī Madlienas pagasta aizsargi, uzzinājuši, ka Baģenu mājās no plašas apkārtnes pulcējas vācieši it kā uz dievvārdiem, nolēma izdarīt pārbaudi. Noklaušīnot aizkavējušos «dievlūdžus», aizsargi konstatēja, ka aizturētie nekā nezina par dievkalpojumu, bet brauc tikai ciemos uz Baģeniem. Izdarot kontroli mājās, izrādījās, ka arī te dievlūdžu vairums bija vīrieši karaklausības gados, bet sprediķoja mācītājs R. Savarijs, dedzīgs hitlerietis, kas par nelegālu darbību hitlerisma labā jau divas reizes bija sodīts.¹ Šādas sanāksmes bija parasta parādība. Tā kā karastāvokļa laikā mācītāji dievkalpojumus varēja noturēt bez iepriekšējas pieteikšanas policijā, hitlerieši «dievvārdus» bieži vien apvienoja (vai arī aizstāja) ar politiskām sanāksmēm. Liepājas—Aizputes apriņķa priekšnieks 1936. g. 27. maijā lūdza garīgo lietu pārvaldi aizliegt vācu luterāņu draudzēm noturēt dievkalpojumus ārpus baznīcu telpām. «Dievkalpojumi un sanāksmes, kā tas novērots,» viņš atzīmēja, «tiek noturētas politiskas organizēšanas un vācu gara stiprināšanas nolūkos.»²

Šie reliģiskajai mistikai tālie mērķi jo spilgti izpaudās «dievkalpojumos», kas bija saistīti ar dažādo no hitleriskās Vācijas iebraukušo «delegāciju», «tūristu» grupu utt. uzņemšanu Latvijā. «Dievkalpojumi» tad izvērtās par atklātām demonstrācijām, kurās vietējie hitlerieši un viņu garīgie vadoņi baznīcā un nacistu partijā apliecināja savu uzticību nevis Augsбургas konfesijai, bet nacionālsociālisma «ticības apliecībai». Tāda demonstrācija 1938. g. 29. maijā notika Rīgas Pētera baznīcā, kur «lūgt dievu» ieradās hitleriskās kara flotes kreisera «Köln» apkalpe, bet gadu vēlāk, kad Liepājā viesojās mācību kuģis «Brummer», līdzīgu «dievkalpojumu» hitlerieši organizēja vietējā trīsvienības baznīcā. Taču visplašākais un pēc rakstura nekautrīgākais nacistu «dievkalpojums» notika 1939. g. 22. (precīzāk — no 19. līdz 23.) maija svinībās Rīgā, ko

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 2337. l., 55.—64. lapa.

² Turpat, 12. lapa.

vietējie vācieši rīkoja sakarā ar 20. gadadienu kopš asiņainās izrēķināšanās ar Rīgas darbaļaudim. Sai reizē nacistiem nebija jāmaskējas: vienlaicīgi Ulmaņa kliķe organizēja «pretboļševistiskas» demonstrācijas, kas būtībā kļuva par kopēju hitleriešu un latviešu fašistu brāļošanos.¹ Svinībās piedalījās daudzi viesi no Vācijas, arī īpaša bijušo landesvēriešu delegācija 24 cilvēku sastāvā. To vadīja landesvēra un 1919. gada Ulmaņa pagaidu valdības karaspēka vienību virspavēlnieks, 22. maija asinsdzīru tiešais organizētājs — A. Flečers. Tā kā fašistu svinības norisinājās pie 1919. g. «cīņas biedru» kapiem, tajās aktīvi iesaistījās mācītāji. Virsmācītāja Grinera «varoņu piemiņas» sprediķis Pētera baznīcā tieši sasaucās ar Flečera runām, kurās viņš lika saprast, ka latviešu un vācu fašistiem priekšā atkal stāv kopīgas cīņas pret Austrumiem. Pavisam atklāti par to sprediķoja Bauskas vācu mācītājs Ekerts Brāļu kapos. Runājot «kameradenvakarā», Flečers «kautrīgi» sev adresētos cildinājumus dalīja ar «augstāko kauju vadoni debesīs», kura rokās viņš, Flečers, esot bijis «tikai ierocis».² Agresīvās vācu imperiālisma ostpolitikas segšana un asiņaino noziegumu attaisnošana ar dieva autoritāti bija «religiskās» propagandas «augstā dziesma» vācu draudzēs 1933.—1939. g., bet Lielā Tēvijas kara laikā okupētajā Latvijā to pārņēma un tālāk attīstīja visa Latvijas luterāņu baznīca.

Tam pašam nolūkam kalpoja arī garīgā literatūra. 1936. gadā Rīgā iznāca grāmata «Des Glaubens Not und Sieg in Russland», kurā bija sakopoti Rīgas mācītāja O. Šaberta un Tērbatas mācītāja E. Šteinvanda reliģiski antikomunistiski sprediķi un uzrunas. Šis pretpadomju sacerējums, kas jau 30. gadu vidū iepriekš attaisnoja hitleriešu gatavojamo agresiju pret Padomju Savienību, bija jo plaši izplatīts Latvijas vācu draudzēs. Vācu mācītāji ignorēja baznīcas virsvaldes oficiozo «Svētdienas Rīts», aizstājot to ar Vācijas luteriskās baznīcas žurnālu «Pastoralblätter», kas klaji pauda pretpadomju krusta kara evaņģēliju.

---

¹ Sīkāk sk. V. Sipols, Dzimtenes nodevība, LVI, 1963, 189. un 190. lpp.; turpat (130. lpp.) par kreisera «Köln» vizīti 1938. gadā.

² «Rigasche Rundschau», 1939, Nr. 115.

Fašistiskās valdības ierēdņi, protams, apzinājās, cik dziļi niedrisms un orientācija uz fašistisko Vāciju iespiešusies valsts aparātā, tāpēc lielāko tiesu klusu ciešot noskatījās uz hitleriešu aģentūras darbību. Antikomunisms pārvērtā latviešu buržuāziju par tautas nacionālo interešu nodevēju, kas vai nu tieši gatavoja jaunu Latvijas pakļaušanu verdzībā vācu imperiālismam, vai arī, jezuītiski mazgājot rokas nevainībā, ļāva netraucēti rīkoties pašmāju niedristiem un hitleriešu 5. kolonai. Vienīgi LKP, pret kuru solidāri vērsās fašistiskās valsts un baznīcas aparāts, konsekventi aizstāvēja latviešu tautas nacionālās intereses. «Neatdosim Latvijai Hitleram!» — šis LKP lozungs iekaroja popularitāti visplašākajās tautas masās, līdz ar to saistot rokas nacionālistiskajiem jūdasiem. Tādēļ LKP, kas vienmēr vērsās pret nacionālismu un šovinismu, kļuva par visu patriotisko spēku kodolu, turpretī buržuāziskie nacionālisti, nekautrējoties līdzekļu izvēlē, lai saglabātu savu kundzību, pārvērtās par hitleriešu pakalpiņiem.

Luterisma krīze

«Luterāņu mācītāju un tautas starpā valda vairumā pasīvas attiecības. Mācītājs dzīvo un turas savā zināmā attālumā no tautas, un tauta atkal pret mācītāju ietur savu atstatumu. Šīm attiecībām nāk klāt vēl lielākās luterāņu mācītāju daļas pārāk cilvēcīgās īpašības un tas, ka mācītājs sludina gan evaņģēliju tautai respektīvi draudzei, bet pats nerāda draudzei, kā ir ejams evaņģēlija sludinātais ceļš, t. i., pats ir darbos cits. Ja agrākos laikos tauta neredzēja, ka mācītāja vārdi nesaskan ar darbiem, tad tagad tauta to redz. Vispār luterāņu baznīcu remontu notiek vairāk gan ar valsts atbalstu, gan uz valstiskā gara ierosmi, tomēr mūsu luterāņu dievnami ir pustukši. Bieži šo dievnamu apmeklētāji ir tikai vecās paaudzes pārstāvji. Tamdēļ šie apstākļi liecina, ka vairums luterāņu mācītāju ar savu nekristīgo dzīvi un remdenību ir mazinājuši mūsu tautā kristīgās reliģijas milzīgo nozīmi... Tauta negrib iet klausīties evaņģēliju no

tāda mācītāja, kas pats nerāda priekšzīmi evaņģēlija pil-
dīšanā arī darbos. Šādus divkosīgus mācītājus tauta iesā-
kusi dēvēt par svētuliem, liekuļiem... Tani parādībā, ka
mūsu tautā ir mazinājusies un vēl pienācīgi neatdzimst
Kristus mācības ietekme, ir vainojami visvairāk paši mācī-
tāji, kuriem ir uzticēta tautas dvēseles kristīgi ētiskā
audzināšana un vadīšana.»¹ tā 1938. g. 11. janvāra ziņo-
jumā iekšlietu ministram baznīcu un konfesiju departa-
menta direktors E. Dimiņš raksturoja luterisma krīzi un
tās cēloņus Latvijā. Viegli saprotams klerikālās valsts
garīgā resora vadītāja sarūgtinājums par valdošās baz-
nīcas neveiksmēm, tomēr ar to nevar attaisnot mēģinā-
jumu visu vainu novelt uz mācītāju remdenību un «nekris-
tīgo» dzīves veidu. Sakarā ar stingras centralizētas varas
trūkumu un draudžu relatīvu patstāvību luteriskajā baz-
nīcā mācītāji te jutās brīvāk nekā hierarhiskajā katoļu vai
stingri episkopālajā pareizticīgo baznīcā. Atzīmējot mācī-
tāju aprindās izplatīto žūpību, mantrausību u. c. netikū-
mus, Dimiņš pamatoti aizrādīja, ka «šādas nezāles evaņ-
ģēliskās baznīcas druvā aug augumā, jo tur nav tik
spēcīgas rokas, kas tās spētu izravēt».² Arhibīskaps Grīn-
bergs un baznīcas virsvalde pret mācītāju «nekristīgo»
dzīvi izturējās ārkārtīgi iecietīgi, saskaņā ar bībeles ietei-
kumu (Mateja evaņģēlijs, XVIII, 22.), 7 reiz 70 reizes
piedodot grēkus mācītājiem. Tikai valsts iestāžu iejaukša-
nās reizēm piespieda baznīcas vadību atteikties no šī
evaņģēliskā principa. Taču dikdienībā dzīvojošo mācītāju
amorālā uzvedība un garīgās priekšniecības iecietība pret
to bija jo plaši izplatīta visu konfesiju draudzēs. Neskaitā-
mās ticīgo sūdzības un ziņojumi, kas ienāca Dimiņa
vadītajā departamentā un konfesiju centrālajās pārvaldes
iestādēs, liecina, ka šai ziņā no luterāņu mācītājiem nebūt
neatpalika katoļu un pareizticīgo garīdznieki, kā arī sekto
sludinātāji. Kulta kalpotāju «nekristīgais» dzīves veids
bija raksturīgs visām konfesijām. Tas, protams, nevairoja
baznīcas autoritāti, taču nebūt nebija noteicošais faktors
vienas vai otras konfesijas ietekmē uz ticīgajiem.

Vēl nepamatotāks bija Dimiņa pārmets par mācītāju
remdenību. Ja arī kāds no viņiem palaidās slinkumā vai,

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2307. l., 341. un 342. lapa.

² Turpat, 2343. l., 253. lapa.

dzenoties pēc lielāka atalgojuma, uznēmās tik daudz amatu, ka nespēja vairs kārtīgi pildīt dvēseļu gana lomu, modrie policijas orgāni nekavējoties signalizēja baznīcu un konfesiju departamentam,¹ kas savukārt ar baznīcas virsvaldes starpniecību nekavējoties pamudināja nolaidīgo mācītāju darboties centīgāk. Tas pats «valstiskais gars», pēc kura ierosmes cēla un remontēja baznīcu ēkas, neļāva snaust nevienam mācītājam, nekavējoties novēršot mazāko remdenības izpausmi, kas bija vērojama atsevišķu mācītāju darbībā. Attiecībā pret luterāņu mācītājiem kopumā pārmetums remdenībā bija gluži nevietā. Mācītāji neželēja pūles, lai nostiprinātu klerikālismu un baznīcas ietekmi. Luterāņu baznīcā rosīgi darbojās iekšējā misija, kuras darbinieki (1936. gadā — 8 algoti un 16 ārštata) ar sektantisku uzmācību centās iesaistīt aktīvā draudžu dzīvē tos, kas vairījās no baznīcas. Misija darbojās galvenokārt strādnieku rajonos, kur klerikālisma ietekme bija visvājākā. Neapmierinoties ar iekšējās misijas darba panākumiem, kopš 1939. g. luterāņu baznīca visā valstī izvērta plašu evaņģelizācijas darbu, lai piesaistītu baznīcai jaunus un atgrieztu tās klēpī vecos draudzes locekļus, kas bija atrāvušies no baznīcas. Referātā par draudžu evaņģelizāciju 1939. g. mācītāju konferencē Valdemārpils draudzes mācītājs V. Augstkalns ierosināja iecelt «sevišķas personas, kas pārzinātu evaņģelizācijas darbību visā valstī un dažādos ceļos rūpētos par draudžu locekļu atgriešanos draudzes dzīvē».² Policejiski birokrātiskais «laikmeta gars» bija cieši iesakņojies arī baznīcā: pat evaņģelizācijā mācītāji vairāk nekā uz biblii paļāvās uz «sevišķām personām», kas izmantotu «dažādus ceļus».

Nozīmīga vieta mācītāju darbībā bija ierādīta presei. 1940. gadā Latvijā iznāca 16 luterāņu konfesionāli perio-

---

¹ Tā, piemēram, 1936. g. janvārī politiskā pārvalde ziņoja, ka Rubas-Grivaišu draudzes mācītājs P. Mednis, ignorējot valdības 1935. g. 30. aprīļa norādījumu par mācītāju uzturēšanos savās draudzēs, uzturas Rīgā un, apkalpodams vienlaikus 2 draudzes, pavirši izpilda draudzes gana pienākumus, slikti sagatavo sprediķus. Tā paša iemesla dēļ oktobrī politiskā pārvalde sūdzējās par Rīgas misiones un Dalbes draudžu mācītāju A. Vilciņu, kas atstājot novārtā Dalbes draudzi, kur mazinoties dievlūdžēju skaits un reliģijas ietekme (LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2337. l., 48., 151.—153. lapa).

² «Rūjienas Vēstnesis», 391. nr., 1939. g.

diski izdevumi. Lai paceltu to tirāžu un palielinātu abonentu skaitu, baznīcas virsvaldes garīgo rakstu izplatīšanas pārzinis mācītājs G. Šaurums jau 1938. gadā ierosināja organizēt īpašu reliģiskās literatūras izplatīšanas piecgadi.¹ Ar saviem «reliģiski ētiskiem» rakstiem mācītāji pārplūdināja arī laicīgo presi, kas labprāt propagandēja valdošās baznīcas ideoloģiju.

Sevišķu uzmanību mācītāji veltīja topošās paaudzes saindēšanai ar reliģijas opiju. Kopš 1925. g. luterāņu baznīcā bija īpašs «baznīcas jaunatnes darba pārzinis». Šo amatu no 1925. līdz 1940. g. ieņēma Rīgas Mārtiņa draudzes mācītājs E. Stange. No 1927. g. baznīcas virsvaldes izdevumā un E. Stanges vadībā iznāca baznīcas jaunatnes mēnešraksts «Jaunatnes Ceļš», kas audzināja fašistiskajam režīmam un baznīcai uzticīgus nacionālistus. 1936. gadā jaunatnes pulciņi darbojās apmēram 100 luterāņu draudzēs, bet gandrīz 10 000 bērnu un jauniešu bija iesaistīti 250 svētdienas skolās.² Lai vēl vairāk pastiprinātu reliģijas ietekmi jaunatnē, 1939. g. decembrī Latvijas luterāņu prāvestu apspriedē nolēma palielināt īpašu jaunatnes mācītāju skaitu, nodibinot šādu posteni katrā prāvesta iecirknī. Baznīcas jaunatnes pulciņu vadītājiem baznīcas virsvalde katru gadu organizēja reliģiskus kursus, kuros blakus metodiskām nodarbībām un bībeles studijām noskaidroja arī ticīgo luterāņu «pienākumus pret baznīcu un valsti».

Pēc tam kad politiskā pārvalde bija tik atzinīgi novērtējusi draudžu locekļu vizitācijas svētīgo iespaidu «miera un kārtības» uzturēšanā valstī, šis aizguvums no katoļu baznīcas sāka strauji izplatīties luterāņu draudzēs. Instrukcijā draudžu vizitācijai, ko izstrādāja mācītājs A. Skrodelis, resumējot savu pieredzi šai darbā, bija ierosināts ieviest īpašas vizitācijas grāmatas. Tajās mācītājs atzīmētu visus savus novērojumus par cilvēku reliģiozitāti un raksturu, dzīves veidu, mācītāja uzņemšanu u. c. ziņas, kas būtu «loti vērtīgs materiāls vēlākajā dvēseļu kopšanas darbā».³ Protams, ievērojot mācītāju un policijas iestāžu ciešo sadarbību, iegūtās ziņas nepaliktu tikai «dvēseļu kopēju» monopols.

¹ «Svētdienas Rīts», 51. nr., 1938. g., 403. lpp.

² «Svētdienas Rīts», 8. nr., 1936. g., 61. lpp.

³ «Svētdienas Rīts», 32. nr., 1939. g., 269. lpp.

Lai pastiprinātu klerikālisma ietekmi, gadu no gada mācītāju konferences izteicās par nepieciešamību ieviest visā valstī «svētdienas mieru», likumdošanas ceļā aizliedzot svētdienās un reliģisko svētku dienās visus laicīga rakstura sarīkojumus un izrādes laikā, kad baznīcās notiek dievkalpojumi. Šim pašam nolūkam kalpoja baznīcas virsvaldes 1939. g. 1. septembra lēmums lūgt Rīgas radiofonu katru dienu apmēram 15 minūtes pārraidīt rīta lūgšanas, bet svētdienās bez kārtējām dievkalpojumu translācijām no baznīcām organizēt īpašus radiodievkalpojumus. Rīgas luterāņu mācītāju sanāksme 1940. g. martā, apspriežot civillaulību pieaugumu Rīgā, nolēma izstrādāt projektu par dzimtsarakstu nodaļās noslēgto laulību reliģisku iesvētīšanu. Valdības atbalsts šiem mācītāju plāniem bija garantēts, jo par to pašu cīnījās arī baznīcu un konfesiju departaments.¹

Baznīcas vadība nemitīgi rūpējās par mācītāju skaita palielināšanu. 1918. gadā Latvijā darbojās 116 mācītāji, bet 1938. gadā baznīcas vadības rīcībā bija jau 259 «dvēseļu gani». Pēc arhibīskapa Grīnberga atzinuma Latvijas luterāņu baznīcā bija mācītāju pārpilnība.

Latvijas luterāņu mācītāju dogmatisko uzskatu raibums un nenoteiktība, baznīcā valdošā decentralizācija un draudžu patstāvība, mācītāju vairuma cenšanās iet «kopsolī ar laikmetu», kas nacionālistiski fašistiskā valstī nozīmēja atbalstu jaunpagānismam — tieši šis luterisma īpašības, kā to pareizi atzīmēja Kaldabruņas draudzes mācītājs O. Štrīters, iedvesa katoļu baznīcas darboņiem pārliecību, ka luterisms Vācijā un Latvijā atrodas uz nāves gultas.² Dogmu nenoteiktība un draudžu patstāvība bija vispārēja protestantisma parādība, bet «tautisko» jaunpagānismu, kas ārdīja kristiānismu un pret kuru uzstājās baznīcas vadība, tiecās kultivēt tieši valsts garīgais resors. Tādējādi apsūdzība par mācītāju remdenību nebija pamatota, un ne jau tā noteica luterisma krīzi.

Daudz tuvāk patiesībai baznīcu un konfesiju departaments nonāca, iztirzājot jautājumu, kā būtu aktivizējama valdošās baznīcas darbība. 1938. gadā departamentā radās raksts «Kas būtu darāms reliģiskās dzīves atjaunošanai

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2701. l., 14.—17. lapa.

² Turpat, 2353. l., 41. lapa.

Latvijas evaņģēliskajā baznīcā?»¹ Rūpīgi izanalizējot krīzes simptomus, bija jānāk pie secinājuma, ka to izraisījusi luterisma politiskā vēsture, tā nemainīgā orientācija uz valdošajām šķirām un to kundzības sankcionēšana ar evaņģēlija autoritāti. Tieši šī orientācija radījusi to, «ka tautas lielākajā daļā, it sevišķi pilsētu strādniecības plašajās masās, uzticība baznīcai un viņas pārstāvjiem ir ļoti maza vai tās vietā ir slēptas rūgtas antipātijas. Kungu baznīcas rēgs vēl tagad biedē strādniekus, un viņu plašākās aprindas dievnamu mūros nav atradušas mīļu vietu. Tumšās pagātnes ēnas nav vēl izzudušas...» Taču atbildību par Latvijas luteriskās baznīcas politisko orientāciju tās vadība dalīja ar valsts garīgo resoru, kas savā konfesionālajā politikā centās saistīt valdošo baznīcu ar fašistisko valsti un tās šauri šķirisko politiku. Latvijas strādnieku šķiras un visas darba tautas acīs tautiskie pelēko baronu kungi, par kuru ruporu kļuva luteriskā baznīca, nebija labāki par vācu baroniem. Fašistiskās diktatūras gados luteriskā baznīca pilnīgi atmata visus tos «tautas baznīcas» demokrātiskos atribūtus, ar kuriem līdz 1934. gadam tā centās segt kungu baznīcas trumus. 1927. gadā mācītāju konference pieņēma īpašu pret personu kultu vērstu lēmumu, kurā uzsvēra, ka «baznīca noraida ikkatru personu kultu jeb personu glorificēšanu» (1. §), kā arī nolēma aizliegt politiskām organizācijām sarīkot dievkalpojumus baznīcās (5. §), turpretī pēc 1934. g. 15. maija tas viss tika aizmirsts: fašistisko organizāciju «dievkalpojumi» baznīcās kļuva par visparastāko parādību, bet vienpersoniskā diktatora kults tajos ieņēma visnozīmīgāko vietu, aizēnojot dieva trīsvienību. Sociālās mācības, kas izskanēja baznīcu velvēs, bija tikai oficiālās sociālās demagoģijas evaņģēlisks izdevums ar bībeles citātu pildījumu. «Vienkāršajai tautai» paredzētās baznīcas sociālās demagoģijas kvintesenci pauda mācītāja K. Rozes raksts «Autoritārā valsts iekārta dieva vārda gaismā» baznīcas virsvaldes izdotajā reliģiski ētiskajā žurnālā «Vairogs». Ulmani mācītājs iztēloja kā mesiju, apgalvodams, ka pats dievs sūtījis tautai vadoni un valdnieku. Vienkāršos mirstīgos pavalstniekus K. Roze pamācīja: «Autoritatīvā

---

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2700. l., 193.—198. lapa. Autoru nav izdevies noskaidrot.

valsts iekārta prasa no pilsoņiem dziļu godu un valsts varas respektēšanu. Pilsoņi nedrīkst vieglprātīgi spriedēt par valdības rīkojumiem un darbu, kā tas bija partiju laikā. Valdībai ir jākārtoto augstākas lietas, kuras atsevišķais pilsonis nevar katreiz pilnīgi saprast; tāpēc viņš arī nedrīkst pēc patikas un iedomas kritizēt vai nosodīt valdības rīcību.»¹

Luterāņu mācītāji pilnā mērā atbalstīja valdības kultivēto buržuāzisko nacionālismu. Pat tie teologi, kas diskusijās par liturģijas un kulta latviskošanu bija pret pārsteidzīgu aizraušanos ar «tautiskumu», lai izvairītos no jaunpagānisma baznīcā, valsts sabiedriskajā dzīvē pielūdzta šovinismu. Tā, piemēram, profesors V. Maldonis apgalvoja, ka nacionālismam esot reliģiskas dieva radītas saknes. Nacionālisma propaganda luterāņu baznīcā kļuvisi par tradīciju.

Tāldredzīgāko teologu centieni nepieļaut baznīcas pārāk atklātu saistīšanos ar valsti nerada plašāku atsaucību mācītāju saimē un palika saucēja balss tukšnesī. Un, kad 1939. gadā arvien asāk un noteiktāk sāka iezīmēties fašistiskā režīma krīze, valstī sāka briest revolucionāra situācija, arī pēdējie baznīcas specifiskās sociālās lomas aizstāvji ar arhibīskapu Grīnbergu priekšgalā pameta teoloģiskās pozīcijas un pārgāja uz buržuāzijas kundzības aizsardzības šķiriskajām pozīcijām. Iekļaujoties kampaņā, ko valdošā kliķe organizēja, lai mobilizētu pilsoņu «labprātīgus ziedojumus» bruņošanās vajadzībām, baznīcas virvalde 1939. g. 3. novembrī uzaicināja mācītājus «sirsnīgi ieteikt draudzes locekļiem un arī katram pašam, cik iespējams, ziedot valsts aizsardzības fondam».² Kad baznīcu un konfesiju departaments uzaicināja visu konfesiju kulta kalpotājus nākt talkā pēc hitleriskās Vācijas «darba frontes» ģimja un līdzības izveidotajai Latvijas darba centrālei, lai sagādātu darbaspēku budžu saimniecībām, arhibīskaps T. Grīnbergs atsaucās ar īpašu gana rakstu draudžu mācītājiem, aicinot tos ne tikai aktīvi iekļauties šai kampaņā, bet uzdeva neaizmirst arī Ulmaņa aicinājumus par kurināmā sagādi, malkas izciršanu un piegādi, taupiņas režīmu, mobilizējot šo pasākumu izpildei ticīgos.³

¹ «Vairogs», 2. nr., 1938. g., 10. un 11. lpp.

² «Svētdienas Rīts», 46. nr., 1939. g., 388. lpp.

³ Turpat, 9. nr., 1940. g., 76. lpp.

Gluži kā dzimtbūšanas laikā, kad mācītājs no kanceles izziņoja kļaušas un muižkungu rīkojumus, baznīca atkal kļuva par vietu, kur kā atbalss atskanēja laicīgās varas rīkojumi un aicinājumi. Cieši saistījies ar fašistisko režīmu, kopā ar to luterisms Latvijā neatvairāmi tuvojās dziļai krīzei.

1938. g. novembrī, resumējot baznīcas sasniegumus buržuāziskās Latvijas valsts pastāvēšanas 20 gadus, mācītāji varēja atzīmēt ievērojamus panākumus jaunu baznīcu celšanā (uzceltas 26, vēl būvē 5) un veco atjaunošanā, baznīcas saimnieciskajā un organizatoriskajā dzīvē, mācītāju kadru pieaugumā. Tomēr baznīcas specifiskā darba panākumi nevarēja iepriecināt klerikāļus. Pēc teoloģijas fakultātes docenta E. Rumbas atzinuma «svarīgākais un grūtākais darba cēliens, baznīcas un tautas iekšējā, garīgā atjaunošanās» vēl stāvēja priekšā. Baznīcas gars esot dzestrš, «draudzēs trūkst ierosmes un darba sajūsmas, lūgšanas un aizlūgšanas gara, dedzīgas ticības un svētas mīlestības».¹ Ar sarūgtinājumu baznīcu un konfesiju departamentā konstatēja, ka valsts pabalsti valdošajai baznīcai nav nesuši augļus. 1938. gadā tikai 51% reģistrēto draudžu locekļu, kas pārsnieguši 20 gadu vecumu, bija iesvētīti, tātad apzināti kļuvuši par pilntiesīgiem draudzes locekļiem. No tiem savukārt tikai 50% parādīja «minimālo aktivitāti draudzes locekļu pienākumu pildīšanā, nākot kaut reizi gadā pie svētā vakarēdiena».²

Baznīcas regulāri apmeklēja vēl mazāks ticīgo skaits. 1939. g. mācītāju konferencē Valdemārpils draudzes mācītājs V. Augstkalns atzina, ka vispār baznīcas apmeklējot tikai puse no draudžu locekļiem un arī tā to darot ļoti negribīgi.³ Stāvokli luterāņu draudzēs labi raksturoja anonīma «Vidzemes skolotāja» jeremiāde «Brīvajā Zemē» 1939. g. aprīlī. Lielā Vidzemes draudzē, kurai ir «varens un atjaunots dievnams, dedzīgs un brīnišķīgām runas dāvanām apbalvots mācītājs», svētdienās dievkalpojums parasti apmeklējot tikai 30—40 ticīgo no 3400 reģistrētajiem draudzes locekļiem. Baznīca esot pustukša pat svētkos, lai gan pirms pirmā pasaules kara pat parasta-

¹ «Jaunākās Ziņas», 247. nr., 1938. g.

² LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2700. l., 193. lapa.

³ «Rūjienas Vēstnesis», 391. nr., 1939. g.

jās svētdienās tā bijusi pārpildīta. Klerikālajam skolotājam un viņa domu biedriem par lieliem sirdsēstiem lieldienu svētkos dievkalpojuma laikā netālu no baznīcas pie šūpolēm pulcējusies jaunatne, kas nelikusies ne zinīs par svētku reliģisko jēgu. «Tieši pie baznīcas sētas stāvēja bars jauniešu, kas nicinoši noskatījās uz tiem, kas pašlaik devās dievnāmā. Neatrūka arī nicinošu piezīmju par baznīcu, mācītāju un dievkalpojuma apmeklētājiem.»¹ Pēc Ēdoles mācītāja A. Ozoliņa atzinuma daudzās draudzēs stāvoklis bija vēl ļaunāks. «Ir bijuši gadījumi, kur svētdienā baznīcā 3—4 cilvēki, un, ja nu 20—30, tad bieži dzird sakām — apmeklēts kā svētkos. Kāds mācītājs žēlojās par to, ka neesot varējis noturēt dievkalpojumus draudzes locekļu neapmeklēšanas dēļ.»²

Jelgavas un Bauskas prāvestu iecirkņu iekšmisijas konferencē 1939. g. decembrī kā «drausmīgu faktu» konstatēja to, ka apmēram 600 000 latviešu, kas tautas skaitīšanā uzdevušies par luterāņiem, neesot ierakstīti nevienā baznīcas grāmatā. Rīgā vien tādu «luterāņu» bija vairāk par 40 000. Jāpiezīmē, ka reģistrēto draudzes locekļu skaits šai gadā visā Latvijā bija tikai ap 400 000.³ Zalves draudzes mācītājs N. Plāte Sēlpils prāvesta iecirkņa mācītāju konferencē 1940. g. martā atzina, ka dievgaldnieku skaits Latvijas luterāņu draudzēs joprojām slīdot uz leju, turklāt «pie dievgalda neiet vai reti iet skolotāji, sabiedriskie darbinieki, pat baznīcas padomes locekļi un sieviešu komitejas locekles».⁴ Sevišķi kūtri baznīcēni un dievgaldnieki bija vīrieši. 1939. gadā sieviešu un vīriešu attiecība dievgaldnieku skaitā bija 3 pret 1. Rezumējot krīzes pazīmes luterāņu baznīcā, baznīcu un konfesiju departaments 1938. gadā konstatēja: «Pašreiz Latvijas evaņģēliskās baznīcas reliģiskais darbs dievnamos ir vēl stipri mazs un viņas ietekmei pakļautais tautas locekļu skaits ir samērā niecīgs. Svētku apmeklētāju pieplūdumi stāvokli daudz neuzlabo.»⁵ Mazo interesi evaņģēliskās baznīcas reli-

¹ «Brīvā Zeme», 84. nr., 1939. g.

² «Svētdienas Rīts», 17. nr., 1940. g., 138. lpp.

³ Turpat, 27. nr., 1940. g., 217. lpp.

⁴ Turpat, 21. nr., 1940. g., 169. lpp.

⁵ Pat arhibīskaps Grīnbergs atzina, ka svētkos tautu dievnamos pulcējot «valsts galva un valdība» (Baznīcas kalendārs 1939. gadam, 56. lpp.).

ģiskajam darbam apliecina arī viņas periodisko izdevumu zemā tirāža, kas sasniedz tikai nedaudzus tūkstošus. Vienīgi gaišus cerības starus lej drūmajā gleznā ar likumu nodrošinātā ticības mācības pasniegšana skolās. Pārāk daudz tomēr nedrīkstam gaidīt no šī darba, kamēr pieaugušajos, sevišķi inteligencē, valda vienaldzība, pat negatīvi kritisks noskaņojums pret baznīcu, viņas darbu un darbiniekiem. Baznīcas īstais, auglīgais darba lauks un spēka glabātāja ir kārtējā labprātīgi sapulcējušies draudze. Latvijas evaņģēliskās baznīcas pašreizējo stāvokli novērtējot, jāatzīst, ka tās publiski sabiedriskais reliģiskais darbs dievkalpojumos nav vēl izraisījis plašāku interesi un reizē ar to nīkuļo individuālā privātā reliģiskā dzīve plašās draudzes locekļu masās.»¹

1939. un 1940. gadā stāvoklis nemainījās par labu klerikāļiem. Neraugoties uz fašistiskās valsts neierobežoto atbalstu, salīdzinājumā ar 1934. g. luterisma ietekme ne vien nepalielinājās, bet gluži otrādi — saruka vēl vairāk. Šai sakarībā interesanti salīdzināt arhibīskapa Grīnberga pārskatu par baznīcas dzīvi un stāvokli 1934. un 1940. g. mācītāju konferencēs. 1934. gadā arhibīskaps atzina, ka, «neskatoties uz visām pūlēm no baznīcas puses, vienaldzība pret baznīcu paliek taču nenoliedzama patiesība. Ir tā, ka tālas sabiedrības aprindas ieņem baznīcai pretī naidīgu vai vismaz nogaidītāju stāvokli,»² bet 1940. g. jūnijā, fašistiskās diktatūras agonijas dienās, Grīnberga referāts baznīcas krīzi tēloja nesalīdzināmi spilgtāk. Pēc arhibīskapa vārdiem tā sakņojas ne vairs «tālu aprindu», bet gan «vispārējā vienaldzībā pret mūžības lietām un nogrimšanā materiālismā, ar ko izskaidrojams mazais dievgaldnieku skaits, nekristītie bērni, neiesvētītas laulības, tukšas baznīcas, nesvētīta svētdiena, — īsi sakot, visu baušļu pārkāpšana.»³

Tāds bija baznīcas tradicionālās prettautiskās politikas rezultāts Latvijā. Fašistiskās valsts atklātā savienība ar valdošo baznīcu nenāca par labu luterismam, diskreditēja to tautas acīs kā Ulmaņa režīma «stipro pili». Uzņemot savā arsenālā valsts kultu, baznīca zaudēja garīdznieka

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2700. l., 193. un 194. lapa.

² «Svētdienas Rīts», 25. nr., 1934. g., 195. lpp.

³ Turpat, 27. nr., 1940. g., 216. un 217. lpp.

funkcijas specifisko lomu, bet valsts aparāta protekcija klerikalismam labāk nekā jebkāda antirelīģiska propaganda atsedza reakcionārās buržuāzijas ieinteresētību «baznīcas darbā» un šī darba šķirisko saturu. Luteriskās valsts baznīcas politiskā esamība fašistiskās diktatūras apstākļos pievienojās tās neskaitāmajiem pagātnes grēkiem pret latviešu tautu un kopā ar tiem lielā mērā paralizēja luterisma reliģisko ietekmi. Baznīca, no kuras vēlēm vēl nebija pilnīgi izgājis Baltijas baronu «kungu baznīcas» gars, baznīca, kuras sienās vēl atbalsojās mācītāju lāsti 1905. gada revolūcijas cīņtājiem un kontrrevolucionārā propaganda 1917.—1919. gadā, baznīca, kura nespēja samierināties ar buržuāziskā demokrātisma atliekām 1920.—1934. gadā un cildināja fašistiski «atjaunoto» Latviju Ulmaņa diktatūras gados — šī baznīca bija un palika sveša, vienaldzīga tautai.

ROMAS KATOĻU BAZNICA

Atbalsts diktatūrai

1934. g. 16. maija rīts katoļu partijas faktiskajam centram — Rīgas arhidiecēzes kūrījai — nesa nepatīkamu pārsteigumu. Neraugoties uz katoļu politiķu draudzīgajiem, bet noteiktajiem brīdinājumiem, zemnieku savienības vadītāji bija veikuši «lēcienu tumsā». Vienā naktī sabruka parlamentārisms, sabruka katoļu partijas plāni kļūt par valdošo partiju saeimā. Taču kūrījā neviens nesita sev pie krūtīm un nesauca «Mea culpa!», lai gan partijas vadība bija rīkojusies gluži tāpat, kā Krilova fabulā¹ minētais dzīvnieks, kas, barojoties ar zīlēm, tai pašā laikā rakā ozola saknes. Ozols krita, un tikai tad dzīvnieks saprata, ka zīļu vairs nebūs. Katrā ziņā vismaz arhibīskapa A. Springoviča un partijas līdera A. Pastora pārsteigums bija neviltots, kad 16. maija rītā telefons nedarbojās, bet pie kūrījas ēkas un bīskapa J. Rancāna mitekļa patrulēja aizsargi un policijas okšķeri, kas neieteica atstāt dzīvokli, jo pilsētā esot pārāk nemierīgi. Kūrījai atņēma iespēju nekavējoties sazināties ar nunciatūru. Lai gan šis neoficiālais mājas arests bija īslaicīgs, tas rādīja, ka Ulmaņa kliķe nedomā pielaut opozīcijas spēli pat saviem nesenajiem sabiedrotiem sutanās. Jaunajā valdībā, ko sastādīja 17. maijā, diktators nezaicināja nevienu no katoļu partijas darboņiem un tikai vēlāk kā izglītības ministra biedrs ar balsstiesībām kabinetā valdībā tika pieaicināts Daugavpils valsts baltkrievu ģimnāzijas direktors baznīckungs J. Camanis, kuram kūrīja sevišķi neuz-

¹ «Cūka zem Ozola».

ticējās, jo viņš vienmēr bija stāvējis tālu no katoļu partijas un tā sauktās Latgales separātistu kustības. Apvairojošu pliķi baznīckungiem cirta ministru prezidenta biedrs M. Skujenieks. 23. maija radorunā par fašistiskā apvērsuma cēloniem viņš norādīja, ka daudzpartiju sistēma un parlamentārisms nav ļāvuši izveidot stabilu buržuāzijas varu, bet pret zemnieku savienības ierosināto satversmes reformu, kas paredzēja valsts varas nostiprināšanu, «uzstājās četras internacionāles: komunisti, sociāldemokrāti, daļa ciitautiešu ar žīdu deputātiem priekšgalā un beidzot katoļu deputāti».¹ Sāpīgāku publisku sitienu antikomunisma apustuļiem un zvērinātiem antisemītiem bija grūti iedomāties. Ar iekšlietu ministra 29. maija rīkojumu, aizliedzot Latvijā ievest un izplatīt vairākus reliģiskos izdevumus no Polijas (to skaitā baznīckungu aprindās visizplatītākos jezuītu rediģētos žurnālus «Przewodnik Katolicki» un «Rycerz Niepokalanej»), jaunais režīms atņēma baznīcai pārpoļotāju tradicionālo garīgo barību. Valsts un pašvaldību iestāžu aparāta tīrīšana dažkārt skāra arī bijušos katoļu partijas funkcionārus, bet luteriskās baznīcas iespīšanās visās valsts dzīves sfērās radīja papildu grūtības katolicisma ofensīvai.

Kā šajos apstākļos rīkojās Rīgas kūrīja? Apvērsums arī formāli atbrīvoja arhibīskapu un viņa vadīto garīdzniecību no uzticības zvēresta (kuru faktiski arī agrāk ievēroja tikai tiktāl, ciktāl tas neskāra katolicisma intereses), jo šis zvērests saskaņā ar konkordātā ietvertu tekstu saistīja arhibīskapu ar valdību, kas bija nodibināta uz Latvijas republikas satversmes pamata. Tomēr ar buržuāzijas diktatūru katoļu baznīcu saistīja nevis formālie zvēresti, bet kopīgās šķiriskās intereses, kopīgs naidis pret strādnieku kustību un komunismu. Nostājoties atklātā opozīcijā pret Ulmaņa režīmu, baznīca vājinātu buržuāzisko valsti, kas nespētu pietiekami efektīvi apspiest kreisos spēkus. Atkal, tāpat kā buržuāziskās Latvijas valsts rašanās laikā, baznīckungu politiku diktēja antikomunisms; lai nevājinātu buržuāzijas diktatūru, bija jāatbalsta arī tās nevēlamais paveids. Katoļu prese nekavējoties mainīja toni, un drīz vien tās slejās parādījās oficiālās propagandas nodrāztās frāzes par «vēsturisku lūzumu»,

¹ «Valdības Vēstnesis», 113. nr., 1934. g.

«atjaunotu Latviju» un tamlīdzīgi. Jau 30. maijā arhibīskaps Springovičs apmeklēja Ulmani, apsveica diktatoru ar «labi veikto darbu» un novēlēja turpmākus panākumus, «apsolidams katoļu lojalitāti kopējā sadarbībā».¹ Tomēr ar vārdiem vien Ulmanim nepietika. Katoļu partijas un preses nesenos «grēkus» — atklāto uzstāšanos pret valsts apvērsuma briesmām un parlamentārisma likvidāciju — baznīcai bija jāizpērk ar atklātu fašistiskā režīma varavīru un katoļu baznīcas vadības vienības demonstrāciju. Šai nolūkā Ulmanis ierosināja sarīkot valdības un baznīcas vadītāju kopīgu turneju pa Latgali. Tomēr Rīgas arhidiecēzes kūrījai izdevās panākt, ka diktators samierinājās ar to, ka valdības turnejas laikā katoļu garīdzniecība organizēs «augsto viesu» sagaidīšanu uz vietām. Katoliskās Latgales centrā — Aglonā tika paredzēta Ulmaņa tikšanās ar katoļu baznīcas vadību. Ievērojams kūrījas diplomātu panākums bija valdības brauciena piešķiršana 15. augusta svētkiem Aglonā: nolēma, ka valdības un baznīcas vadītāji tiksies 18. augustā. Tādējādi iepriekš ieplānotajam «randiņam» varēja piešķirt šķietami nejaušu raksturu. Šai laikā Rīgas kūrījas vadība vēl nebija iekšēji samierinājusies ar luterāņu diktatūru, un ārējā sirsnība tās rīcībā sedza iekšēju divkosību. Kūrīja slepus inspirēja rakstus Polijas katoliskajā presē, kas vērsās pret Ulmaņa režīma nacionālistisko politiku, un atturēja nacionālistiski noskaņotos baznīkungus, kas bija gribējuši sekot luterāņu mācītāju piemēram un nosūtīt pie Ulmaņa delegāciju ar uzticības un pateicības apliecinājumiem. Kūrīja slepus loloja cerības, ka vienpersoniskās diktatūras režīmu drīz vien aizstās jauns buržuāzijas diktatūras paveids.

Tomēr tautas masām nebija jāzina garīgo tēvu patiesais noskaņojums. Lai uzsvērtu savu lojalitāti, īsi pirms tikšanās (11. augustā) Springovičs gana rakstā arhidiecēzes garīdzniecībai aizrādīja uz nepieciešamību latviskot lūgšanu «valodas ietērpū», kurā kā raibi ielāpi mudžēt mudžēja polonismi. Pretēji kūrījas tradīcijām, šo rakstu publicēja presē, lai valdošo aprindu buržuāziskie nacionālisti varētu pienācīgi novērtēt katoļu baznīcas «tautisko» žestu.

---

¹ «Latgolas Vords», 22. nr., 1934. g.

Kad 17. augustā Ulmanis, kara ministrs J. Balodis, ministri V. Gulbis (iekšlietu), L. Adamovičs (izglītības), H. Apšītis (tieslietu), V. Rubulis (tautas labklājības) un viceministrs baznīckungs J. Čamanis uzsāka braucienu pa Latgali, katoļu garīdzniecība visur bija sagaidītāju priekšgalā, neskopojoties ar uzticības apliecinājumiem valdošajai kliķei. 18. augustā Aglonas klosterī Springovičs atkārtoti «svinīgi deklarēja katoļticīgo Latvijas iedzīvotāju uzticību un gatavību kalpot vadonim».¹ Atbildes runā diktators neslēpa, cik augstu viņš vērtē šo deklarāciju: «Ja arhibīskapa kungs bija tik laipns un teica, ka atrod par pieņemamiem mūsu darbus, ka piekrist mūsu darītām lietām un ka baznīca atbalstīs mūsu turpmāko darbu, tas mani ne tikai aizkustināja, bet bija arī no liela svara to dzirdēt. Jo tas nostiprina pamatus tam darbam, ko valdība grib darīt... Sastrādāšana ar baznīcu, tā ir mūsu vēlēšanās, un es priecājos, ka mēs esam kopēju pamatu atraduši.»

Pilnīgo «saprāšanos un vienprātību» starp katoļu virsganu un diktatoru Ulmanis uzsvēra savās Latgales brauciena laikā teiktajās runās, to plaši jo plaši izbazūnēja oficiālā propaganda un katoļu prese. Tikšanās Aglonā tiešām ievērojami nostiprināja katoļu baznīcas kopdarbību ar fašistisko valsti. Šai laikā ar klerikālo tautas izglītības likumu un kreisi noskaņoto skolotāju tīrīšanas akciju, ar «religijsas cieņas» aizsardzību presē un nesaudzīgām represijām pret komunistiem un ateistiem jaunais režīms bija jau iemantojis visu sugu klerikāļu atzinību. Parlamentā katoļu partijas darbībā bija izpaudušās divas galvenās tendences: 1) antikommunisms, buržuāziskās demokrātijas «liberālisma» un «pārlicīgā demokrātisma» apkarošana un 2) katoļticības iespaids nostiprināšana valstī, kā arī cīņa par valdības pabalstiem baznīcai. Fašistiskās valsts atklātā politiskā cīņa pret komunismu atviegloja antikommunisma apustuļu uzdevumus šai laukā. Toties jautājumos par valsts konfesionālo politiku, par dotācijām un pabalstiem baznīcai vairs nevarēja izmantot partijas un parlamenta frakcijas ietekmi, kombinācijas saeimas kuluāros un tirgošanos ar deputātu balsīm. Tāpēc Springoviča pārrunās ar Ulmani Aglonā tieši šie jautājumi

¹ «Latgolas Vords», 33. nr., 1934. g.

ieņēma centrālo vietu. Lai demonstrētu baznīcas «trūkumu», pieņemšanu valdības locekļiem tišu prātu sarīkoja telpās, kurām bija nepieciešams remonts. Aglonas klosterī Ulmanis pirmo reizi atklāti deklarēja savu uzticību klerikālismam un apsolija stiprināt visas konfesijas bez izņēmuma, nepiešķirot kaut kādas īpašas valdošās baznīcas privilēģijas luterismam. Solījums nepārvērst luterismu par oficiālu valdošo baznīcu daļēji nomierināja kūrijas bažas. Arī jautājumā par pabalstiem Ulmanis neskopojās ar solījumiem valsts kases iespēju robežās stiprināt baznīcas. Taču visnozīmīgākais kūrījai bija Ulmaņa solījums arī turpmāk respektēt katoļu baznīcas «sevišķās intereses» Latgalē, atbalstīt katoļu baznīckungu iespiešanos skolās un saglabāt neskartas katoļu jaunatnes, sieviešu un izglītības biedrības. Lai gan pieredze mācīja Ulmaņa dāsnos solījumus uzņemt rezervēti, tomēr tikšanās Aglonā mazināja baznīcas slēpto opozīciju un radīja pirmās plaisas katoļu politiķu rindās. Mērenākais spārns, kuram pieslējās bīskapi, jau 1934. g. beigās nolēma pagaidām samierināties ar notikušo, un Rīgas kūrīja pat apturēja pret Ulmani vērstu rakstu, kas bija nosūtīts publicēšanai Polijas katoļiskajā presē. Nesamierināmāku pozīciju ieņēma partijas līderis A. Pastors, Latvijas katoļu strādnieku biedrības vadītājs baznīckungs A. Oļševskis, kā arī ultrapārpoļotāji (A. Novickis, P. Stričko u. c.), kuru darbību nacionālistiskais režīms vēl vairāk ierobežoja. Tomēr arī viņu balsis iekļāvās korī, kas slavināja diktatūru. Privātā sarunā, pēc politiskajā pārvaldē ienākušām ziņām, bijušais kristīgo līderis 1934. g. beigās izteicās, ka Ulmanis ir pelnījis cilpu kaklā, turpretim atklātībā A. Pastors rakstā «Prezidenta Ulmaņa valdība un katoļi»¹ neskopojās ar «katoļu tautas» vārdā izteiktiem uzticības apliecinājumiem diktatoram.

Valdošā kliķe, protams, nebija tik naiva, lai ņemtu šos uzticības apliecinājumus par pilnu. Tā labi apzinājās, ka baznīckungu vārdi nenāk no sirds. Ik mēneša ziņojumos par politisko stāvokli valstī, kurus valdībai sagatavoja iekšlietu ministrijas administratīvais departaments un politiskā pārvalde, M. Skujenieka 23. maija radorunas noteiktajā secībā atradās ziņas par katoļu «4. internacionāli». Rīgas kūrijas atklātais atbalsts Ulmaņa kliķei attiecīgajos apstākļos

---

¹ «Latgolas Vārds», 41. nr., 1934. g.

bija viss, ko jaunais režīms varēja prasīt no katoļu baznīcas Latvijā. Pārfrazējot evaņģēlija populāro izteicienu,¹ Rīgas kūrīja deva Ulmanim, kas Ulmanim pieder, un Vatikānam, kas Vatikānam pieder. Un, ja nu Ulmaņa daļa salīdzinājumā ar pāvesta daļu bija visai niecīga un sākotnēji aprobežojās ar formālu, nevis simtprocentīgi patiesu pagaidu atbalstu, atbalstu tiktāl, ciktāl tas nebija pretrunā ar Vatikāna plāniem, tad tur bija vainojama ne tik daudz vietējā garīdzniecība, cik Vatikāna lielā politika. Rīgas arhidiecēzes kūrīja bija tikai akls ierocis Vatikāna politiku rokās. Arēja, publiski plaši izreklamēta lojalitāte un reizēm pat cieša sadarbība ar luterisko Ulmaņa «kliķi un patiesa, neviltota uzticība autoritārajam režīmam kā tādām raksturoja vietējās katoļu hierarhijas politisko līniju 1934.—1940. gadā. Neskatoties uz konfesionālo interešu pretrīškībām un atsevišķām sadursmēm, no šī kursa katoļu baznīca neatkāpās ne par matu. Šīs politikas ietvaros Rīgas kūrīja tomēr atrada pietiekamu plašumu, lai gatavotu katoļu baznīcu Latvijā iekļauties «jaunajā kārtībā», ko Austrumeiropai gatavoja kardināli Romas kūrījā un vācu militāristi hitleriešu ģenerālštābā.

Vatikāna «Austrumu politika» un Latvija

Lai izprastu Vatikāna nostāju pret buržuāzisko Latviju, kas kā patstāvīgs politisks faktors pāvesta kūrījas plānos nefigureja, īsumā jāaplūko Romas kūrījas «lielā politika» Austrumeiropā un vieta, ko šai politikā tā ierādīja Polijai un Vācijai.

Gadsimtu laikā Vatikāna politiku Austrumeiropā no teica pāvestu centieni pakļaut savai ietekmei «shizmatiskās» pareizticīgo baznīcas un vispirmā kārtā spēcīgāko no tām — krievu pareizticīgo baznīcu. No šī viedokļa Vatikāns aplūkoja arī pirmo pasaules karu. Tā priekšvakarā, sekojot tradicionālajam kursam — sadarbībai ar visreakcionārākajiem spēkiem, Vatikāns bija cieši saistījies ar Eiropas konservatīvākajām lielvalstīm — Vāciju un Austroungāriju, deva savu svētību to centieniem izraisīt pasaules karu. Šo valstu uzvara karā pret Krieviju radītu labvēlīgus priekšnoteikumus katolicisma

¹ «Dodiet ķeizaram, kas ķeizaram pieder, un dievam, kas dievam pieder.» Mateja evaņģēlijs, XXII, 21.

ekspansijai uzvarētajā pareizticīgajā lielvalstī. Noteicošo vietu Vatikāna slepenajos plānos ieņēma katoliskā Austro-ungārija. Habsburgu impērijai bija jāklūst par katoliskas lielvalsts kodolu, ap kuru grupētos Krievijai atrautie apgabali. Austroungārijas sadursmei ar Krieviju pāvesta kūrīja bija gatavojusies jau sen. Viļņas bīskapijas garīdznieku rekolekcijās 1911. gadā ar Vatikāna kūrīju cieši saistītais baznīckungs grāfs B. Lubenskis aicināja savus amata brāļus uzturēt ticīgajos cerību, ka katoliskā Austrija sniegs palīdzīgu roku ticības brāļiem Krievijā — Polija un Lietuva drīzumā kļūšot par Austrijas sastāvdaļu.¹ Kara sākumā, 1914. g. 30. augustā, krievu karaspēks ieņēma Lvovu, kur atradās uniātu metropolīta grāfa A. Šepticka kūrīja. Kratišana kūrījā rādīja, ka šis hierarhs nebija nodarbojies vienīgi ar ūnijas ideju un aģentu nelegālu kontrabandu uz Krieviju, bet arī centies finansēt un pārņemt savā kontrolē ukraiņu buržuāzisko nacionālistu politisko kustību, lai izmantotu to Vatikāna interesēs. Ukraiņu separātistu kustībai saskaņā ar Šepticka plāniem vajadzēja veicināt Krievijas sašķelšanu, pakļaujot visu Ukrainu Austrijas un katolicisma politiskajai ietekmei.² Vēl pārsteidzošākus atklājumus deva A. Šepticka pils pagrabs 1916. gadā. Starp īpašā slēpnī iemūrētiem dokumentiem atradās Šepticka pašrocīgi izstrādāts projekts «Par paredzamo Krievu Ukrainas militāro, tiesisko un baznīcas iekārtu sakarā ar sagaidāmo Austrijas karaspēka okupāciju»³, kas bija sagatavots vēl pirms kara izcelšanās. Projekts paredzēja Austrijas protektorātu, faktiski pārvēršot Ukrainu par vasaļvalsti ar militāri klerikālu iekārtu. Katoļu baznīca svētīja viduslaiku Zaporožjes Sečas tradīciju atjaunošanu un autokefālas, no Maskavas patriarhāta neatkarīgas pareizticīgo baznīcas izveidošanu, lai pakāpeniski to iesaistītu baznīcas ūnijā ar Romu. Vienlaikus pāvesta kūrīja gatavoja arī Galīcijas un Polijas karalistes izveidošanu zem Austrijas Habsburgu sceptera. Saskaņā ar Vatikāna plāniem šai karalistei vajadzēja aptvert visu teritoriju, kas 1772. gadā ietilpa Polijas-Lietuvas karalistē un Polijas sadalīšanas rezultātā nonāca cariskās Krievijas īpašumu sastāvā, tātad — arī Lietuvu un

¹ ЦГИАМ, ДП, ОО, 1911, д. 131, т. II, л. 1.

² ЦГИАМ, ДП, ОО, 1915, д. 131, лА, л. 6.

³ ЦГИАМ, ДП, ОО, 1915, д. 131, лА, лл. 109—111.

Latvijas dienvidaustrumu daļu — Latgali. Vēl 1916. gadā suverēnas nacionālas Polijas valsts izveidošana neietilpa Vatikāna plānos un pāvesta valsts sekretārs P. Gaspari to uzskatīja par nevēlamu un nerealizējamu mirāžu.¹ No Romas kūrijas viedokļa apspiesto tautu nacionālās atbrīvošanās kustības bija nosodāmas «revolūcijas», mazo tautu likteņus «likumīgi» varēja izšķirt tikai lielvalstis ar kara vai diplomātijas palīdzību. Taču, kad kara gaitā kļuva skaidrs, ka Austroungārijas monarhija ir pārāk vāja, lai spētu īstenot šos plānus, Vatikāns pārorientējās uz imperiālistisko Vāciju, kura 1916. g. 5. novembrī panāca Polijas karalistes izveidošanu okupētajā Krievijas teritorijā. Karaliste atradās pilnīgā atkarībā no vācu okupācijas iestādēm un bija cieši saistīta ar Vācijas impēriju. Tās tronis pagaidām bija vakants, bet robežas austrumos — nenoteiktas. Karalisti pārvaldīja marionetes, kas sastādīja tā saucamo reģentu padomi, kurai Vatikāns nekavējoties deva savu svētību.

1917. g. Februāra revolūciju un carisma gāšanu Krievijā Vatikāns uzņēma ar gandarījumu, uzskatīdams, ka beidzot pavērsies plašas iespējas katolicisma ekspansijai, bet Lielā Oktobra sociālistiskā revolūcija situāciju grozīja pašos pamatos. No tīri konfesionālā viedokļa Vatikāna politiķi varēja atviegloti uzelpot: pareizticīgā cara godkārtīgie sapņi par «Jauno Romu» Konstantinopolē, kas sagādāja tik lielas bažas Romas kūrijai,² bija aprakti uz visiem laikiem. Taču kūrija saprata, ka proletariāta diktatūras valsts izveidošanās Krievijā pārvelk svītru arī pāvestu plāniem par Krievijas pievēršanu katolicismam, turklāt sociālistiskās valsts eksistence kļūst par paraugu un iedvesmas avotu revolucionārajai kustībai visā pasaulē, bet no šīs perspektīvas Vatikāns baidījās visvairāk. Jau kara priekšvakarā pāvesta kūriju ar Austroungāriju un Vāciju saistīja ne tikai tīri konfesionāli mērķi. Krievija bija kļuvusi par revolucionārās kustības centru, un ar tās sakāvi karā Vatikāns saistīja «revolūcijas briesmu» likvidāciju Eiropā. Tāpēc tagad, pēc 1917. g. Oktobra,

¹ J. Jurkiewicz, *Watykan a Polska w okresie międzywojennym 1918.—1939*, Warszawa, 1958 (turpmāk — *Watykan a Polska*), s. 4.

² F. Lama, *Papst und Kurie in ihrer Politik nach dem Weltkrieg*. Illertissen, 1925 (turpmāk — *Papst und Kurie...*), S. 365.

bailēs no sociālisma ideju augošās ietekmes, Vatikāns bija gatavs atbalstīt visus iekšējās kontrrevolūcijas un ārvalstu interventu spēkus neatkarīgi no to konfesionālās nostājas pret katolicisma ekspansionistiskajām tieksmēm Krievijā. Gāzās Kerenka Pagaidu valdības sūtnis Vatikānā turpināja pārstāvēt baltgvardu ģenerāļu Kolčaka un Deņikina «valdības». Pēc avantūrista Petļuras lūguma Romas kūrīja norīkoja savu pārstāvi arī pie ukraiņu buržuāzisko nacionālistu «valdības»¹. Kopš Padomju valsts izveidošanās pirmajām dienām Vatikāns iesaistījās buržuāzisko valstu pretpadomju koalīcijā. Nesaudzējami «dieva vietnieka» autoritāti katoļu darbaļaužu acīs, Vatikāna politiķi jezuītiski, nekautrējoties līdzekļu un partneru izvēlē, uz daudziem gadu desmitiem cieši jo cieši saistīja savu politiku ar imperiālistisko lielvalstu centieniem nožņaugt jauno padomju iekārtu. Vatikāna dalība pretpadomju koalīcijā izpaudās galvenokārt militārās intervencijas ideoloģiskā sagatavošanā. Viss milzīgais baznīcas organizācijas aparāts, tūkstoši garīdznieku un mūku, katoļu prese un sabiedriskās organizācijas visā pasaulē pēc mājienu no Romas iekļāvās melīgajā antikomunistiskās propagandas kampaņā pret Padomju valsti. Baznīcas kalpi, sākot ar pāvestu un beidzot ar draudžu prāvestiem, izplatīja visfantastiskākos izdomājumus par «sarkano teroru», «sieviešu socializāciju» utt. Garīdzniecība auklēja bubuli par «boļševisma briesmām», kas draudot Eiropai un visai pasaulei. Vienlaikus Vatikāna diplomāti un vietējā klera pārstāvji centās ietekmēt atsevišķu valstu valdības, lai aktivizētu to pretpadomju politiku. Romas kūrījas globālā pretpadomju krusta kara propaganda tomēr nespēja apturēt vai mazināt visu zemju proletariāta starptautisko solidaritāti ar Padomju valsti.

Pirmajos mēnešos pēc Oktobra revolūcijas Vatikāna politiskajos aprēķinos kā galvenais reakcijas triecienspēks pret Padomju Krieviju joprojām vēl figurēja imperiālistiskās Vācijas armija. Dodot okupantiem nepārprotamu mājienu paplašināt vasaļvalsts Polijas karalistes ietvarus

---

¹ М. М. Шейман, Ватикан между двумя мировыми войнами, М.-Л., 1948, стр. 33 и 44.

No Vatikāna neatkarīgu iemeslu dēļ 1918. g. februārī ieceltais apustuliskais vizitators Ukrainā P. Genoki nevarēja stāties pie savas misijas, — kamēr Genoki vēl atradās ceļā, petļurieši tika sakauti.

uz austrumiem 1772. gada robežās, Vatikāns 1918. g. 25. aprīlī nodibināja īpašu «Polijas un Lietuvas apustuliskā vizitatora» posteni. Katoļu garīdzniecība Latgalē 1918. g. februārī jūsmīgi apsveica vācu okupantus un sadarbojās ar to pārvaldes iestādēm. Martā, kad Rēzeknē ieradās vācu princis Leopolds, dekāns N. Rancāns vietējās buržuāzijas delegācijas priekšgalā sagaidīja «augsto viesi» un pazemīgi lūdza ietvert Latgali Vācijas pārvaldīto Baltijas zemju sastāvā. Neapšaubāmi, ka tik svarīgā jautājumā dekāns nerīkojās uz savu roku, bet tikai izpildīja garīgās priekšniecības direktīvas. Par Vatikāna orientāciju Latvijā nepārprotamu liecību dod germanofila grāfa O'Rourke¹ iecelšana par Rīgas bīskapu 1918. g. septembrī. Virzot imperiālistisko Vāciju pret Padomju valsti, Vatikāns neiebilda pret vācu plāniem Baltijā; pāvesta kūrīja bija gatava sankcionēt latviešu tautas jaunu sašķelšanu, iekļaujot Latgali Polijas karalistē, bet pārējo Latviju kādā citā Vācijas vasaļvalstīnā, ko projektēja Baltijas vācieši. 1918. g. vasarā sabruka vācu ofensīva Rietumu frontē, bet Vācijā strauji pieauga revolucionārā kustība. Antantes uzvara pār Vāciju bija tikai laika jautājums. Romas kūrījas diplomātija šai laikā nežēloja pūles, lai mēģinātu glābt vācu imperiālismu, saglabātu tā militāro potenciālu kā pretsparu revolucionārajai kustībai Eiropā.² Tomēr Vācijas un Austroungārijas militāras sakāves perspektīvas lika Vatikānam meklēt citu spēku, kas aizstāvētu katoļu baznīcas politiskās intereses Austrumos. Konkrētajā situācijā par šādu spēku varēja kļūt vienīgi katoliskā Polija. Antantes plānos Polija figurēja kā bufervalsts starp Vāciju un Krieviju. Tai vajadzēja būt pietiekami lielai un spēcīgai, lai varētu piedalīties Antantes pretpadomju avantūrās un izpildīt «sanitārā kordona» lomu. Lai pārvērstu Poliju par ieroci savos pretpadomju plānos, Antantes valstis Parīzes miera konferencē saistīja buržuāziskās Polijas rokas rietumu robežu jautājumā,

---

¹ Kad, ievērojot Latvijas valdības vēlēšanos, 1920. gadā par bīskapu kļuva latvietis, O'Rourke Vatikāns pārceļa uz Dancīgu, kur, darbojoties apustuliskā administratora postenī, O'Rourke no jauna aizstāvēja vācu intereses. (*F. Lama, Papst und Kurie...*, S. 277.)

² Raksturīgi, ka pāvesta nunciju Bavārijā E. Pačelli ķeizara Vilhelma valdības kanclers vērtēja augstāk nekā visu armiju. (*J. Jurkiewicz, Watykan a Polska...*, s. 77.)

vienlaikus uzkurinot visagresīvāko poļu buržuāzijas aprindu apetīti virzienā uz Austrumiem. Laikā, kad Austro-ungārijas impērija bija sairusi, bet uzvarētā Vācija uz laiku izslēgta no «lielās politikas» veidošanas, Antantes plāni attiecībā uz Poliju pilnīgi atbilda Vatikāna Austrumu politikas koncepcijai. Mainījās tikai figūras. Tagad Polijai vajadzēja kļūt par spēku, kuram jā sagatavo placdarms katolicisma ekspansijai uz Krieviju plašā frontē no Melnās jūras līdz Baltijas jūrai. Konsolidējot interventu spēkus cīņai pret Padomju valsti, Vatikāns sevišķi aktīvi atbalstīja baltpoļu intervenciju 1920. gadā. Romas kūrijas un apustuliskā vizitatora A. Rati inspirēts, Polijas episkopāts iekļāvās lielvalstnieciskā šovinisma kampaņā, prasot atjaunot katoliskās Polijas seno kundzību Baltkrievijā un Ukrainā, Lietuvā un Latgalē. Poliski orientētā katoļu garīdzniecība šais zemēs kļuva par panu Polijas 5. kolonu un Latvijā, piemēram, bija tik nozīmīgs faktors, ka katoļu baznīcas vadība to varēja izmantot par trumpi sarunās ar Ulmaņa valdību. Pašā Polijā pāvesta nuncijs Varšavā A. Rati atmeta diplomātisko etiķeti un aktīvi iesaistījās politiskajā dzīvē. Viņš nodarbojās ar niknu antikomunistisku propagandu, organizēja reliģiski nacionālistiskas manifestācijas, personīgi izbraukdams pat uz fronti, lai uzmundrinātu kareivjus un dotu tiem pāvesta svētību cīņai pret Padomju armiju. Kad zem Padomju armijas triecieniem 1920. g. vasarā interventu armija nemitīgi atkāpās, tuvojoties Varšavai, nunciatūrā dažkārt pat vairākas reizes dienā pulcējās rietumvalstu diplomāti, lai apspriestu jautājumu par palīdzības sniegšanu Polijai. Interventu sākāvi Polijas episkopāts 18. jūlija «vēstulē pasaules bīskapiem» iztēloja kā pēdējā antiboļševistiskā vaļņa sagrāvi, bet pāvests Benedikts XV augustā vaimanāja par «draudiem rietumu civilizācijai».¹ Cenšoties saglabāt izdevīgu placdarmu pretpadomju darbībai, Polijas jautājumā pāvests pilnīgi sapratās ar Antantes imperiālistiem. Runājot par 1920. g. 12. oktobrī parakstīto pamiera un preliminārā miera līgumu ar Poliju un Antantes atbalstu panu Polijas ekspansionistiskajām tieksmēm, V. I. Leņins atzīmēja: «Ja ilgstoši veidotajā militārās iejaukšanās plānā Antante var cerēt uz kādu lielvalsti, kas saglabājusi bur-

---

¹ J. Jurkiewicz, Watykan a Polska ..., s. 19.

žuāzisko iekārtu un kam ir robežas ar Krieviju, tad tikai uz Poliju, tāpēc patlaban, pastāvot buržuāzisko valstu kopīgam naidam pret Padomju varu, visi ir tieši ieinteresēti, lai poļu muižniekiem piederētu Austrumgalīcija.»¹ Uniātiskās Austrumgalīcijas ietveršanā Polijas sastāvā it sevišķi bija ieinteresēta Romas kūrīja. Kā pamatoti aizrāda padomju vēsturnieks M. Šeinmans, pāvestu plānos tieši Galīcijai bija jāklūst par atbalsta punktu, no kurienes Vatikāns censtos izvērst savu darbību PSRS teritorijā.² Divdesmito gadu sākumā Polija Vatikāna plānos ieņēma izcilu vietu kā placdarms katolicisma ekspansijai uz Krieviju un kā aizsargvalnis pret komunismu. Šeit Vatikāns veica pirmos eksperimentus ar austrumu ritu, šeit, Varšavā, līdz pat 1932. gadam darbojās Mogiļevas metropolīta E. Ropa kūrīja, kas oficiāli pārstāvēja katoļu baznīcu Padomju Savienībā. Tomēr arī tad Romas kūrīja bez kavēšanās upurēja buržuāziskās Polijas intereses, ja vien tās bija pretrunā ar imperiālistiskās Vācijas interesēm. Galvenā vieta Vatikāna plānos bija ierādīta vācu militarismam.³ Ja Pija XI (A. Rati) pantiķāta laikā (1922.—1939. g.) pāvesta atmiņas par Polijā saņemtajām antikomunistiskās cīņas uguns kristībām un šīs cīņas brāļiem «iekš Kristus» zināmā mērā amortizēja Polijas interešu ignorēšanu Romas kūrījas politikā, tad Pija XII (E. Pačelli) laikā (1939.—1958. g.) izzuda arī šis pēdējais amortizators. Vatikāna politika nepazīst simpātijas, bet tikai «svētās, nemaldīgās» katoļu baznīcas intereses. Gadsimtu laikā Romas kūrīja šīs intereses nesaraujami saistīja ar šķiru sabiedrības un ekspluatācijas iekārtas sankcionēšanu. Kad šo dieva svētīto un darbaļaužu nolādēto iekārtu sāka apdraudēt spirtie vēji no pirmās sociālistiskās valsts puses, Vatikāns, šķiet, pilnīgi aizmirs baznīcas tēvu mācību, ka baznīca nav politiska organizācija, bet «dieva ģimene, mistiskais Kristus pasaulē». Ja arī agrāk katolicisma vēsturē politika bieži vien bija pārsvarā par reliģiju, tad kapitālisma vispārējās krīzes laikā baznīcu, šo mistisko Kristus organismu, upurēja politiskā klerikālisma interesēm, dieva un baznīcas autoritāti

¹ V. I. Leņins, Raksti, 31. sēj., 361. un 362. lpp.

² M. M. Шейнман, Ватикан между двумя мировыми войнами, стр. 49.

³ J. Jurkiewicz, Watykan a Polska ..., s. 28.

pakļāva cīņai, kas baznīcas darbībā nomāca, atvirzīja otrā plānā visu pārējo — cīņai pret komunismu.

Vatikāna cīņā pret starptautisko strādnieku kustību un Padomju Savienību labs bija jebkurš partneris. Viens no tiem bija katoliskā Polija, taču salīdzinājumā ar militaristisko Vāciju tā bija tikai jaunākais partneris. Savos pretpadomju plānos Vatikāns priekšroku deva spēkam, nevis konfesionālajai tuvībai. Padomju Savienībai nostiprinoties, buržuāziskās Polijas loma Romas kūrījas plānos saruka arvien mazāka. Vienlaikus vācu imperiālisms, kas ar ASV un Rietumvalstu ekonomisko un Vatikāna morālo atbalstu ātri sadziedēja kara brūces, pāvestu plānos atkal kļuva par mesiju, kuram bija jāizglābj kapitālistiskā pasaule no «komunisma briesmām». Vatikāna politiskajai savienībai ar hitlerisko Vāciju veltīta plaša vēstures literatūra. No padomju vēsturniekiem šim tēmatam pievērsies M. Seinmans.¹ Mūsu pētījuma ietvari neļauj sīki aplūkot Vatikāna savienību ar fašismu vispār un tā hitlerisko paveidu it īpaši. Tāpēc aprobežosimies tikai ar šīs savienības raksturojumu, ciktāl tas nepieciešams, lai izprastu katoļu baznīcas nostāju Latvijā.

Fašisma sērgas rašanos katoļu baznīca apsveica. Ar sociālo encikliku «Quadragesimo anno» 1931. g. 15. maijā pāvests Pijis XI apliecināja baznīcas solidaritāti ar fašisma «sociālās atjaunošanas» programmu, cildinot korporatīvu valsts iekārtu, kura it kā spējot novērst šķiru cīņu. Buržuāzijas teroristiskās diktatūras nodibināšanā Vatikāns saskatīja kapitālistiskās sistēmas «laicīgo» glābiņu. Tās «garīgā» glābiņa monopols, pēc katoļu hierarhu pārliecības, piederēja Romas kūrījai. Jo tuvāk konkrētais fašisma paveids savā teorijā un ideoloģijā stāvēja katoļlicisma un tā sociālās doktrīnas principiem, jo kvēlāka un neviltotāka bija vietējo katoļu hierarhu uzticība tam. Neapšaubāmi, ka klerikālais fašisms katoliskajās zemēs (piem., Austrijā, Itālijā 30. gados, Portugālē, Slovākijā, Spānijā) Vatikānam bija daudz tuvāks nekā pašpārliecinātais vācu nacionālsociālisms, kas totalitārajam režīmam centās pakļaut arī pašu baznīcu. Un tomēr katoļu centra

---

¹ Ievērojamākie viņa darbi par šo jautājumu: Ватикан между двумя мировыми войнами, М.-Л., 1948; Ватикан во второй мировой войне, М., 1951.

partija brūģēja ceļu hitleriešiem, Vatikāns pirmais sniedza roku Hitleram, ar 1933. g. 20. jūlija konkordātu nostiprinot viņa pozīcijas Vācijā un veicinot nacistu diktatūras starptautisku atzišanu. Ar Romas kūrījai neparastu pacietību Vatikāns vēroja nacionālsociālistu pseidorevolucionāro antiklerikālo kņadu, jaunpagānisma kultu, represijas pret garīdzniecības pārstāvjiem. Pat tad, kad 1937. g. 21. martā no Vācijas katoļu baznīcu kancelēm atskanēja 14. marta enciklika «Mit brennender Sorge», kas uzmanīgi protestēja pret konkordāta noteikumu neievērošanu un kritizēja katolicisma dogmatikai nepieņemamas nacionālsociālisma doktrīnas, īpaši jaunpagānismu, pāvests centās saldināt šo hitleriešiem «rūgto biķeri». 14. marta enciklikā atzīmējis, kas baznīcu šķir no nacionālsociālisma, 19. martā Pījs XI uzstājās ar jaunu encikliku «Divini Redemptoris», kurā uzsvēra baznīcas un fašisma kopējo platformu — cīņu pret komunismu. Atklātībā vispirms parādījās 19. marta Vatikāna antikomunistiskais manifests, un tikai pēc tam — nacionālsociālisma «trūkumu» aizkustinoši iejūtīgā kritika. Dažas nedēļas vēlāk pāvesta valsts sekretārs E. Pačelli vēstulē Vācijas sūtnim pie svētā krēsla fon Bergenam rakstīja, ka Vatikāns apsveic hitleriešu režīma cīņu pret «ateistiskā komunisma briesmām» un atzīst nacistu «ārkārtēju represijas līdzekļu» svētīgo lomu. Pačelli aizrādīja, ka citiem, «garīgiem līdzekļiem» to pašu dara katoļu baznīca.¹ Pāvesta labā roka gluži labi zināja, ko dara kreisā. Hitlerisko Vāciju Vatikāns uzskatīja par ieroču biedru cīņā pret komunismu, un, protestējot pret atsevišķām baznīcai nepieņemamām nacionālsociālisma iezīmēm, tas nevēlējās atstumt sabiedroto, bet gan panākt vēl ciešāku, idejisku vienību, fašistisko bendes kalpu ieročus papildinot ar baznīcas «garīgajiem» ieročiem. Kad šie mēģinājumi nedeļa panākumus, Vatikāns tomēr nenovērsās no hitleriešiem. Lieliski informētais Vatikāna izlūkdienests jau iepriekš paredzēja Austrijas anšlusu, Čehoslovākijas okupāciju, fašistiskās Vācijas pretenzijas Dancigā, Klaipeņā, poļu «koridora» jautājumā.² Tomēr katoļu baznīcas centrs mierīgi noskatījās, kā hitleriskā Vācija aprija katoliskās zemes —

¹ K. Piwarski, Watykan a faszyzm..., s. 53.

² Turpat, 45. lpp.

Austriju, Slovākiju, Poliju. Hitleriešu kara mašina taču tuvojās Padomju Savienības robežām. Vatikāns klusēja, kad nacistu koncentrācijas nometnēs smaka ne tikai ierindas ticīgie, bet arī katoļu garīdznieki. Kristīgo žēlsirdību pāvests atcerējās tikai tad, kad taisnīgā atmaksa nāca pār hitleriskajiem kara noziedzniekiem. Tad Vatikāna diplomātija darīja visu, lai saglabātu fašistiskos cilvēkēdājus. Vai arī pāvesta, «dieva vietnieka», ceļi ir neizdibināmi? Kāpēc Pija XI un Pija XII vadībā Vatikāns saistījās ar fašismu, ar tā visatbaidošākajiem, viszvēriskākajiem paveidiem, kuri kā neizdzēšams kauna traips vienmēr paliks kapitālisma vēsturē? Kāpēc šie «dieva vietnieki» tik vieglprātīgi rotaļājās ar katoļu baznīcas prestižu, kuram Vatikāna sadarbība ar fašismu deva tik spēcīgu triecienu, ka pāvestu vadītajā «apustuļa Pētera laivā» radās neaizdrīvējama sūce? Sos jautājumus, kurus izvirzīja pati dzīve, smagi pārdzīvoja daudzi garīdznieki, kas baznīcu uzskatīja par mistisko Kristus miesu, nevis par politisku organizāciju. Par baznīcas augstāko mērķi un lielāko misiju šie pāvesti uzskatīja politisku cīņu pret komunismu. Antikomunisma kurss Vatikānu loģiski piesaistīja fašistiskās Vācijas kara ratiem. Politiska savienība ar nacionālsociālismu, kuras dedzīgākais un pārliecinātākais aizstāvis bija E. Pačelli (Pijs XII), pēc Vatikāna politiķu pārliecības bija vēl izdevīgāka, pastāvot atsevišķām ideoloģiskām domstarpībām. Tieši šīs domstarpības ļāva pasaules sabiedriskās domas priekšā liekulīgi maskēt Vatikāna patieso attieksmi pret hitlerismu. Bet maskēšanās Romas kūrījai bija nepieciešama. Tās uzticamie pavalstnieki — katoļi — taču atradās gan zemēs, kurām bija jāklūst par hitleriskās agresijas upuriem, gan arī lielvalstīs, kuras ar bažām lūkojās uz imperiālistiskās Vācijas ekspansionistiskajām tieksmēm pēc pasaules kundzības. Nenorobežojoties no nacistu rasu «teorijām», Vatikāns nevarēja cerēt uz misionāru panākumiem Āzijā un Āfrikā, kur Romas kūrīja centās kompensēt zaudējumus «ateistiskā materiālisma» pārņemtajā Eiropā. Hitleriešu protesti pret katolicisma «politisko klerikālismu»,¹ baznīcas atstumšana no skolām, ierobežojumi katoļu savienību dar-

---

¹ Zīmīgi, ka baznīcas politiski antikomunistisko darbību hitlerieši ne tikai neierobežoja, bet veicināja visiem iespējamiem līdzekļiem.

bībai un katoliskajai presei, represijas pret nepakļāvīgākajiem garīdzniekiem radīja gan zināmas neērtības baznīcas reliģiskajai darbībai trešajā reihā, toties tas viss ļāva baznīcai iekasēt nepelnītu politisku kapitālu; «apspiestā» baznīca ieguva fašistiskā režīma apspiesto tautas mazākāpzinīgo slāņu simpātijas un atbalstu, tādējādi nostiprinot katolicisma pozīcijas. Hitlerisma sagraves gadījumā tas deva iespēju «kristīgi demokrātiskā» un «kristīgo sociālā» fašisma paveida piekritējiem pretendēt uz varas pārņemšanu. Laikā, kad hitleriešu asinssuņi plosījās Eiropā, baznīca varēja maldināt sabiedrisko domu un nostāties zināmā distancē no asiņainās «jaunās kārtības». Romas kūrīja liekulīgi reklamēja savu «neitralitāti» un mazgāja rokas nevainībā, laiku pa laikam tomēr uzskūdot starptautisko reakciju «ateistiskajam materiālismam», lai saliedētu visus tās spēkus kopējai cīņai pret Padomju Savienību. Šai nolūkā otrā pasaules kara sākumā Vatikāns ne vienu reizi vien uzstājās «par mieru». 1939. g. ziemassvētkos, kad miljoniem ticīgo visās valstīs atcerējās tradicionālo — «miers virs zemes labas gribas cilvēkiem», Pījs XII, pieņemot kardinālu kolēģiju, savus «miera centienus» interpretēja šādiem vārdiem: «Darīsim galu šim brāļu karam un apvienosim mūsu pūliņus pret kopējo ienaidnieku — pret ateismu.»¹ Pāvests tiecās pēc krusta kara, par kuru pirms Vācijas agresijas pret Padomju zemi sapņoja Hitlers un Čemberlens, ASV un citu valstu visreakcionārākās aprindas.² Tas, protams, nenozīmē, ka Romas kūrījas mērķi bija pilnīgi identiski ar Hitlera vai Čemberlena plāniem. Vatikānu vispirmām kārtām interesēja katolicisma ietekmes nostiprināšana un izplatīšana Austrumos. Nacionālsociālistiskā Vācija pēc Vatikāna aprēķiniem spēja radīt tam nepieciešamos priekšnoteikumus. Tomēr atšķirībā no angļu un amerikāņu imperiālistu aprindām, kuras cerēja, ka, karā satriekusi Padomju Savienību, Vācija pati novājināsies tiktāl, ka tai vajadzēs pieņemt viņu diktētos noteikumus, Vatikāna plānos Vācijai bija arī turpmāk jābūt pietiekami spēcīgai, lai apspiestu Austrumeiropas tautu revolucionāro kustību. Taču šai Vācijai bija jāatmet kāškrusts un nacionālsociālistiskie eks-

¹ М. М. Шейнман, Ватикан во второй мировой войне, стр. 89.

² Turpat, 137. lpp.

perimenti ar jaunpagānismu, valsts varas un «firera» kults, pazemīgi lokot ceļus dieva priekšā. Pijs XII, kas, vēl būdams par Vatikāna valsts sekretāru, iemantoja Romas kūrījā «vācieša» (il Tedesco) palamu, bija tiktāl saaudzis ar domu par Vācijas īpašo sūtību Austrumos, ka joprojām loloja domu par Austrijas Habsburgu katoliskas impērijas izveidošanu Eiropas centrā.¹ Vatikāns bija pārliecināts, ka, pakļāvis tik daudz katolisku zemju, trešais reihš būs spiests revidēt savu nostāju pret katoļu baznīcu un tās hierarhiju; garīdznieka sociālā funkcija okupētajās teritorijās kļūs tik ļoti nepieciešama, ka iekarotājiem gribot negribot nāksies palikt «dievbijīgiem». E. Pačelli nevarēja nezināt, ka Hitlers augstu vērtēja katolicismu kā «neāriešu» tautu garīgās verdzināšanas ieroci. «Ksendziem jātur poļi muļķībā un tumsībā; tas pilnīgi atbilst mūsu interesēm. Pacelt poļus augstākā līmenī — nozīmētu zaudēt darbaspēku, kurš mums ir nepieciešams.»² — sarunā ar saviem tuvākajiem līdzstrādniekiem 1940. g. oktobrī aizrādīja Hitlers. Tāda pati vergu loma trešajā reihā tika ierādīta citu okupēto valstu iedzīvotājiem. Bez visciešākās sadarbības ar baznīcu, ar fašistisko teroru vien noturēt tos pakļautībā nacisti nespēs. Pijs XII bija pārliecināts, ka Hitlers būs spiests nākt uz Kanosu, ierādot katolicismam noteicošo vietu valsts ideoloģiskajā dzīvē.

Tā Austrumeiropas zemju katoļticīgajiem iedzīvotājiem saskaņā ar Vatikāna plāniem bija jāklūst par asins upuri, par dieva jēru, kas «noceltu nacistu grēkus» (protams, ne jau gāzes kameras un koncentrācijas nometnes, ne masu kapus un izlietās «sarkano» asins jūras, bet gan buržuāzisko antiklerikālismu Vatikāns uzskatīja par nacionālsociālistu lielāko «grēku») un pievērstu okupantus debesu valstībai. Tad te, virs zemes, okupantu aizgādībā pāvesti varētu izplatīt savu valstību uz pareizticīgo baznīcas bijušo ietekmes sfēru rēķina. Šī antikomunisma iedvesmotā «dieva vietnieka» ellišķīgā plāna ietvaros tika izlemts arī Latvijas katoļticīgo liktenis — caur hitleriešu «jauno kārtību» uz katolisku valsti.

¹ Ungāru kardināla Mindsenti prāva rādīja, ka domu par Habsburgu monarhijas atjaunošanu Vatikāns nebija atmetis arī pirmajos pēckara gados Sk. M. M. Шейнман, Ватикан во второй мировой войне, стр. 345.

² K. Piwariski, Watykan a faszyzm..., s. 47.

Sadarbība ar fašismu uz kopējas antikomunisma platformas, kas bija raksturīga pāvestu Pija XI un Pija XII pontifikātiem, baznīcas ietekmei un prestižam nodarīja vairāk ļauna nekā viduslaiku inkvizīcija un tirgošanās ar indulgencēm, krusta kari un jezuītu ordenis. «Karojošās baznīcas»¹ dzīvnieciskais antikommunisms, tāpat kā jebkura kaila «anti» ideoloģija, izrakstīja nabadzības aplieciņu pašas baznīcas ideoloģijai, nomāca baznīcas darba tradicionālo mērķi — «triumfējošo baznīcu». Baznīcas ārējā organizācija, kas saskaņā ar katolicisma mācību veido baznīcas miesu, aizrāvusies ar antikommunismu, ar pretpadomju politisko darbību, pameta novārtā «baznīcas dvēseli» — tā saukto «pārdabisko dzīvi». Bet dvēseles šķiršanās no miesas, kā māca baznīca, ir nāve. Traukdamās cīņā pret sociālismu un ieraudama tajā «Kristus miesu», Romas kūrīja pati paātrināja tās agoniju.

Nozīmīgākās Vatikāna politiskās akcijas Latvijā bija saistītas ar klosteru dzīves aktivizēšanu un tā saucamā «Austrumu rita» propagandas kampaņu.

Klosteru misija Latvijā

Par klosteru tradicionālo uzdevumu katoļu baznīca uzskata reliģiskās dzīves izkopšanu. Tomēr, pakļaujot reliģiju savai politiskajai koncepcijai, Vatikāns arī klosteru dzīves aktivizēšanai buržuāziskajā Latvijā izvirzīja gluži laicīgu uzdevumu.

Latvijas katoļu garīdzniecībā nebija nedz vācu tautības, nedz arī vāciski orientētu baznīckungu. Spēcīgās poliski katoliskās baznīcas tradīcijas, kas valdīja Rīgas arhidiecēzes kūrījā, nebūt neveicināja kādas citas orientācijas izveidošanās iespēju garīdzniecībā. Arhibīskaps Springovičs ar dzelzs roku 20. gadu vidū apspieda pat «valstiski nacionālo» virzienu, ar kura palīdzību pats bija ticis arhibīskapa krēslā. Pārpoļotajam arhibīskapam bija jākoncentrē visa uzmanība, lai valdošās latviešu buržuāzijas kultū-

¹ Katoļu teologi baznīcu iedala 3 daļās: 1) karojošā baznīca, ko sastāda ticīgie šai pasaulē; 2) cietēja baznīca, kurai pieskaitāmi ticīgie «šķīstītavā», kur viņi nonākuši par saviem «grēkiem»; 3) triumfējošā baznīca jeb «svēto draudzība» — ticīgie, kas nonākuši debesu svētlaimē. No tīri teoloģiskā viedokļa karojošās baznīcas galvenais un vienīgais uzdevums ir izcīnīt ticīgajiem tiesības uz debesu svētlaimi, izkopjot viņu reliģisko dzīvi vai aizlūdzot dievu par cietēju baznīcu.

vētā nacionālistiskā tvana atmosfēra nepieļautu «valstiski nacionālā» virziena atdzimšanu un nostiprināšanos. Neko vairāk no Springoviča Vatikāns nevarēja prasīt. Laikā, kad valdība cīnījās par vāciskā luterisma latviskošanu, katoļu baznīca nevarēja te uzsākt atklātu pārvācošanos, jo vairāk tādēļ, ka tikai 2,01% Latvijā dzīvojošo vāciešu bija katoļticīgi, bet luterāņi — 94,81%.¹ Luterisma izcilie nopelni vācietības kultivēšanā Baltijā bija vispāratzīti. Rēķinoties ar eventuālu Latvijas iekļaušanu Vācijā, Vatikānam bija jārūpējas par to, lai arī katoļu baznīca te varētu lepoties ar zināmiem nopelniem vācietības labā. Konkrētajos Latvijas apstākļos vienīgais ceļš, pa kuru vācu orientācija varēja iespēsties vietējā katoļu baznīcā, bija klosteri. Klosteru noslēgtība un tradicionālais noslēpumaizmaiņas plīvurs, kas klāja to darbību, radīja vislabvēlīgākos noteikumus slepenībai, kādā vajadzēja veidot vāciski katolisko orientāciju. Mūku divkārsā pakļautība (vietējam hierarham un ordeņa vadībai) savukārt deva iespēju klosteru misijas laicīgos mērķus slēpt pat no arhibīskapa Springoviča, lai neaizvainotu viņa poliski katolisko «patriotismu».

Klosteru dzīves sākumi buržuāziskajā Latvijā datējami ar 1924. gadu, kad pēc noviciāta beigšanas Mariampoles klosterī (Lietuvā) Viļānos apmetās marijāņi B. Skrinde un B. Valpītrs. Kurzemē, Alšvangas pagasta «Kliņģos», bet vēlāk arī Rēzeknē darbojās Jēzus sirds mūsu-kalpoņu kongregācijas nami. Vēlāk, 1933.—1935. gadā, Daugavpilī un Rīgā sāka darboties bezvainīgās jaunavas Marijas sirds mazo mūsu kongregācijas nami. Šo kongregāciju nami nebija klosteri vārda īstā nozīmē; kongregāciju locekles strādāja tāpat kā pārējie mirstīgie, bieži vien taktisku apsvērumu dēļ slēpjot savu piederību reliģiskajai savienībai. Arī marijāņu kongregācijas vīriešu klosteri (1928. gadā Viļānu klostera filiāli izveidoja arī Rēzeknē, nododot marijāņu pārziņā tipogrāfiju «Darbs un zinība»), ņemot vērā to samērā liberālo regulu, pēc Vatikāna ieskatiem nebija īsti piemēroti klosteru misijai Latvijā. Faktiski nevis marijāņu regula, bet visu šo kongregāciju poliski katoliskā orientācija nebija pa prātam Vatikāna politiķiem, kuru politiskajiem plāniem Latvijā 20. gadu beigās šī orientācija atbilda tikai daļēji. Romas kū-

¹ 1935. g. dati.

rijai bija pašai jānorāda piemērots izejmateriāls klosteru dzīves attīstībai Latvijā.

Par misijas pirmo kultūrtrēģeri Latvijā kļuva nabadzīgā Jēzus bērniņa māsu ordenis ar centru Simpfeldā (Holandē). Misionāres Latvijai deva ordeņa Austrijas province. Pāvesta nuncijs Latvijā A. Cekini attaisnoja savu piederību jezuītu ordenim, izvēlēdamies nepievilcīgajai misijai kadrus no šķietami «neitrālām» provincēm. Arī tajās varēja sameklēt katram garīgās priekšniecības uzdevumam akli sekojošus vācu tautības fanātiķus. Pirmā grupa 5 mūķeņu sastāvā ieradās Jaunaglonā 1927. g. oktobrī. To vadīja māte Olga (Vilhelmīne Koha), Krievijas vāciete, kuras tēvam pirms revolūcijas Pēterburgā piederēja sava fabrika. Cekini un personīgi Pijs XI izrādīja sevišķu interesi par vāciski katoliskās baznīcas 5. kolonas pionieriem. 1928. gadā pāvests piešķīra mūķenēm prāvu finansiālu pabalstu no Romas kūrījas kases.¹ Rīgas arhidiecēzes kūrījai savukārt bija jāšķiras no ienesīgās Kamencas muižas, kas bija jānodod mūķeņu rīcībā. Mūķeņu garīgajai gādībai uzticēja Jaunaglonas meiteņu ģimnāziju, bet vēlāk, pēc klostera filiāles izveidošanas Rīgā, arī katoļticīgo augstskolu studenšu kopmītni.

Pēc veiksmīga pirmā misiju eksperimenta 1929. g. novembrī Skaistkalnē ieradās 5 kapuciņu mūki (3 priesteri un 2 laji) priora R. Lencbauera vadībā. Šoreiz misionāri ieradās tieši no Vācijas, no ordeņa Bavārijas provinces. Misijas darbam Latvijā tos bija silti ieteicis E. Pačelli. Lai gan ārzemju mūku ordeņu raudzībās nosūtītais baznīckungs J. Miglinieks 1927. gadā Rīgas kūrījai bija devis par šiem reliģiskajā dzīvē kūtrajiem, bārdainajiem, netīrās habitās² tērptajiem mūkiem nelabvēlīgu atsauksmi,³ kardināla E. Pačelli rekomendācijai pretoties nevarēja, jo nuncijs iecelšana par Vatikāna valsts sekretāru jau tad bija izlemta lieta. Netīrās habitās, ar netīru uzdevumu kultivēt vāciski katolisku garu, kapuciņi ātri veidoja savu klosteru tīklu Latvijā. Viņu klosteri drīz vien radās arī Rīgā pie Alberta baznīcas un Viļākā.

¹ LPSR CVVA, 633. f., 1. apr., 315. l., 97. lapa.

² Habita — mūka tērps. Izpildot viduslaicīgo, antisanitāro ordeņa regulu, kapuciņiem jāguļ apģērbtiem, tāpēc viņu tērpi parasti neizceļas ar tīrību.

³ LPSR CVVA, 633. f., 1. apr. 315. l., 106. lapa.

1931. gadā Latvijā uzsāka misijas darbu svētā krusta māsu ordenis ar centru Mencingenā (Šveicē). Latvijai vācu tautības misionāres deva ordeņa Bavārijas province, kur, tāpat kā vēlāk Latvijā, šī kongregācija darbojās ciešā saistībā ar kapuciņu klosteriem. Svētā krusta māsu specializējās slimnieku kopšanas un bērnu uzraudzības darbā. Pirmais kongregācijas klosteris Latvijā radās Skaistkalnē, kur mūķenes vadīja t. s. «Elizabetes bērnu namu» un strādāja vietējā slimnīcā par slimo kopējām. Otrs klosteris 1933. gadā izveidojās Rīgā. Tur svētā krusta mūķenes kļuva par vācu «svētā Jāzepa biedrības» garīgajām vadītājām, kā arī rūpējās par vāciski katolisku garu 17. Rīgas pilsētas (arī «svētā Jāzepa») pamatskolā. Trešo klosteri 1937. gadā nodibināja Liepājā. 1940. g. 1. janvārī Latvijā darbojās 21 šīs kongregācijas mūķene.

Šķietami nenozīmīgā Mencingenas kongregācija, kas pēc darbības rakstura ne ar ko neatšķīrās no desmitiem līdzīgiem sieviešu garīgajiem ordeņiem, bija ieguvusi sevišķu nozīmi un svaru, pateicoties tās ciešajām saitēm ar E. Pačelli. Veselodamies šī ordeņa klosterī Einsiedelnā, 1917. gadā Pačelli iepazinās ar bavārieti māsu Paskualinu (Lēnerti), kas kļuva par kūrijas ietekmīgā kardināla diētas māsu, vēlāk — par saimniecības pārzini, pavadot Pačelli visās viņa dzīves gaitās. Pāvests Benedikts XV rūpēs par Pačelli veselību atļāva Lēnertei dzīvot ārpus klostera. Pijs XI, uzaicinājis Pačelli par valsts sekretāru, atļāva mātai Paskualinai mitināties Vatikāna pili blakus valsts sekretāra apartamentiem. Kļuvis par pāvestu, Pijs XII, laužot sensenās Romas kūrijas tradīcijas, kas neļāva «dieva vietnieka» apartamentos nakšņot nevienai sievietei, pat pāvesta miesīgajai mātei vai mātai, ierādīja Lēnertei mitekli savā pili kā Vatikānā, tā arī pāvestu vasaras rezidencē Kastelgondolfo pilsētiņā.¹ E. Pačelli īpašo labvēlību baudīja ne vien māsa Paskualina, bet arī visa kongregācija, par kuras augsto protektoru kļuva Pijs XII. Šādu godu pāvesti parasti mēdza parādīt vienīgi senākajiem un ietekmīgākajiem garīgajiem ordeņiem, kuriem piemita īpaši vēsturiski nopelni baznīcas priekšā. Pačelli pats dzīvi interesējās par svētā krusta māsu misiju Latvijā, un, kā kādā vēstulē 1940. g. martā Rīgas kūrījai

¹ T. Breza, Spizowa Brama, Warszawa, 1962, s. 536.—539.

rakstīja kongregācijas priekšniece, ordenis savā darbībā Latvijā vienmēr varēja cerēt uz Pija XII tēvišķu atbalstu.¹ Sava privileģētā stāvokļa dēļ ordenis lieliski orientējās Vatikāna politikā, bet Latvijas misionāru vadītājas ar Rīgas arhibīskapu Springoviču sarunājās bez liekas pazemības kā līdzīgas ar līdzīgu.

Straujais ārzemju misionāru pieplūdums nebūt nesajūsmināja Latvijas valdību. Iekšlietu ministrija vairākkārtīgi izvirzīja jautājumu par to, vai tiešām Rīgas arhidiecēze joprojām vēl dzīvo «pārejas laikmetā», kurā konkordāta 12. pants ļāva arhibīskapam aicināt garīdzniekus no ārzemēm. Ar klosteru dzīves aktivizēšanu saistītā vāciskā katolicisma ofensīva izraisīja bažas ne vien buržuāzisko nacionālistu valdošajās aprindās, kas cīnījās par valsts reliģiskās dzīves latviskošanu, bet arī luterāņu baznīcas vadībā, kura pamatoti baidījās no katoļu misionāru konkurences. Arvien lielāki sarežģījumi Rīgas kūrījai radās iebraukšanas atļauju izdabūšanā, bet pirmajos fašistiskās diktatūras gados šis jautājums parasti kļuva par nebeidzamu ķildu avotu.² Klosteru misijas īstos mērķus nācās slēpt arvien rūpīgāk. Vāciskā katolicisma labā Rīgas kūrījai bija jāupurē arī Polijas jezuītu klosteros sagatavotie jezuīti — garīdznieki L. Lapkovskis, Jāzeps Pudāns, V. Treibšo, kuri 1937. gadā atgriezās Latvijā, izveidojot pirmo jezuītu klosteri Rīgā pie Franciska baznīcas. Kaut gan Rīgas kūrīja vēlējās, lai jezuītu ordenis Latvijā turpinātu poliski katoliskās baznīcas tradīcijas, nunciatūra negaidīti uzstājās pret katoļu baznīcas «kompromitēšanu» ar valdības nosodīto pārpoļošanu un saziņā ar ordeņa ģenerāli grāfu Ledohovski par latviešu jezuītu vadītājiem uzspieda vāciski orientētos jezuītus no Holandes. 1939. gadā no turienes Latvijā ieradās jezuīti V. Bless, J. Pēperkorns, E. Smits (vācietis). Jau agrāk, 1937. g. 2. novembrī, Rīgā kā katoļu semināra profesors bija apmeties Holandes lieltirgotāja dēls K. Kolfšotens, kuru tā paša gada 3. decembrī iecēla par Latvijas jezuītu superioru. Nākošajā gadā viņa vadībai pakļāva arī Igaunijas jezuītus. 1940. gadā Latvijā darbojās jau divi jezuītu klosteri — Rīgā un Ilūkstē — ar 7 ordeņa locekļiem un

¹ LPSR CVVA, 633. f., 1. apr., 317. l., 3. lapa.

² Turpat, 319. l., 14., 49.—51., 101. u. c. lapas.

vienu mācekli. Jezuīts J. Pudāns iestājās aizsargu organizācijā, kļūdamas par 12. Ilūkstes aizsargu pulka 5. rotas mācītāju.¹ Divi jezuīti — pretpadomju propagandas «speciālisti» profesors K. Kolfšotens un lektors L. Lapkovskis — kļuva par jauno garīdznieku kadru audzinātājiem katoļu teoloģijas fakultātē.

Neraugoties uz ārkārtīgi plašo jezuītu reklāmas kampaņu, kurā kopš 1935. g. iesaistījās visa Latvijas katoļu prese un speciāli šim nolūkam uz Latviju komandētais jezuītu pāters, Vatikāna Gregora universitātes profesors J. Kleintjenss, Rīgas kūrīja neriskēja šo bēdīgi slaveno ordeni Latvijā ieviest atklāti, bet deķa priekšroku kontrabandai. Izlūgt no Ulmaņa iebraukšanas atļauju Jēzus sadraudzības misionāriem nācās Liepājas bīskapam A. Urbšam, jo pats metropolīts nevēlējās notraipīt rokas šai «delikātajā lietā», kurā bija jāpielieto jezuītisms šī vārda ļaunākajā nozīmē; lūgumā nedrīkstēja minēt ne vārda par uzaicināmo garīdznieku piederību jezuītu ordenim. Ja par citu ordeņu jaunu klosteru radīšanu parasti plaši jo plaši rakstīja visa katoļu prese, tad par jezuītu ierašanos un viņu klosteru izveidošanu Latvijā Rīgas kūrīja neinformēja pat baznīcu un konfesiju departamentu. Savus uzdevumus Jēzus sadraudzībai bija jāveic dziļā slepenībā.

Materiālu par klosteru darbību, par vāciski katoliskā virziena pozīciju nostiprināšanu Rīgas arhidiecēzē ir maz, un izsmelošas ziņas par to slēpj vienīgi Vatikāna arhīvi. Jau pats misijas raksturs izslēdza tā atspoguļošanas iespēju Latvijas katoliskajā presē, bet pašu klosteru arhīvi nav saglabājušies. Arī Rīgas arhidiecēzes kūrījas arhīva dokumentos (pirms nodošanas Valsts arhīvam baznīckungi tos rūpīgi izveidēja, lietās par klosteriem daudzas lapas ir izplēstas) ziņas par mūku darbību ir visai fragmentāras. Par klosteru vāciski katolisko misiju pat metropolītu Springoviču pāvesta nuncijs oficiāli informēja tikai 1939. g. oktobrī, pēc tam, kad Latvija bija parakstījusi savstarpējās palīdzības paktu ar Padomju Savienību. Politiskajā pārvaldē, kas modri sekoja vienīgi komunistiem, ģermanofiliem un hitleriešu aģentiem bija ietekmīgi patroni, kuri vajadzīgajā brīdī prata skatīties caur pirkstiem, neapgrūtinot sevi ar šī tipa pretvalstisku elementu vajāšanu.

---

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2358. l., 27. un 28. lapa.

Lai gan 1937. g. 4. decembrī iekšlietu ministrijas administratīvais departaments uzdeva policijas iestādēm uzmanīgi sekot ārzemju reliģisko darbinieku, tai skaitā arī mūku politiskajām «misijām» Latvijā,¹ klosteru noslēgšana pasargāja mūkus no vietējo policijas iestāžu uzmanības.

Vienā jautājumā klosteriem un to iemītniekiem nebija domstarpību ar fašistisko valdību un Rīgas kūrīju: anti-komunisma propaganda, turklāt daudz izsmalcinātākā, reliģiski rūpīgi «nopamatotā» veidā, bija visu Latvijas klosteru regulu nerakstīts likums. Romas katoļu teoloģijas fakultātē, kur antikommunisms jauno garīdznieku sagatavošanā bieži vien nomāca teoloģiju, kur darbojās tādi pret-padomju aģitācijas speciālisti kā A. Novickis un B. Sloskāns, — pat tur jezuīts Kolfšotens un kapucīnis Hauers prata citu pasniedzēju vidū izcelties ar negantu, patoloģisku antikommunismu. Sevišķi aktīvi antikommunisma evaņģēlisti bija jezuīti un vācu kapucīņi. Tieši tādēļ viņus parasti aicināja draudzēs uz rekolekcijām, atlaidēm u. c. baznīcas svētkiem. No kapucīņiem centās neatpalikt arī sieviešu klosteri, kas nodarbojās ar bērnu un jauniešu «kristīgu» audzināšanu. Tā, piemēram, 1930. gadā, kad pēc Pija XI vēstules kardinālam B. Pompilijam katoļu garīdzniecība izvērta plašu reliģiska krusta kara propagandu pret PSRS, sevišķi izcēlās Jaunaglonas klostera priekšniece V. Koha. Lielā gavēņa laikā ģimnāzijas kapličā katru dienu no rīta līdz vakaram notika viņas organizēti nepārtraukti «aizlūgumi par Krieviju», skolniecēm adorējot pie altāra.² Tādā veidā Koha centās pusaudzū sirdis sēt naidu pret «bezdievju varu». Cildinot Kohas nopelnus klosteru dzīves veidošanā Latvijā, «Katoļu Dzeive» neaizmirs atzīmēt, ka reliģiski «nopamatota» krusta kara propagandu pret Padomju Savienību viņa veikusi neatlaidīgi un sistemātiski visā savas klostera priekšnieces amata laikā.³

Kapucīņu, svētā krusta māsu un nabadzīgā Jēzus bērniņa māsu klosteri, kas līdz 1940. gadam atradās Vācijas provinču attiecīgo garīgo ordeņu tiešā pakļautībā, rosīgi

¹ LPSR CVVA, 1412. f., 1. apr., 882. l., 323. lapa.

² «Katoļu Dzeive», 5. nr., 1930. g., 154. lpp.

³ «Katoļu Dzeive», 6. nr., 1938. g., 230. lpp.

darbojās vācu kultūrtrēģerisma garā. Taču mūki nepopularizēja Ģēti, Silleru vai Heini, Bethovenu vai Mocartu. Viņu nesto «kultūru» caurstrāvoja no nacionālsociālisma nekristīgajiem noslāņojumiem attīrīta fašisma ideoloģija. Lai sagatavotu latviešu katoļus Vācijas politiskajai «misijai» Austrumeiropā, mūki plaši propagandēja vācu svētos un svētlaimīgos, viņu lielos nopelnus katoļu baznīcas priekšā, cildināja vācu tautas reliģisko misiju.

Skaistkalnes draudzes prāvests M. Kļaviņš, kas bija viens no pirmajiem šī ordeņa latviešu tautības mūkiem, devis interesantu kapucīņu vāciski katoliskās misijas raksturojumu.¹ Naivā ticība ordeņa svētumam un tā cēlajai reliģiskajai misijai pēc iepazīšanās ar kapucīņu darbību Latvijā drīz vien bija izkaisusi. Kapucīņu klosterus Kļaviņš uzskatīja par «vācu perēkliem», kuros bez tam plaukst arī žūpība un izvirtība. Savā piezīmju grāmatiņā 1939. g. 19. aprīlī viņš rakstīja: «Pēc svētās mesas, pārdomājot daudzas lietas no kapucīņu dzīves Skaistkalnē un Latvijā, man plūda no acīm asaras, jo bija kunga Jēzus ļoti žēl... Vissāpīgāk ir tas, ka redz, kā Jēzu vajā, bet viņam nevar palīdzēt...»² Kļaviņu dziļi aizvainoja kapucīņu piekoptais vācu kultūrtrēģerisms, politiskās misijas maskēšana ar reliģiju. Skaistkalnes prāvesta bezspēcība, viņa nespēja «palīdzēt Jēzum», izskaidrojama ar to, ka klostera vadība faktiski atradās vācu mūku rokās, bet Kļaviņam bija jāizpilda tikai marionetes loma, lai «latviskā» vadība nacionālistiskās valdības acīs maskētu «vācu perēkli».

Arī svētā krusta māsas cītīgi darbojās kultūrtrēģerisma druvā. Pēc politiskās pārvaldes datiem, viņu vadītais Rīgas svētā Jāzepa nams kļuva par īstu pārvācošanas fabriku. Ar sīkām dāvaniņām un glaimiem tur iesaistīja bērnus no jauktu tautību ģimenēm, iesaistīja viņus vācu skolā, bet bērnu vecākus — vāciskā katolicisma ietekmes orbitā. Katram ticīgajam, kuram ordeņa māsas palīdzēja

---

¹ 1939. g. 19. aprīlī M. Kļaviņš ceļā uz Skaistkalni pazaudēja portfeli, kurā atradās viņa piezīmju grāmatiņa. Policists, kura rokās nonāca atradums, nokopēja grāmatiņas saturu. M. Kļaviņu politiskā pārvalde raksturoja kā dogmatiski, neiecietīgu katolicisma fanātiķi, kas nostiprinājis baznīcas ietekmi viņam pakļautajā draudzē.

² LPSR CVVA, 3235. f., 1/7. apr., 634. l., 3. lapa.

slimības laikā vai trūkumā ar «kristīgu» padomu vai materiālu pabalstu, vajadzēja atbildēt ar pateicības jūtām pret dievu un tā sūtītajām mūķenēm no Vācijas.

«Klusā vācu mūka» noslēpumainās darbības svarīgu aspektu atsedza notikumi, kas saistījās ar Latvijas — PSRS savstarpējās palīdzības pakta realizāciju un vācu repatriāciju 1939. g. rudenī. Baznīcu un konfesiju departaments bija cerējis, ka repatriācija mazinās klosteru augošo ietekmi un atbrīvos Latviju no vācu mūķiem. Tomēr neviens no vāciski katoliskās baznīcas misionāriem netaisījās repatriēties, neraugoties uz iekšlietu ministrijas taktiskajiem mājiņiem. Kad ārlietu ministrijas ģenerālsekretārs M. Nukša 6. novembrī telefona sarunā ar nunciu skāra šo jautājumu, A. Arata paziņoja, ka visi mūķi arī turpmāk paliks Latvijā. 13. novembrī nuncijs oficiāli lūdza ārlietu ministriju neattiecināt uz vācu mūķiem likumu par repatriāciju, aizrādot, ka vajadzības gadījumā viņi esot gatavi pieņemt Latvijas pavalstniecību.¹ Ar Vatikāna diplomātijai šai laikā tik raksturīgo taktu pret hitlerisko Vāciju A. Arata bija «aizmirsis» aizbilst vārdu tikai par vienu slovēņu tautības mūķeni.

22. novembrī arhibīskaps Springovičs piesūtīja iekšlietu ministram lūgumu 1) neattiecināt uz vācu tautības mūķiem likumu par repatriāciju; 2) atļaut 45 personām — Latvijā dzīvojošiem Rīgas kūrījā nodarbinātiem ārzemniekiem (galvenokārt vāciešiem) — garīdzniekiem, mūķiem un klosteru māsām «darboties līdzšinējās darba vietās neatkarīgi no pastāvošiem noteikumiem par ārzemnieku uzturēšanās vietām».² 1939. g. 10. novembra iekšlietu ministra rīkojums, ar kuru bezpavalstniekiem un ārzemniekiem bez īpašām atļaujām aizliedza uzturēties un dzīvot padomju karaspēka garnizona apkaimē un 15 kilometru platā PSRS pierobežas joslā, pēc arhibīskapa ieskata bija radījis šķēršļus ārzemju «misionāru» darbībai tā kunga druvā. Kad Rīgas kūrīja apsolīja, ka Latvijas klosteri tiks nošķirti no ordeņu Vācijas provincēm, viceministrs J. Legzdiņš, kura pārziņā atradās baznīcu un konfesiju departaments, ar 15. decembra rezolūciju atļāva arhibīskapa lūgumā minētajiem ārzemniekiem darboties līdzšinējā kārtībā. Taču kapuciņu mūķu pastiprinātā interese

¹ LPSR CVVA, 3234. f., 11. apr., 147. l., 5. lapa.

² Turpat.

par rajoniem, kuros bija izvietoti padomju garnizoni, drīz vien radīja jaunus sarežģījumus. Neraugoties uz arhibīskapa Springoviča protestiem, 1939. g. 10. novembra rīkojumu attiecināja arī uz mūkiem. Tikai 1940. g. 7. jūnijā Rīgas kūrījai un tās pārstāvim valdībā J. Čamanim izdevās panākt iekšlietu ministra principiālu piekrišanu izsniegt īpašas atļaujas 13 personām (6 kapucīņiem, 4 jezuītiem, 2 svētā krusta un vienai nabadzīgā Jēzus bērniņa mūķenei), kurām, pēc kūrījas formulējuma, «uzlikto uzdevumu izpildīšanai ir vajadzība apmeklēt ārzemniekiem aizliegtos apgabalus».¹ Tomēr politiskās policijas pārvalde, kuras atsauksmei administratīvais departaments bija nosūtījis minēto mūku sarakstu, 12. jūnijā iebilda pret lūgto atļauju izsniegšanu, atsaucoties uz to, ka vācu mūki jau agrāk ir nodarbojušies ar spiegošanu,² bet tagad šai ziņā esot jāievēro sevišķa piesardzība.³ Kūrījas un J. Čamaņa lūgums tika noraidīts.

Nunciatūras un Rīgas kūrījas neatlaidība, ar kādu tās pūlējās panākt atļauju vācu mūkiem darboties PSRS robežas un padomju karaspēka garnizonu tiešā tuvumā, antikomunisms un pretpadomju propaganda, kultūrtrēģerisms un Vācijas misijas slavināšana, ar ko nodarbojās Latvijā ieviesto garīgo ordeņu Vācijas provinču filiāles — tas viss neatstāj nekādu šaubu, ka klosteru dzīves atjaunošanai Latvijā bija ne tikai un pat ne tik daudz reliģiski, kā politiski mērķi, kuru sasniegšanai mūki nekautrējās no spiegošanas. To labi apzinājās gan «misionāri», gan viņu garīgā vadība. Tūlīt pēc Padomju Latvijas nodibināšanās Rīgas kūrīja gandrīz pilnīgi izformēja visus klosterus, bet ārzemju mūki, kas tik «pašai izlēģi» bija atteikušies no repatriācijas 1939. gadā un tik dzīvi interesējušies par padomju garnizoniem buržuāziskajā Latvijā, pēc pašu iniciatīvas, bez jebkāda spiediena no padomju iestāžu puses, steidzīgi izbrauca no Padomju Latvijas, šeit atstājot tikai Latvijas pavalstniecību pieņēmušos klosteru vadi-

¹ LPSR CVVA, 3234. f., 11. apr., 186. l., 43. lapa.

² Jau 1936. gadā politiskajā pārvaldē ienāca ziņas, ka Skaistkalnes mūki izrāda aizdomīgu interesi par politisko un saimniecisko stāvokli valstī, iedzīvotāju noskaņojumu, ceļu, šoseju un tiltu stāvokli utt. Skaistkalnes svētā krusta māsas politiskās pārvaldes Jelgavas rajona priekšnieks turēja aizdomās par sakariem ar ārzemēm un par kapucīņu izspiegoto ziņu nogādāšanu uz ārzemēm.

³ LPSR CVVA, 3234. f., 11. apr., 186. l., 38. lapa.

tājus. Saprotams, ne jau padomju kareivju un pilsoņu «dvēseļu pestīšana» bija interesējusi vācu mūkus. Klosteru misijas pretpadomju raksturs pārāk kompromitēja vietējo katoļu baznīcu, tāpēc pagaidām, līdz hitleriskās Vācijas iebrukumam, Rīgas kūrīja nolēma klosterus saglabāt nelegālā stāvoklī. 1940. g. 8. oktobrī tā paziņoja baznīcu un konfesiju departamentam, ka klosteri Latvijā vairs nepastāvo; mūki — ārzemnieki gandrīz visi esot izbraukuši, bet mūķenes atgriezušās laicīgā darbā.¹

Austrumu rits

Kopš baznīcu šķelšanās 1054. gadā, kad izveidojās no Romas pāvesta neatkarīga Austrumu pareizticīgo baznīca, Romas kūrījas kategoriskais imperatīvs bija atjaunot abu baznīcu vienību, pakļaujot pareizticīgos pāvesta virsvarai. Taču gadsimtu gaitā šī politika nenesa augļus. 1439. g. Florences ūnija palika tikai uz papīra, bet 1596. g. Brestas ūnija, kas bija vērsta tieši pret krievu pareizticīgo baznīcu, līdz mūsu gadsimtam saglabāja savu ietekmi vienīgi Austrumgalīcijā kā katoļu baznīcas grieķu katoļu jeb uniātu rits. Krievijas tautu acīs ūniju pilnīgi sakompromitēja tās nesaraucamā saistība ar katoliskās Polijas agresīvajiem plāniem Krievzemē 16. un 17. gadsimtā. Uniātu garīdzniecības varmācīgās pārpoļošanas politika un tās ciešā saistība ar svešzemju iekarotāju šķirisko kundzību radīja visai stabilu imunitāti pret ūniju krievu, baltkrievu un ukraiņu tautā. Krievu pareizticīgo baznīcas saaugšana ar carismu, tās pārvēršanās par valdošo baznīcu Krievijā deva tai valsts varas aizsardzību, ar kuras palīdzību ūnijas paliekas līdz 19. gs. beigām Krievijā praktiski bija likvidētas.

1917. g. Februāra revolūcija Krievijā radīja jaunu situāciju, ko Romas kūrīja nekavējoties sāka izmantot savā labā. 1917. g. 1. maijā pāvests Benedikts XV izveidoja jaunu Austrumu baznīcu kongregāciju (Pro ecclesia orientale), kuras pārziņā nodeva visus austrumu ritus un misiju darbu Krievijā. 25. oktobrī Romā radās īpašs Austrumu institūts, kuram bija jāgatavo misionāri un no katolicisma ekspansijas viedokļa jāpētī Krievijas un citu Austrumu valstu problēmas. Katolicisma ofensīvas vispā-

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2358. l., 12. lapa.

rējo vadību Krievijā uzticēja apustuliskajam vizītoram Polijā un Lietuvā A. Rati. Intervencijas un pilsoņu kara gados Romas kūrīja cerēja, ka pēc interventu uzvaras Krievijā pavērsies plašas iespējas katolicisma propagandai. Taču padomju tauta padzina interventus, satrieca iekšējo kontrrevolūciju un padomju sociālistiskā iekārta ar katru gadu kļuva spēcīgāka. Savu plānu realizēšanai Vatikānam bija jāmeklē citi līdzekļi, citi sabiedrotie. Jau 20. gadu sākumā, izanalizējusi gūto pieredzi, pāvesta kūrīja saprata, ka jāgatavojas ilgstošai cīņai, rūpīgi jākomplektē misionāru kadri, jāizstrādā jaunas, pareizticīgo zemēm atbilstošas propagandas formas un metodes, lai tad, kad imperiālistiskās lielvalstis izraisīs jaunu sadursmi ar Padomju valsti, varētu sekmīgi realizēt katolicisma ekspansiju Krievijā. Par šīs ekspansijas placdarmu bija jāklūst PSRS kaimiņvalstīm, vispirmām kārtām — katoliciskajai Polijai.

Sākotnēji par katolicisma ekspansijas galveno idejisko ieroci Romas kūrīja uzskatīja grieķu katoļu ritu, savā stratēģiskajā plānā galveno vietu ierādot ukraiņu katoļizēšanai. Koķetējot ar ukraiņu buržuāzisko nacionālistu emigrantu organizācijām, sevišķi dedzīgi šo plānu aizstāvēja Ļvovas uniātu metropolīts grāfs A. Šeptickis, kas visu dzīvi bija veltījis ūnijas nelegālai propagandai Krievijā. 1921. g. februārī Romā izveidoja īpašu Ukraiņu kolēģiju (Collegium Ruthenum), lai sagatavotu uniātu priesterus. Vēstulē Šeptickim sakarā ar kolēģijas izveidošanu Benedikts XV uzsvēra savu tēvišķo mīlestību pret «iemīloto ukraiņu tautu», kas esot izraudzīta svarīgai lomai Austrumu atgriešanās baznīcas klēpī.¹ Uniātu misionāru kadru gatavošana vēl plašāku vērienu ieguva pēc Benedikta XV nāves, kad par pāvestu Piju XI kļuva A. Rati. 1923. g. martā P. Genoki, kuram nebija lemts kļūt par Vatikāna diplomātu pie petļuriešu «valdības», tika iecelts par apustulisko vizītoru Austrumgalīcijā, lai nostiprinātu disciplīnu uniātu garīdzniecībā.² Tā paša gada septembrī Ļublinā lika pamatakmeni jezūītu vadītajam misiju institūtam «Bobalanum». Tā dibinātājs bija uz Poliju emigrējušais «Krievijas metropolīts» barons E. Rops.³

¹ J. Jurkiewicz, *Watykan a Polska...*, s. 57.

² F. Lama, *Papst und Kurie...*, S. 399.

³ «Katoļu Dzeīve», 2. nr., 1930. g., 45. lpp.

Lai gan garīdzniecība centīgi pūlējās propagandēt ūniju, panākumi pareizticīgo vidū bija gaužām niecīgi. Grieķu katoļu rīts savā vecajā veidā bija ārkārtīgi nepopulārs, ar to saistītā polonizācijas akcija vēl joprojām bija dzīva ticīgo apziņā. Ūnijas propagandu viņi pamatoti novērtēja kā politisku akciju, kas vērstā pret krievu, ukraiņu un baltkrievu tautas nacionālajām interesēm. Bez tam pēdējos gadu desmitos grieķu katoļu rīts bija pārāk cieši saaudzis ar Vatikāna inspirēto un atbalstīto ukraiņu nacionālistu kustību. Tāpēc kontrrevolucionārās lielkrievu šovinistu aprindās, uz kurām vispirms orientējās Vatikāns, ūniju uzņēma ne visai atsaucīgi. Nesamazinot uniātisma propagandu, cenšoties to pārvērst par specifisku ukraiņu «nacionālu» reliģiju, Vatikāns vienlaikus sāka meklēt arī citas formas un metodes katolicisma ekspansijai Krievijā.

Jaunu ritu katolicisma propagandai Krievijā izstrādāja beļģu jezuīts, Vatikāna Austrumu institūta direktors Erbiņji (d'Herbigny), kurš 1924.—1927. g. trīs reizes ar ārkārtējām pāvesta pilnvarām apmeklēja Padomju Savienību, reorganizēja tur vietējo katoļu hierarhiju, kā arī slepus iesvētīja jaunus bīskapus.¹ Atceļā no PSRS Erbiņji apmeklēja arī Latviju, tikās ar arhibīskapu Springoviču, interesēdamies par iespējām izmantot vietējos krievu baltgvardu emigrantus par izmēģinājuma trusīšiem jaunajam ritam. Erbiņji projektu lielā mērā ietekmēja katolicismā pārgājušais baltemigrants kņazs A. Volkonskis², kas sapņoja par «vienotās, nedalāmās» monarhistiskās Krievijas atjaunošanu jaunas ārvalstu militārās intervencijas rezultātā. Ar šo intervenciju būtu saistīta plaša katolicisma ekspansija Krievijā. Pareizticību, kas nav spējusi atturēt, «ticīgo tautu» no revolūcijas un boļševisma atbalstīšanas, vajadzētu nomainīt ar katolicismu. Lai baznīca sekmīgi spētu sagatavoties šai «misijai», Erbiņji ierosināja:

1. Radīt jaunu, īpatnēji «krievisku» katolicisma formu, kas būtu saistīta ar pāvesta atzīšanu par Kristus vietnieku

¹ Bīskapa iesvētīšana, nesazinoties ar valdību, kura parasti dod atsauksmi par bīskapa amata kandidātu no politiskā viedokļa, jāuzskata par apzinātu provokāciju. Viens no Erbiņji slepus iesvētītajiem bīskapiem bija B. Sloskāns, kas kopš 1934. g. uzturējās Latvijā.

² Bijušais cariskās Krievijas militārais atašejs Romā. Tūlīt pēc revolūcijas Volkonskis iestājās vienā no Vatikāna institūtiem, bet vēlāk pārgāja katolicismā un 1930. gadā kļuva par austrumu rīta garīdznieku.

un baznīcas monarhistisko valdnieku, ietvertu sevī visas katolicisma dogmas, taču ārējā ceremoniālā neatšķirtos no pareizticības. Dievkalpojumu ārējam ietērpam vajadzēja pilnīgi atbilst vietējām parašām, tradīcijām un pareizticīgo psiholoģijai. Jauno katolicisma paveidu nosacīti dēvēja par austrumu (retāk — austrumslāvu) ritu.¹

2. Šī rita propagandā lielkrievu šovinismam bija jāklūst par misionāru politisko ticības apliecību. Tāpat kā grieķu katoļu rīts bija saistīts ar ukraiņu, tā austrumu ritam bija jāsaistās ar lielkrievu nacionālismu. Visu bijušo carisko Krieviju bija jāuzlūko par «vienotu, nedalāmu» impēriju, kuras «garīga atdzimšana» bija jaunā rita oficiālā izkārtne. Ievērojot pagātnes kļūdas, no austrumu rita propagandas pēc iespējas centās izslēgt poļu garīdzniecību, lai novērstu pareizticīgo bažas par jaunu polonizācijas mēģinājumu reliģijas aizsegā. Par ierindas misionāriem pirmām kārtām bija jāklūst krievu pareizticīgo garīdzniekiem, kas pārgājuši katolicismā.

Pijs XI nekavējoties apstiprināja Erbiņjī projektu. Tā īstenošanai 1925. gadā Austrumu baznīcu kongregācijā izveidoja īpašu «Komisiju Krievijai» (Pro Russia), kas vadīja visu «misionāru» sagatavošanas un «teorētisko» darbību. Jau agrāk pirmo misionāru sagatavošanu bija uzsācis Erbiņjī vadītais Austrumu institūts, beļģu benediktīņu klosteris Lježā, franču dominikāņu klosteris Lillē, austriešu jezuītu klosteris Insbrukā un katoļu universitāte Zalcburgā. Lai savervētu austrumu ritam misionārus un iegūtu tam ietekmīgus piekritējus, Vatikāns pastiprināja darbu krievu baltgvardu emigrantu garīdznieku un laicīgās aristokrātijas aprindās. 1928. gadā pāvesta enciklika «Rerum orientalis» uzdeva garīdzniecībai aktivizēt jaunā rita propagandu, kā arī izveidot austrumu rita sekcijas jezuītu, kapuciņu, benediktīņu u. c. garīgajos ordeņos.

Pirmos praktiskos austrumu rita propagandas eksperimentus veica Polijā, PSRS pierobežas diecēzēs Viļņas, Poļesjes un Volīnijas apvidos. Jau 1924. un 1925. gadā tur radās pirmās «austrumnieku» draudzes. Tās organizēja un vadīja galvenokārt bijušie pareizticīgo garīdznieki, kas nebija izturējuši nacionālos un reliģiskos

¹ Par austrumu rītiem plašākā nozīmē sauc visus katolicisma ritus, kurus Vatikāns pielieto austrumu valstīs, piem., albāņu, armēņu, bulgāru, koptu, grieķu, haldiešu u. c.

spaidus panu Polijā vai arī karjeras apsvērumu dēļ pievērsušies valdošajai katoļu baznīcai. Vienlaikus misijas darbu uzsāka arī Polijas katoļu mūku ordeņi — marijāņi, pallotiņi, redemptoristi, jezuiti. Sevišķi aktīvi bija jezuiti, kas izveidoja divus seminārus misionāru sagatavošanai. Tomēr misijas rezultāti bija niecīgi. 1929. gadā Polijā bija tikai 26 «austrumnieku» draudzes ar 24 baznīcām, 32 garīdzniekiem un 16 504 ticīgajiem. Pareizticīgo vairums jauno ritu uzņēma ar neuzticību un nicināšanu kā bezprincipiālu maskarādi. Savā darbībā un ārējā izskatā misionāri atdarināja pareizticīgo popus, austrumu rita garīdznieku vairums bija pareizticīgo baznīcas renegāti, kurus pareizticīgie izsludināja par jūdasiem. Ar neuzticību pret «krievisko» ritu izturējās arī poļu buržuāzijas šovinistiskās aprindas, kas pierobežas rajonus uzskatīja par kolonizācijas un pārpoļošanas objektiem.

1930. g. sākumā, saasinoties starptautiskajai situācijai, Pij XI ar 6. februāra vēstuli kardinālam B. Pompilijam pasludināja jaunu reliģisku krusta karu pret PSRS, aicinot katoļus visā pasaulē aizlūgt par «vajāto baznīcu» Padomju Savienībā. Vēstule kļuva par signālu pretpadomju manifestācijām, katoļu hierarhu atklātiem aicinājumiem savu zemju valdībām iejaukties PSRS iekšējās lietās, lai «aizsargātu» reliģiju.

Vienlaikus Vatikāns reorganizēja austrumu rita vadību. Komisija «Pro Russia» kļuva par patstāvīgu institūtu, kas bija pakļauts tieši pāvestam. Tās ziņā nodeva katolicisma pārziņu Padomju Savienībā un krievu emigrantu lietas, kā arī misijas darbu PSRS kaimiņvalstīs, kuras agrāk ietilpa cariskajā Krievijā. Komisiju vadīja Erbiņji, kura rokās tagad koncentrējās visa Vatikāna pretpadomju darbība. Komisija izveidoja īpašu jezuitu vadītu «krievu institūtu» «Russicum», kas gatavoja misionārus — spieģus un diversantus pretpadomju akcijām. «Austrumnieku» draudzes izņēma no vietējo bīskapu pārziņas. 1933. g. marijāņu ordeņa ģenerāli P. Bučisu (lietuvieti) konsekrēja par austrumu rita bīskapu, uzdodot viņam misiju darba vadību krievu emigrantu aprindās. 1931. g. sākumā Vatikāns nozīmēja īpašu austrumu rita apustulisko vizitatoru Polijā bīskapu M. Čarņeckī (ukraini). Konstatējuši, ka pareizticīgie abus — grieķu katoļu un austrumu ritus uzņem pēc principa «mārrutks nav saldāks par rutku»,

«Pro Russia» vadītāji atmeta orientāciju tikai uz lielkrievu šovinistiem, iesaistot misijā arī ukraiņu un baltkrievu garīdzniekus. Ievērojot to, ka Vācijas izlūkošanas dienests šai laikā aktīvi izmantoja baltgvardu emigrantu — ukraiņu nacionālistu organizāciju, jāpiekrīt poļu vēsturniekam J. Jurkevičam, kas šo izmaiņu «Pro Russia» politikā saista ar vācu garīdznieku augošo ietekmi komisijā.¹

Austrumu rita vadības reorganizāciju neveselīgi uzņēma Polijas valdošās aprindas. Tās principā neiebilda pret Vatikāna reliģiski politisko akciju, kas vērsta pret sociālistisko kaimiņvalsti, taču metodes, kuras lietoja misionāri, neatbilda poļu nacionālistu interesēm. Valdība uzskatīja, ka rita «krieviskais» raksturs aizkavēs pierobežas rajonu polonizāciju, ko attiecībā pret nacionālajām minoritātēm varmācīgi un sistemātiski piekopa poļu šovinisti. Seima ārlietu komisijā valdība oficiāli atzina, ka jaunais rits no valstisko interešu viedokļa nav vēlams, pret to asi protestēja buržuāzisko nacionālistu aprindas. Taču Polijas episkopāts nostājās Vatikāna interešu sardzē, un valdība neuzdrošinājās oficiāli protestēt pret valstiski nevēlamo «austrumnieku» darbību.

«Pro Russia» savas darbības ziedu laikos, 1933. g. jūlijā, saņēmusi informāciju par augošajām nesaskaņām Latvijas pareizticīgo baznīcā, pēc bīskapa B. Sloskāna ierosinājuma uzdeva Rīgas arhibīskapam uzsākt austrumu rita propagandas sagatavošanas priekšdarbus Latvijā. Rīgas kūrīja šo iniciatīvu uzņēma atsaucīgi un rudenī nosūtīja uz Romu komisijas rīcībā baznīckungus A. Camani un A. Rukmani, lai Erbiņji vadītajā «Russicum» viņi apgūtu misionāru māku.² Tomēr austrumu rita ieviešana Latvijā aizkavējās. 1934. gadā Erbiņji demisionēja no «Pro Russia» un «Russicum» vadītāja amata. Pārbaudot komisijas darbību, izrādījās, ka tā kļuvusi par politisku avantūristu un dažādu valstu izlūkdienestu aģentu pērēkli, kurā reliģiskā misija bija nobīdīta otrajā plānā.³ Pāvests bija spiests likvidēt komisijas patstāvību un pakļaut to Vatikāna valsts sekretariāta baznīcas ārkārtējo lietu kongregācijai (Pro negotiis ecclesiasticis extraordinariis). Pro Russia kļuva par vienu no tās sekcijām. Tās

¹ J. Jurkiewicz, Watykan a faszyzm..., s. 61.

² LPSR CVVA, 633. f., 1. apr., 631. l., 43. lapa.

³ J. Jurkiewicz, Watykan a Polska..., s. 64.

kompetencē ietilpa tikai «krievu lietas» — darbība emigrantu aprindās un katoļu baznīcas pārzināšana Padomju Savienībā. Austrumu rita vadību nodeva Austrumu baznīcu kongregācijai. Tādējādi Pro Russia politiskā nozīme pieauga vēl vairāk: reorganizācija atbrīvoja to no tīri reliģiskās darbības vadības. Ietilpināta Vatikāna ārlietu ministrijā, Pro Russia kļuva par slepenas informācijas vākšanas un spiegu kadru sagatavošanas galveno centru. A. Čamanis un A. Rukmanis atgriezās Latvijā, nepārgājuši austrumu ritā, no kura tos atturēja vai nu šī reliģiski politiskā pasākuma netīrie mērķi un ar to saistītais risks, vai arī grūtie materiālie apstākļi, jo Rīgas kūrīja, karsti atbalstot austrumu rita ideju, nevēlējās uzņemties tās finansēšanu. Jautājumā par jaunā rita uzturēšanu Rīgas kūrīja nekādi nevarēja vienoties ar Vatikānu, tāpēc jautājums par misionāru materiālo stāvokli palika neskaidrs.

1934. gadā Latvijā apmetās Mogiļevas un Minskas bīskapiju apustuliskais administrators B. Sloškāns, kuru 1926. g. maijā Erbiņjī sava Padomju Savienības apmeklējuma laikā bija slepus konsekrējis par bīskapu un iecēlis šai amatā. Ar šī prelāta ierašanos austrumu rita propaganda Latvijā ieguva dedzīgu piekritēju. B. Sloškāns zvēriski nīda padomju iekārtu¹ un bija gatavs atbalstīt jebkuru pret PSRS vērstu pasākumu. Mācīdams Rīgas garīgajā seminārā morālteoloģiju un būdams klerīķu garīgais audzinātājs, Sloškāns centās savu naidu iepotēt arī topošajiem garīdzniekiem. Būdams lielākais «krievu lietu» speciālists Rīgas arhidiecēzē, viņš izmantoja visu savu ietekmi, lai arī te ieviestu austrumu ritu. Pareizticīgo baznīcas iekšējais stāvoklis Latvijā ļāva cerēt, ka šāds pasākums var būt sekmīgs. Latv. par. b. vadība nonāca valdības marionešu rokās. Izpildot iekšlietu ministrijas direktīvas, Latv. par. b. sinode un arhibīskaps A. Pētersons centās pārvērst baznīcu par krievu tautības ticīgo «latviskošanas» ieroci. Ticīgajos un ierindas garīdzniecībā valdīja neapmierinātība ar Latv. par. b. vadību. Opozīcijā pret to atradās arī šovinistiskais krievu monarhistu grupējums, kuru iekšlietu ministrija bija nobīdījusi no

---

¹ Par pretpadomju darbību 1927.—1932. g. Sloškāns bija divas reizes arestēts.

vadošajiem amatiem baznīcā. Ja šo ietekmīgo grupējumu izdotos pievērst austrumu ritam, Latv. par. b. sairums būtu nenovēršams. B. Sloskānam un viņa domu biedriem šķita, ka jaunā rita pretpadomju politiskā programma var kļūt par vienojošu platiormu — «vienotās, nedalāmās» atjaunošana taču bija arī monarhistu politiskais ideāls.

Cenšoties savervēt austrumu rita misionārus no Latv. par. b. garīdzniecības aprindām, 1936. gadā B. Sloskāns stājās sakaros ar pareizticīgo metropolīta katedrāles ārštata priesteri, bijušo baltgvardu un fanātisku monarhistu N. Vasiļjevu. Lai sagatavotu augsni jaunā rita propagandai, Rīgas Antona draudzes prāvests A. Oļševskis sāka sprediķot krievu un baltkrievu valodā Maskavas priekšpilsētā, kur dzīvoja galvenokārt pareizticīgie.

1937. g. 20. janvārī bīskaps P. Bučiss ieradās Rīgā neoficiālā vizītē, lai ar vietējās hierarhijas pārstāvjiem pārrunātu austrumu rita perspektīvas Latvijā. Šoreiz austrumu rita apustuliskais vizitators Baltijas valstīs (iecelts bez sazināšanās ar šo valstu valdībām) par savu galveno misijas sfēru izvēlējās Rīgas katoļu garīgo semināru, kuru vadīja Bučisa bijušie audzēkņi no Pēterburgas katoļu semināra un akadēmijas. Propagandējot austrumu ritu garīgajā seminārā, Bučiss neslēpa tā pretpadomju raksturu, aizrādot, ka «lielinieciskās bezdievības apdraudētā» krievu tauta Padomju Savienībā «nav izlaižama no acīm».¹ Vizītes laikā Bučiss vienojās ar arhibīskapu Springoviču par to, ka bīskaps J. Rancāns vasarā vizītēs Latvijas un PSRS pierobežas draudzes, izpētot Vatikāna reliģiski politiskā pasākuma izredzes šajā rajonā. Tomēr vizitācijas rezultāti rādīja, ka pierobežas draudzes ir pārāk «sarkanas», tāpēc Rīgas kūrīja ierosināja par galveno austrumu rita propagandas centru pagaidām pārvērst Daugavpili.

1937. g. 26. decembrī pēc Rīgas arhibīskapa metropolīta Springoviča ielūguma Rīgā oficiālā vizītē ieradās Bučiss. Šai dienā Rīgas sāpju dievmātes baznīcā notika pirmais publiskais austrumu rita dievkalpojums, kurā piedalījās ap 30 personu, kā arī katoļticīgie diplomātiskā korpusa locekļi, kurus bija uzaicinājis pāvesta nuncijs Latvijā. Šī diplomātiskā spēle bija vajadzīga, lai traucētu

---

¹ «Katoļu Dzeive», 3. nr., 1937. g., 104. lpp.

Latvijas valdības pretpasākumus pret austrumu ritu. Uz turēdamies Rīgā, Bučiss tikās ar pareizticīgo teoloģiskā institūta audzēkņiem un uzaicināja viņus pievienoties katoļu baznīcai. Pāreju katolicismā Bučiss centās stimulēt arī materiāli, piesolot bezmaksas izglītību un krietnu stipendiju Russikumā. 27. decembrī «austrumnieku» dievkalpojumu Bučiss organizēja Daugavpils Pētera baznīcā. Pēc dievkalpojuma Bučiss apspriedās ar Daugavpils apkārtnes katoļu garīdzniekiem. Apspriedē nolēma, neraugoties uz iespējamām grūtībām, īpašu vērību veltīt PSRS pierobežas rajoniem, pirmās draudzes veidojot Daugavpili un Vecslabadā. Nākošajā dienā Bučiss Rēzeknē tikās ar marijāņu ordeņa Viļāņu un Rēzeknes klosteru vadītājiem B. Valpitrū un J. Kārkli. Bučiss paziņoja marijāņu vadītājiem metropolīta Springoviča lēmumu, ka jaunā rita propaganda Latvijā jāvada marijāņu mūkiem, un instruēja tos jaunajam darbam. B. Valpitrū izteica gatavību kļūt par pirmo «misionāru» un doties uz Russikumu, lai tur apgūtu austrumu rita teoriju un praksi. 28. decembrī, atgriezies Rīgā, Bučiss centās pierunāt arī kapuciņu un jezuītu ordeņu mūkus iesaistīties austrumu rita pretpadomju misijā. Tomēr šiem ordeņiem Latvijā bija sava īpaša misija, kuru nevarēja pakļaut liekam riskam: vēl nebija zināms, kā austrumu ritu uzņems Latvijas valdība. Tāpēc riskēt nācās tikai marijāņiem — poliski katoliskā virziena pārstāvjiem. Kapuciņu profesors Hauers tomēr piekrita propagandēt jauno ritu katoļu teoloģijas fakultātē.

Jau pirmais Bučisa apmeklējums radīja satraukumu baznīcu un konfesiju departamentā. Ziņodams par to iekšlietu ministram, E. Dīmiņš aizrādīja, ka jaunajam ritam nostiprinoties, tas var kļūt par bīstamu konkurentu valstiskajai pareizticīgo baznīcai un ar to kaitētu «nacionālai lietai».¹

Bučisa nākošā vizīte Daugavpili notika no 18. līdz 21. februārim, kad austrumu ritā pārgāja pirmie 4 pareizticīgie. Jau agrāk biskapa Sloskāna uzdevumā Višķu draudzes prāvests A. Skromanis «draudzējās» ar vietējo pareizticīgo (vienticībnieku²) virspriesteri G. Dribincevu.

¹ LPSR CVVA, 3235. f., 1./22. apr., 764. l., 17. lapa.

² Vienticībnieki (единоверцы) — pareizticībai pievienoti vecticībnieki, kas saglabājuši dažas kulta īpatnības.

20. februārī Skromanis organizēja Dribinceva «nejaušu» tikšanos ar Bučisu, kas uzaicināja virspriesteri pievienoties katoļu baznīcai. Dribincevs piedāvājumu noraidīja un ziņoja par notikušo metropolītam Pētersonam.¹ Latv. par. b. sinode lūdza baznīcu un konfesiju departamenta aizsardzību. Ar departamenta gādību P. Bučisu ierakstīja nevēlamo iecelotāju sarakstā. 26. martā iekšlietu ministrija ziņoja ārlietu ministram V. Munteram par «plašu uniātu kustības propagandu», ko katoļu baznīca uzsākusi Latvijā, aizrādot, ka ar Bučisa patvaļīgajām vizītēm, kas notikušas bez valdības ziņas un piekrišanas, katoļu baznīca pārkāpusi konkordāta 12. panta noteikumus. Iekšlietu ministrija izteica bažas, ka uniātu kustība varot izraisīt konfesionāla naida uzliesmojumu, radot jaunus sarežģījumus valsts iekšējā dzīvē.² Atbildē Munters aizrādīja, ka valdība vēl nav oficiāli skatījusi austrumu rita propagandas lietu un ierosināja jautājumu nokārtot mājas kārtībā — sarunu ceļā ar metropolītu Springoviču. Tikai tad, ja Bučisa braucienus būtu ierosinājusi nunciatūra, varētu «spert soļus pie Vatikāna».³

No 11. līdz 13. aprīlim Bučiss ar savu palīgu garīdznieku J. Helvegenu atkārtoja viesizrādi Daugavpilī: «nevēlamais iecelotājs» Eglaines robežpunktā bija uzrādījis Lietuvas diplomātisko pasi, tāpēc netraucēts iebrauca Latvijā. Šai reizē Bučiss pievienoja savai «austrumnieku» draudzei piekto locekli. Vēstulē Springovičam Bučiss sūdzējās par misijas neveiksmēm; katoļos trūkstot izpratnes un atbalsta jaunajam ritam, bet pareizticīgie, kas sākotnēji bija izteikuši vēlēšanos pievērsties katolicismam, tagad atsakoties no tā.⁴ No savas puses Latv. par. b. vadība darīja visu, lai atļurētu ticīgos no pievienošanās austrumu ritam. Taču sevišķi vērtīgu pakalpojumu Latv. par. b. vadībai, atmaskojot jaunā rita un Bučisa misijas politisko raksturu, sniedza laikraksts «Segodņa», kas 13. martā ziņoja par P. Bučisa vizīti pie Lietuvas pareizticīgo metropolīta Jelevferija (Bogojavlenska). Vizītes laikā, pēc tam kad Jelevferijs noraidīja baznīcu vienības un pāvesta virsvaras atzīšanas piedāvājumu, Bučiss ierosināja «civilu

¹ LPSR CVVA, 7469. f., 1. apr., 171. l., 5. un 6. lapa.

² LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2356. l., 6. un 7. lapa.

³ Turpat, 5. lapa.

⁴ LPSR CVVA, 633. f., 1. apr., 631. l., 27. un 28. lapa.

sadarbību» cīņai pret bezdievību, kas nākot no Padomju Savienības un apdraudot visu pasauli. Lietuvas metropolīts noraidīja arī šo baznīcu «antikominternes pakta» piedāvājumu, aizrādot, ka baznīca ir reliģiska organizācija.¹ Savas misijas antikomunistisko raksturu Bučiss nemaz neslēpa. Arī sprediķos Latvijā viņš aizrādīja, ka baznīcu vienība ir nepieciešama tādēļ, lai varētu sekmīgi apkopot «ateistisko materiālismu».² Ticīgie darbaļaudis novērsās no antikomunisma apustuļa, bet baltgvardu monarhisti šai laikā orientējās uz reālāku sabiedroto. Latvijā darbojošās pareizticīgo monarhistu organizācijas neskaitāmām saitēm bija saistījušās ar hitleriskās Vācijas izlūkošanas dienestu un par mesiju, kurš «atbrīvos pareizticīgo Krievzemi» uzskatīja nevis pāvestu, bet gan Hitleru. Grūtības Bučisam radīja arī Latvijas valdības nostāja. 1938. g. 20. aprīlī dzelzceļa policija saņēma iekšlietu ministrijas rīkojumu ignorēt misionāra diplomātisko pasi un Bučisu Latvijā vairs neielast.³ Kad 3. novembrī Bučiss devās uz Rīgu, lai personīgi iepazītos ar garīdznieku N. Vasiļjevu, kuru B. Sloskāns jau bija sagatavojis misionāra amatam, Meitenes stacijā policijas virsnieks apustulisko vizitatoru aizturēja, norādot, ka ceļš uz Latviju viņam slēgts. Bučiss piesūtīja asu «notu» ministram J. Čamanim, kas nebija spējis nodrošināt apustuliskā vizitatora «normālu darbību» Latvijā,⁴ bet Austrumu baznīcu kongregācija šai pašā jautājumā piesūtīja demaršu metropolitam Springovičam.⁵ Tomēr Rīgas kūrījai neizdevās izmainīt Latvijas valdības nostāju pret austrumu ritu. Aizbildinoties ar konfesionālām nesaskaņām, ko izraisījis Vatikāna iecerētais reliģiski politiskais pasākums, valdība pret to izturējās noraidoši, kaut arī neuzdrošinājās to noliegt pavisam. Pēc sīvām cīņām pakļāvusi Latv. par. b. un nostiprinājusi tajā «nacionāli valstisko» virzienu, valdība nevēlējās atdot Latv. par. b. katoļu misionāriem, kuri savā propagandā spekulēja uz lielkrievu nacionālajām jūtām, aizkavējot krievu tautības ticīgo «latviskošanu». Pateicoties informatoriem no katoļu garīdzniecības

¹ «Сегодня», Nr. 72, 1938 г.

² Turpat, 77. nr.

³ LPSR CVVA, 3235. f., 1./1. apr., 298. l., 324. lapa.

⁴ LPSR CVVA, 633. f., 1. apr., 631. l., 18. lapa.

⁵ Turpat, 19. lapa.

apriņdām, politiskā pārvalde vēl pirms Bučisa misijas sākuma Latvijā zināja austrumu rita politisko jēgu un mērķus. Austrumu rita pretpadomju raksturs, protams, Latvijas fašistisko valdību neuztrauca. Taču šīs misijas tālākie politiskie mērķi tieši skāra arī Latviju. Aģenti sutanās brīdināja politisko pārvaldi, ka jaunā rita politiskais mērķis esot Lietuvas-Baltkrievijas lielvalsts ūnijā ar Poliju, tātad — arī Latgales ietveršana šai valstiskajā veidojumā, kuru paredzēts izveidot no Padomju Savienībai atrautiem apgabaliem. Bīskaps Bučiss, kuru politikās pārvaldes aģenti iztēloja kā buržuāziskās Latvijas pamatu grāvēju, zaudēja izredzes jebkad saņemt atļauju iebraukšanai Latvijā. Rīgas arhidiecēzei bija jāorganizē jaunā rita propaganda pašu spēkiem.

Par pirmo vietējo misionāru kļuva N. Vasiļjevs, kas 1939. g. 20. februārī oficiāli pārgāja katolicismā un tūlīt uzsāka darbību Daugavpilī jaunajā katoļu baznīcā. Kas bija šis cilvēks, kuru izraudzīja un tik rūpīgi gatavoja bīskaps Sloskāns?

1895. gadā beidzis Gatčinas skolotāju semināru, Vasiļjevs drīz vien pedagoga profesiju apmainīja pret garīgo kārtu, 1897. gadā kļūdams par diakonu, bet 1907. g. — par priesteri. 1915. g. oktobrī Vasiļjevs kļuva par Petrogradas jūras korpusa mācību kuģa «Voin» mācītāju, vienlaikus darbodamies par pasniedzēju Kronštates jungu skolā. 1917. gadā Vasiļjevu norīkoja par Rēveles atsevišķā jūras nāvinieku bataljona mācītāju. Kad pēc Oktobra revolūcijas bataljonu izformēja, Vasiļjevs kādu laiku darbojās par priesteri Hapsalā, bet jau 1919. g. 17. jūnijā iestājās brīvprātīgi baltgvardu Ziemeļrietumu armijā, kļūdams par Livena divīzijas 3. bataljona mācītāju. Pēc baltgvardu sakāves Vasiļjevs pārcēlās uz Latviju, kur darbojās Solonaju, Kaplavas, Krustpils, Kaunatas, Tiskadu un Rītupes draudzēs, taču nekur nespēja noturēties ilgāk par dažiem gadiem. Augstprātīgs, ķildīgs, skops, militārās disciplīnas pielūdzējs, viņš nicināja «pūli», un it visur, kur darbojās «Nikolaja tēvs», sinodei vai prāvestam bija desmitiem reižu jāizmeklē ticīgo sūdzības par Vasiļjevu un paša Vasiļjeva sūdzības un apmelojumi par ticīgajiem, draudžu padomēm vai psalmo-tājiem. Visur Vasiļjevam rēgojās «sarkanie», kurus viņš nīda ar patoloģisku nīknumu, it visur «Nikolaja tēvs»

apliecināja savu antikomunismu. Būdams vientuļš, bez radiem un paziņām, Vasiļjevs vairījās no sabiedrības, pat garīdznieku aprindās viņam nebija neviena drauga. «Bez-sirdīga formalistika un militāra disciplīna, kas varbūt ir vietā pulkā vai uz kara kuģa, bet pavisam nevietā draudzē — lūk, kas N. Vasiļjeva tēvu iedvesmo viņa attiecībās pret draudzes locekļiem un līdzkalpotājiem,»¹ tā šo baltgvardu militarisma maniaku talārā raksturoja viņa prāvests G. Dribincevs 1930. gadā, kad Vasiļjevs terorizēja Kaunatas venticibnieku draudzi. Kaut kā «sariebt» nicināmajam «pūlim» — lūk, kas sagādāja Vasiļjevam īsti sadistisku baudu. Nespēdams sadzīvot ar draudzes locekļiem, Vasiļjevs vienmēr dzīvoja lielā trūkumā. Kopš 1934. g. viņš atradās ārstatā un bija pierakstīts pie Rīgas metropolīta katedrāles. Seit, Rīgā, viņu arī uzmeklēja gara radnieks — bīskaps Sloškāns, kas nīda komunismu un PSRS ne mazāk kā N. Vasiļjevs. Šķiet, tieši antikomunisms bija noteicošais, kas saistīja Sloškāna uzmanību. Citādi Vasiļjeva izvēle austrumu rīta misionāra darbam nav izskaidrojama. Otra tik nepopulāra priesteru Latv. par. b. garīdzniecībā nebija. Viņa dalība misijā drīzāk diskreditēja, nekā popularizēja austrumu ritu.

Otrs misionārs bija marijāņu Viļānu klostera priors un katoļu teoloģijas fakultātes profesors — teoloģijas doktors B. Valpītrs. Pirms Bučisa uzaicinājuma viņš bija sapņojis par iestāšanos jezuītu vai kamedulu ordenī, lai dotos misijas darbā pie pagāniem uz Āfriku. Kad Bučiss piedāvāja viņam darboties misijā tepat Latvijā starp pareizticīgajiem, tādējādi piedaloties katoļu baznīcas «lielajā cīņā pret bezdievīgo Padomju valsti», Valpītrs bez šaubīšanās nolēma kļūt par austrumu rīta darboni. 1928.—1933. g., būdams Latvijas katoļu jaunatnes biedrības idejiskais vadītājs un žurnāla «Sauleite» redaktors, Valpītrs ieguva zināmu pieredzi antikomunisma propagandas «misijā», darbotamies daudz izveicīgāk un veiklāk nekā viņa kolēģi. Valpītrs teicami prata krievu un baltkrievu valodu, bija spējīgs orators ar labām balss dotībām un izkoptu muzikālo dzirdi, un tas misijā pareizticīgo vidū, kuri tik lielu vērtību vērtēja baznīcas dziedāšanai, bija no liela svara. Augstākā teoloģiskā izglītība ļāva Valpītram

¹ LPSR CVVA, 7469. f., 1. apr., 639. l., 219. lapa.

ātri sagatavoties jaunajai misijai. Pēc paātrināta apmācības kursa Vatikāna Russikumā un prakses Kauņā pie Bučisa 1939. g. rudenī, izaudzējis bārdu un garus matus pēc pareizticīgo garīdznieku pēdējās modes, Valpītrs atgriezās Latvijā kā «Pāvela tēvs», jo viņa kristītais vārds Broņislavs, kas oda pēc polonizācijas, austrumu ritam nebija piemērots. Vienīgās grūtības, kas bija jāpārvar, bija misionāra materiālais stāvoklis. Austrumu ritā darbojoties, uzturu «nopelnīt» nevarēja. Arī te Bučiss atrada izeju. Jau 1938. g. martā vēstulē Springovičam viņš ierosināja nākamajiem misionāriem, kas nāks no katoļu garīdzniekiem, izlūgt no pāvesta atļauju birituālismam, t. i., darbībai vienlaicīgi divos ritos: parastajā Romas katoļu un austrumu. Kanoniskie likumi birituālismu kategoriski aizliedza, taču pāvestiem likumi nav rakstīti. Bučiss bija pārliecināts, ka, ievērojot «īpašos apstākļus», pāvests piekritīs birituālismam Latvijā. Marijāņu ordeņa ģenerālis A. Cikolo tomēr kategoriski pretojās šim nodomam, pamatotī uzskatīdams, ka garīdznieka hameleona darbība var jauno kustību tikai diskreditēt. Bet 1939. g. vasarā Cikolo vietā par ģenerāli kļuva P. Bučiss, kas nekavējoties izgādāja Valpītram birituālisma atļauju. Vienīgi misijas galvenajā vietā — Daugavpilī, lai izvairītos no ticīgo nosodījumiem vai publiska skandāla, Valpītrs drīkstēja noturēt dievkalpojumu tikai austrumu ritā. Marijāņu ordeņa vadība piekrita Latvijas marijāņu iesaistīšanai rita propagandā, taču ar noteikumu, ka līdzekļi tam netiks ņemti no marijāņu kases, bet to finansēs Rīgas kūrīja.¹ Lai šo iesaistīšanu padarītu efektīvāku, ar Bučisa gādību Pāvels Broņislavs Valpītrs kļuva par marijāņu kongregācijas ģenerālvīkāru (provinciālu) Latvijā. Viņa tiešai vadībai tika pakļauti visi Latvijas marijāņi. Šo augsto amatu, tāpat kā teoloģijas fakultātes profesora stāvokli, Valpītrs izmantoja austrumu rita propagandas interesēs, sapņodams par plašu reliģisku krusta karu pret Padomju Savienību un gatavodams tam cīnītāju kadrus.

Austrumu rita propagandas tiešo vadību Latvijā labprātīgi uzņēmās bīskaps Sloskāns. Mogiļevas un Minskas bīskapiju apustuliskais administrators uzskatīja sevi par tieši ieinteresētu personu šai pretpadomju akcijā, jo aus-

---

¹ LPSR CVVA, 633. f., 1. apr., 313. l., 17. lapa.

trumu rita misionāru gaidāmais darba lauks bija viņam uzticēto diecēžu teritorija. Lielā Tēvijas kara sākumā, pa hitleriešu karapūļu karstām pēdām, 1941. g. vasarā Sloskāns virzīja «misionārus» uz okupētajiem Baltkrievijas apgabaliem.

Neraugoties uz B. Valpitra un N. Vasiļjeva lielo centību, šī reliģiski politiskā misija augļus nenesa. Līdz 1940. g. jūlijam Latvijā nebija izdevies organizēt nevienu jaunā rita draudzi, bet katolicismam pievērstos «austrumniekus» abi misionāri bez grūtībām varēja saskaitīt uz pirkstiem vārda tiešā nozīmē. Ja pirmos Bučisa dievkalpojumus diezgan kupli apmeklēja kā katoļi, tā pareizticīgie, tad drīz vien interese par cirku dievnamā atslāba. Policijas ziņojumos par austrumu rita dievkalpojumiem¹ lasām, ka tajos parasti piedalījās tikai daži pareizticīgie. Nelīdzēja B. Valpitra «kara viltība», izplatot baumas, it kā pareizticīgo metropolīts A. Pētersons atbalsta austrumu ritu. Organizējot svinīgus dievkalpojumus apdraudētajās draudzēs, Latv. par. b. vadība veiksmīgi bloķēja misionāru darbību. Ļoti neatsaucīgi austrumu rita propagandu uzņēma arī katoļi. Vienmēr audzināti konfesionālās nošķirtības un neiecietības garā, viņi gandrīz vai ar sašutumu uzņēma «popa»² māžošanos katoļu baznīcā. Valpitrām 1940. g. martā no baznīcas kanceles nācās paskaidrot, ka misionāri darbojoties paša pāvesta uzdevumā un īstenī ticīgie katoļi tāpēc nedrīkstot viņus «pārprast un kritizēt».³ Austrumu rita propaganda cieta krahu.

Katoļu baznīcas vadība šai neveiksmē vainoja ārējos apstākļus: valdības atteikšanos ielaist Latvijā pieredzes bagātākos austrumu rita «speciālistus», neiespējamību propagandā izmantot presi, rosīgu pareizticīgo garīdzniecības pretdarbību utt. Taču ne jau šie faktori bija noteicošie. Pat N. Vasiļjeva nepievilcīgā personība un B. Valpitra hameleonisms bija tikai otršķirīgi faktori. Akcijas neveiksmi noteica tās politiskā pretpadomju ievirze. Antikomunistiskā ēsma, ko piedāvāja «austrumnieku» dvēseļu zvejnieki, ticīgajiem jau sen bija apriebsies, jo ar to

¹ Lai nepieļautu konfesionālās sadursmes ticīgo starpā, jaunā rita dievkalpojumus novēroja policisti.

² Misionāru liturģiskais tērps neatšķīrās no pareizticīgo garīdznieku tērpa, bet dievkalpojums notika baznīcas slāvu valodā.

³ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2767. l., 94. lapa.

neskopojās nedz katoļu, nedz arī pareizticīgo garīdzniecība. Tieši rita politiskais raksturs atbaidīja no tā pareizticīgos un neļāva katoļu baznīcai savā labā izmantot to aso krīzi, kas šai laikā plosījās Latvijas pareizticīgo baznīcā. Antikomunisms lieku reizi pierādīja savu neauglību ne vien politikā, bet arī reliģijā.

Latgale Rīgas kūrijas politikā

Pēc 1935. g. tautas skaitīšanas datiem, Latgalē dzīvoja 68,38% no visiem Latvijas katoļiem, turklāt šīs konfesijas piederīgie te bija arī absolūtā vairākumā (Ludzas apriņķis — 66,46%, Rēzeknes — 63,74%, Daugavpils — 59,35%). Latgalē atradās lielākā daļa katoļu draudžu un baznīcu, no turienes nāca galvenie Rīgas arhidiecēzes kūrijas ienākumi. Katoļticīgo (tāpat kā Latgales iedzīvotāju vispār) vairums bija trūcīgie zemnieki. Lai saglabātu un nostiprinātu savu ietekmi, katoļu baznīca te nevarēja pilnīgi ignorēt viņu intereses, nevarēja, vismaz vārdos, neuzstāties par «Latgales interešu» aizstāvi. Lauku garīdznieks, kuram ir jādzīvo cieši kopā ar zemnieku, no kura viņš ir atkarīgs tūkstos gadījumos, no kura ziedojumiem viņš pārtiek, nevar atklāti nostāties zemnieka apspiedēju pusē.¹ Tāpēc parlamentārās republikas gados Latgales katoļu garīdznieki vārdos parasti bija darba zemniecības interešu dedzīgākie aizstāvji, liekulīgi runāja par katoļu partijas centieniem uzlabot darbaļaužu stāvokli Latgalē. Ar novada trūcīgo katoļu zemnieku balsīm iekļuvis saeimā, baznīckungi tomēr uzticami kalpoja zemnieku savienības pelēko baronu un Latgales budžu saujiņas interesēm, savu šķietamo «bezpēcību» cīnīties par Latgales darba tautas stāvokļa uzlabošanu attaisnojot ar katoļu «neapzinību» vēlēšanās un citu, «Latgalei naidīgu» partiju pārsvaru saeimā. Ja arī kādreiz katoļu partija uzstājās saeimā par kriptu atmešanu Latgales darbaļaudim (par kredītiem sabiedrisko darbu organizēšanai, nodokļu un banku aizdevumu procentu parādu daļēju dzēšanu utt.), tad kristīgie deputāti neslēpa, ka to dara bailēs no revolucionārās kustības pieauguma Lat-

¹ Sk. V. I. Leņins, Raksti, 15. sēj., 13. lpp.

galē, bailēs no tā, ka novada darba tauta var gāzt buržuāzijas kundzību un pievienoties Padomju Savienībai.¹ Atmaskojot katoļu partijas deputātu pastiprināto «gādību» par Latgales trūcīgajiem zemniekiem un bezdarbniekiem, «gādību», kura līdzās ekonomiskā stāvokļa uzlabošanas prasībām ietvēra prasības par karastāvokļa ieviešanu un policejiskā terora pastiprināšanu, atmaskojot katoļu deputātu pēkšņo «radikālismu», strādnieku un zemnieku frakcijas deputāts E. Sudmalis aizrādīja, ka Latgales buržuāzijas pārstāvji gādā paši par savu ādu, jo novada darbaļaužu ļoti sliktais materiālais stāvoklis krīzes gados novedis Latgali uz revolūcijas sliekšņa.²

Buržuāziskā agrārā reforma nelikvidēja un arī nespēja likvidēt zemes badu Latgalē. Tā tikai vēl vairāk paātrināja zemniecības diferenciāciju. Lielākā daļa zemes pieprasītāju palika tukšā. Rīkodamās Latgalē kā savā iekšējā kolonijā, valdība muižu centrus un citus labākos zemes gabalus izdālāja no Vidzemes un Kurzemes iebraukušajiem augstākiem ierēdņiem un saviem līdzskrējējiem (to skaitā arī Latgales «kristīgajiem») no vietējās buržuāzijas aprindām. Valdība plānveidīgi kolonizēja PSRS pierobežu, noņemot tur «valstiski nacionālus» elementus — citu novadu budžu dēļņus («lāčplēšus», aizsargus, politiskās pārvaldes aģentus utt.), tādējādi vēl vairāk saasinot zemes trūkumu. Pēc oficiālās statistikas datiem, 1935. gadā uz 1 kvadrātkilometru lauksaimnieciski izmantojamās zemes Latgalē bija 46, turpretī Zemgalē un Kurzemē 25, bet Vidzemē tikai 23 «no lauksaimniecības pārtiekoši»³ iedzīvotāji. Lai labāk izprastu šos skaitļus, jāņem vērā, ka Latgales laukstrādnieku sviedriem slacīto, Latgales grāvraču izdrenēto zemi Kurzemes un Vidzemes budžu tīrumos, kurus bagātīgi mēsloja un apstrādāja pēc modernās agrotehnikas prasībām, nevarēja salīdzināt ar noplicināto, sentēvu darba rīkiem apstrādāto zemi Latgales trūcīgā zemnieka sētā. Visus ienākumus te aprija nodokļi un aizdevumu atmaksa. Par lauksaimniecības

---

¹ Latv. r. IV saeimas IV sesijas 13. un 15. sēde, 487. un 590. sleja.

² Turpat, 620. un 621. sleja.

³ Sai kategorijā buržuāziskā statistika ieskaitīja gan muižniekus un pelēkos baronus, gan arī trūcīgos zemniekus un laukstrādniekus.

kultūras celšanu varēja domāt tikai nedaudzi lielsaimnieki. Līdz 1934. gadam arī tie «laimīgie», kas bija ieguvuši zemi, paspēja sapīties parādos tiktāl, ka pārvērtās nevis par jaunsaimniecību īpašniekiem, bet gan par banku u. c. kredītbiedrību, kā arī vietējo augļotāju parādu vergiem. Tikai ar sirmgalvju, sieviešu un bērnu pārcilvēcisku darbu (vīriešiem bija jādodas peļņā ārpus «saimniecības»), sistemātisku badošanos, lopkopības panīkumu (periodiski pārdodot parādu samaksai labākos lopus) un zemes noplicināšanu, atsakoties no viselementārākajām «ērtībām», arī no bērnu skološanas — tikai par šādu cenu trūcīgais, bet bieži vien arī vidējais zemnieks Latgalē spēja saglabāt savu «īpašnieka» ilūziju. Kā atzīst K. Mežulis, labs tā laika Latgales pazinējs, buržuāziskā valsts, baidīdamās no nemieriem, pat neuzdrošinājās laist ūtrupē parādos iestigušās saimniecības, jo tādā gadījumā būtu jāpadzen no mājām lielākā daļa trūcīgo un gandrīz puse vidējo zemnieku.¹ Kļuva arvien skaidrāks, ka buržuāziskās iekārtas apstākļos agrārais jautājums Latgalē nav atrisināms. Raksturojot pavērsienu, kas fašistiskā apvērsuma priekšvakarā bija vērojams zemnieku apziņā, K. Mežulis atzīmēja: «Simtos un tūkstošos Latgales darba zemnieku lūst un sabrūk tēvu tēvu ieaudzinātās cerības un sapņi par savu stūrīti zemes. Kādreiz valdzinošais vārds «īpašums» tagad paliek svešs un auksts, aiz tā saskatāma nevis cerību pilna dzīve, bet gan dziļa nabadzība, bads un bezcerība.»² Sāka gaist privātīpašuma svētuma oreols, kura spožumu vairs nespēja saglabāt nedz policija, nedz baznīca.

Ārkārtīgi smago novada ekonomisko stāvokli vēl vairāk pasliktināja valdības koloniālā politika Latvijas «trešajā zvaigznē», kā Latgali liekulīgi dēvēja «tautiskā» buržuāzija. Latvijas Komunistiskās partijas CK 1933. gadā publicētajā «Latvijas laukstrādnieku, trūcīgo un vidējo zemnieku cīņas programmā» valdības politika Latgalē raksturota šādi: «Latvijas buržuāzija, izvezdama nejēdzīgu nacionālās apspiešanas politiku, jo sevišķi nomāc Latgales darba tautu, atstādama pie tam pilnīgi novārtā

---

¹ K. Mežulis, Latgoles lauku darbaļaužu stovuklis, M., 1934, 71. lpp.

² Turpat, 73. lpp.

Latgales kulturālās un saimnieciskās prasības.¹ Latgales zemniecība ir izputināta un izlaupīta caur buržuāzijas agrārreformu... Buržuāzija milzu apmēros pavairo ceļa kļaušas un nodokļus Latgales zemniecībai, piekopj piespiedu «pārlatviskošanas» politiku un pastiprina fašistisko teroru Latgalē.»² Komunistiskā partija prasīja «visu Latgales muižnieku, baznīcu un klosteru, kā arī latviešu bagāto kulaku-kolonizatoru un lielās lauku buržuāzijas zemju konfiskāciju līdz ar visu lauksaimniecisko inventāru», sadalot šo zemi kalpiem, trūcīgajiem zemniekiem un mazzemniekiem. Šis Komunistiskās partijas dokuments, kas prasīja valsts demokratizāciju, tūlītēju radikālu agrāro attiecību un nodokļu politikas pārkaršanu, lauku darbaļaužu stāvokļa tūlītēju uzlabošanu, deva smagu triecienu Latgales buržuāziskajām un sīkburžuāziskajām partijām. Viņu nekonsekventās, svētā privātīpašuma saglabāšanas un nostiprināšanas interešu diktētās «Latgales prasības» nespēja konkurēt ar Latvijas Komunistiskās partijas skaidro un radikālo programmu.

Laikā, kad katoļu partija jau bija izsmēlusi visas manevrēšanas iespējas, fašistiskais apvērsums katoļu politiskos darboņus objektīvi nostādīja izdevīgā stāvoklī. Pirmkārt, baznīckungiem nebija saeimā jātēlo «Latgales aizstāvji», ko darīt, pat ņemot talkā plašo baznīcas propagandas aparātu, vairs nebija tik viegli. Otrkārt, atbīdīti no valdības, katoļu politiķi varēja mazgāt rokas nevainībā, visu vainu uzvelot luteriskajai valdībai, kas nespēja un negribēja izstrēbt kopā ar katoļu partiju parlamentārās republikas gados Latgalē ievārīto karsto putru.

Katoļu politiķi apzinājās, ka Ulmaņa diktatūrai Latvijā nevar būt ilgs mūžs, tāpēc viņi centās rast sev bāzi masās, lai tad, ja vienpersonisku diktatūru nomainītu cita

¹ Tas, ka šovīnistisko valdošo aprindu realizētā nacionālās apspiešanas politika visspilgtāk izpaudās Latgalē, ir nenoliedzams fakts. 1930. gadā šai novadā dzīvoja 28,55% Latvijas iedzīvotāju, bet pēc tautībām attiecīgi: krievu — 73,60%, baltkrievu — 61,91%, poļu — 50,02%, ebreju — 30,41%, latviešu — 22,07%. Neapstrīdami, ka vietējie latvieši (latgalieši) kopā ar krievu, baltkrievu, poļu u. c. tautību pārstāvjiem atradās «otrās šķiras» pilsoņu lomā, bet pati Latgale — savdabīgas kolonijas stāvoklī. Taču nebija nekāda pamata uzskatīt latgaliešus par īpašu tautību. Latgales jautājums bija nevis nacionāls, bet gan sociāls problēma. Kā tāda tā arī tika atrisināta Padomju Latvijā.

² LKP kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi. 1. daļa, LVI, 1958, 589. lpp.

buržuāzijas kundzības forma, arī katoļu baznīca varētu līdzrunāt valdībā. Rīgas kūrīja modri sekoja savstarpējām nesaskaņām valdošajā kliķē¹ (Ulmaņa — A. Kvieša, Ulmaņa — J. Baloža), cerot, ka tās var novest pie parlamentārisma un katoļu baznīcas politiskās ietekmes atjaunošanas valsts dzīvē. Katoļu baznīca Latvijā bija spiesta cīnīties divās frontēs: pirmkārt, pret augošo revolucionāro kustību, otrkārt, pret valdības centieniem «latviskot» Latgali, mazināt tajā katolicisma politisko ietekmi, ciktāl šī ietekme bija pretrunā ar valdības politiku un nepārprotami orientējās uz eventuālo buržuāziskās Latvijas sairumu. «Fakti runā, ka atjaunotās Latvijas saules stari vēl netiek laisti Romas katoļu dievnamos, lai sildītu un stiprinātu latgaļu sirdis vienībai un nākotnes ticībai. Iespāids tāds, it kā Romas katoļu baznīca kā kaut kāds svešs viesis tikai pagaidām īsu laiciņu šeit atrastos, bet viņas istā māja un māte atrastos pavisam kaut kur citur,» tā 1936. g. jūnijā garīgo lietu pārvaldes priekšnieks sūdzējās iekšlietu ministram, atzīmējot, ka katoļu garīdzniecības rīcībā «izskan it kā kaut kādas citas valsts likumu un rīkojumu pildīšana un tikai tad, otrā vietā, aiz nepieciešamības un takta, tiek pildītas mūsu tiesiskās normas».² Neapšaubot šī atzinuma pamatotību, tomēr jāaizrāda, ka tā ignorēta ijautājuma otra puse — baznīcas sociālā loma, tās idejiskā cīņa pret augošo revolucionāro kustību. Ja katoļu baznīca Latgalē bez ierunām atbalstītu Ulmaņa fašistisko režīmu, tā pilnīgi zaudētu savu ietekmi. Līdz ar to valdība zaudētu garīdznieka sociālo funkciju, bez kuras savaldīt apspiestos Ulmaņa kliķei būtu daudz grūtāk, nekā darbojoties kopā ar to pašu «nevalstisko» katoļu baznīcu. Cenšoties glābt buržuāzijas šķiras kundzību, katoļu baznīca centās novirzīt katoļticīgos Latgales darbaļaudis no revolucionārās cīņas, šķiru pretrunu vietā pirmā plānā izvirzot konfesionālās pretišķības. Ja katoļu prese atklātībā cildināja Ulmaņa kliķi, tad viss baznīcas propagandas aparāts uz vietām nemitīgi uzstājās pret valdības piekopto Latgales «latviskošanas» politiku, kura praksē bija cieši saistīta ar luterisma ekspansiju šai novadā. Nenosodot pašu fašistisko režīmu kā tādu, baznīc-

¹ LPSR CVVA, 3235. f., 1./22. apr., 920. l., 192., 486., 694. lapa.

² LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2765. l., 96. lapa.

kungi tomēr noteikti uzstājās pret «luterāņu uzmakšanos katoļiem», cenšoties reducēt uz to visas sociālās problēmas. Latgales laukstrādnieka naidu pret ekspluatatoru — Kurzemes un Vidzemes lielsaimnieku, Latgales zemnieka naidu pret zemes ieguvējiem — «lāčplēšiem», vietējā ierēdnīša protestu pret luteriskās ierēdņu aristokrātijas kundzību — visu to baznīckungi centās pārvērst par tīri konfesionālu problēmu, tādējādi novēršot apspiesto uzmanību no patiesi akūtajām sociālās atbrīvošanās problēmām. Tomēr pat ar šāda veida «opozīciju» baznīckungi neriskēja uzstāties pārāk asi. Līdz 1936. gadam katoļu garīdzniecība daudz drošāk koķetēja ar Latgales zemnieku, asāk kritizēja luteriskās valdības politiku, bet pēc pilsoņu kara uzliesmošanas Spānijā baznīckungi kļuva piesardzīgāki. Pārskatā par politisko stāvokli valstī 1936. g. oktobrī iekšlietu ministrija atzīmēja: «Pārrunās ar arhibīskapu Springoviču, bīskapu Rāncānu, ārstu Rāncānu (bīskapa brāli. — Z. B.) un citiem, pēdējie uzsvēra, ka tagadējā starptautiski sarežģītā brīdī par katru cenu jāturoties vienoti kopā ar nacionālo valdību... Raugoties uz notikumiem Spānijā, uz starptautiskiem kara draudiem, esot viena vēlēšanās, lai mēs, turoties kopā, vienotiem spēkiem varētu turpināt izveidot mūsu valsts iesākto darbu. Neatzīstot pašreizējos apstākļus, tiecoties pēc kā cita, varot nonākt daudz sliktākos apstākļos, varot piedzīvot līdzīgas briesmas, kādas pašreiz plosoties Spānijā.»¹ 1936. g. decembrī un 1937. gadā kūrījas vadība kļuva vēl noteiktāka «miera un kārtības» aizstāve, jo baznīckungi, stāvot tuvāk tautas masām, jau saklausīja briesmošās sociālās revolūcijas tālo dunoņu. Apzinādamās, ka kūrījai adresētie «pārmetumi par Latgales svēto īpatnību nodošanu» ir pamatoti, baznīcas vadība tomēr uzskatīja: «Kā arī tas nebūtu, viens esot skaidrs, ka pašreiz visiem spēkiem jācinoties par mieru un kārtību valstī... Mūsu valsts iekšējā dzīvē, raugoties no ārienes, no malas, lieko ties, ka viss ritot mierīgi un gludi, bet patiesībā tas tā neesot, un laiks varot nest, radīt jaunus notikumus. Pēc viņu, katoļu, rīcībā esošās informācijas varot skaidri spriest, ka lēnām, bet noteikti gatavojoties ļoti svarīgi notikumi... Katra pārmaiņa valsts dzīvē no tagadējā

¹ LPSR CVVA, 3235. f., 1./22. apr., 920. l., 549. lapa.

stāvokļa varot atnest tikai ļaunu, radīt sarežģījumus, no kā nevienam nekāda labuma nebūšot, tāpēc arī katra apzinīga latgalieša pienākums esot pašreiz atbalstīt, veicināt tautas vadoņa domu. Pats svarīgākais pašreiz valsts dzīvē esot miers un kārtība. Kaut gan latgalieši pie pašreizējā stāvokļa valstī nevarot līdzrunāt un atklāti izteikt un izvest savus nodomus, tomēr tas nevarot būt par pamatu, lai latgalieši nostātos opozīcijā...»¹ Rīgas kūrīja saprata, ka briestošās revolucionārās situācijas apstākļos vairs nevar, neriskējot ar buržuāziskās iekārtas pamatu pamatiem, atgriezties pie demokrātiskāka politiska režīma. Tā «pēc būtības pašreizējai diktatoriskai Latvijas iekārtai nepiekrita», taču apzinājās, ka šo iekārtu nevar «atvietot ar tautas brīvības centieniem un ierašām»², jo šie brīvības centieni baznīckungiem šķita kā austrumu pasaku džins: ja to izlaiž no sprosta, var zaudēt kontroli pār to. Baznīckungi baidījās, ka nekādi spēki atbrīvotos tautas brīvības centienus vairs nespēs iegrozīt buržuāziskā «miera un kārtības» ietvaros. Tāpēc pēc pilsoņu kara sākuma Spānijā, bet katrā ziņā kopš 1936. g. beigām Rīgas kūrīja samierinājās ar to, ka gan valdības, gan it sevišķi tautas priekšā katoļu baznīcai nācās liekuļot, izlikties par Ulmaņa režīma draugu, lai gan patiesībā baznīckungi domāja citādi. Baznīcas divkosīgā draudzība ar fašistisko režīmu nebija uz mīlestību dibināta, bet gan aprēķina laulība, to diktēja nevis savstarpējas simpātijas, bet gan kopējais antikomunisms un bailes no revolucionārās kustības. Latgalē baznīcas un valdības intereses krustojās, taču abi partneri saprata, ka viens bez otra iztikt nevar. Valdība ar naudas pabalstiem un ienesīgiem amatiem pirka katoļu baznīcas uzticību, vienlaikus turpinot Latgales kolonizēšanu respektīvi «latviskošanu», bet baznīca atkarībā no šo dāvanu apjoma te pavājināja, te pastiprināja spiedienu pret valdību, baidot to ar opozīciju. Rīgas kūrījās bezprincipiālo politiku, neraugoties uz kanonisko tiesību noteikto stingro garīdzniecības disciplīnu, neatbalstīja visi garīdznieki vienprātīgi. Ar visai retiem izņēmumiem lauku draudžu prāvesti Latgalē visai atturīgi baznīcās atzīmēja fašistiskās valsts svētkus, necentās

¹ LPSR CVVA, 3235. f., 1./22. apr., 920. l., 486. un 457. lapa.

² Turpat, 296. lapa.

pārvērst tos par reliģiskām svinībām pēc luterāņu parauga. Pēc iekšlietu ministrijas atzinuma fašistiskā apvērsuma gadadienas svinību nozīmi «vietām mazināja, tušēja katoļu garīdznieki».¹ Katoļu garīdzniecības vecākās paaudzes attieksmi pret kūrijas politiku labi izteica Līvānu dekāns S. Vaikulis 1939. g. 8. marta vēstulē metropolītam: «Galu galā mēs svētījām mašīnu, kura domāta mūsu samalšanai. Viņa mūs jau maļ... Un mēs esam nostādīti apstākļos, ka mums vēl jāslavina šī mašīna... Šodien iespējams vai nu luncināties, vai līst pagrīdē.»² Pagrīdē, kur atradās «sarkanie», baznīckungi, protams, netaisījās līst, taču, luncināšanās politikai ieilgstot, arvien plašākas aprindas sāka pareizi novērtēt «Latgales aizstāvjus» sutanās un novērsās no baznīcas. Vienlaikus Latgalē strauji auga Komunistiskās partijas ietekme, auga zemnieku politiskā aktivitāte. Spēcīgu impulsu Latgales zemnieku pavērsienam pa kreisi deva pati Ulmaņa valdība, ieviešot novadā jauno civillikumu, ar kuru tā centās ierobežot zemes īpašumu tālāko sadrumstalošanu. Saskaņā ar jauno civillikumu vecāku nekustamo īpašumu vairs nedrīkstēja sadalīt, to vajadzēja mantot tikai vienam no bērniem. Būtībā šis likums bija radniecisks cariskās Krievijas 1913. g. likumprojektam, kura sociālo jēgu V. I. Leņins atmaskoja rakstā «Jauni agrārās «reformas» pasākumi», aizrādot, ka «ikviens zemnieku zemes mobilizācijas ierobežojums ir pasākums, pirmkārt, muļķīgs, tāds, kas nespēj apturēt kapitālismu un tikai pasliktina masas stāvokli, dara tai dzīvi grūtāku, piespiež lūkot apiet likumu. Un, otrkārt, tas ir pasākums, kas patiesībā rada mazu slānīti *privileģētu* sīkburžuju, visvairāk iesīkstējušo un stulbo progresā ienaidnieku.»³ Tieši šādam lauku buržuāzijas slānim pēc fašistiskās valdības ieceres bija jāklūst par agrārās Latvijas «sociālās un politiskās stabilitātes» pamatu. Ar civillikuma stāšanos spēkā valdība cerēja reizē atrisināt divas problēmas: pirmkārt, radīt sev stingru pamatu, sociālu bāzi Latgales budžu slānī un, otrkārt, nodrošināt ar lētu darbaspēku visas Latvijas budžu saimniecības. Komunistiskās partijas nelegālā avīze «Taisneība»

¹ LPSR CVVA, 3235. f., 1./22. apr., 920. l., 301. lapa.

² LPSR CVVA, 633. f., 1. apr., 352. l., 282. lapa.

³ V. I. Leņins, Raksti, 19. sēj., 299. lpp.

pamatoti norādīja, ka jaunie zemes mantošanas noteikumi padzīs no zemes desmitiem tūkstošu Latgales zemnieku, izpostīs darba zemniekus un pārvērtīs tos par Kurzemes, Vidzemes, kā arī vietējo budžu kalpiem.¹ Jaunais likums vēl atklātāk izteica Latvijas valdības centienus pārvērst Latgali par iekšēju koloniju, par lēta darbaspēka tirgu. Tas izraisīja jaunu sašutuma vilni Latgalē, revolucionizēja trūcīgo zemniecību. Cenšoties attālināt vai novērst eksploziju, 1939. g. sākumā Rīgā strādājošo latgāliešu ierēdņu grupa izveidoja nelegālu organizāciju «Dzelzs leģions»,² kas izdeva savu laikrakstu «Breivo Latgola», kā arī izlaida skrejlapu «Valsts prezidenta kungam un viņa ministriem Latgales ultimāts», izplatot tos Latgales intelligences aprindās. Martā un aprīlī grupas dalībnieki gatavoja oficiālu dokumentu «Latgāliešu intelligences, strādnieku un zemnieku kopējs memorands», kuru paredzēja iesniegt Ulmanim. «Dzelzs leģions» bija šaura sīkburžuāziska organizācija, kas stāvēja tālu no tautas masām un nebūt necentās izraisīt to revolucionāru aktivitāti. Tās memorands nebija pat ne sazvērnieku grupas ultimāts, bet drīzāk uzticamu pavalstnieku pazemīgs lūgums, mēģinājums atdarīt diktatoram acis uz neciešamo Latgales stāvokli, lai ar daļēju reformu palīdzību atturētu novadu no revolūcijas. Ulmanim iesniedzamā memoranda projektu gatavoja ilgi un rūpīgi. Pēc sastādītāju ieceres tam bija jāaptver visu sociālo slāņu prasības.³ «Dzelzs leģionā» katoļu garīdzniecības pārstāvji oficiāli neietilpa, lai gan par tā darbību un memoranda sagatavošanas

---

¹ «Taisneība», 1. nr., 1939.g.

² LPSR CVVA, 3235. f., izziņa Nr. 7388.

³ Radikālākās prasības bija piešķirt Latgalei autonomiju; turpināt agrārreformu 50 ha platības ietvaros visā Latvijā, brīvās zemes citos novados pirmām kārtām piešķirot tiem Latgales sīkzemniekiem, kurus jaunais civillikums izslēdza no mantojuma dzimtajā novadā, likvidēt dubultamatus un atlaist no darba valsts iestādēs augstu atalgoju ierēdņu sievas; atlaist ierēdņus, kuriem pieder algota darbaspēka apstrādātas lielas lauku saimniecības; dot gandarījumu visiem fašistiskā režīma diskriminētajiem un represētajiem latgāliešiem.

Memoranda sīkburžuāziski «valstisko» raksturu spilgti izteic tas, ka dokumenta autori nemaz neprasīja atcelt jaunās mantošanas noteikumus, bet tikai rūpējās par to, lai no zemes padzītie latgālieši tiktu nodrošināti ar zemi citur, t. i., lai beztiesiskais kalpu stāvoklis nepaātrinātu bezzemnieku revolucionizēšanos.

gaitu, pēc politiskās pārvaldes datiem, labi informēti bija ministrs J. Čamanis, bijušais katoļu partijas līderis Pastors, teoloģijas fakultātes profesors P. Lavrinovičs, abu katoļu laikrakstu redaktori un Rīgas centrālcietuma kapelāns J. Začests.¹ Neapšaubāmi, ka Rīgas kūrīja ja ne tieši, tad aplinkus, liekot citiem raust kastaņus baznīcas labā, piedalījās memoranda sagatavošanā, lai gan nesimpatizēja tā radikālākajām prasībām. Tāpēc memorandā atrodam specifiskās «garīgās» prasības, par kurām baznīckungi cīnījās visu laiku: nodrošināt konfesijālo brīvību; dot iespēju katoļu baznīcai Latgalē sabiedrisko un valsts celtni un citu pasākumu iesvētīšanā ieņemt vadošo lomu; atļaut katoļu baznīcai Latgalē izveidot savu slimnīcu, patversmju un bērnudārzu tīklu; atļaut ierīkot un uzturēt Latgalē radiostaciju, lai novadā varētu organizēt katoliskus rādioraidījumus (dievkalpojumus, bērnu rītus u. c.). Ievērojot sarežģīto starptautisko situāciju, kas šai laikā valdīja Eiropā, un novada iedzīvotāju nemieru ar valdības koloniālo politiku, kūrīja cerēja, ka valdība būs spiesta ievērot Ulmaņa 1934. g. solījumus Aglonas klosterī un respektēt katolicisma «sevišķās intereses» Latgalē. «Dzelzs leģions», ievērojot tā sīkburžuāziski lojālo opozīciju, bija piemērots līdzeklis arī baznīckungiem viņu mērķu sasniegšanai. Raksturīgi, ka gatavo memoranda tekstu nodot Ulmanim vajadzēja baznīckungam — ministram J. Čamanim. Memoranda norakstus saņēma arī daži augstākie latgaliešu ierēdņi, tai skaitā kūrījas izvirzītais tautas labklājības ministrs J. Volonts.² Vai Čamanis iesniedza šo memorandu tieši Ulmanim, nav zināms, taču aprīļa beigās politiskā pārvalde arestēja gandrīz visus «Dzelzs leģiona» ierindas dalībniekus. Rīgas prefekts so-

¹ LPSR CVVA, 3235. f., izziņa Nr. 7388, 50. lapa.

² Jau iepriekšējo šī resora vadītāju V. Rubuli kūrīja uzskatīja par «savu» ministru, lai gan Rubulis nebija nācis no katoļu partijas aprindām. Pie Rubuļa kapa kūrījas uzdevumā bīskaps Sloskāns teica politisku runu, kurā «katoļu garīdznieku, pat visas Latgales vārda» izvirzīja valdībai prasību, lai nelaiķa vietā nāktu «īsts katolis, katoļu baznīcai pieņemams kandidāts». Jau 1937. g. jūnijā kūrīja kā pirmo kandidātu šim amatam izvirzīja Daugavpils pilsētas galvu Volontu, kuru pēc ilgākas vilcināšanās, pēc svārstīšanās starp autoritārā režīma presīza jautājumu (slēgtā partija diktē) un bailēm no baznīcas opozīcijas, Ulmaniš tomēr bija spiests iecelt šai amatā (LPSR CVVA, 3235 f., 1./22. apr., 920. l., 257. un 258. lapa).

dija viņus bez tiesas, administratīvā kārtā «par valstij un sabiedrībai kaitīgu baumu izplatīšanu» ar arestu no 2 nedēļām līdz 3 mēnešiem. Tā kā vadošie «dzelzs legiōnāri» kļuva mīkstāki par vasku, rūgti nožēloja savu nepārdomāto rīcību un solījās laboties, iekšlietu ministrs piedeva viņiem grēkus un jau 12. maijā visi «sazvērnieki» bija brīvībā. No masām izolētā inteligentu organizācija valdībai nebija sevišķi bīstama. Daudz lielākas bažas sagādāja katoļu baznīcas līdzdalība šai opozīcijā. Ekstrēmistu aprindas Polijā buržuāziskās Latvijas 20. gadadienu Varšavā bija atzīmējušas ar «Vispolijas savienības cīņai par Inflantijas¹ atbrīvošanu» parakstītu proklamāciju, kurā kareivīgi prasīja nekavējoties pievienot «lielajai Polijas lielvalstij» visu «1920. gadā Latvijai vieglprātīgi atdoto poļu Inflantiju» — Ilūkstes, Daugavpils un Rēzeknes «zemes».² Katoļu baznīcas atbalsts prasībai pēc Latgales autonomijas gandrīz tūlīt pēc tam, kad prelāts Tiso Slovakijā pēc Hitlera mājienu proklamēja «neatkarīgu» valstiņu, kuras reliģisko stāju tik ļoti cildināja Latvijas katoļu prese, nevarēja nesatraukt valdību. To, ko fašistiskā katoļu partija izdarīja Slovakijā, piemērotos apstākļos varēja atkārtot poliski katoliskā partija Latgalē. Pirmo un pēdējo reizi buržuāziskās Latvijas valsts pastāvēšanas laikā katoļu baznīca gandrīz vai attaisnoja buržuāzisko nacionālistu piekarināto «Latgales separātistu» etiķeti, spiedienam uz valdību izmantojot šo separātisma bubuli. Patiesībā Rīgas kūrīja nekad negatavoja Latgales vai Ilūkstes apriņķa atdalīšanos no buržuāziskās Latvijas «no apakšas», tautas masu rīcības rezultātā. Novads, pēc kūrījas atzinuma, bija pārāk «sarkans», lai PSRS pierobežā varētu riskēt ar šādu eksperimentu. Buržuāziskās Latvijas policija un karaspēks bija nepieciešami arī pašiem Latgales «garīgajiem tēviem», kuri apsveica un atbalstīja valdības realizēto PSRS pierobežas joslas kolonizēšanas politiku. Viss katoļu baznīcas izdaudzinātais «separātisms» izpaudās vienīgi centienos pēc V. I. Ļeņina nosodītās «kulturāli nacionālās» autonomijas tās vissliktākajā paveidā, ar kuras palīdzību Rīgas kūrīja cerēja konservēt novada atpalcību kultūrā un nepieļaut luterisma ietek-

---

¹ Latgales nosaukums poļu valodā.

² LPSR CVVA, 3235. f., 1./22. apr., 691. l., 185. lapa.

mes izplatīšanos. No patiesi demokrātiskā pašnoteikšanās principa katoļu baznīca baidījās kā velns no krusta (kaut vai tāpēc, ka to konsekventi aizstāvēja Latvijas Komunistiskā partija), apzinoties, ka ne jau buržuāziski muižnieciskajai Polijai pieslietos Latgale, nokratījusi «tautisko» kolonizatoru jūgu. Katoļu hierarhija labprāt vēlējās redzēt Latgali katoliskas valsts sastāvā, taču ne revolūcijas, bet «likumīgas» aneksijas rezultātā bija piepildāms šis baznīckungu visai utopiskais sapnis. Kamēr šāda aneksija vēl nebija dienas kārtībā, katoļu baznīca Latgalē bija uzticama un lojāls «miera un kārtības» sargs. Dalība «Dzelzs leģiona» mērenajā opozīcijā kūrījai bija vajadzīga tikai tadēļ, lai piespiestu valdību respektēt baznīcas prasības.

Rīgas kūrījas aprēķins izrādījās pareizs. Valdība sāka daudz uzmanīgāk izturēties pret savu «kristīgo» sabiedroto Latgalē. Iekšlietu ministrijas atbildīgo darbinieku apspriedē 1939. g. 20. jūnijā ministrs uzdeva pašvaldības departamentam katoļticīgo apdzīvotajos pagastos par pagastu vecākiem iecelt katoļus,¹ tādējādi izpildot vienu no Rīgas kūrījas uzstājīgākajām prasībām. Luterisma eksperiments Latgalē nedaudz vājinājās. Katoļu baznīca 1939. gadā saņēma vairākus ievērojamus naudas pabalstus, galvenokārt Ulmaņa «ziedojumu» veidā. Vienlaikus kūrījai labvēlīgā virzienā beidzot tika nokārtots arī jautājums par katoļticīgo laukstrādnieku «garīgo aprūpi»² un daļēji arī par Latvijas katoļu strādnieku biedrības un garīdzniecības līdzdalību Latgales laukstrādnieku vervēšanā un pārsūtīšanā uz Kurzemi un Vidzemi, lai paturētu baznīcas kontrolē budžu kalpus un pasargātu tos no luterisma «samaitājošās ietekmes». Mērenās baznīckungu prasības valdība ievēroja arī savos ekonomiskajos pasākumos Latgales nomierināšanai. Iekšlietu ministrijas atbildīgie darbinieki saņēma norādījumu pārtraukt novada «svēto īpatnību» apkarošanu, izbeigt «par katru nieku» praktizēto latgaliešu atlaišanu no darba, nevairīties no šī novada

¹ LPSR CVVA, 1368. f., 3. apr., 51. l., 123. lapa.

² 1940. gadā Latvijas darba centrāle algoja jau 5 laukstrādnieku kapelānus. Viņu uzdevumi bija «dievkalpojums apgaismot strādniekiem nepieciešamību kārtīgi pildīt noslēgto darba līgumu un uzņemtos pienākumus, labi ar saimnieku sadzīvot, sargāt saimnieka mantu utt.» (LPSR CVVA, 3235. f., 1./1. apr., 298. l., 406. lapa.)

iedzīvotāju pieņemšanas darbā. Latvijas lauksaimniecības kamera, bet vēlāk Latvijas darba centrāle, kas pārņēma tās funkcijas laukstrādnieku vervēšanā un izvietojumā, saņēma rīkojumu taktiskāk izturēties pret Latgales laukstrādniekiem, apkarot nicināšanu un diskrimināciju, ar kuru tiem bija jāstopas pie saimniekiem Kurzemē un Vidzemē, jo šāda diskriminācija veicinot «dažu neatbilstīgu latgaliešu elementu» politiskos mērķus.¹ «Centīgāko novada lauksaimnieku» premēšanai Ulmanis «uzdāvināja» ap 100 divzirgu arklu, 500 lemešu un 100 izkapšu. Laiku pa laikam diktators «uzdāvināja» dažus tūkstošus latu vienas vai otras akūtākās «Latgales vajadzības» apmierināšanai. Valdība paredzēja pastiprināt Latgalē meliorācijas darbus, lauksaimniecības bankas darbībā izbeigt latgaliešu diskrimināciju. Daži simti Latgales zemnieku ģimeņu (protams, pret attiecīgu samaksu) ieguva zemi vācu repatriantu atstātajās saimniecībās Kurzemē un Vidzemē. Runādams lauksaimniecības biedrību priekšnieku sanāksmē Rīgā, 1940. g. 1. martā Ulmanis bija spiests atzīt Latgales smagos saimnieciskos apstākļus, taču to pārvarēšanai ieteica vienīgi celt novada zemkopības kultūru un ienesīgumu, demagoģiski solīja veikt «saimnieciskās izlīdzināšanas» politiku visas valsts mērogā. Lai gan visi šie «pasākumi» un solījumi, atstājot neatrisinātu galveno — agrāro jautājumu — nebija ne plika graša vērti un nespēja uzlabot darbaļaužu stāvokli, baznīckungus tie pilnīgi apmierināja. Jau 1939. g. 16. augustā Aglonā sapulcētajiem garīdzniekiem «kūrijas ministrs» J. Čamanis sniedza plašus norādījumus par Latgalei labvēlīgo valdības politiku un diktatora lielo personisko gādību par katoļu baznīcu. Katoļu prese sāka cītīgi slavināt diktatoru, kas «ieciēlis saulītē» Latgali, pavēris tai jaunu laikmetu utt., u. tml. Daudzi baznīckungu tīkojumi, protams, arvien vēl palika nepiepildīti, tomēr valsts saspīlētais iekšpolitiskais stāvoklis vairs neļāva baznīckungiem domāt par opozīciju. Pēc valdības daļējās piekāpšanās katoļu baznīcas prasībām Rīgas kūrija lojāli stāvēja Latgalē kultivētā «miera un kārtības» sardzē, atklātībā pilnīgi solidarizēdamās ar valdības iekšpolitiku.

---

¹ LPSR CVVA, 1690. f., 3. apr., 2918. 1., 6. lapa.

Katolicisma ofensīva un valdība

Fašistiskās valsts totalitārais raksturs, tās centieni reglamentēt un nedalīti vadīt visu sabiedrisko dzīvi, «valstiskot» un iekļaut valsts aparāta mehānismā it visas sabiedriskās organizācijas, baznīcas u. c. reliģiskas organizācijas ieskaitot, izraisīja tālredzīgāko teologu pretestību «dievišķā» institūta pakļaušanai laicīgajai valstij. Jo sevišķi asi šī pretestība izpaudās tur, kur attiecīgo baznīcu no valsts varas nesējiem šķīra vēl konfesionālā barjera. Tāpēc arī katoļu baznīca Latvijā daudz noteiktāk un konsekventāk nekā luterāņu baznīca uzstājās pret valsts garīgā resora mēģinājumiem pakļaut reliģisko dzīvi nedalītai valsts kontrolei un vadībai. Tā neaprobežojās ar pacietīgu baznīcas «tīri garīgās» sociālās misijas izskaidrošanu, bet nereti uzstājās pret pašu fašisma politisko režīmu, ciktāl tas ierobežoja un pakļāva baznīcu valstij. 1937. gadā, kad polemika par baznīcas vietu fašistiskās diktatūras sistēmā sasniedza savu kulmināciju, katoļu prese ne vienreiz vien izteica «nevēlamus, pat kaitīgus valstiskai domai» un oficiālajai propagandai «diametrāli pretējus uzskatus».¹ Fašistiskā režīma preses «brīvības» apstākļos katoļu izdevumi visbiežāk lietoja Ezopa valodu, vērsoties galvenokārt pret hitleriskās Vācijas konfesionālo politiku. Taču šajos rakstos parasti tika izcelti tie momenti, kurus no hitleriešiem bija aizguvuši Latvijas konfesionālās politikas veidotāji. Reizēm katoļu preses tonis bija tik ass, ka garīgo lietu pārvalde protestēja pret rakstiem, kas, ievērojot Latvijas «draudzīgās attiecības ar Vāciju, nav pieļaujami.»² Nereti tika aizskarti paši fašistiskās valsts katolicismam nepieņemamie pamatprincipi: valsts dievināšana, totalitārisms, vadonības kults. 22. aprīlī «Rīgas Vēstnesis» rakstā ar autoritārā valsti visai ķecerīgu virsrakstu «Cilvēka un pilsoņa tiesības» protestēja pret valsts dievināšanu, norādot, ka šāda dievināšana «jāuzskata par pretēju kristīgai morālei». 29. aprīlī minētais laikraksts atreferēja Vatikāna oficioza «L'Osservatore Romano» rakstu par valsti, atklāti nosodot totalitārismu: «Valstij nav nekā tāda jādara, kas bremsētu vai

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2355. l., 285. lapa.

² Turpat, 2736. l., 38. lapa.

nomāktu nogrupējumu un indivīdu centienus, kas attiecas uz labklājību un morālisku pilnību (par brīvības, demokrātijas nomākšanu Vatikānam nebija domstarpību ar fašistisko valsti. — Z. B.). No turienes slēdziens, ka ikviens formu pieaugums, kas pārāk saista pilsoņus ar «valsts gādīgo roku» un traucē viņus personīgā attīstībā, konsekventi noved pie sociālās dzīves apspiešanas un galu galā pie pašas valsts novājināšanās. Vislabākās, pat valstiskās organizācijas formas, kas ievēd valsts iejaukšanos visās problēmās, visās lietās un katra cilvēka darbos, nedod un nevar dot pozitīva panākuma, jo zem tām pazūd cilvēks (atmetot demagoģiju, garīdznieks runātu par cilvēka «dvēseli». — Z. B.), kas vienīgi var dot formām saturu.»¹ Katoļu mēnešraksts «Gaisma» jūnijā apstrīdēja valsts monopoltiesības uz jaunatnes audzināšanu, «laikmetīgo» nacionālismu uzskatīja par pārspīlētu un neīstu, par «miera un labklājības ienaidnieku». Katoļu prese ne vairījās apvainot pat klerikālo fašistiskās Latvijas skolu, kura audzinot «svētuma nīdējus, kas, slēpdamies aiz urrā-nacionālisma vai internacionālisma maskas, strādā preti katoļu idejām un drupina Latvijas tautas un valsts stiprākos pamatus».²

«Tautas vienības» lozunga attiecināšana uz konfesio-nālo dzīvi un ar to saistītā luterisma ekspansija vistiešākā veidā skāra katoļu baznīcas intereses. Sākotnēji daži katoļu garīdznieki piedalījās dažādās svinībās — ēku, karogu utt. iesvētīšanā kopā ar luterāņu un pareizticīgo mācītājiem, taču pret to asi protestēja nuncijs. Vēstulē arhibīskapam Springovičam 1935. g. janvārī nuncijs aizrādīja, ka ar šādu rīcību baznīckungi pārkāpjot kanonisko tiesību kodeksa 1258. pantu, piemētinot, ka vainīgie nedrīkstot taisnoties, atsaucoties uz laicīgās varas autoritāti, jo tā jāievērojot vienīgi tiktāl, ciktāl šī laicīgā vara nenonāk pretrunā ar katoļu baznīcas likumiem.³ Šo augstākā mērā «nevalstisko» nuncijs direktīvu ar 1935. g. 16. janvāra slepenu apkārtrakstu kūrīja izziņoja arhidiecēzes garīdzniecībai. Apkārtraksts kļuva par signālu konfesio-nālās noslēgtības un neiecietības pastiprināšanai visās, bet jo sevišķi luterisma apdraudētajās katoļu draudzēs. Kad sko-

¹ «Rīgas Vēstnesis», 17. nr., 1937. g.

² «Rīgas Vēstnesis», 9. nr., 1938. g.

³ LPSR CVVA, 633. f., 1. apr., 2. l., 47. lapa.

lās un mazpulku vienībās popularizētajā A. Teiča «valstiski nacionālās» propagandas sacerējumā «Augsim lieli!» pret katoļu baznīcu atklāti tika izvirzīta apsūdzība par Latgalē piekopto «ticības, valodas, orientācijas separātismu», kūrijas oficiozs nemaz nepūlējās noliegt vai attaisnot ticības separātismu, bet apgalvoja, ka reliģijas lietās katoļu baznīca vienmēr konsekventi ieturēs separātismu, aizrādot, ka «ar ticību nevar jokat, eksperimentus taisīt, jo ticību mēs neuzskatām kā ieroci, kas kalpotu vienīgi tautiskām interesēm».¹ Rīgas kūrija atklāti apkaroja nacionālisma izcelšanu uz reliģijas rēķina, atstājot novārtā reliģiju. Ne urrānacionālismā, bet ticīgo disciplinā, viņu aklā paklausībā baznīcai, kas savukārt sargā buržuāzisko iekārtu, baznīckungi saskatīja buržuāziskā «valstiskuma» stabilitātes pamatu. Tāpēc katru mēģinājumu graut baznīcas disciplīnu, tās autoritāti, aizbildinoties ar «tautiskumu» vai nacionālismu, kūrija nesaudzīgi apkaroja, izsludinot šādu rīcību par pretvalstisku. «Daudzi, aiz katolicisma maskas spēlēdami nacionālismu,» rakstīja baznīckungs J. Pudāns, vērsoties pret nacionālistiem baznīcā, «izspēlē Jūdasa lomu. Šie subjekti ir visbīstamākie ne vien baznīcai, bet galvenokārt valsts un tautas interesēm. Tie meklē savu, bet ne sabiedrības labumu; tie ļauc mieru un kārtību, rada haosu un naidu... Un šādi cilvēki neceļ baznīcu, neceļ valsti, neceļ tautu!»² Sekojot Vatikāna direktīvām, Rīgas kūrija ignorēja «valstisko» viedokli un baznīcu izcēla pāri valstij un tautai.

Ar valdošo baznīcu veiksmīgi konkurējošās konfesijas interešu izcelšana, tās ietekmes vairošana, par ko cīnījās katoļu baznīca Latvijā; ignorējot «tautiskās intereses»; vāciskā klosteru misija, kas vērsās plašumā; austrumu rita propaganda, kas apdraudēja «valstisko» pareizticīgo baznīcu; orientācija uz Latvijas eventuālo sairumu un Latgales gatavošana pārejai katoliskās valsts sastāvā — tas viss nevarēja neietekmēt valdības nostāju pret katoļu baznīcu. Rīgas kūrija apsveica un kvēli atbalstīja fašizāciju, taču bez simpātijām uzņēma luterāņu diktatūru un luterisma protežēšanu. Tāpat arī fašistiskā valdība, kas stiprināja un atbalstīja reliģiju, bez simpātijām uzņēma

¹ «Latgolas Vords», 12./13. nr., 1937. g.

² «Rīgas Vēstnesis», 33. nr., 1938. g.

Rīgas kūrījas poliski katolisko orientāciju ar visiem tās «nelatviskiem» un «nevalstiskiem» atribūtiem. Tēlojot tautas priekšā sirsnīgus sabiedrotos, kā viena, tā otra puse iespēju robežās klusībā apkaroja sev nevēlamās «nevalstiskās» vai attiecīgi luteriskās orientācijas izpausmes. Pārskatā par politisko stāvokli valstī 1937. g. maijā iekšlietu ministrija nāca pie slēdziena, ka no katoļu garīdznieku politiskās ietekmes sevišķi jāargānot skolas, aizsargu un mazpulku vienības, jo tieši tur baznīckungi cenšoties nostiprināt savu nevalstisko ietekmi, saskatot valdības realizētās «vienības» politikas «panākumos un spēku pieaugumā sev un katoļu baznīcai tādu ļaunumu, kas jāapkaro par katru cenu».¹ Sevišķi sāpīgi katoļu baznīcas vadību skāra valdības centieni pakļaut savai kontrolei baznīckungu un viņu rokaspuišu darbību skolās, nostiprinot tajās noteikti valstisko luterāņu mācītāju pozīcijas. Un, ja pretēji šiem valdības centieniem katoļu baznīca ne vien saglabāja iekarotās pozīcijas, bet ievērojami paplašināja savu ietekmi skolās, īpaši Latgalē, tad tas tika panākts sīvā, ne uz mirkli neatslābstošā cīņā. Vairākkārtīgi izglītības viceministrs J. Čamanis, kūrījas spiests, draudēja Ulmanim ar demisiju; arī baznīcas līdzdalība «Dzelzs leģionā» lielā mērā izskaidrojama tieši ar to, ka Rīgas kūrījai nepatika skolas luteranizēšanas politika, kas bija jūtama arī Latgalē. Vēstulē kūrījas ģenerālvikāram bīskapam Rancānam 1938. g. decembrī arhibīskaps Springovičs viņam uzdeva izsaukt «Čamani un nopietni likt pie sirds — aizstāvēt katoļu bērnus no luteru pārgalvīgas apspiešanas», panākt, lai katoļu skolēniem nebūtu jāpiedalās luterāņu «svētbrīžos» un «jundās»; nebūtu jāklausa «luterāņu pastoru klīsterētās» lūgšanas, ar kurām valdība «ļauti viltīgi domā veicināt ticības vienību».² Arhibīskapa vēstule rāda, ka Rīgas arhidiecēzes vadītājs šai laikā bija gatavs sākt reliģisku karu, ja luterāņi «mēģinātu pastāvēt uz sava». Zīmīgi, ka tieši pēc «Dzelzs leģiona» uzstāšanās valdība ierobežoja katoļu «pārgalvīgo apspiešanu».

Patiesības labad jāatzīst, ka «pārgalvīgā apspiešana» nebūt nebija īstais termins, kas varētu patiesi raksturot luteriskās valdības attieksmi pret katolicismu. Valdības

¹ LPSR CVVA, 3235. f., 1./22. apr., 920. l., 302. un 303. lapa.

² LPSR CVVA, 633. f., 1. apr., 352. l., 278. un 279. lapa.

uzmanīgie, daļējie pretpasākumi katoļu baznīcas ekspansijai uz «valstisko» konfesiju rēķina varēja gan traucēt, bet ne jūtami ierobežot baznīcas reliģiski politisko darbību. Turklāt valdības neskaitāmās piekāpšanās, tās mēģinājumi «pieradināt» Rīgas kūrīju, pirkēt tās lojalitāti drīzāk ļauj runāt nevis par «apspiešanu», bet gan par luterāņu valdības aktīvu aizsargāšanos katolicisma ekspansijas apstākļos. Taču arī šāda valdības pozīcija traucēja katoļu baznīcu savās interesēs izmantot situāciju, kas bija izveidojusies Latvijā. Luterāņu baznīca arvien vairāk orientējās uz oficiālās fašistiskās valsts baznīcas nodrošināto stāvokli. Vienīgo kaut cik nozīmīgo opozīciju šīs baznīcas «valstiski nacionālajam» kursam diskreditēja opozīcijas saistība ar tautas nosodīto niedrismu. Pareizticīgo baznīcas vadība 1935. un 1936. gadā būtībā nonāca iekšlietu ministrijas rokās, pārvēršoties par valdības politikas ieroci un līdz ar to zaudējot savu autoritāti masās. Līdzīgā stāvoklī nonāca arī vecticībnieku draudzes un protestantu sektas. Uz šī fona katoļu baznīcas patstāvības un neatkarības saglabāšana jau pati par sevi ieguva opozīcijas nokrāsu, kuru vēl vairāk sabiezināja katoļu preses uzstāšanās pret baznīcai nepieņemamām hitleriskām doktrīnām, vietējo garīdznieku negatīvā nostāja pret valdības realizēto Latgales «latviskošanas» politiku un beidzot, pašu valdošo aprindu inspirētie pārmēti garīdzniecībai par «vienības» ārdīšanu. Politiski nenobriedušie iedzīvotāju slāņi Rīgas kūrījas rīvēšanos ar valdību tīri konfesionālu apsvērumu dēļ uztvēra kā katoļu baznīcas nemieru ar pašu fašistisko režīmu. Arī dogmatiskā un baznīcas iekārtā pretēji luterāņu un pareizticīgo baznīcai katoļu baznīca atteicās no jebkādiem «tautiskiem» vai «laikmetiskiem» jauninājumiem. Tieši šie apstākļi nostādīja katolicismu izdevīgās pozīcijās. Baznīcu reliģiskās dzīves krīze aptvēra arī katoļu draudzes, taču te tā nerasniedza tādu asumu kā luterāņu un pareizticīgo draudzēs. Pretstatā kūtrajiem luterāņu mācītājiem baznīcu un konfesiju departamenta direktors 1938. gadā izcēla katoļu garīdzniecību, kas panākusi «lielu rosību» konfesijas reliģiskajā dzīvē.¹ Tomēr šo rosību baznīckungi centās izmantot, lai paplašinātu savu ietekmi uz valdībai pakļāvīgāko baznīcu

---

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2307. l., 141. lapa.

rēķina. Šāda rīcība valdībai nebūt nebija pa prātam, taču arī iegrožot to klerikālais Ulmaņa režīms nespēja. Aktīvās aizsardzības un atpirkšanās politika te bija bezspējīga, bet vairākos gadījumos deva pat tieši pretējus rezultātus.

Spilgts piemērs šai ziņā bija katoļu teoloģijas fakultātes izveidošana Latvijas universitātē. Rīgas arhidiecēzes garīgajā seminārā, ko praktiski vadīja polis (prelāts A. Novickis), zēla pārpoļošana un konfesionālas neiecietības kults. Lai pakļautu šo iestādi vismaz daļēji «valstiskā gara» kontrolei, 1928. gadā, kad kūrīja lūdza atļauju pārveidot semināru par augstāko mācību iestādi — akadēmiju, valdība savukārt ierosināja izveidot katoļu teoloģijas fakultāti universitātē. Kūrīja, kaut arī nelabprāt, priekšlikumu pieņēma. 1931. gadā visi sagatavošanas darbi bija pabeigti un Ulmaņa valdība 29. septembrī satversmes 81. panta kārtībā izdeva likumu par fakultātes nodibināšanu. Taču šis likums bija viens no tiem nedaudzajiem, kuru saeima noraidīja.

Neoficiālas pārrunas par fakultātes izveidošanu atsākās 1935. g. rudenī pēc Ulmaņa iniciatīvas. Diktators cerēja, ka fakultātē varēs saistīt rokas pārpoļotājiem un vājināt katoļu garīdzniecības noslēgšanos īpašā kastā, audzinot to «valstiskuma» un «vienības» garā. Vatikāns modri sekoja pārrunām. Vēl pirms valdība uzsāka oficiālas sarunas, 1935. g. 1. oktobrī Romas kūrījas semināru un universitāšu studiju kongregācija uzdeva arhibīskapam Springovičam sīki informēt Vatikānu par sarunu rezultātiem un neko neuzsākt bez sazināšanās un vienošanās ar Romu. Valdībai bija jārespektē Rīgas kūrījas īpašais stāvoklis. 22. oktobrī Ulmanis oficiāli ierosināja arhibīskapam Springovičam novembrī nosūtīt uz Vatikānu jauktu valdības un kūrījas delegāciju, lai vienotos par fakultātes statūtiem. Valdības pārstāvji delegācijā bija J. Čamanis un sūtnis Vatikānā H. Albats. Kūrīju delegācijā pārstāvēja bīskaps J. Rancāns. Delegācijas pārvestie statūti¹ bija sliktāki nekā valdība bija cerējusi. Fakultātei vajadzēja darboties īpašās telpās (1. §); augstākā autoritāte fakultātei bija pāvests (2. §); zinātniski pedagoģiskajā darbībā fakultātei jābūt autonomai un pakļautai Rīgas arhi-

¹ LPSR CVVA, 38.g f., 19. apr., 143. l., 22.—35. lapa.

bīskapam (4. §), kas personīgi izrauga mācību spēkus (8. §). Uzturēt fakultāti, protams, vajadzēja valstij (6. §). Vairāk nekā divus gadus Latvijas valdība centās panākt «valstiskāku» jautājuma atrisinājumu un statūtu liberālizāciju, taču veltīgi. Vatikāns uzskatīja, ka fakultāte pielāgojama nēvis Latvijas universitātes statūtiem, bet gan 1931. g. 24. maija apustuliskajai konstitūcijai «Deus scientiarum Dominus». Šai ziņā Vatikāna nostāja palika nelokāma. Citos jautājumos, kuros ieinteresēta bija pati baznīca, Vatikāns izrādīja Latvijai lielu «labvēlību». Tā 1937. gadā Romas kūrīja izveidoja Latvijā otru — Liepājas diecēzi, vienlaikus paceļot Rīgas arhidiecēzi baznīcas provinces godā un piešķirot tās virsganam arhibīskapa metropolīta titulu. Par Liepājas bīskapu 1938. gadā kļuva prelāts A. Urbšs,¹ kas pēc kūrījas ieskata, darbodamies par Ludzas dekānu, bija parādījis sevi no vislabākās puses — stiprinājis katolicisma iespaidu un citīgi, lai arī ne visai veiksmīgi, apkarojis komunistu iespaidu «sarkanajās» dekanāta PSRS pierobežas draudzēs. Baznīcas hierarhijas reorganizācija un nostiprināšana, nemainot tās poliski katolisko orientāciju, nebūt neatbilda valdības interesēm. Tomēr Latvijas baznīcas provinces izveidošana bija jāvērtē kā Vatikāna sevišķas labvēlības žests, kas parādīts Latvijai. Fakultātes statūtu lietā Latvijas valdībai bija jāpiekāpjas, piekritot ietvert universitātē svešķermeni, kuru saistītu gandrīz vai vienīgi algu saraksti un budžets. 1938. g. 14. janvārī statūtus bez būtiskiem grozījumiem parakstīja ārlietu ministrs V. Munters un metropolīts Springovičs. 25. janvārī V. Munters Vatikānā parakstīja papildu konvenciju 1922. g. 30. maija konkordātam.² Konvencija attiecināja 1922. g. konkordāta noteikumus arī uz Liepājas diecēzi un bīskapu (1. p.), noteica, ka augstākām garīgām studijām Latvijas universitātē nodibināma katoļu teoloģijas fakultāte» (2. p.). Fakultātei

---

¹ Rīgas kūrīja šai amatā centās iedabūt J. Čamani, lai kaut tādā veidā atbrīvotos no pārāk valstiskā (pēc arhibīskapa ieskata) un neenerģiskā ministra, kas neprata pietiekoši stingri aizstāvēt katolicisma intereses. Viņa vietā kūrīja vēlējās redzēt Aglonas dekānu A. Broku. Taču Čamaņa demisiju valdība nepieņēma, vienlaikus liekot saprast, ka tādā gadījumā kūrīja šo ministra posteni vispār zaudēs. Šis apstāklis izšķīra jautājumu par labu Urbšam.

² LPSR CVVA, 38.g f., 19. apr., 143. l., 10. un 11. lapa.

jādarbojas saskaņā ar statūtiem, «kuri ir svētā krēsla un Latvijas valdības starpā apmaināmo notu priekšmets».¹ Konvencijas 3. pants grozīja konkordāta 12. panta redakciju,² nosakot: «Ja ārkārtējā veidā arhibīskaps vēlētos aicināt uz Latviju garīdzniekus no ārzemēm, tad viņam jāpaziņo republikas valdībai šo garīdznieku vārdi, lai zinātu, vai no politiskā viedokļa valdība neceļ pret viņiem ierunas. Kapitula locekļiem, dekāniem un titulārgarīdzniekiem jābūt Latvijas pilsoņiem.» Ar to, nedaudz apgrūtinot ārzemju garīdznieku pieaicināšanas formalitātes, arī aprobežojās valstiskuma pozīciju stiprināšana. Valdība bija cerējusi, ka tai izdosies zināmā mērā kontrolēt jauno garīdznieku sagatavošanu, taču rezultātā tai nācās pilnā mērā finansēt katoļu teoloģijas fakultāti.³ 15. septembrī Romas katoļu teoloģijas fakultāte uzsāka darbu. Tomēr fakultātē notika tikai mācības, bet garīdznieku sagatavošanas galveno sastāvdaļu — kleriķu audzināšanu tai pašā tradicionālajā poliski katoliskajā garā pēc nodarbībām fakultātē turpināja seminārā, kas pārvērtās par studentu audzināšanas iestādi. Tur pārpoļotāju darbību neviens netaucēja.

Katolicisma ofensīva lauza visus šķēršļus, kurus tās ceļā centās likt luterisma augstais patrons — fašistiskā valdība. Rīvēšanās ar valdību atsevišķos jautājumos tikai nostiprināja baznīcas ietekmi. Zemnieku savienības parlamentārās republikas gadu tuvredzīgās politikas augļi bija ienākušies. Katoļu partija, kuras politiskā ietekme Latgalē bija nostiprināta lielā mērā ar zemnieku savienības palīdzību, nebija parastā tipa politiskā partija. Tā bija marionete, kuru vadīja Rīgas kūrīja. Kad fašistiskais režīms apturēja partiju darbību, kūrīja mainīja tikai politiskās darbības formas, bet tās ietekme un aparāts (tā ko-

¹ LPSR CVVA, 38.g f., 19. apr., 143. l., 12. lapa.

² 1922. g. redakcija: «Ievērojot latviešu tautības garīdznieku vēl nepietiekošo skaitu pārējas laikmetā, arhibīskapam ir tiesība aicināt pēc vajadzības no ārzemēm garīdzniekus, kuri varēs brīvi izpildīt arhibīskapa uzliktos amata pienākumus. Arhibīskaps uzņemsies paziņot republikas valdībai šo garīdznieku vārdus, lai zinātu, vai no politiskā viedokļa valdība neceļ pret viņiem ierunas. Kapitula locekļiem, dekāniem un titulārgarīdzniekiem jābūt Latvijas pilsoņiem.»

³ Vatikāns bija centies pat izspiest no valdības saistības par noteikta skaita fakultātes studentu atbrīvošanu no mācību maksas universitātē, tomēr V. Munters noraidīja Romas kūrījas prasību radīt īpašas privilēģijas fakultātei arī finansiālajā ziņā.

dols bija draudžu prāvesti) palika gandrīz pilnīgi neskarti. Un to kūrīja izmantoja Romas katoļu baznīcas interesēs, kurām tā pakļāva pārejošās, «laicīgās» buržuāziskās Latvijas valdības intereses.

Pretešķību saasināšanās 1939. un 1940. gadā

1939. g. rudenī konfesionālajām domstarpībām pievienojās jauns pretešķību mezgls, kas bija saistīts ar Latvijas un PSRS savstarpējās palīdzības paktu. Katoļu baznīcas vadība, kas gāja vietējo antikomunistu avangardā, jau 1936. gadā izteica neapmierinātību ar Latvijas ārpolitikas nenoteikto, svārstīgo orientāciju, kurā Rīgas kūrīja saskatīja balansēšanu «kā uz Vācijas, tā Anglijas, Francijas, tā Polijas un beidzot pat uz Padomju Krievijas pusi».¹ Ja jau kūrīja prata «saskatīt» orientāciju uz Padomju Savienības pusi 1936. gadā, kad šādiem «apvainojumiem» nebija it nekāda reāla pamata, tad 1939. g. 2. oktobrī, kad Latvijas valdības sēdē apsprieda PSRS un Igaunijas 28. septembrī noslēgto savstarpējās palīdzības paktu un «ministru kabinets nāca pie slēdziena, ... ka arī Latvijai jāstājas pie savu politisko attiecību pārbaudīšanas un vispirmām kārtām jāgūst papildu noskaidrojumu attiecībā ar PSRS»,² kad šim paziņojumam sekoja 5. oktobra pakts — ultraantikomunisti sutanās uzskatīja, ka Ulmaņa valdība smagi nogrēkojusies. Protams, Rīgas kūrīja saprata, ka fašistiskās valdības jauno ārpolitisko orientāciju nebūt nediktē simpātijas vai patiesa vēlēšanās revīdēt savas attiecības pret Padomju zemi draudzības vai vienkārši lojālas sadarbības garā. Toreizējā starptautiskajā situācijā cita ceļa valdībai nebija. Čehoslovākijas un Polijas liktenis, kā arī Anglijas un Francijas nostāja sarunās ar PSRS rādīja, ka, virzot hitlerisko Vāciju pret Padomju Savienību, Rietumvalstis ir pilnīgi vienaldzīgas jautājumā par Baltijas valstu suverenitātes saglabāšanu. Baltijas jūras tirdzniecības ceļu blokāde kara sākumā izolēja Latviju no izejvielu un preču realizācijas tirgiem. Lai

¹ LPSR CVVA, 3235. f., 1./22. apr., 920. l., 486. lapa.

² «Valdības Vēstnesis», 223. nr., 1939. g.

glābtu valsts ekonomiku no draudošās katastrofas, vajadzēja paplašināt tirdznieciskos sakarus ar PSRS. Tāleudzīgākie politiķi, to skaitā ārlietu ministrs V. Munters, saprata, ka gaidāmais Vācijas — PSRS karš nepakļaujas nekādiem iepriekšējiem aprēķiniem, un bija pret tūlītēju bezierunu pieslēšanos Vācijai, jo vairāk tāpēc, ka to nekādā ziņā nepieļautu pati latviešu tauta. Taču pat šajos apstākļos valdības centieni manevrēt, nostiprināt savu stāvokli valstī, piekāpjoties plašu aprindu sabiedriskajai domai, kas prasīja garantēt nacionālo suverenitāti draudošās hitleriešu agresijas priekšā, baznīckungiem šķita neattaisnojams un riskants pasākums, «piekāpšanās», kas apdraud buržuāzijas kundzību. Rīgas kūrīja uzskatīja, ka «dievam patīkamāka» būtu sekošana Polijas paraugam, atsakoties no jebkādas sadarbības ar Padomju Savienību pat tādā gadījumā, ja Latvijai draudētu nacionālās suverenitātes un valstiskuma zaudēšana. Kūrījas neapmierinātību ar Latvijas jauno ārpolitisko orientāciju vēl vairāk pastiprināja tas, ka Vatikāns Pija XII vadībā tieši šai laikā arvien atklātāk orientējās uz hitlerisko Vāciju, kas, gatavojoties kara paplašināšanai, savukārt tiecās pēc sadarbības ar pāvestu. Latvijā dzīvojošie Baltijas vācieši repatriējās uz Vāciju; buržuāziskā prese, cenšoties izsist politisku kapitālu, klaigāja par mūžsenā vācu jautājuma labvēlīgu un galīgu atrisinājumu; Ulmanis, spekulējot uz latviešu tautas antihitlerisko noskaņojumu, norādīja: «Kas brauc, lai brauc uz neatgriešanos!» Baznīcu un konfesiju departaments cerēja atbrīvot Latviju no vācu mūkiem — bet tai pašā laikā, 1939. g. oktobrī, apustuliskais nuncijs Latvijā beidzot pavēra metropolītam Springovičam Vatikāna lielās politikas vissvētākās vietas priekškaru. Pagaidām reālo pamatu zaudējušās poliski katoliskās orientācijas vietā A. Arata uzdeva Rīgas metropolītam orientēties uz vācisko katolicismu, sargāt kā acu raugu šīs orientācijas paudējus — vācu mūkus. Springovičs, kas par savu rupjāko politisko kļūdu vienmēr uzskatīja nepietiekami enerģisko rīcību, lai Latgali iekļautu Polijas sastāvā, direktīvu uzņēma bez entuziasma, taču, akli pakļaudamies Vatikānam, nekavējoties pieņēma to «zināšanai un attiecīgai rīcībai». Kā pēc burvju mājienu no Latvijas katoļu preses izzuda nacionālsociālisma kritika, tās vietā parādījās ziņojumi, ka hitleriskā vērmahta vadība nolēmusi

apgādāt katru katoļu kareivī ne vien ar jostu, uz kuras sprādzes rēgojas «Dievs ar mums», bet arī ar «kareivjiem piemērotu lūgšanas un dziesmu grāmatu», kā arī piešķīrusi armijas bīskapam tiesības kontrolēt kareivjiem paredzēto reliģisko literatūru.¹ 1940. g. sākumā Hitlers amnestēja par «klerikāliem noziegumiem» represētos garīdzniekus.² Pēc šiem sagatavošanas darbiem 11. martā Vācijas ārlietu ministrs Ribentrops tikās ar Piju XII. Komentējot šo notikumu, «Rīgas Vēstnesis» atzīmēja: «Pijs XII esot pāvests, kurš atzīstot modernās diplomātijas metodes. Tāpēc viņš arī atradis par nepieciešamu atjaunot kontaktu arī ar Vāciju, sevišķi ņemot vērā pašreizējos starptautiskos apstākļus.»³ Netirās imperiālisma laikmeta «modernās diplomātijas metodes», kuras pāvests lietoja attiecībā pret fašistisko valsti, Rīgas kūrīja attaisnoja un atbalstīja, bet diplomātiju, kas Latvijas valstiskās pastāvēšanas interesēs stājās ciešākos sakaros ar miera un tautu drošības sardzē stāvošo sociālistisko valsti, tā pati kūrīja nespēja piedot Ulmaņa valdībai. Kūrījas īgnumu vēl vairāk palielināja ierobežojumi vācu mūku «misiju» ceļojumiem ārzemniekiem aizliegtajos rajonos, valdības neapmierinātība ar austrumu rīta propagandu. Pat šos pasākumus kūrīja uzskatīja par valdības netiešu atbalstu Padomju Savienībai. Protams, ārēji savu neapmierinātību kūrīja centās neizrādīt, jo baidījās mest dzirksteli masās. Uzskatot, ka ar 5. oktobra paktu valdība nostiprinājusi «sarkano» pozīcijas Latvijā, baznīca konsekventāk nekā jebkad agrāk stāvēja par fašistisko «mieru un kārtību». Tāpat kā luterāņu baznīca, tā bez ierunām atbalstīja visus fašistiskās valdības aicinājumus. «Ievērojot nopietno laikmetu, kādu mēs pašlaik pārdzīvojam, mums ir jāsakopo visi spēki un visa uzmanība, lai nāktu palīgā savai valstij,» 1940. g. februārī rakstīja «Rīgas Vēstnesis», ziņojot, ka metropolīts Springovičs atbalsta valdības izsludināto visu rezervju mobilizāciju un ir uzdevis katoļu garīdzniecībai «no kanceles uzaicināt savus draudzes locekļus ievērot pēc iespējas lielāku taupību, pamudināt saimniecībās ražot visu, kas šai brīdī ir visnepieciešamākais mūsu valsts saimniecībai, un lai ar divkāršu enerģiju un vislie-

¹ «Rīgas Vēstnesis», 46. nr., 1939. g.

² «Rīgas Vēstnesis», 7. nr., 1940. g.

³ «Rīgas Vēstnesis», 11. nr., 1940. g.

lāko apziņu katrs pildītu viņam uzliktos pienākumus».¹

Rīgas kūrijas sarūgtinājumu par fašistiskās valdības «vieglprātību» un nepietiekami konsekventu pretpadomju nostāju 1939. un 1940. gadā visasāk izjuta baznīcu un konfesiju departaments. Kūrija pārstāja pat uzaicināt departamenta direktoru Dimiņu uz reliģiskajām svinībām,² ignorēja departamenta rakstus, sabotēja uzvārdu latviskošanas kampaņu, uzurpējot sev iekšlietu ministram piekrītošās tiesības izšķirt jautājumu par metriku lūdzēju tautību.³ Kad departaments mēģināja pret to iebilst, metropolīts Springovičs asā formā protestēja iekšlietu ministram pret «garīdzniecības autoritātes graušanu», aizrādot, ka Rīgas kūrija devusi rīkojumu prāvestiem nereaģēt uz policijas izziņām par garīdznieku atteikšanos izsniegt metrikas. Departamenta direktors savukārt sūdzējās ministram par to, ka kūrijas rīcība grauj departamenta kā valsts iestādes prestižu.⁴ Iekšlietu ministram nācās lūgt Springoviču, lai metropolīts savaldītu kūrijas nevalstiskos izlēcienus. Ministrs izteica cerību, ka ar Springoviča gādību starp kūriju un departamentu «turpmāk atkal izveidosies normāla un lojāla sadarbība»⁵. Tomēr šīs cerības neatbaidīja. Ķildās iesaistījās pat apustuliskais nuncijs, kurš 12. jūnijā ar īpašu verbālnotu protestēja pret valsts adresu kalendārā ievietotām ziņām par Rīgas arhidiecēzes kūriju. Nuncijs bija aizskārusi kūrijas «pakļaušana» kalendārā baznīcu un konfesiju departamentam (kalendārā luterāņu, pareizticīgo un katoļu konfesiju centrālās pārvaldes iestādes figurēja kā departamentam pakļauti orgāni), ziņu neprecizitāte un nepilnība, kā arī tas, ka kūrija bija uzskaitīta pēdējā vietā, aiz pareizticīgo sinodes.⁶ Ārlietu ministrija bija gatava dot gandarījumu aizvainotajam pāvesta sūtnim, taču vairs nepaspēja — fašistiskās valdības dienas bija skaitītas.

Lai gan jau tā ne visai sirsnīgām attiecībām starp katoļu baznīcu un fašistisko valdību 1939. un 1940. gadā

---

¹ «Rīgas Vēstnesis», 9. nr., 1940. g.

² LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2357. l., 27. lapa.

³ Turpat, 2358. l., 15. lapa.

⁴ Turpat, 2154. l., 1. lapa.

⁵ Turpat, 2358. l., 15. lapa.

⁶ Turpat, 20. lapa.

nāca klāt jauni pārbaudījumi, līdz pat fašistiskā režīma pēdējām dienām Rīgas kūrīja nodrošināja valstij nepieciešamo garīdznieka sociālo funkciju buržuāziskā valstiskuma garā. Lai cik dažādi bija fašistiskās valsts varasvīru un katoļu hierarhu uzskati par katoļu baznīcas un Latvijas valsts interesēm un par to nākotni, attiecībā uz baznīcas un valsts kopdarbības nepieciešamību domstarpību nebija. Nostājoties pāri konfesionālajām pretešķībām un domstarpībām taktikā, katoļu baznīca un luteriskā valdība plecu pie pleca cīnījās par buržuāziskās iekārtas saglabāšanu Latvijā.

Sāda politika sagatavoja baznīcas nodevīgo nostāju hitleriešu okupācijas laikā (1941—1944), kad «svinīgos dievkalpojumos» aizlūdza par «atbrīvotāju» karapūļiem un «kritušajiem cīnītājiem pret boļševismu», bet garīdznieki piedalījās bēdīgi slavenās «tautas palīdzības» — tautas aplaupīšanas un «brīvprātīgo organizēšanas komiteju» darbā. Ar vietējo «draudžu ganu» padomiem katoļu baznīca palīdzēja SD policijai «atbrīvot» Latgali no okupantu jūgam nepadevīgajiem patriotiem, kurus hitlerieši izveda darbam uz Lielvāciju.¹ Tiesa, ievērojot iedzīvotāju naidu pret okupantiem, katoļu garīdzniecība rīkojās piesardzīgāk nekā luterāņu mācītāji un pareizticīgo priesteri, piem., metropolīts Springovičs centās palikt ēnā, netīrākos uzdevumus likdams veikt ģenerālvikāram bīskapam Rancānam vai bīskapam Sloskānam. Bet visumā katoļu baznīca Latvijā, sekojot Vatikāna direktīvām, atkal bija kopā ar varmākām, pret Latvijas darba tautu.

---

¹ V. Samsons, Kurzemes partizāni, LVI, 1959, 154. un 155. lpp.

5. nodaļa

LATVIJAS PAREIZTICĪGO BAZNĪCA

Garīdzniecības sazvērestība pret arhibīskapu. J. Pommera noslepkavošana

1935. g. tautas skaitīšanas dati rāda, ka pēc konfesijai piederīgo skaita pareizticīgie ierindojās trešajā vietā ar 174 389 ticīgajiem. 111 958 jeb 64,20% no tiem bija krievi un baltkrievi. 52,01% pareizticīgo (galvenokārt krievi) dzīvoja Latgalē, lielāko tiesu PSRS pierobežas rajonos — Jaunlatgales un Ludzas apriņķī. Latgales un it īpaši tās pierobežas joslas kolonizācijas politika, šovinisms un minoritāšu diskriminācija, nemaz jau nerunājot par luterisma uzkundzēšanos reliģiskajā dzīvē, ko Latvijai nesa fašistiskais režīms, vistiešākā veidā skāra pareizticīgo milzīgā vairākuma intereses. Kāpēc šajos apstākļos Latv. par. b. garīdzniecība apsveica, bet arhibīskaps J. Pommers pat aktīvi sekmēja Ulmaņa fašistisko apvērsumu?

Lai atbildētu uz šo jautājumu, jāpievēršas Latv. par. b. iekšējam stāvoklim apvērsuma priekšvakarā.

Krievu pareizticīgo baznīcas annālēs ir ne mazums kriminālu lappušu. Ne viens vien baznīcas kņazs «dieva mierā» aizgāja ar sev padoto garīdznieku tiešu palīdzību. Taču ar savu plašo vērienu, neatlaidīgo raksturu un metožu jezuītismu Latvijas pareizticīgo garīdzniecības sazvērestība pret arhibīskapu J. Pommeru pamatoti uzskatāma par vienu no visnetīrākajām lappusēm pareizticīgo baznīcas jaunāko laiku vēsturē.¹ Ne velti to inspirēja un vadīja reliģiski monarhistiska baltgvardu emigrantu starp-

---

¹ Sīkāk par šo sazvērestību sk. «Православное духовенство в Латвии 1920—1940», LVI, 1962, 7.—22., 163.—178. lpp.

tautiska organizācija «Krievu kristīgo studentu kustība aiz robežas» (saīsināti — kustība) ar centru Parīzē. Kustības reliģiski ētiskā izkārtne bija tikai aizkars, kas slēpa baltgvardu spiegu un teroristu perēkli. 1928. gadā ar J. Pommera svētību šī organizācija izveidoja Latvijā savu filiāli — «Krievu pareizticīgo studentu vienību» (saīsināti — vienība). Vienības darbu aktīvi sekmēja un atbalstīja Latv. par. b. vadība — arhibīskaps, virspriesteri K. Zaics, A. Makedonskis, J. Jansons. Taču vēlāk, kad izrādījās, ka Parīzes centrs vēlas pārvietoties uz Latviju, tuvāk savas «reliģiskās» respektīvi spiegošanas un diversiju darbības objektam — PSRS un darboties pilnīgi neatkarīgi no vietējā hierarha, pat konkurējot ar to, J. Pommers sāka uzstāties pret vienības darbību, saskatot tajā apdraudējumu savai kā Rīgas arhibīskapa varai. Virsgana uzstāšanos pret monarhistisko politisko organizāciju, kas ļaunprātīgi izmanto reliģijas aizsegu, tās vadītāji iztēloja kā latvieša Pommera pretestību krievu monarhistu «svētajam karam» par cariskās Krievijas restaurāciju. Neseno sabiedroto starpā uzliesmoja atklāts konflikts. Krievu tautības garīdznieku vairums ar arhibīskapa katedrāles pārzini K. Zaicu un garīgā semināra rektoru J. Jansonu priekšgalā nostājās vienības pusē pret arhibīskapu, apsūdzot Pommeru «krievu interešu» nodevībā. Laikā, kad buržuāzijas valdošās aprindas Latvijā pastiprināja karagājienu pret minoritāšu tiesībām, ekonomiskās krīzes gadu grūtības cenšoties «mazināt» ar minoritāšu diskrimināciju, uzkurinot šovinisma tvanu (lozungs «Darbu un maizi latviešiem!»), kuram bija jāatruaj darba tauta no šķiru cīņas, arhibīskapa izsludināšana par latviešu šovinistu un krievu interešu nodevēju ievērojami mazināja Pommera prestižu. Šo apvainojumu Pommers nebija pelnījis. Visus savus tuvākos līdzstrādniekus viņš vienmēr izraudzīja no krievu monarhistu aprindām. Taču, kad viņi nodeva savu hierarhu un pārgāja tā pretinieku pusē, J. Pommeram neatlika nekas cits, kā pievērsties latviešu tautības garīdzniekiem un meklēt atbalstu Latvijas šovinistiskās valdības aprindās. Kā iegānu, lai izrēķinātos ar opozīciju, Pommers izmantoja savu padoto zaglīgo dabu. Viņš sāka vajāt tos, kas piesavinājās baznīcas līdzekļus, vispirms saucot pie atbildības monarhistiskās opozīcijas pazīstamāko personu — vienības garīgo tēvu K. Zaicu. Ar

šo pasākumu arhibīskaps ieguva desmitiem jaunu pretinieku krievu un latviešu garīdznieku aprindās, kuri, tāpat kā Zaics, baznīcas naudas lietās bieži grēkoja pret 7. dieva bausli. Pret savu virsganu vienprātīgi nostājās pat visi sinodes locekļi ar kancelejas pārvaldnieku A. Make-donski priekšgalā. Dabiski, ka 1934. g. sākumā, nonācis pilnīgā izolācijā garīdzniecības aprindās, arhibīskaps meklēja atbalstu ārpus tām — pie Latvijas valdības, kuras labvēlība Pommeram bija nepieciešama cīņā pret opozīciju baznīcā. Tā kā jau saeimā Pommers bija pieslēpies visreakcionārākajiem grupējumiem, kas uzstājās par valsts fašizāciju, tad viņa atbalsts un svētība Ulmaņa fašistiskajam apvērsumam bija vēsturiski un loģiski sagatavota un izrietēja no Latv. par. b. iekšējā stāvokļa un visas arhibīskapa Pommera iepriekšējās profašistiskās politiskās darbības. Šai ziņā arhibīskapu Pommeru simtprocentīgi atbalstīja arī monarhisti talāros, kuriem fašisms bija daudz tuvāks nekā buržuāziskā demokrātija. Lai gan Pommers apvērsumu atbalstīja, fašistiskā valdība lika Latv. par. b. virsganam lieku reizi atcerēties banālo patiesību, ka nepateicība ir pasaules alga. Arhibīskapa sadarbībai izstiepto roku valdība nesatvēra. Tā ne tikai neatbalstīja arhibīskapu viņa tiesas lietās pret «baznīcas zagļiem», bet būtībā aukstasinīgi noskatījās, kā opozīcija gatavojās fiziski izrēķināties ar Pommeru. «Ko nav spējuši sasniegt mani pretinieki visos iepriekšējos gados, tas sasniegts tagad ar Ulmaņa «svētību»,»¹ īsi pirms savas traģiskās nāves rakstīja Latv. par. b. virsgans. Valdības nežēlastību radīja J. Pommera nostāja Latv. par. b. kano-niskā stāvokļa jautājumā. Cenšoties saglabāt savu autoritāti ticīgo acīs, viņš bija spiests atmest izlocīšanos un beidzot atzīt, ka Latv. par. b. ir pakļauta Maskavas patriarhātam. Vēl vairāk. 1934. g. rudenī nespēdams vairs izturēt savu altāra līdzstrādnieku garīgo bandītismu un gatavodamies atteikties no virsgana amata, J. Pommers mēģināja stāties sakaros ar Maskavas patriarhātu, lai nokārtotu jautājumu par sava pēcteča iecelšanu Rīgas arhibīskapa amatā. Šādu «noziegumu» fašistiskā valdība Pommeram nepiedeva. Arhibīskaps tika atstāts likteņa varā, viens pret daudzgalvaino, uz katru avantūru spējīgo

---

¹ LPSR CVVA, 7469. f., 1. apr., 1142. l., 143. un 144. lapa.

opozīciju. Naktī uz 1934. g. 12. oktobri, kad Pommeram bija jāiesniedz tiesai jauni svarīgi K. Zaica vainas pierādījumi, arhibīskaps savā vasarnīcā tika zvēriski noslepkavots. Nozieguma izmeklēšana rādīja, ka slepkavību organizējis krievu kristīgo studentu kustības aizrobes Parīzes centrs, bet opozīcijā pret savu virsganu bija ierautas tik plašas Latv. par. b. garīdznieku aprindas ar sinodi priekšgalā, ka atklāta tiesas prāva šai lietā kļuva neiespējama: fašistiskās valsts sargātajam baznīcas prestižam tā dotu nāvēju triecienu. Bet tas nebūt neatbilda klerikālās valdības interesēm. Savāktos izmeklēšanas materiālus valdība izlietoja daudz «valstiskāk». Arhibīskapa Pommera slepkavības lietu tā pārvērta par Damokla zobenu, ar kura palīdzību piespieda Latv. par. b. garīdzniecību sekot fašistiskās valsts konfesionālās politikas kursam un aktīvi atbalstīt Latv. par. b. pārvēršanu par totalitārās valsts mehānisma sastāvdaļu.

Baznīcas pakļaušana valstij. Pāreja Konstantinopoles patriarhātā

Jau arhibīskapa J. Pommera bēres rādīja, ka Latv. par. b. sinode neuzdrīkstas pat izvirzīt jautājumu par kanoņisko vienību ar Maskavas patriarhātu. Piedalīties apbedīšanas ceremonijā sinode uzaicināja Konstantinopoles patriarhātā pārgājušos Igaunijas un Polijas baznīcu hierarhus, kuri vadīja bērū liturģiju. Igaunijas metropolīts Aleksandrs (Pauluss) tad arī iesvētīja diakona kārtā N. Vieglo.¹ Tādējādi Latv. par. b. nekavējoties stājās sakaros ar baznīcām, kas patvaļīgi bija nošķēlušās no Maskavas patriarhāta un no kanoniskā viedokļa bija uzskatāmas par shizmatiskām, t. i., viņu garīdzniecības svētdarbiem nebija nekāda «svētdaroša» spēka. 1934. g. 26. novembrī sinodes plenārsēdē, pirmo reizi oficiāli pārrunājot Latv. par. b. jaunā virsgana ievēlēšanu, virspriesteris

---

¹ Līdz Latv. par. b. virsgana ievēlēšanai 1934.—1935. g. Igaunijas shizmatiskie bīskapi iesvētīja vairākus Latvijas pareizticīgo diakonus un priesterus.

J. Jansons, cenšoties nostiprināt savas izredzes uz vakanto posteni, gan vēl ieminējās par griešanos pie Maskavas patriarhāta, kā to esot novēlējis J. Pommers, taču sinodes vairākums «pēc garākām pārrunām» nolēma noskaidrot, cik lielu Jūdasa algu fašistiskā valdība piešķirs par nodevību pret t. s. «mātes baznīcu» — Maskavas patriarhātu, — un tad lūgt Konstantinopoles patriarhu uzņemt Latv. par. b. savā jurisdikcijā.¹ Kad 1935. g. sākumā Maskavas patriarhāts uzdeva savam eksarham Rietumeiropā, Lietuvas metropolītam Jelevferijam līdz jauna virsgana ievēlēšanai ņemt Latv. par. b. savā pārziņā, bet, ja tam pretotos vietējā sinode, organizēt īpašu baznīcas pārvaldes orgānu tām draudzēm, kas vēlētos saglabāt kanoniskās saites ar Maskavas patriarhātu, Latv. par. b. sinode parūpējās, lai Latvijas iekšlietu ministrija aizliegtu Jelevferijam iebraukt Latvijā. Uz Jelevferija vēstuli sinode atbildēja ar ārlietu ministrijas starpniecību, deklarējama savu neatkarību no Maskavas patriarhāta.² Taču, kaulējoties par Jūdasa algas apmēru, sinode nesteidzās oficiāli stāties Konstantinopoles patriarhāta jurisdikcijā, jo par šo piekāpšanos tā cerēja panākt no valdības brīvu virsgana kandidāta izvēli. Monarhisti talāros par pretendentu uz Rīgas arhibīskapa amatu sākotnēji nekautrējās izvirzīt virspriesteri kņazu Joannu Šahovskoju, bijušo baltgvardu virsnieku, aktīvu krievu emigrantu politisko darboni. Lai «pierādītu», ka Latv. par. b. garīdznieku aprindās nav virsgana amatam cienīgu kandidātu un ka tādi meklējami ārzemēs, sinode, kuras vadību bija sagrābis kancelejas pārvaldnieks A. Makedonskis, apzināti vilcināja kandidātu izraudzīšanu, cerējama, ka ar šādu taktiku tai izdosies panākt sev vēlama kandidāta ievēlēšanu. Taču arī jautājumā par virsgana personu valdība netaisījās piekāpties. Par tās Trojas zirgu pareizticīgo baznīcā kļuva 1935. g. februārī jaundibinātā Rīgas katedrāles latviešu draudze un tās padome, kurai bija jālauž sinodes pretestība valsts centieniem pakļaut Latv. par. b. iekšlietu ministrijas garīgo lietu pārvaldei. Draudzes padomi vadīja advokāts J. Zariņš un valsts arhīva direktors J. Bērziņš. Tās sastāvā dominēja šovinistiski «valstiski

¹ LPSR CVVA, 7469. f., 1. apr., 74. l., 80. lapa.

² Turpat, 11. l., 42. lapa.

nacionāli» elementi.¹ Padome nekavējoties lika sinodei saprast, ka tad, ja netiks ņemtas vērā «latviešu intereses», būs sarežģījumi ar valdību.² Informējot ticīgos par virsgana vēlēšanām, 1935. g. martā virspriesteris P. Gredzens ziņoja, ka no plašā jautājumu kompleksa, kas saistīts ar vēlēšanām un «attiecas kā uz pareizticīgo baznīcas iekšējo dzīvi, tā arī uz stāvokli valstī un pat starptautiskā mērogā», galīgi izšķirts ir tikai viens — «virsgana zizlis jādod latvietim».³ Par vienīgo vietējo un ārzemju monarhistu aprindām piemēroto latvieti, kuram bez bažām varētu uzticēt virsgana zizli, sinode uzskatīja virspriesteri J. Jansonu, 3. jūnijā oficiāli izvirzot viņa kandidatūru kā konkurentu «valstiski nacionālajam» kandidātam — Daugavpils prāvestam A. Pētersonam. Jansons bija cieši saistīts ar opozīciju pret J. Pommeru; pēc K. Zaica nodošanas tiesai viņš bija kļuvis par krievu pareizticīgo studentu vienības garīgo tēvu, bet jau ilgi pirms tam ietilpa Parīzes kustības centra vadošajā kodolā. Pareizticīgo garīdznieku aprindās monarhists Jansons bija pietiekami populārs, lai varētu cerēt uz vairākuma atbalstu. Pēc politiskās pārvaldes datiem, Jansons mēģinājis nodrošināt savai kandidatūrai arī Maskavas patriarhāta un eksarha Jelevferija piekrišanu, privātā kārtā paziņojot eksarham, ka «sinode ir piespiesta uzstāties pret Maskavu saskaņā ar Latvijas valdības tendencēm».⁴ Kad kļuva zināms, ka Jelevferijs neoficiāli atbalsta Jansona kandidatūru un arī Maskavas patriarha vietas sargs Sergijs (Stragorodskis), kas personīgi pazina Jansonu, uzskatīja viņu par vispieņemamāko Latv. par. b. virsgana amata pretendentu, valdība nolēma nepieļaut Jansona kandidatūras izvirzīšanu.

3. jūnija sēdē sinode nolēma sasaukt baznīcas saeimu (koncilu). Virsgana amatam sinode izvirzīja divus kan-

¹ Metropolīts A. Pētersons, 1936. gadā runādams par «juku laikiem» Latvijas pareizticīgo baznīcā 1934. un 1935. gadā, aizrādīja, ka «baznīcai un valstij kaitīgos spēkus» respektīvi krievu monarhistus iegrožojuši jauni spēki, «kuri bija attālinājušies no baznīcas, bet, redzot baznīcu briesmās, atkal atgriezās pie tās un steidzās tai palīgā». (LPSR CVVA, 7469. f., 1. apr., 75. l., 129. lapa.) Tādējādi pat valdības ieliktenis bija spiests atzīt, ka baznīcu «glābuši» cilvēki, kas stāvēja tālu no baznīcas. Ja viņi «atgriezās» pie tās, tad to darīja pēc iekšlietu ministrijas iniciatīvas, tīri politisku motīvu vadītī.

² LPSR CVVA, 7469. f., 1. apr., 11. l., 19. lapa.

³ «Ticība un Dzīve», 3. nr., 1935. g., 43. lpp.

⁴ LPSR CVVA, 3235. f., 1./22. apr., 688. l., 91. lapa.

didātus — J. Jansonu un A. Pētersonu. Sinodes lēmums tika izziņots draudzēm, kas sāka vēlēt delegātus. Saeimai gatavojās arī valdība. Saskaņā ar Latv. par. b. statūtu 36. paragrāfu savu pārstāvi saeimā varēja sūtīt arī Latvijas valdība. 7. jūnijā iekšlietu ministrs iecēla kara ministrijas juriskonsultu advokātu P. Elksnīti par valdības pārstāvi gaidāmajā saeimā, uzdodot viņam piedalīties ne vien saeimā, «bet kopā ar sinodi arī koncila priekšdarbu veikšanā, reglamenta un balsošanas kārtības izstrādāšanā».¹ Valdības pārstāvja dalība saeimas priekšdarbu veikšanā bija iekšlietu ministrijas patvaļīga iejaukšanās Latv. par. b. iekšējās lietās, lai nostiprinātu «valstiski nacionālā» kandidāta A. Pēterona izredzes. Šādu valdības iejaukšanos prasīja un pamatoja pareizticīgo latviešu šovinistiskās aprindas ar katedrāles draudzes padomi priekšgalā. Paužot šo aprindu viedokli, kāds anonīms jurists atklāti prasīja pārveidot sinodi pēc cariskās Krievijas sinodes parauga, t. i., lai tās darbu vadītu valdības iecelts virsprokurors.² Tomēr sinodes un sevišķi A. Makedonska pretestības dēļ Elksnīša misijai nebija panākumu. 25. jūnijā Elksnītis lūdza iekšlietu ministru atcelt nepadevīgo sinodi un iecelt to jaunā sastāvā, kā formālu ieganstu minot sinodes pilnvaru termiņa notecēšanu (1929. gadā uz trim gadiem ievēlētā sinode vairs netika pārvēlēta, jo, baidoties no opozīcijas, J. Pommers nepiekrita saeimas sasaukšanai 1932. gadā). Iekšlietu ministrija steidzami sagatavoja «papildinājumu» projektu 1926. g. noteikumiem. Projekts paredzēja 1) līdz Latv. par. b. virsgana ievēlēšanai un ievešanai amatā piešķirt iekšlietu ministram tiesības «atcelt sinodes un revīzijas komisijas locekļus no ieņemamiem amatiem un iecelt atcelto vietā jaunus locekļus; 2) kamēr nav valdošā virsgana, valdības deleģēts pārstāvis piedalās sinodes sēdēs, saeimas sagatavošanas darbos un pašā saeimā. Sinodes lēmumi šai laikā stājas spēkā tikai tad, ja triju dienu laikā valdības pārstāvis nav cēlis pret tiem iebildumus».³ Tomēr pat ministru kabineta kodifikācijas nodaļa neatbalstīja tik atklātu un tiešu iejaukšanos baznīcas lietās. Par likumu projekts nekļuva. Tas sarežģīja valdības pārstāvja

¹ «Ticība un Dzīve», 7. nr., 1935. g., 107. lpp.

² Turpat, 6. nr., 85. lpp.

³ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2347. l., 135. lapa.

uzdevumus saeimas sagatavošanā. Lai atbrīvotos no opozīcijas līdera, pret A. Makedonski tika ierosināta tiesas lieta par baznīcas līdzekļu izsaimniekošanu.¹ Makedonskim bija jāatsakās no sinodes vadītāja lomas. Viņa vietā par sinodes vadītāju kļuva «valstiski nacionālais» virspriesteris J. Svemps, tomēr arī ar viņa palīdzību Elksnītim neizdevās salauzt opozīciju. 10. jūlijā viņš ziņoja iekšlietu ministram V. Gulbim, ka saeima jāatliek, citādi 16. jūlijā tikšot ievēlēts J. Jansons, nevis A. Pētersons.² 12. jūlijā V. Gulbis piesūtīja sinodei rakstu, ar kuru aizliedza sasaukt saeimu 16. jūlijā, aizliegumu motivējot ar to, ka saeima «nav tehniski pietiekoši sagatavota» un tās sasaukšanai sinode nav izlūgusi iekšlietu ministrijas atļauju. V. Gulbis ierosināja atlikt saeimas sasaukšanu uz 17. septembri.³ Sinodes plenārsēdē 22. jūlijā P. Elksnītis ieradās ar iekšlietu ministrijas priekšrakstu, kas uzdeva par visām sinodes sēdēm un apspriedēm līdz ar to darba kārtību iepriekš informēt valdības pārstāvi.⁴ Elksnītis šai sēdē uzvedās kā uzvarētājs. Viņš pieprasīja, lai sinodes locekļi atkāpjas no amatiem, jo viņu pilnvaru termiņš ir notecējis, noraidīja J. Jansona kandidatūru virsgana amatam un beidzot atklāti pateica, ka valdība vēlas, lai Latv. par. b. pārietu Konstantinopoles (Vispasaules) patriarha jurisdikcijā. Saldinot pātagu, Elksnītis ņēma talkā piparkūku. «Valdības pārstāvis vēl aizrāda,» lasām sēdes protokolā, «ka vajadzētu vēlēt ne tikai bīskapu-virsganu, bet arī vikārbīskapus, un ka valdība palīdzēšot vikārus uzturēt. Sapulce ar prieku apsveic šo valdības pārstāvja ziņojumu.»⁵ Lai realizētu valdības programmu, Elksnītis pakāpeniski izstūma no sinodes nevēlamos locekļus — J. Eniņu, J. Bekeri, N. Šalinu, N. Malkinu, G. Ponomarovu. P. Elksnīša spiesti, viņi «labprātīgi» atteicās no saviem amatiem. Sinodes «tīrīšana» un vikārbīskapu solījums nostiprināja Latv. par. b. vadošajā orgānā «valstisko» virzienu. Augustā sinode lūdza Konstantinopoles

---

¹ Sai lietā A. Makedonski gribēja saukt pie atbildības jau nelaiķis Pommers. 19. oktobrī pierādījumu trūkuma dēļ Makedonskis tika atstāts nots un atgriezās sinodē, taču ne vairs kā tās vadītājs.

² LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2346. l., 142. lapa.

³ Turpat, 141. lapa.

⁴ Turpat, 140. lapa.

⁵ LPSR CVVA, 7469. f., 1. apr., 11. l., 47. lapa.

patriarhu iesvētīt Latv. par. b. virsganu, izvirzot par šī amata kandidātiem Jansonu un Pētersonu. Patriarhs Fotijs tam piekrita un uzdeva savam eksarham Rietumeiropā un Austrumeiropā — Londonas metropolītam Germanam (Strenopulu) iepazīties ar stāvokli Latvijas pareizticīgo baznīcā. Virsgana ievēlēšanu valdība ņēma savās rokās. Latvijas sūtnis Londonā K. Zariņš tās uzdevumā stājās sakaros ar metropolītu Germanu, kas 3. novembrī kā Latvijas iekšlietu ministrijas viesis ieradās Rīgā, lai vizitētu Latvijas pareizticīgo baznīcu. 7. novembrī vizitators no iekšlietu ministrijas žēlastības sinodes sēdē ierosināja oficiāli lūgt patriarhu uzņemt Latv. par. b. Konstantinopoles patriarhāta jurisdikcijā. Tai pašā dienā ārlietu ministrija steidzīgi pieprasīja no sūtniecības Tallinā dokumentus par Igaunijas pareizticīgo baznīcas pāreju Konstantinopoles patriarhātā, lai arī Latv. par. b. varētu vadīties pēc kaimiņu shizmatiku parauga.¹

11. novembrī sinode uzrakstīja lūgumu patriarham Fotijam par Latv. par. b. uzņemšanu viņa jurisdikcijā un autonomijas piešķiršanu pēc Igaunijas parauga. Ministru kabineta 19. novembra sēdē valdība «piekrita» sinodes lēmumam un no savas puses nolēma «atbalstīt attiecīgu baznīcas lūgumu Konstantinopoles patriarham Fotijam».² Tai pašā sēdē valdība atļāva iekšlietu ministrijai atalgot vizitatora Germana pūles ar 100 angļu mārciņām.³ Pārrunās ar Germanu iekšlietu ministrija vienojās, ka Latv. par. b. organizējama kā autonoma patriarhāta vienība — Latvijas metropolija, kuru vadītu virsgans ar metropolīta titulu. Lai baznīcas autonomija būtu reāla, Latvijas pareizticīgo baznīcā vajadzēja būt vismaz trim bīskapiem, tāpēc metropolītam nolēma dot divus vikārbīskapus. Tā kā pareizticīgo vairums, bet Latgalē itin visi pareizticīgie, pēc politiskās pārvaldes datiem, bija pret shizmu, pret kanonisko saišu saraušanu ar Maskavas patriarhātu,⁴ tad, lai salauztu opozīcijas pretestību, tika nolemts pirms virsgana vēlēšanām saeimā akceptēt Latv. par. b. statūtu grozījumus jautājumā par virsgana vēlēšanām un baznīcas augstāko pārvaldi, bet pašu saeimu ar stingra, autoritāra

¹ LPSR CVVA, 38. b f., 18. apr., 127. l., 61. lapa.

² LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2346. l., 58. lapa.

³ Turpat, 1935. l., 17. lapa.

⁴ LPSR CVVA, 3235. f., 1./22. apr., 688. l., 99. un 100. lapa.

reglamenta palīdzību pārvērst par fikciju. 21. novembrī kopā ar Latv. par. b. sinodes lūgumu par uzņemšanu Konstantinopoles patriarhātā vēstuli Fotijam nosūtīja iekšlietu ministrs. «Ņemot par ceļu paraugu mums draudzīgo kaimiņvalstu — Igaunijas metropoliju un Somijas arhibīskapiju,» teikts vēstulē, «Latvijas valdības karstākā vēlēšanās ir, lai Latvijas ortodoksālā baznīca piedzīvotu to gaišo brīdi, kad Jūsu Augstisvētībai labpatiksies apstiprināt minētās baznīcas pastāvošo autonomiju un uzņemt to savā kanoniskā vadībā.»¹

16. decembrī eksarhs paziņoja, ka patriarhs apmierinājis Latv. par. b. un Latvijas valdības lūgumu un tuvākā laikā piesūtīs oficiālu rakstu par Latv. par. b. uzņemšanu savā jurisdikcijā.² Patriarha nāve decembra beigās un jaunā patriarha vēlēšanas aizkavēja formalitāšu nokārtošanu. Tikai 1936. g. 4. februārī jaunais patriarhs Benjamins iecēla eksarhu Germanu par savu pārstāvi Latvijas pareizticīgo virsgana vēlēšanās un parakstīja tomosu (autonomijas piešķiršanas dokumentu) Latvijas pareizticīgo baznīcai.

Šai laikā Latv. par. b. sinodē valdības pārstāvji lauza garīdznieku pretestību jautājumā par virsgana amata kandidātu. Elksnītim talkā nāca garīgo lietu pārvaldes priekšnieks E. Dimiņš. Tagad sinodē jau bija divi valdības pārstāvji, kuri pretojās J. Jansona kandidatūrai. Oficiālais iegansts bija tas, ka Jansons bija precējies.³ Lai gan viņa sieva deva piekrišanu dzīvot šķirti no vīra, ja viņu ievēlēs par bīskapu, valdība šai kandidatūrai nepiekrīta. Uzturēdamies Rīgā, metropolīts Germans principā neiebilda pret Jansona kandidatūru, atzīdams, ka patriarhs ar sinodi var piekrist arī baznīcas praksē visai retajam gadījumam, kad par bīskapu ievēl precētu garīdznieku, ja viņš dzīvo šķirti ar sievu.⁴ Taču politisku motīvu dēļ šai ziņā valdība izrādījās par cītīgu baznīcas tradīciju sargu. Tā panāca, ka eksarhs mainīja savu viedokli un 1936. g. februārī noraidīja precēta virsgana amata kandidātu. Valdības izvirzītie kandidāti bija metropolīts — virs-

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2346. l., 59. lapa.

² Turpat, 12. lapa.

³ Pareizticīgo baznīcā bīskapus mēdz izraudzīties no mūkiem vai atraitņiem.

⁴ LPSR CVVA, 7469. f., 1. apr., 75. l., 12. lapa.

priesteris, Triju Zvaigžņu ordeņa¹ kavalieris J. Karps, Madonas bīskaps, kura pārziņā ietilptu arī visa Latgale, — virspriesteris A. Vītols un Jelgavas bīskaps (pārziņā Kurzeme un Zemgale). — virspriesteris A. Pētersons. Šo sarakstu P. Elksnītis piesūtīja sinodei 1935. g. 2. decembrī.² Taču sinode līdz 1936. g. februārim ietiepīgi aizstāvēja Jansona kandidatūru. J. Karpa un A. Vītola kandidatūras sinodes plenārsēdēs tika divas reizes izbalsošanas, bet J. Jansons katreiz saņēma visvairāk balsu, lai gan E. Dimiņš un P. Elksnītis nevarējās pat no draudiem un šantāžas.³ No valdības ierosinātajiem bīskapu amatu pretendentiem sinode akceptēja tikai A. Pētersona kandidatūru, turpretī A. Vītola un J. Karpa kandidatūras līdz saeimai nonāca tikai tāpēc, ka citu izvirzīšanai valdība nepiekrita. J. Karpa kandidatūru izdevās uztiept sinodei tikai dažas stundas pirms saeimas atklāšanas.⁴

Izvirzot ārkārtīgi nepopulāras kandidatūras virsgana amatam, valdība lielu vērību veltīja attiecīgi «demokrātiskas» vēlēšanu procedūras noteikšanai. Iekšlietu ministrija apzinājās, ka tās kandidāti var nedabūt pat vienkāršu balsu vairākumu. Lai arī šajā gadījumā dabūtu virsgana amatā savu ielikteni, Dimiņš ierosināja statūtu pantā par virsgana vēlēšanām ietvert šādu papildinājumu: «Ja valdošā virsgana amatam uzstādītie kandidāti aizklātā balsošanā neviens nedabū balsu vairākumu, tad jānobalso vārdiski⁵; ja arī vārdiskā nobalsošanā neviens nedabū vajadzīgo balsu vairākumu, tad iekšlietu ministrs izrauga no uzstādītajiem kandidātiem personu virsgana amatam.»⁶ 1936. g. 23. janvāra sinodes plenārsēdē, apspriežot šo papildinājumu, izraisījās vētrains debātes. Atgādinot Latv. par. b. garīdzniecības lielo piekāpšanos valdībai, virspriesteris P. Gredzens aizrādīja, ka pāreja Konstantinopoles patriarhātā no kanoniskā viedokļa esot noziegums, bet Dimiņš un Elksnītis savukārt lika saprast, ka arī pašu sinodi varot turēt aizdomās par virsgana vēlēšanu sabotēšanu un tiekšanos «uz Maskavu». Pēc

¹ Viens no buržuāziskās Latvijas augstākajiem ordeņiem.

² LPSR CVVA, 7469. f., 1. apr., 11. l., 95. lapa.

³ Turpat, 75. l., 33. lapa.

⁴ Turpat, 44. lapa.

⁵ Balso alklāti, izsaucot delegātus pēc saraksta.

⁶ LPSR CVVA, 7469. f., 1. apr., 75. l., 29. lapa.

asas vārdu izmaiņas garīdzniekiem tomēr izdevās noraidīt vārdisko nobalsošanu un virsgana izvēli no caurkritušajiem kandidātiem atstāt nevis iekšlietu ministra, bet gan Konstantinopoles patriarha ziņā, pieņemot kompromisa papildinājumu: «Ja no kandidātiem, kuru kandidatūrai valdība piekritusi, trīsreiz aizklāti balsojot, neviens nav dabūjis absolūtu balsu vairākumu, tad no balsošanā bijušiem kandidātiem metropolītu izraugās vispasaules patriarhs.»¹ Februāra beigās sinodes opozīcija beidzot bija salauzta, saeima — «tehniski sagatavota». Ar valdības piekrišanu to nolēma sasaukt 9. un 10. martā. 27. februārī sinodes plenārsēdē apstiprināja saeimas darba kārtību — 9. martā pieņemt Latv. par. b. statūtu pirmās daļas grozījumus, bet 10. martā saskaņā ar grozītajiem statūtiem ievēlēt virsganu. Pēc valdības spiediena debates par izvirzītajām kandidatūrām sinode nolēma nepieļaut. Lai saeimā valdītu kārtība un «valstisks gars», četras vietas tajā rezervēja politiskās pārvaldes ierēdņiem.²

Saeimu atklāja 9. martā. To vadīja eksarhs Germans. Kad saeimā tika nolasīts Konstantinopoles patriarha tomoss par Latv. par. b. uzņemšanu patriarhāta jurisdikcijā un autonomijas piešķiršanu tai, vienīgais, kas uzdrošinājās atklāti protestēt pret shizmu, bija Liepnas draudzes garīdznieks J. Lapikens, kurš jau pirms tam bija asi uzstājies pret sinodes lēmumu pāriet Konstantinopoles patriarhāta jurisdikcijā. Incidentu likvidēja, atņemot Lapikenam vārdu. Tālāk eksarha Germana autoritāri vadītā saeima, pēc Dimiņa atzinuma, ritējusi priekšzīmīgi. Delegātiem nebija ļauts pat apspriest statūtu grozījumus, jo pēc Dimiņa ierosinājuma «lietderības un darba ražīguma dēļ» šo darbu veica īpaša statūtu komisija 12 cilvēku sastāvā. Tās locekļu sarakstu sastādīja Dimiņš, komplektējot komisiju no «valstiski nacionāliem» elementiem. Dimiņa sevišķu atzinību izpelnījās tajā iesaistītais virspriesteris N. Salfejevs un laicīgie locekļi — advokāts J. Zariņš un valsts arhīva direktors J. Bērziņš.³ Saeimas delegātus tikai iepazīstināja ar šīs komisijas atzinumu. Statūti paredzēja autoritāro principu pastiprināšanu baznīcas

¹ LPSR CVVA, 7469. f., 1. apr., 75. l., 33. lapa.

² Turpat, 37. l., 128. lapa.

³ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2348. l., 114. lapa.

vadībā un noteikumu, ka visus galvenos baznīcas dzīves jautājumus (bīskapu vēlēšanas, jaunu eparhiju dibināšanu utt.) izlemj tikai ar valdības piekrišanu. Nekādus deleģātu iebildumus prezīdijs neuzklausīja. Eksarhs Germans nepieņēma pat ierosinājumu uzskatīt par noraidītu to virsgana zižļa pretendentu, kurš balsošanā iegūs mazāk par 50% balsu.¹ Jau 9. martā kļuva skaidrs, ka viens no valdības izvirzītajiem kandidātiem kļuš par Latv. par. b. virsganu. Opozīcija nolēma izvēlēties mazāko ļaunumu. Lai nedotu iespēju virsgana izvēli atstāt patriarham respektīvi šai konkrētajā gadījumā — Latvijas valdībai (kuras viedokli tik cītīgi aizstāvēja patriarha eksarhs), balsu lielum lielo vairākumu saņēma virspriesteris A. Pētersons, ko valdība bija izvirzījusi visnenozīmīgākajam — Jelgavas bīskapa amatam. Vēlēšanu priekšvakarā A. Pētersons demagoģiski solīja ievērot opozīcijas intereses un nepārvērst baznīcu par t. s. «latviskošanas» ieroci. Tāpēc 10. martā Pētersons saņēma 182 balsis, bet viņa konkurenti A. Vitols — 91 balsi un J. Ķarps tikai 57 balsis. 29. martā eksarhs Germans A. Pētersonu iesvētīja un ievēda amatā. A. Pētersons kļuva par Rīgas un visas Latvijas metropolītu Augustīnu. Svinībās piedalījās arī abi Igaunijas pareizticīgo baznīcas bīskapi. Ceļa izdevumus patriarha sūtītajiem hierarhiem, kā arī iesvētīšanas svinību izdevumus sedza iekšlietu ministrija. Izdevumi un patriarha sūtņiem piešķirtie Latvijas ordeņi atmaksājās, jo līdz ar Pētersona iecelšanu šai amatā par Latv. par. b. galvu kļuva «savs cilvēks». Pretējos ieskatos par jauno metropolītu bija ticīgie. Pārskatā par politisko stāvokli valstī 1936. g. martā iekšlietu ministrijai nācās konstatēt, ka pareizticīgo vairums — krievu tautības ticīgie — nav apmierināti ar jauno virsganu.²

Metropolīta Pētersona vadībā pēc iekšlietu ministrijas norādījumiem sinode nekavējoties stājās pie Latv. par. b. statūtu 2. daļas pieskaņošanas valstī valdošajam autoritārajam režīmam. Vistuvākajā laikā bija jāsasauca jauna baznīcas saeima, lai pārvēlētu sinodi un ievēlētu vikārbīskapus. Līdz saeimai bija jāsaģatavo arī statūtu grozījumi. Šai darbā aktīvi iesaistījās arī Dimiņš. 25. maijā

¹ LPSR CVVA, 7469. f., 1. apr., 38. l., 3.—9. lapa.

² LPSR CVVA, 3235. f., 1./22. apr., 920. l., 716. lapa.

sinodes plenārsēde nolēma sasaukt saeimu 14. jūlijā, taču vikārbīskapu vēlēšanas paredzēt tikai tādā gadījumā, ja valdība izpildītu vairākkārtīgi atkārtotos P. Elksniša solījumus par vikārbīskapu algošanu. 26. maijā sinode lūdza garīgo lietu pārvaldi noskaidrot, vai valdība savu solījumu pildīs. Sinode lūdza divus vikārbīskapus, nosakot tiem algu 300 latu mēnesī. Kā iespējamie kandidāti tika minēti virspriesteri P. Barbans, P. Jankovičs, J. Karps un A. Vitols.¹ Iekšlietu ministrija lūgumu apmierināja tikai daļēji. Ministra rezolūcija noteica, ka pagaidām dodams tikai viens vikārbīskaps ar sēdekli Rīgā. Viņam izsniedzamā alga — 3600 latu gadā — noformējama kā pabalsts. Paziņodams sinodei par valdības piekrišanu vikārbīskapa vēlēšanām un papildu pabalsta piešķiršanu, 15. jūnijā sinodes sēdē Dimiņš aizrādīja, «ka sinodes lūguma teksts būtu izlabojams tai ziņā, ka netiktu minēts par bīskapa — vikāra algu».² Atteikšanos atklāti algot savus ieliktenus diktēja ne tikai takta apsvērumi, nevēlēšanās diskreditēt ticīgo acīs valsts ierēdni bīskapa talārā, bet arī taktiski apsvērumi. Piešķirot pareizticīgo bīskapam noteiktu algu, valdībai būtu jāuzņemas pastāvīga rakstura saistības, turpretī pabalsta piešķiršanu vienmēr varēja darīt atkarīgu no marionetes rātnas uzvedības. Bez tam, uzņemoties vienas konfesijas bīskapa algošanu, pretenzijas pēc valsts algas varētu izvirzīt arī citu konfesiju garīdznieki.

14. jūlija saeima bija «tehniski sagatavota» vēl rūpīgāk. Tās darba kārtība bija šāda: 1) pārstrādāto Latv. par. b. statūtu otrās daļas pieņemšana; 2) pārskats par sinodes un tās nozaru darbību; 3) revīzijas komisijas ziņojums; 4) vikārbīskapa vēlēšanas; 5) sinodes un tās revīzijas komisijas locekļu vēlēšanas. Visus šos jautājumus, to skaitā pārskatu par sinodes darbību 6 gadu laikā (kad bija notikušas tik svarīgas izmaiņas baznīcas dzīvē) bija jāizskata vienā dienā. Lai varētu to paveikt, ar Dimiņa tiešu līdzdalību sinode sagatavoja fašistiskās valsts cieniņu «kārtības rulli». Saskaņā ar to saeimas delegāti nedrīkstēja kritizēt saeimu ar tās drakonisko «kārtības rulli» vai arī «kādas citas iestādes darbību». Par šo «no-

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2348. l., 2. lapa.

² LPSR CVVA, 7469. f., 1. apr., 75. l., 79. lapa.

ziegumu» delegātam atņēma vārdu; delegātu, kas iedrošinātos izteikt piezīmi no vietas, vienkārši izraidītu no telpām; ja prezīdijs atrastu, ka debatēs runātājs skar «jau pietiekoši noskaidrotu» jautājumu, tad tas var atņemt runātājam vārdu. Visos šajos gadījumos prezīdija lēmums nebija pārsūdzams saeimā. Aizklātas balsošanas principu likvidēja noteikums, ka «zīmīšu nodošanai delegāti tiek izsaukti pēc saraksta pie prezīdija galda, kur arī nodod tās».¹ Ar šādiem noteikumiem fašistiskajā valstī varēja atjaunot pat parlamenta darbību, taču pareizticīgo delegātiem bija nepieciešami vēl īpaši valstiski norādījumi. Atklājot saeimu, ar tiem neskopojās ne metropolīts, ne Dimiņš. Dimiņš aicināja delegātus vienprātīgi vēlēt vikārbīskapu, bet sinodes «vēlēšanas» ieteica atstāt metropolitam, kura sastādīto sarakstu saeimai būtu tikai jāakceptē. «Ar to būs pierādīts,» teica Dimiņš, «ka Latvijas pareizticīgo baznīcā valda vienprātība, par ko prēcāsies arī valsts vadonis.»²

Debates saeimā netika pieļautas pat svarīgākajā jautājumā — jautājumā par Latv. par. b. statūtu grozījumiem. Tāpat kā marta saeimā, sapulci tikai iepazīstināja ar īpašas komisijas izstrādātajiem statūtu grozījumiem. Jaunie statūti pilnīgi likvidēja draudzes pašpārvaldi. Tie noteica, ka prāvestus un draudžu klera locekļus iecel, pārvieto un atlaiž valdošais virsgans ar sinodi; draudzes padome (nevis pilnsapulce, kā agrāk) var tikai ieteikt vēlamos kandidātus, taču šis ieteikums Latv. par. b. vadībai nav saistošs. Draudzes padomes priekšsēdētājs ir vietējais priesteris. Pārējos padomes locekļus var ievēlēt draudzes pilnsapulce. Padomes sastāvu apstiprina sinode, kura vajadzības gadījumā var atcelt gan atsevišķus tās locekļus, gan arī padomi pilnā sastāvā. Draudzes pilnsapulce, kas agrāk kaut vai formāli skaitījās par draudzes dzīves noteicēju, tagad kļuva par fikciju. Visus svarīgākos draudzes dzīves jautājumus izlēma padome ar sinodes ieceltu priesteri priekšgalā. Jaunajos statūtos spilgti bija redzama valdības konfesionālās vienības politikas āža kāja: iekšlietu ministrija, kura inspirēja statūtu grozījumus, centās unificēt luterāņu un pareizticīgo baznīcu pārvaldi.

¹ LPSR CVVA, 7469. f., 1. apr., 38. l., 22. lapa.

² Turpat.

Debates nepielāva arī pēc sinodes, tās nozaru un revīzijas komisijas darbības pārskatiem, kurus saeima tikai «pieņēma zināšanai».

Saeimai piekrītošā «augstākā likumdošanas, administratīvā, tiesas un kontroles vara» 14. jūlijā izpaudās vienīgi vikārbīskapa vēlēšanās. Kandidateja J. Karps un P. Barbans, kuru izvirzīšanai iekšlietu ministrija bija devusi savu piekrišanu. Taču neviens no viņiem neieguva pat pusi no delegātu balsīm (J. Karps — 97, P. Barbans — 70 no 215 balsīm). Lai glābtu stāvokli, prezīdijs nāca klajā ar Zālamana cienīgu priekšlikumu, ierosinot, lai vienu no šiem caurkritušajiem kandidātiem izvēlas pats metropolīts. Arī šo priekšlikumu saeima, atklāti balsojot, paklausīgi apzīmogoja. A. Pētersons izvēlējās J. Karpu, kas ieguva Jelgavas bīskapa titulu.

Vislielāko izveicību no Dimiņa prasīja sinodes vēlēšanas. Tās locekļu provizorisku sarakstu metropolīts ar Dimiņa līdzdalību bija izstrādājis jau pirms saeimas. Taču 13. jūlijā, kad saeimas priekšvakarā notika pareizticīgo garīdznieku pastorālā sapulce, A. Pētersonam bija jāpiekāpjas krievu monarhistu opozīcijai un jāapsola, ka tās vadītājs A. Makedonskis, kā arī daži citi opozīcijas pārstāvji tiks iesaistīti jaunajā sinodē. Tikai ievērojot šo metropolīta solījumu, 14. jūlijā saeima piekrita sinodes locekļu saraksta sastādīšanu uzticēt Pētersonam. Taču iekšlietu ministrijā kļuva zināms par metropolīta norunu ar krievu garīdzniekiem. Garīgo lietu pārvalde nolēma jau pašā sākumā pārmācīt marioneti, kas iedrošinājās uzsākt kaut ko patstāvīgi. Kad, atklājot saeimu, Dimiņš aicināja delegātus uzticēt sinodes sastādīšanu Pētersonam, valsts garīgā resora vadītāja portfeli atradās provizoriskais saraksts, kas ar iekšlietu ministra rezolūciju bija padarīts par galīgu un negrozāmu. Pavisam cits, ar krievu monarhistu opozīciju saskaņots saraksta variants bija metropolīta rokās. Tikai tad, kad darba kārtībā nāca sinodes vēlēšanas, pie prezīdija galda metropolīts saņēma ministra akceptēto sarakstu ar kategorisku piebildi — «Tālāki grozījumi un papildinājumi sarakstā vairs nav pieļaujami.»¹ Pārsteigtajam Latv. par. b. «vadītājam» neatlika nekas cits kā piecelties un «likumdevējas» saeimas priekšā iz-

¹ LPSR CVVA, 7469. f., 1. apr. 37. l., 156. lapa.

teikt «nožēlošanu, ka viņš pašā pēdējā brīdī esot bijis spiests jau iepriekš sastādīto sinodes un revīzijas komisijas locekļu sarakstu mainīt un smagu apsūdzību dēļ izslēgt no tā dažas personas, ar kurām viņš labprāt būtu vēlējis strādāt.»¹ Tomēr labi dresētie saeimas delegāti sarakstu pieņēma. Atklātajā balsošanā pret to uzdrošinājās balsot tikai 18 delegāti. Sekojot savu augsto patronu norādījumiem un laužot iepriekšējā vakarā doto solījumu, metropolīts Pētersons zaudēja savas jau tā niecīgās autoritātes paliekas.

Ar 1936. g. 14. jūlija saeimu fašistiskā valdība pabeidza Latv. par. b. pakļaušanu savai kontrolei un vadībai. Sinodes vadību sagrāba tās laicīgie locekļi J. Zariņš un J. Bērziņš, kuri darbojās saskaņā ar valdības direktīvām, pārmaiņus izpildot (protams, neoficiāli) cariskās Krievijas sinodes virsprokurora lomu. Metropolītu par Latv. par. b. vadītāju neuzskatīja pat ierindas ticīgie. Jau 1937. g. janvārī pārskatā par politisko stāvokli valstī politiskā pārvalde atzīmēja, ka ticīgie un garīdznieki visai vienprātīgi sabotējot sava virsgana «valstiski nacionālās» reformas. «Vispār pret metropolītu Augustīnu pareizticīgos arvien pieaug opozīcija un katru viņa rīkojumu — jauninājumu pareizticīgo dzīvē uzņem ar lielu neuzticību un kritiku. Pareizticīgie izsakās, ka visas viņu garīgās dzīves patiesais vadītājs, «metropolīts» esot iekšlietu ministrijas garīgo lietu pārvaldes priekšnieks Dimiņš, bet nevis Augustīns, jo pēdējais izpildot tikai Dimiņa rīkojumus»,² rezumēja politiskā pārvalde.

Baznīcas «latviskošana». Opozīcijas pieaugums pret baznīcas vadību

Pārņēmusi Latv. par. b. vadību, iekšlietu ministrija lika tai darboties konfesionālās «vienības» un «valstiski nacionālā» garā. Jaunā baznīcas vadība bez kurnēšanas samierinājās ar luterāņu baznīcas jaunākā partnera lomu, sa-

¹ LPSR CVVA, 7469. f., 1. apr., 38. l., 24. lapa. Arī 15. jūlijā vecās un jaunās sinodes kopsēdē metropolīts nožēloja, ka nav varējis iesaistīt jaunajā sinodē A. Makedonski un citus, uzsvērdams, «ka jaunais sinodes sastāvs nav tāds, kāds bija nodomāts». (Turpat, 75. l., 87. lapa.)

² LPSR CVVA, 3235. f., 1./22. apr., 920. l., 462. lapa.

vas konfesionālās intereses pakļaujot «valstiskiem» apsvērumiem. «Atsevišķo konfesiju un reliģisko nogrupējumu mērķiem ir jāsakūst kopā ar valsts mērķiem un ideāliem. Separātisms gan pieļaujams kanonisko likumu tulkošanā, bet valstiskai idejai jābūt tikai vienai, un šeit novirzieni un sānu ceļi nāv vairs pieļaujami», zem šim garīgo lietu pārvaldē dzimušajām rindiņām¹ vārda tiešā nozīmē parakstījās Jelgavas bīskaps J. Karps, ar kura parakstu pārvaldē sacerēto rakstu publicēja pareizticīgo žurnāls. Taču ne tikai atsevišķs raksts, bet arī visa Latv. par. b. vadības politika no 1936. līdz 1940. g. bija tikai plaģiāts, kura avots atradās iekšlietu ministrijā.

Jau agrāk praktizētās luterāņu un pareizticīgo mācītāju kopējās uzstāšanās dažādo svētku un svinību gadījumos tagad kļuva par parastu parādību. Sekmējot «vienību», jau 1936. gadā Latv. par. b. vadība uzdeva draudzēm pāriet uz svētku svinēšanu pēc jaunā stila. Tikai garīdzniecības un ticīgo noteiktā pretestība izjauca metropolīta valstisko padomdevēju iecerēto liturģijas reformu, kas paredzēja dievkalpojumu saīsināšanu un vienkāršošanu, baznīcas slāvu valodas pakāpenisku aizstāšanu ar latviešu valodu.

Latv. par. b. vadība paklausīgi izpildīja arī iekšlietu ministrijas norādījumus par tuvināšanos Igaunijas un Somijas pareizticīgo baznīcām. Pirmā šo triju valstu augstāko hierarhu tikšanās notika 1936. g. septembrī Rīgā, kur tika iesvētīts Jelgavas bīskaps J. Karps. Jau tad metropolīts Pētersons ierosināja nostiprināt triju zemju baznīcu sadarbību.² «Latvijas valsts un pareizticīgās baznīcas labā,» 1937. g. 12. oktobra ziņojumā Ulmanim par savu valstisko darbu sniedza pārskatu metropolīts, «ir nodibināti pastāvīgi sakari un draudzīgas attiecības ar mūsu tuvāko kaimiņu — Igaunijas un Somijas pareizticīgo baznīcām... Paredzēts šo baznīcu galvām un bīskapiem periodiski sapulcēties un apspriesties savā starpā par svarīgākiem baznīcas dzīves jautājumiem.»³ Igaunijas prezidenta Petsa 1923. g. plāns par Baltijas valstu pareizticīgo baznīcu izmantošanu šo valstu ārpolitikas interesēs beidzot sāka realizēties.

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2350. l., 182. un 183. lapa.

² LPSR CVVA, 7469. f., 1. apr., 75. l., 129. lapa.

³ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2351. l., 59. lapa.

Tomēr lielākais metropolīta Pētersona un viņa padomdevēju nopelns fašistiskās valsts priekšā bija plānveidīgi un sistemātiski realizējamā baznīcas dzīves «latviskošanas» politika. Pareizticīgo baznīcas «latviskošanas» mērķis bija ne tik daudz krievu monarhistu atstumšana no baznīcas vadības (to valdība varēja tikpat labi veikt arī bez «latviskošanas»), cik fašistiskās diktatūras apstākļos kultivētās krievu tautības iedzīvotāju diskriminācijas pārņemšana arī reliģiskajā dzīvē, ticīgo vairākuma nacionālā apspiešana baznīcā.

Luterāņu (93,45%) un katoļu (81,37%) baznīcās ticīgo vairākums bija latviešu tautības, turpretī pareizticīgo baznīcā vairākums (64,20%) bija krievu tautības ticīgie. Latviešu te bija tikai nepilna trešdaļa (33,03%).¹ Pareizticības latviskošanai nekāda reāla pamata nebija: ticīgo latviešu intereses baznīcā neviens neierobežoja. Tomēr fašistiskās valdības interesēs jaunā Latv. par. b. vadība centās pārvērst baznīcu par minoritāšu «latviskošanas» politikas ieroci. Jau 1937. gadā «latviskošanas» rezultātā 75 draudzes bija 51 211 pareizticīgajiem latviešiem un tikpat daudz draudžu 114 071 krievu tautības ticīgajiem. Baznīcas vadība ar valdības gādību pilnīgi nonāca latviešu garīdznieku rokās. Metropolīts aizmirsa visus savus solījumus ievērot pareizticīgo krievu intereses. Vispirmām kārtām tika likvidēts garīgais seminārs, kas atradās krievu opozīcijas ietekmē un ko vadīja virspriesteris J. Jansons. Tā vietā 1936. g. izveidoja teoloģisko institūtu, bet augstākajām garīgajām studijām universitātē luterāņu teoloģijas fakultātē 1937. gadā nodibināja pareizticīgo teoloģijas nodaļu. Abās šajās mācību iestādēs jauno garīgo darbinieku sagatavošana noritēja valstiskajā profesionālās vienības garā. Audzēkņus savām mācību iestādēm Latv. par. b. vadība centās komplektēt no pareizticīgajiem latviešiem. Veco kadru «kvalifikācijas celšanai» sadarbībā ar izglītības ministriju katru gadu krievu garīdzniekiem tika organizēti latviešu valodas kursi, kuros līdz ar valodu kursantiem bija jāmacās arī vēsture un ģeogrāfija, kas buržuāzisko nacionālistu interpretācijā kļuva par fašistiski valstiskās ideoloģijas netīro avotu. «Paredzēts, tad, kad krievu garīdzniecība piesavināsies

---

¹ 1935. g. tautas skaitīšanas dati.

latviešu valodu, dot rīkojumu arī krievu draudžu dievkalpojumos dažas lūgšanas lasīt latviešu valodā.»¹ atsedzot šo kursu jēgu, Ulmanim ziņoja metropolīts Pētersons. Kamēr visi garīdznieki vēl nebija apguvuši latviešu valodu, Latgales krievu draudzēs sinodes uzdevumā ar «latviskiem dievkalpojumiem» viesojās Sķilbēnu priesteris N. Lapikens.²

Pārskatā fašistiskajam diktatoram 1936. g. oktobrī A. Pētersons rakstīja: «Turu par savu pienākumu vēl aizrādīt, ka mana un sinodes darbība arvien norit kontaktā un vislabākā saskaņā ar garīgo lietu pārvaldi.»³ Šis kontakts bija tik ciešs, ka valstiskais metropolīts 1936. g. 8. oktobrī nosūtīja pārvaldei teoloģiskā institūta audzēkņu sarakstu, lūdzot policijas atsauksmi par audzēkņu politisko uzticamību.⁴ Kopš 1936. g. politiskā pārvalde pēc garīgo lietu pārvaldes pieprasījumiem sniedza ziņas par katra jaunieceļamā pareizticīgo garīgā darbinieka politisko uzticamību. Tikai simtprocentīgi lojāli fašistiskās valsts pilsoņi varēja cerēt uz baznīcas amatiem un Latv. par. b. vadības labvēlību. Iekšlietu ministrijas stingrajā vadībā pareizticīgo garīdzniecība kļuva tik valstiska, ka valdība varēja rēķināties ar tās atbalstu fašistiskā režīma sairuma priekšvakarā. 1940. g. 29. maijā iekšlietu ministrijas atbildīgo darbinieku apspriedē tika pārrunāts jautājums par Latgales darbaspēka mobilizēšanu citu novadu budžu saimniecībām un par grūtībām, kas saistītas ar jaunā civillikuma īstenošanu Latgalē. Atzinis, ka «vietējie Latgales iedzīvotāji vismazāko vērību piegriež tam, ko runā valsts darbinieki, turpretī visam tam, ko runā garīdznieki, iedzīvotāji velta lielu uzmanību», baznīcu un konfesiju departamenta direktors Dimiņš ieteica plašāk izmantot pareizticīgo garīdzniekus un vecticībnieku sludinātājus. «Ja šiem garīdzniekiem,» apgalvoja Dimiņš, «vispusīgi izklāstītu valsti interesējošos jautājumus, esmu pārliecināts, ka viņi būtu noderīgi lektori, kas varētu pareizi sagatavot tautu darba roku sagādāšanas un mantojuma lietu sekmīgas nokārtošanas izpratnei.»⁵

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2351. l., 59. lapa.

² «Ticība un Dzīve», 23. nr., 1937. g., 365. lpp.

³ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2351. l., 59. lapa.

⁴ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2349. l., 65. lapa.

⁵ LPSR CVVA, 1368. f., 1. apr., 51. l., 3. lapa.

Starp valdību un Latv. par. b. vadību laikā no 1936. līdz 1940. g. valdīja pilnīga saskaņa. Marionešu paklausība nepalika bez algas. Bez kārtējiem, valsts budžetā paredzētajiem pabalstiem, Latv. par. b. saņēma valdības un Ulmaņa personīgos ziedojumus «par pareizticīgās baznīcas valsts labā veikto darbu», turklāt valsts garīgā resora vadītājs neaizmirs atgādināt garīdzniekiem, ka «krietns darbs neatalgots nepaliks».¹ 1938. gadā valdība piekrita otra vikārbīskapa izraudzīšanai un iesvētīšanai. Par Latv. par. b. trešo — Jersikas bīskapu kļuva A. Vītols, kuru šim amatam, pretēji statūtu noteikumiem, nevēlēja saeima, bet «izraudzīja» (pēc senā valdības sastādītā Latv. par. b. bīskapu saraksta) metropolīts kopā ar sinodi. 1939. g. 24. maijā beidzot valdība akceptēja izlīgumu starp Latv. par. b. un valsti nekustamo īpašumu lietā, kurus valsts bija pārņēmusi 1918.—1924. g. Apmaiņai pret šiem īpašumiem Latv. par. b. saņēma dažus citus, mazvērtīgākus. Bez tam valdība apņēmas no 1939. līdz 1942. g. izmaksāt viena miljona latu lielu kompensāciju.²

Tomēr ēnas puses bija arī šai idiliskajā pareizticīgo baznīcas un valsts sadarbībā. Ģenerālis gan joprojām uzticami tecēja baznīcu un konfesiju departamenta pavadā, taču tas bija ģenerālis bez armijas, baznīcas virsgans bez ganāmpulka. Iekšlietu ministrijas vadītā Latv. par. b. «vadība» ar katru gadu vairāk zaudēja savu autoritāti ticīgo visplašākajās aprindās.

Pirmie opozīcijā pret šovinistiski «latvisko» sinodi nostājās krievu garīdznieki, kurus valdības realizētā «skaldi un valdi» politika pārvērta par otrās šķiras baznīcas darbiniekiem, atņemot viņiem tiesības piedalīties baznīcas lietu vadīšanā. Opozicionārā garīdzniecība par savu interešu reprezentantu uzskatīja virspriesteri J. Jansonu. Kad 1936. gadā sinode likvidēja garīgo semināru, Jansons zaudēja tā rektora amatu, bet 1938. g. sākumā — arī ietekmīgo Rīgas metropolīta katedrāles pārziņa un Rīgas garnizona mācītāja vietu. Ieceļot Jansonu par štata docentu pareizticīgo teoloģijas nodaļā universitātē, valdība palīdzēja sinodei pilnīgi izolēt viņu no baznīcas dzīves vadības. Jansona nobīdīšana pie malas vēl vairāk saasi-

¹ «Ticība un Dzīve», 21. nr., 1937. g., 329. lpp.

² LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2352. l., 327. un 328. lapa.

nāja krievu garīdznieku opozīciju. Metropolīts un sinode centās apspiest nemierīgos ar garīdznieku biežajām pārceļšanās no vienas draudzes uz otru, vienlaikus pastiprinot baznīcas disciplīnu un priesteru uzraudzību, ar balvām uzpērkot mantkārīgos, garīgiem apbalvojumiem — godkārīgos. Tomēr tas nedeva vēlamos rezultātus. Baznīcas straujā reformēšanas un «latviskošanas» politika drīz vien izraisīja nemieru un rūgšanu visās krievu draudzēs, kuras apvienoja $\frac{2}{3}$ visu pareizticīgo. Sis nemiers bija tik acīm redzams pat Latv. par. b. vadībai, ka pareizticīgo kalendāra krievu izdevumā 1940. gadam, cenšoties nodrošināt grāmatas noietu, sinode neuzdrošinājās ievietot metropolīta un vikārbīskapu portretus, lai gan valsts garīgais resors protestēja pret šādu atšķirību kalendāra latviešu un krievu izdevumos.¹

Opozīcijai nepiemita tikai nacionāls raksturs. Arī pareizticīgo garīdznieku vidū atradās cilvēki, kas neatkarīgi no tautības nosodīja vadības kursu uz baznīcas pārvēršanu par valsts mehānisma sastāvdaļu, negatīvi izturējās pret metropolīta reformatoriskajām tieksmēm liturģijā, pret autoritārā principa ieviešanu baznīcas dzīvē. Opozīciju saliedēja un nostiprināja arī paša virsgana odiozā persona. A. Pētersonam trūka ne vien augstākās garīgās izglītības un nebija nekādu nopelnu baznīcas priekšā, — viņam nepiemita pat viselementārākā takta izjūta un objektivitāte. Augstprātīgs, garīgi aprobežots, apveltīts vienīgi ar neremdināmu valdītāri un slimīgu pārliecību par paša nemaldību, viņš uzklauzīja tikai savus maizes tēvus iekšlietu ministrijā un tās pilnvarniekus sinodē. Opozīcijā pret metropolītu un viņa baznīcas vadības metodēm, pēc politiskās pārvaldes datiem, nostājās visi pazīstamākie latviešu garīdznieki — virspriesteri P. Balodis, P. Gredzens, A. Jansons un J. Svemps, kā arī bijušais sinodes laicīgais loceklis T. Būcens. Opozīcija ar nepacietību gaidīja Latv. par. b. saeimu, kurai bija jāsanāk 1939. g. jūlijā, cerot tajā gāzt virsganu un sinodi, jo Latv. par. b. vadības darbību šai laikā visplašākās ticīgo masas vērtēja kā tīšu, apzinātu pareizticīgo baznīcas dzīves postīšanu. Taču iekšlietu ministrijas modrība glāba marionetes no kaunpilnā likteņa. Politiskā pārvalde savāca datus par gai-

---

¹ LPSR CVVA, 1370. f., 1. apr., 2352. l., 151. lapa.

dāmo sazvērētību, bet baznīcu un konfesiju departaments uzdeva metropolitam ierosināt Latv. par. b. statūtu jaunus grozījumus, atliekot uz laiku saeimas sasaukšanu. 1939. g. 20. aprīļa sinodes sēdē Pētersons ierosināja grozīt statūtu 8. un 57. pantu, nosakot, ka saeima sasauicama nevis ik pēc trim, bet gan ik pēc pieciem gadiem, vienlaikus pagarinot sinodes locekļu pilnvaru laiku, neierobežojot to ar noteiktu termiņu. Statūtu grozījumus metropolīts motivēja ar to, ka pašreizējie apstākļi nedodot tā miera noskaņojumu, kāds nepieciešams saeimas sekmīgai darbībai, bet ar esošo sinodes sastāvu viņš, metropolīts, esot pilnīgi apmierināts, un tā pārvēlēšana tāpēc neesot nepieciešama. Uzurpējama tikai baznīcas saeimai piekrietošās tiesības, sinode nolēma grozīt Latv. par. b. statūtu 8. un 57. pantu un lūdza iekšlietu ministru apstiprināt tās lēmumu.¹ 7. jūnijā ministrs apstiprināja šo sinodes patvaļīgo aktu, kas gan attālināja saeimu, taču ne vien nemazināja, bet, gluži otrādi, vēl vairāk palielināja ticīgo un garīdznieku nemieru ar baznīcas vadību. Opozīcija pret to kļuva vēl plašāka, vēl noteiktāka. 1940. gadā sinode būtībā bija izolēta pat no draudžu garīdzniekiem (ja neskaita latviešu šovinistu saujiņu, kura atradās privileģētā stāvoklī) un tās autoritāte balstījās vienīgi uz iekšlietu ministrijas «svētumu».

Pareizticīgo baznīcas pilnīga pakļaušana stingrai valsts varas kontrolei, no fašistiskās valdības žēlastības šai baznīcā valdošā sinode un «valstiski nacionāli» bīskapi ar metropolītu Pētersonu priekšgalā, Latvijas pareizticīgo baznīcas shizmatiskā nošķelšanās no Maskavas patriarhāta, baznīcas kulta reformas dievkalpojumu «latviskošanas» garā — tas viss neapšaubāmi bija liela Latvijas fašistiskās valdības konfesionālās politikas uzvara. Tomēr arī tā bija tikai daļēja un nedroša uzvara, uzvara baznīcā, kas tieši šīs uzvaras rezultātā cieta smagu sakāvi reliģijā, lielā mērā zaudējot ietekmi uz ticīgajiem.

Arī valdības centieni nobīdīt pie malas krievu tautības garīdzniekus nedeva vēlamos rezultātus — no Latv. par. b. vadības atstumtā opozīcija nepelnīti iemantoja «īstās pareizticības» sarga oreolu un ticīgo simpātijas. Tikai šīs opozīcijas kodola monarhistiskais, ultrareakcionārais rak-

---

¹ LPSR CVVA, 7469. f., 1. apr., 105. l., 33. lapa.

sturs pasargāja Ulmaņa valdību no lielākiem sarežģījumiem. Opozīcijas antikomunistiskais credo neļāva tai atklāti uzstāties pret valdības diktātu baznīcā, jo šāda uzstāšanās objektīvi satricinātu buržuāzijas diktatūru Latvijā. Opozīcijas vadība, kas bija cieši saistīta ar nelegālajām baltgvaru monarhistiskajām organizācijām un ar to starpniecību arī ar hitleriskās Vācijas izlūkošanas dienestu, ar īsti kristīgu pacietību gaidīja savu stundu. Kad tā pienāca un hitleriešu karapūļi vēlās pāri Padomju zemei, monarhistiskā garīdzniecība uzņēmās senloloto misiju — sekmēt kapitālisma restaurāciju Krievijā. Tās «misionāri» kopā ar vācu iebrucējiem devās uz hitleriešu okupētajiem apgabaliem, lai izmantotu reliģiju noziedzīgiem pretpadomju mērķiem. Latvijas pareizticīgo garīdzniecība pavēra jaunu kriminālu lappusi baznīcas vēsturē.

* * *

Svarīgākie secinājumi, kas izriet no baznīcas un valsts attiecību analīzes buržuāziskajā Latvijā, ir šādi:

1. Kopš nacionālās buržuāzijas diktatūras pirmajām dienām valsts ticās pēc sadarbības ar baznīcām, pēc garīdznieka sociālās funkcijas pielāgošanas savām interesēm. Baznīcas savukārt meklēja valsts varas atbalstu, lai atjaunotu un nostiprinātu savu ietekmi masās. Tomēr buržuāziskās demokrātijas apstākļos divdesmito gadu sākumā valdošās aprindas bija spiestas respektēt tautas antiklerikālo nostāju. Jautājums par baznīcas šķiršanu no valsts bija ietverts vairāku buržuāzisko partiju (tai skaitā zemnieku savienības) programmās; ar šo jautājumu bija spiesta nodarboties parlamenta publisko tiesību komisija, kas tomēr atteicās to nopietni izvirzīt un jau 1923.—1924. gadā apraka klerikālu projektu kaudzē. Neuzdrošinoties formāli atņemt apziņas brīvības principu, valdība praksē nostiprināja reliģiskās organizācijas, veicināja reliģijas propagandu skolās, armijā, vienlaikus ierobežojot un pat vajājot antireliģisko kustību. Jo vairāk saasinājās šķiru cīņa un jo nedrošākas kļuva buržuāzijas pozīcijas valstī, jo straujāk pastiprinājās sabiedriskās dzīves klerikalizācijas tendences. Fašistiskā apvērsuma priekšvakarā Latvijā jau visi valdošās buržuāzijas slāņi stāvēja reliģijas sardzē.

2. Jau parlamentārās republikas gados vērojami valdības centieni ne vien izmantot reliģiju ar tās sociālajām mācībām buržuāziskās valsts interesēs, bet arī ietekmēt reliģisko organizāciju politisko darbību. Šos centienus padarīja aktuālus apstākļi, ka baznīcās joprojām valdīja vēsturiski izveidojušies politiski novirzieni (luterāņu baznīcā — vācu orientācija, katoļu — poļu orientācija, pareiz-

ticīgo — krievu monarhistiskais virziens), kuriem bija svešas buržuāziskās Latvijas valstiskuma intereses. Lai izmantotu katoļu baznīcas starptautisko ietekmi buržuāziskās Latvijas tiesiskajā atzīšanā un nodrošinātu katoļiskā Latgales novada politisko uzticību, 1922. g. 30. maijā tika noslēgts konkordats ar svēto kreslu — katoļu baznīcas tiesību un privilēģiju harta, kas kļuva par vienu no konfesionālās likumdošanas avotiem. Likumdošanas ceļā latviešu buržuāzijas valdošās aprindas centās likvidēt vācu baronu politisko ietekmi luterāņu baznīcā, aizstāt vācu baronu patronātu ar latviešu pelēko baronu patronātu liekulīgajā «tautas baznīcā» aizsegā, pārvērst šo baznīcu par nacionālās buržuāzijas politisko ruporu. Izdarot tiešu spiedienu uz pareizticīgo baznīcu, valdība centās piespiest to saraut kanoniskās saites ar Maskavas patriarhatu, saskatot šajās saitēs eventuālas briesmas Latvijas valstiskajai pastāvēšanai gadījumā, ja krievu pareizticīgā baznīca kādreiz atkal kļūtu par valdošo baznīcu Krievijā un tiktu izmantota kā politisks ierocis. 1920.—1923. g. valdības konfesionālajā politikā samanama pat tendence pēc cariskās Krievijas parauga pārņemt pareizticīgo baznīcu tiešā valsts vadībā, atjaunojot policejisko pareizticību, lai tādā veidā diskreditētu un ticīgo acīs, mazinātu tās konkurences spēju ar citām konfesijām. Sai ziņā pareizticīgo baznīca divdesmito gadu sākumā tika nostādīta izņemuma stāvoklī, jo parlamentārās republikas gados valdības konfesionālo politiku visumā caurstravoja atziņa, ka ierēdņi talāros var tikai mazināt baznīcas autoritāti un tātad ir pat kaitīgi valdošām šķirām. Attiecībā pret visām citām konfesijām un kopš 1924. g. arī pret pareizticīgo baznīcu, uzstājoties pret reliģisko organizāciju nevalstiskajam politiskajām orientācijām, valdība sava baznīcu politikā visumā tomēr vadījās pēc rafinētā klerikālisma «augstās dziesmas»: reliģijas, baznīcas misija esot mūžīga, nemainīga, tāpēc to neesot iespējams saistīt ar politiku; baznīca stāvēt augstāk par valsti, par politiku, kā mūžīgais un dievišķīgais stāvēt augstāk par laicīgo, pasaulīgo. Lai pastiprinātu reliģijas ietekmi masās, lai varētu saindēt ar reliģisko tvanu kaut daļu atpalikušo strādnieku un it sevišķi sīkpilsoņus un zemniekus, bija jāatsakās no cariskās Krievijas prakses — klerikālisma galējībām un policijas aizbildnības baznīcā, bija jārikojas prasmīgāk, vil-

tīgāk, slēpjot baznīcu saites ar buržuāzijas šķiras organizācijām. Konkrētajos buržuāziskās Latvijas apstākļos valsts interesēs valdībai bija pat jāuzstājas pret baznīcu saitēm ar vācu baronu, poļu panu un šovinistisko krievu monarhistu politiskajām organizācijām. Valdības šķietamo «apolitismu» baznīcas lietās diktēja politiski motīvi: lai pārvarētu nevēlamās politiskās orientācijas baznīcās, bija uz laiku jāsamierinās ar baznīcu «tīri reliģisko» misiju, jānostājas par «demokrātismu» luterāņu un pareizticīgo baznīcās, palīdzot tālredzīgākajiem «valstiskajiem» teologiem atjaunot tajās pašpārvaldītu draudzi. Šādi draudzei, kurā baznīcas dzīvē bija iesaistītas ticīgo masas, vajadzēja ne tikai vērst dziļumā un plašumā reliģijas ietekmi. Pašpārvaldīta draudze vienlaikus noderēja par ieroci pret vācu baronu un krievu monarhistu uzkundzēšanas baznīcas dzīvē, jo plašām ticīgo masām niedrisms un monarhisms bija sveši un naidīgi politiski virzieni. Visu šo iemeslu dēļ konfesjonālās politikas vadmotīvs divdesmitajos gados bija reliģisko organizāciju pašpārvalde, valsts varas atteikšanās no policejiskas iejaukšanās konfesiju iekšējās dzīves jautājumos, vienlaikus sniedzot materiālu, juridisku u. c. atbalstu, lai nostiprinātu baznīcu pozīcijas. Arī reliģisko organizāciju politiskajā darbībā, kas šai laikā izpaudās galvenokārt antikomunisma propagandā, «idejiskā» cīņā pret revolucionāro kustību un valsts fašizācijas tendenču atbalstīšanā (tātad gāja kopsolī ar visreakcionārāko buržuāzijas aprindu politiku), valdība kaut cik jūtami neiejaucās, cenšoties vienīgi neitralizēt vācu «kungu baznīcas» ietekmi luterismā.

3. Fašistiskais apvērsums iezīmēja jaunu posmu konfesjonālajā politikā. Arī te izpaudās fašistiskajai valstij raksturīgie valsts varas visvarenības, totalitārisma un vadonības principi. Valsts sāka runāt līdz reliģiskās ideoloģijas veidošanā. Iestīgšanu reliģiskās mistikas muklājā oficiālā propaganda reklamēja kā vienu no «latviešu sūtibas» svarīgākajām sastāvdaļām. Luterāņu baznīca, kuras vadība visciešākā veidā tika saistīta ar valdības aprindām, nostiprināja savu nekronētas valsts baznīcas stāvokli. Tās vadībā fašistiskā valsts gribēja apvienot visas konfesijas, propagandējot bēdīgi slavenās «vienības» idejas arī reliģiskajā dzīvē, cenšoties uztipt visām konfesijām nacionālisma garā reformētu kristiānismu kā īpat-

nēji «latvisku» reliģiju. Ievērojama vieta tajā bija ierādīta totalitārās valsts varas un «vadoņa» kultam. Valdības propagandēto reliģisko reformu saturs bija hitleriskās Vācijas «jaunpagānisma» eklektisks savienojums ar kristianisma «mūžīgajām vērtībām», kristianisma kosmopolitismu pakļaujot nacionālismam, kas robežojās ar rasismu.

Pret fašistiskās valsts garīgā resora kultivēto «jauno reliģiju» vienprātīgi uzstājās tālredzīgākie luterāņu, katoļu un pareizticīgo teologi. Atklātajā polemikā, kas izraisījās par baznīcas vietu buržuāziskajā valstī, kulta kalpotāji bija spiesti censties pierādīt valdošajām aprindām, ka vissekmīgāk garīdznieka sociālo funkciju valstī reliģiskās organizācijas spēj veikt tikai tad, ja tās ietekmē ticīgos ar «tīru reliģiju», kas brīva no pārejošiem, «laikmetīgiem» politiskiem noslāņojumiem, ka, nepieskaņojoties atsevišķai valsts formai, baznīca ar reliģijas autoritāti visdrošāk sargā visu šo šķiru sabiedrības valstu dažādo formu eksistenci. Pēc ilgākas «teorētiskas» diskusijas uzvarēja garīdznieki, saglabājot tiesības atteikties no liturģijas, kulta un ticības mācības pārlieku straujas reformēšanas fašistiskās valsts ieteikumu garā. Neapšaubāmi, ka šī polemika atvēra acis daudziem pilsoņiem, ļaujot pareizi novērtēt «tīrās reliģijas» šķietamā apolitisma, bezpartejiskuma patieso šķirisko būtību.

4. Ja arī fašistiskā valsts bija spiesta atteikties no reliģiskās ideoloģijas reformēšanas, tad tā nekādā ziņā neatteicās no totalitārās valsts «tiesībām» iejaukties baznīcas uzbūvē, reliģisko organizāciju pārvaldes struktūrā. Vienīgi katoļu baznīcu konkordāts pasargāja no valsts iejaukšanās. Bez tam katoļu baznīcas organizācija ar savu antidemokrātisko, autoritāro, stingri hierarhisko uzbūvi un vienpersonīgu vadību visvairāk atbilda fašistiskā režīma «ģīmim un līdzībai», pēc kura saskaņā ar valsts garīgā resora ieceri bija jāpārveido visu Latvijā darbošos konfesiju uzbūve. Valstī, kur bija likvidētas buržuāziskā demokrātisma paliekas un vietējā pašvaldība, pašpārvaldīta reliģiskā draudze varēja kļūt par iedzīvotāju pretvalstisku «grēku» iedvesmas avotu. Tāpēc valsts interesēs draudžu pašvaldībai bija jāpazūd, to atkal aizstāja «kungu baznīca», policejiska reliģija, kas, cieši saistīta ar valsti, atradās tiešā atkarībā no tās. Iekšlietu ministrijai likumdošanas ceļā pakļāva sīkās protestantu sektas un vec-

ticībnieku draudzes; rupji iejaucoties pareizticīgo baznīcas dzīvē, valsts garīgais resors pakļāva to savai vadībai. Luterāņu baznīcā pastiprinājās autoritārisma elementi. Draudzes garīgā vadītāja ievēlēšanas princips saglabājās tikai sektās, taču arī tur ievēlēto kandidātu apstiprināja iekšlietu ministrija. Garīgos darbiniekus, bet reizēm pat draudžu padomju locekļus luterāņu un pareizticīgo baznīcās iecēla šo konfesiju centrālās pārvaldes. Draudžu pilnsapulču nozīme samazinājās, vienlaikus pastiprinoties «izpildvarai» — draudžu padomēm. Luterāņu baznīcas «parlaments» — sinode fašistiskās diktatūras gados nespācējās, bet pareizticīgo baznīcas saeima ar iekšlietu ministrijas gādību tika parvērsta par nožēlojamu saeimas karikatūru. Ticīgo masas tika pilnīgi izstumtas no baznīcas dzīves veidošanas. Līdz ar to klerikālisma bāze sašaurinājās, iespējas nostiprināt baznīcu, pamatojoties uz reliģijas «pašvērtību», mazinājās. Reliģijas autoritāti pakāpeniski aizstāja autoritātes reliģija, kas bija veidota pēc tautas masu nīstās fašistiskās valsts autoritātes parauga. Vēl vairāk. Fašistiskās valsts atklātais atbalsts reliģijai, iekšlietu ministrijas policejiskā aizgādība par klerikalismu diskreditēja to iedzīvotāju acīs. Valdība nevarēja uztipt baznīcām «valstisku» reliģisku ideoloģiju, toties tā revanšējās politikā, cieši piesaistot baznīcu valsts aparātam. Likumdošanas ceļā cenšoties koncentrēt reliģiskos institūtus politiski, fašistiskā valdība «valstiski» organizēja baznīcu, lai izmantotu tās organizatoriskās formas kā valsts mehānisma neatņemamu sastāvdaļu. Šīs tendences visspilgtākā izpausme bija 1939. g. likumprojekts par baznīcām, kurš atklāti deklarēja, ka baznīcu darbība saskaņojama «ar vispārējiem valsts uzdevumiem un mērķiem», t. i., klerikāļu vārdiem runājot, «mūžīgais, dievišķīgais» pakļaujams «laicīgajam, pasaulīgajam». Šo pretrunu starp Latvijas fašistiskās valsts klerikalajām tendencēm un tās konfesionālās politikas klerikalisma pamatus ārdošo būtību noteica fašistiskā režīma šaurā šķiriskā bāze, tā nestabilitāte. Tieši vienpersoniskās diktatūras režīma vājšums lika tam sliktot ķerties pie salmiņa. Ulmaņa valdība nevarēja atteikties «valstiski» izmantot tik plašu, sazartu un organizētu ideoloģiskās un politiskās ietekmes aparātu, kāds bija reliģisko organizāciju tīkls.

5. Fašistiskās valsts interesēs realizētā bendes un ga-

rīdznieka sociālās funkcijas atklātā tuvināšana izraisīja tālredzīgāko baznīcas kalpotāju opozīciju. «Vēstures ironija sodījusi patvaldību ar to, ka pat sabiedriskiem spēkiem, kas attiecībā pret viņu draudzīgi, tādiem kā klerikalisms, ir pa daļai jāorganizējas pret viņu, laužot vai izplešot policejiskā birokrātisma ietvarus.»¹ Sie V. I. Ļeņina vārdi pilnā mērā attiecināmi arī uz Ulmaņa fašistisko valdību, kas centās klerikalismu attīstīt stingrā valsts policejiski birokrātiskā aizbildnībā. Valdības konfesionālās politikas šaurie ietvari nomāca baznīcas reliģisko darbību, kuras interesēs kulta kalpotāji bija spiesti nostāties opozīcijā pret valsts iejaukšanos baznīcas iekšējās lietās. Tradicionālās baznīcu «nevalstiskās» orientācijas šo opozīciju paplašināja vēl vairāk.

6. Konfesiju garīgo darbinieku idejiskā ietekme uz ticīgajiem, garīdznieka sociālā funkcija atradās tiešā atkarībā no tā, cik lielā mērā fašistiskās valsts politika bija ietekmējusi attiecīgo reliģisko organizāciju un cik plaša tajā bija opozīcija pret valdības «valstiski nacionālo» konfesionālo politiku.

Luterāņu baznīcā teologiem ar pūlēm izdevās pasargāt no «valstiskiem» eksperimentiem kultu un ticības mācību. Taču, būdami visciešākā veidā saistīti ar fašistisko valsti kā tās ierēdņi (skolās, pašvaldības un valsts iestādēs) un sabiedriski darbinieki, mācītāji pakāpeniski noslīdēja līdz valsts ierēdņu līmenim arī baznīcās. Luterisma sociālās mācības, sprediķi baznīcās vienkārši dublēja fašistiskās valsts oficiālo ideoloģiju, gāja kopsolī ar oficiālo propagandu tik lielā mērā, ka ticīgais baznīcā vairs nerada «garīgo veldzi», aizmirsanos no ikdienas grūtībām, t. i., reliģijas opijs lielā mērā zaudēja savu iedarbīgumu. Reliģiskos priekšstatus un dogmas interpretējot laikmetīgi, cilvēciski, mācītāji grēkoja pret katras reliģijas pamatprēmisi — tās «pārcilvēciskumu, pārdabisko raksturu». Šī pretruna, kas reliģisko organizāciju darbībā izpaudusies vienmēr, Ulmaņa diktatūras gados kļuva sevišķi krasa, skanot griezīgā disonansē ar «tīro reliģiju», kuru tik cītīgi bija aizstāvējuši paši mācītāji. Ticīgie neprata un negribēja šķirot (kā to darīja paši luterāņu mācītāji) mācītāju — reliģisko darbinieku, kas pauž «tīro reliģiju», no

---

¹ V. I. Ļeņins, Raksti, 8. sēj., 407. lpp.

mācītāja — sabiedriskā darbinieka, kurš cildina fašistisko ideoloģiju. Savos mācītājos viņi saskatīja nevis dvēseļu ganus, bet labākajā gadījumā — pašmāju fašistiskā režīma uzticamus kalpus, ļaunākajā — niedristus vai pat tiešus hitleriešu aģentus, kuri par lēcu virumu bija gatavi pārdot dzimteni hitleriešiem.

Katoļu baznīca atradās daudz izdevīgākā stāvoklī. Tās pozīcijas sargāja konkordāts, sargāja Vatikāns — ietekmīgs starptautisks spēks, ar kuru Ulmaņa valdībai bija jāreķinās. Katoļu baznīcas darbību valdības konfesionālā politika kaut cik jūtami ietekmēt nespēja. Katolicisma slēpto opozīciju Ulmaņa valdībai noteica kā Vatikāna politiskais kurss, tā arī katoliskā Latgales novada apspiestais stāvoklis valstī. Rīgas kūrījas patstāvīgā politika radīja opozīcijas šķietamību pret pašu fašistisko režīmu. Tāpēc, lai gan katoļu baznīcas propagandētais antikommunisms atgrūda daudzus ticīgos, tomēr salīdzinājumā ar citām konfesijām katolicisma ietekme iedzīvotājos bija vēl samērā spēcīga.

Svarīga nozīme bija arī reliģijas sociālajām saknēm, kuras Latgalē visumā bija spēcīgākas nekā pārējos Latvijas novados.

Pareizticīgo baznīcas vadība, kas, pārgājusi valsts garīgā resora pārziņā, paklausīgi sekoja valdības konfesionālās politikas kursam un tā interesēs izdarīja «valstiski nacionālus» eksperimentus konfesijas reliģiskajā dzīvē, nonāca pilnīgā izolācijā un zaudēja jebkuru ietekmi uz ticīgo masām. Tāpat kā luterāņu, arī pareizticīgo baznīcā ticīgajam piedāvāja kristiānisma un fašisma mistrojumu: latviešu draudzēs — «valstiskā», bet krievu — monarhistiskā gaumē.

7. Buržuāziskās Latvijas reliģiskajā dzīvē un valdības konfesionālajā politikā 1920.—1940. g. cīnījās divas pretējas tendences, kuru rašanos cariskajā Krievijā V. I. Leņiņins konstatēja jau 1909. gadā.¹ Pirmā — reliģisko organizāciju «apolitisms», atteikšanās no atklātas sadarbības ar valsti politikā, lai šādā veidā jo veiksmīgāk politiski ietekmētu ticīgos ar «tīru reliģiju» un tās sociālajām mācībām. Parlamentārās republikas gados, dominējot šai tendencei, reliģiskās organizācijas spēja lielā mērā at-

¹ Rakstā «Šķiras un partijas viņu attiecībā pret reliģiju un baznīcu». Raksti, 15. sēj., 368.—376. lpp.

jaunot savu ietekmi, kas bija sarukusi revolūcijas un pilsoņu kara laikā. Otra tendence — baznīcas visciešākā politiskā savienība ar valsti, «policejiska reliģija» (V. I. Ļeņins) guva uzvaru fašistiskās diktatūras gados. Valsts policejiska aizbildnība un atbalsts klerikālismam ne vien nespēja aizkavēt, bet pat veicināja reliģijas ietekmes samazināšanos, lai gan fašistiskā valsts paralizēja antireliģisko propagandu un tiecās radīt vislabvēlīgākos apstākļus reliģisko organizāciju darbībai, tās interesēs likvidējot apziņas brīvības pēdējās paliekas.

Policejiskās reliģijas uzvaru noteica ne tikai valdības politikas ietekme uz reliģiskām organizācijām. Cariskās Krievijas reliģiskās dzīves tradīcijas joprojām bija vēl spēcīgas kulta kalpotāju aprindās, un daudzi garīdznieki pret reliģijas «apolitismu» izturējās rezervēti. Vēl plašākas garīdznieku aprindas, sniedzoties pēc valsts varas piedāvātajiem kukuļiem, par lēcu vīrumu pārdeva «tīro reliģijas» daudzinātās «mūžīgās vērtības». Bez tam «tīro reliģiju» ar politiku sagandēja pati garīdzniecība, ietverot tajā kā piekto evaņģēliju netīro antikomunisma ideoloģiju.

8. Buržuāzijas diktatūras sociālās bāzes sašaurināšanos fašistiskās diktatūras apstākļos, kad valsts vara koncentrējās šauras valdošās monopolistiskās buržuāzijas grupas rokās, valdība tiecās kompensēt, nostiprinot valsts pārvaldes aparātu (likumdošanas varas uzurpācija, kara stāvokļa (izņēmuma stāvokļa) noteikšana, paplašinot militārās un policijas varas pilnvaras) un tā organizatoriskās formas («vadoņa», valsts pārvaldes centralizācija, birokrātiskā ierēdņu aparāta paplašināšana utt.). Tāpat baznīcas organizāciju nostiprināšana un piesaistīšana valstij veicināja baznīcu reliģiskās ietekmes sfēras krasu sašaurināšanos.

Reliģisko organizāciju tieša «valstiska» politiska darbība, kas bieži vien pieņēma tik plašu apjomu, ka aizēnoja visu pārējo «tīri» reliģisko darbību,¹ vairs nerasniedza

¹ Kulta kalpotāji un reliģiskās ideoloģijas advokāti nereti pārmet ateistiem, ka reliģisko organizāciju darbībā viņi saskatot tikai tīri politisko darbību. Protams, ka visu daudzveidīgo baznīcas ietekmi reducēt vienīgi uz politisko nav pareizi. Bet šeit pamatā ir daudzu visreakcionārāko, ar imperiālismu visciešāk saistīto garīdzniecības aprindu centieni visu savu reliģisko darbību pakārtot politiskajai, atklāti saistīt baznīcu ar imperiālistisko politiku.

savu mērķi. Diskreditējot reliģiju un līdz ar to vājinot buržuāziskās valsts «paša dieva doto» pilāru, tika gūti tieši pretēji rezultāti.

9. Fašistiskajā iekārtā nevienai reliģiskai organizācijai nebija patiesas reliģiskās darbības brīvības. Pat visneatkarīgāko — katoļu baznīcu ierobežoja luterāņu valdošās baznīcas privilēģijas, bet tieši šīs privilēģijas kļuva par valsts baznīcas važām, pārvērta tās šķietamo brīvību par visverdžiskāko atkarību no valsts. Reliģijas politiskā esamība, kas savu uzplaukumu sasniedza fašistiskās diktatūras gados, kļuva par vienu no galvenajiem reliģisko organizāciju ideoloģiskās krīzes cēloņiem.

* * *

«Valstij nedrīkst būt nekādas darīšanas ar reliģiju, reliģiskās biedrības nedrīkst būt saistītas ar valsts varu. Vajag, lai katram būtu pilnīga brīvība piekopt kaut kuras reliģijas kultu vai arī neatzīt nekādu reliģiju, t. i., būt par ateistu, kāds arī parasti ir katrs sociālists. Nekādas izšķirības starp pilsoņiem viņu tiesībās atkarībā no viņu reliģiskiem ticējumiem nekādā ziņā nav pieļaujamas. Pat dažādās atzīmes oficiālos dokumentos par pilsoņu vienu vai otru konfesiju noteikti jāiznīcina. Nedrīkst notikt nekādas izmaksas valsts baznīcai, nekāda valsts summu izsniegšana baznīcu un reliģiskām biedrībām, kurām jābūt pilnīgi brīvām, no varas neatkarīgām vienādi domājošu pilsoņu savienībām. Tikai pilnīgi izpildot šīs prasības, var darīt galu tai negoda pilnajai un nolādētajai pagātnei, kad baznīca bija dzimtbūtnieciskā atkarībā no valsts, bet Krievijas pilsoņi — dzimtbūtnieciskā atkarībā no valsts baznīcas.»¹ 1905. gadā rakstīja V. I. Ļeņins. Šīs prasības 1917. un 1918. gadā īstenoja Padomju valsts. Vēsturiskais Tautas Komisāru Padomes 1918. g. 20. janvāra dekrēts «Par apziņas brīvību, baznīcu un reliģiskajām biedrībām»² tika pieņemts pēc V. I. Ļeņina iniciatīvas. Viņš personīgi rediģēja dekrēta projektu, maksimāli skaidri un nepārprotami izsakot tā galveno ideju — reāli nodrošināt katram padomju pilsonim vispilnīgāko apziņas brīvību. Šis demokrātiskais princips caurstrāvo visus padomju likumdošanas aktus, kas skar reliģiskās organizācijas³; apziņas

¹ V. I. Ļeņins, Raksti, 10. sēj., 63. lpp.

² Ar šādu nosaukumu dekrētu 1918. g. 21. janvārī publicēja laikraksts «Izvestija». Biežāk lietots dekrēta nosaukums «Par baznīcas atdalīšanu no valsts un skolas atdalīšanu no baznīcas».

³ To apkopojumu sk. krājumā «Komunistiskās partijas un Padomju valdības attieksme pret reliģiju un baznīcu», LVI, 1960.

brīvību garantē PSRS Konstitūcijas 124. pants. Pasaulē nav otras valsts, kurā apziņas brīvības princips būtu tik plaši un konsekventi realizēts dzīvē, kā Padomju Savienībā.

Apziņas brīvība mūsu valstī nozīmē, ka

visi pilsoņi — ateisti un ticīgie ir vienlīdzīgi tiesībās, vienlīdzīgi likuma priekšā. No publisko tiesību sfēras pārceļot reliģiju privāto tiesību sfērā, padomju valsts «politiski emancipēja pilsoņus no reliģijas»¹;

reliģija jebkurā tās paveidā ir katra pilsoņa privāta, sirdsapziņas lieta. Reliģiskajām organizācijām garantēta dievkalpojumu brīvība, tām ir tiesības veikt ar kultu saistītas ceremonijas, kas netraucē sabiedrisko kārtību un neaizskar pilsoņu un Padomju valsts tiesības;²

Padomju Savienībā nav valdošās reliģijas, nav «citticībnieku» diskriminācijas. Visas konfesijas līdztiesīgas. Katrs pilsonis var brīvi izvēlēties jebkuru ticību un pēc vēlēšanās mainīt savu konfesionālo piederību vai kļūt par ateistu;

valsts neiejaucas baznīcas iekšējās lietās. Baznīca nedrīkst iejaukties valsts iekšējās lietās. Tās darbības sfēra ierobežota ar reliģisko propagandu un kultu;

visiem pilsoņiem ir tiesības veikt antireliģisko propagandu, noraidīt jebkuru konfesiju un reliģisku kultu.

Ateisms iesakņojies mūsu valsts pilsoņu lielum lielā vairākuma apziņā, tā ir mūsu zemē valdošās marksistiskī ļeņinskās ideoloģijas sastāvdaļa. Visu mūsu valsts pilsoņu pilnīgu atbrīvošanu no reliģisko aizspriedumu vāžām, zinātniskā pasaules uzskata iesakņošanu masās Komunistiskā partija uzskata par svarīgu uzdevumu ideoloģiskā darbā. Sekojot V. I. Ļeņina norādījumiem, pret reliģisko ideoloģiju tā cīnās ar tīri idejiskiem un vienīgi idejiskiem ieročiem, nepieļaujot ticīgo cilvēku reliģisko jūtu aizskaršanu.³

¹ К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. I, стр. 377.

² Reliģisku rituālu pretlikumīga aizkavēšana krimināli sodāma (Latvijas PSR kriminālkodeksa 138. pants).

³ PSKP Programma, 108. lpp. Šai apstākli sevišķi spilgti izpaužas apziņas brīvības konsekventais raksturs. Neviena buržuāziskā valsts, kurā apziņas brīvība formāli pastāv, neaprobežojas ar tīri idejisku cīņu pret ateistiem vai valstī «ciešamajām» konfesijām. Buržuāziskās valstīs ne vien mīda kājām «citticībnieku» reliģiskās jūtas, nemaz jau nerunājot par pilsoņu ateistisko pārliecību, bet arī ierobežo šādu pilsoņu tiesības.

Gadu desmitiem dažādo konfesiju sludinātāji nav žēlojuši vistumšākās krāsas, lai sagrozītu un nomelnotu Padomju valsts attieksmi pret reliģiskajām organizācijām. No izdomājumiem par «ticības mocekļiem» līdz varizejiskām nopūtām par «klusējošo baznicu» sociālistiskās noņemnes valstīs — tāda ir viņu antikomunistisko sprediķu evolūcija.

Istenojot Krievijas Komunistiskās partijas otro programmu, iznīcinot sakarus «starp ekspluatatoru šķirām un reliģiskās propagandas organizāciju»,¹ *nevis antireliģiskajā, bet gan šķiru cīņā partijai un Padomju valdībai bija jārepresē tie kulta kalpotāji, kas savu reliģisko darbību savija un pakārtoja iekšējās vai starptautiskās kontrrevolūcijas spēku cīņai pret padomju varu. Represijas skāra nevis idejiskus pretiniekus, bet gan šķiras ienaidniekus, ne kulta kalpotājus kā tādus, bet kontrrevolūcijas pakalpiņus talāros.*

Vai Komunistiskās partijas centieni atbrīvot reliģiju no politikas piejaukumiem nozīmē, ka «tīrā» reliģija mazina «tautas opija» reakcionāro raksturu vai arī ir vieglāk pārvarama cilvēku apziņā? Nekādā ziņā. Komunistiskās partijas attieksme pret reliģiju nav taktikas jautājums. V. I. Ļeņins vienmēr asi nosodīja katru mēģinājumu «atjaunināt», uzspodrināt, izsmalcināt reliģiju. «Demokrātiska» koķetēšana ar dieviņu, Ļeņina vārdiem runājot, ir «visbīstamākā nekrietnība, visnelietīgākā «sērga». Vēstulē A. M. Gorkijam, vēršoties pret «dieva taisīšanu», Ļeņins rakstīja: «Miljonu *fizisku* sērgu, vārmācību, neķītrību un grēku pūlis atmasko daudz vieglāk, un tāpēc tie ir daudz mazāk bīstami nekā *smalkā*, garīgā, viskrāšņākajos «idejiskos» tērpos ģērbtā ideja par dieviņu.»² Neapšaubāmi, ka reliģijas «attīrīšana» no pretpadomju politikas noslāņojumiem un tās «idejiskais» ietērs palīdz reliģiskām organizācijām konservēt reliģiskos aizspriedumus un paildzināt to atmiršanas procesu Padomju Savienībā.

Jebkurš reliģiskā opija paveids — atšķaidīts vai tīrs — ir vienlīdz svešs un naidīgs marksismam-ļeņinismam un tā teorētiskajam pamatam — dialektiskajam materiālistiskajam. PSKP CK jūnija plēnuma (1963. g.) pamatoti

¹ PSKP kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijās un lēmumos, I d., 371. lpp.

² V. I. Ļeņins, Raksti, 35. sēj., 91. lpp.

norādīja, ka reliģija mūsu zemē ir zinātniskā pasaules uzskata galvenā pretiniece. Taču mūsu zemē visa sabiedrības dzīve veidojas uz plašas demokrātijas pamatiem, padomju sabiedrība nodrošina patiesu personības brīvību. Apziņas brīvība nepieciešami ietilpst sociālistiskajā demokrātijā, un sociālistiskās sabiedrības raksturs, kā arī apziņas brīvības garantēšanas intereses nepieciešami prasa konsekventi izslēgt reliģiju no publisko tiesību sfēras, likvidējot jebkuru baznīcas iejaukšanos sabiedriski politiskajā dzīvē. «Tīrajai» reliģijai paliek tīri «garīgs» darbības lauks. Komunisma celtniecības gaitā likvidējot reliģijas sociālo sakņu pēdējās atliekas, sistemātiski un pacietīgi izvērsot plašu zinātniskā ateisma propagandu, reliģiskie aizspriedumi mūsu sabiedrībā pilnīgi atmirs.

IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

- K. Markss un F. Engelss.* Par reliģiju (Krājums). LVI, 1956.
- V. I. Leņins.* Politiskā agitācija un «šķiras viedoklis». Raksti, 5. sēj., 302.—307. lpp.
- V. I. Leņins.* Trešais kongress. Raksti, 8. sēj., 402.—408. lpp.
- V. I. Leņins.* Mūsu uzdevumi un strādnieku deputātu padome. (Vēstule redakcijai.) Raksti, 10. sēj., 1.—11. lpp.
- V. I. Leņins.* Sociālisms un reliģija. Raksti, 10. sēj., 62.—66. lpp.
- V. I. Leņins.* Par Krievijas revolūcijas «dabu». Raksti, 15. sēj., 8.—14. lpp.
- V. I. Leņins.* Par strādnieku partijas attiecībām pret reliģiju. Raksti, 15. sēj., 357.—367. lpp.
- V. I. Leņins.* Šķiras un partijas viņu attiecībā pret reliģiju un baznīcu. Raksti, 15. sēj., 368.—376. lpp.
- V. I. Leņins.* Liberāļi un klerikāļi. Raksti, 18. sēj., 195.—196. lpp.
- V. I. Leņins.* Garīdzniecība un politika. Raksti, 18. sēj., 195.—196. lpp.
- V. I. Leņins.* Zemniecība un strādnieku šķira. Raksti, 19. sēj., 176.—178. lpp.
- V. I. Leņins.* Jauni agrārās «reformas» pasākumi. Raksti, 19. sēj., 298.—300. lpp.
- V. I. Leņins.* Par Eiropas Savienoto Valstu lozungu. Raksti, 21. sēj., 299.—302. lpp.
- V. I. Leņins.* Mūsu ārējais un iekšējais stāvoklis un partijas uzdevumi. (Runa KK(b)P Maskavas guberņas konferencē 1920. g. 21. novembrī.) Raksti, 31. sēj., 360.—377. lpp.
- Padomju Savienības Komunistiskās partijas Programma. LVI, 1961.
- Komunistiskās partijas un Padomju valdības attieksmē pret reliģiju un baznīcu. LVI, 1960.
- Latvijas Komunistiskās partijas kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi. 1. daļa, LVI, 1958.

Pētījumi

- A. Drizulis.* Latvija fašisma jūgā (1934.—1940.). R., 1959.
- K. Grzybowski.* Polityka Watykanu. 1917.—1929. Warszawa, 1960.
- J. Jurkiewicz.* Watykan a Polska w okresie międzywojennym 1918.—1939. Warszawa, 1958.
- Latvijas PSR vēsture. 3. sējums. R., 1959.
- K. Mežuls.* Latgolas lauku darba ļaužu stovūklis. Maskava, 1934.
- K. Mežuls.* Kū nas fašistisko diktatura Latgolai. «Spartaks», 1934.

- H. Mohr.* Das katholische Apostolat. Berlin, 1962.
K. Piłowski. Watykan a faszyzm (1929—1939). Warszawa, 1958.
V. Zīpols. Dzimtenes nodevība. LVI, 1963.
Z. Springovičs. Latgale un katoļu baznīca. LVI, 1961.
F. Vašečka. Boržozny štat a cirkev. Bratislava, 1957.
Ю. Авдеев, В. Струнников. Буржуазное государство в период 1918—1939 гг. М., 1962.
 Всемирная история, т. VIII—IX. М., 1961—1962.
И. Лаврецкий. Ватикан. Религия, финансы и политика. М., 1957.
Ж. К. Пулэн. Церковь и рабочий класс. М., 1962.
Г. Розанов. Германия под властью фашизма (1933—1939 гг.). М., 1961.
А. Сухов. Социальные и гносеологические корни религии. М., 1961.
Д. Угринович. О специфике религии. М., 1961.
М. Шахнович. Ленин и проблемы атеизма. М.—Л., 1961.
М. Шейнман. Ватикан между двумя мировыми войнами. М.—Л., 1948.
М. Шейнман. Идеология и политика Ватикана на службе империализма. М., 1950.
М. Шейнман. Ватикан во второй мировой войне. М., 1951.
М. Шейнман. Ватикан и католицизм в конце XIX — начале XX в. М., 1958.
М. Шейнман. Папство. М., 1961.
F. Lata. Papst und Kurie in ihrer Politik nach dem Weltkrieg. Illertissen, 1925.
Ligotņu Jēkabs. Latvijas valsts dibināšana. R., 1925.
A. Pommers. Pareizticība Latvijā. R., 1931.

Latvijas PSR Centrālā valsts vēstures arhīva fondi

Nr. 38.b, 38.g, 633., 1313., 1368., 1370., 1371., 1412., 1536., 1537., 1690., 3234., 3235., 3601., 3758., 6824., 7131., 7469.

Publicētie avoti

- Katoļu garīdzniecība Latvijā 1920.—1940. g. Dokumentu krājums. LVI, 1961.
 Reliģiskais sektantisms Latvijā 1920.—1940. g. Dokumentu krājums. LVI, 1962.
 Православное духовенство в Латвии. 1920.—1940. Сборник документов. ЛГИ, 1962.
 Ceturtā tautas skaitīšana Latvijā 1935. gadā. R., 1936.
 Codex iuris canonici. Romā, 1933.
 Doma baznīca un Latvijas ev. lut. bīskaps. R., 1931.
 Latvijas republikas saēimas stenogrammas 1922.—1934. g. R., 1923.—1935.
 Latvijas evaņģēliskās luteriskās baznīcas satversme. R., 1928.
 Latvijas pareizticīgās baznīcas virsgana vēlēšanu jautājums. R., 1935.
 Likumu un ministru kabineta noteikumu krājums. 1934.—1940.

M. Skujenieks. Māras baznīcas vēsture. R., 1931.
Synodus arhidioecesana Rigensis. A. D. MCMXXXVII. Rēzeknē,
1938.
Устав Латвийской православной церкви. Р., 1937.

Periodiskie izdevumi

Laikraksti:

На борьбу. 1934—1936.
Латгальская правда. 1938—1940.
Brīvā Zeme. 1934—1940.
Jaunākās Ziņas. 1934—1940.
Latgolas Vārds. 1919—1940.
Rīgas Vēstnesis. 1933—1940.
Rīts. 1936—1940.
Valdības Vēstnesis. 1919—1940.
Сегодня. 1934—1940.

Žurnāli:

Brīvdomātājs. 1933—1934.
Katoļu Dzeive. 1926—1940.
Klusā Brīdī. 1938—1940.
Kristīgā Balss. 1934—1940.
Svētdienas Rīts. 1934—1940.
Ticība un Dzīve. 1934—1940.
Vairogs. 1938—1940.

SATURS

Priekšvārds	3
Ievads	7

1. nodaļa

VALDĪBA UN BAZNĪCAS 1920.—1934. GADĀ	19
Reakcija baznīcu politikā	21
Tiesības un tiesa reliģijas sardzē	28
Luterāņu baznīca	30
Katoļu baznīca	40
Pareizticīgo baznīca	58
Fašistiskais apvērsums un baznīcas	73

2. nodaļa

BAZNĪCA FAŠISTISKĀS DIKTATORAS SISTĒMĀ	83
Klerikālās reakcijas pastiprināšanās	83
Valdības konfesionālā politika	88
Klerikālisms izglītības sistēmā	104
Reliģiskā propaganda ārpus baznīcas	107
Apziņas brīvības atlieku likvidācija	110
Klerikālisms sabiedriskajā dzīvē	113

3. nodaļa

LATVIJAS EVANĢĒLISKI LUTERISKĀ BAZNĪCA	118
Valdošā baznīca	118
1934. g. likums par evanģēliski luterisko baznīcu	120
Polemika par baznīcas vietu fašistiskās diktatūras sistēmā	125
Niedrisms un hitleriešu aģentūra	140
Luterisma krīze	149

4. nodaļa

ROMAS KATOĻU BAZNĪCA	160
Atbalsts diktatūrai	160

Vatikāna «Austrumu politika» un Latvija	165
Klosteru misija Latvijā	177
Austrumu rīts	187
Latgale Rīgas kūrijas politikā	202
Katolicisma ofensīva un valdība	215
Pretešķību saasināšanās 1939.—1940. gadā	223

5. nodaļa

LATVIJAS PAREIZTICĪGO BAZNĪCA	228
Garīdzniecības savvērestība pret arhibīskapu. J. Pommera noslepkavošana	228
Baznīcas pakļaušana valstij. Pāreja Konstantinopoles patriarhātā	231
Baznīcas «latviskošana». Opozīcijas pieaugums pret baznīcas vadību	244
ISI SECINĀJUMI	253
NOSLĒGUMS	262
IZMANTOTIE AVOTI UN LITERĀTŪRA	266

БАЛЕВИЦ З. В.

**ЦЕРКОВЬ И ГОСУДАРСТВО
БУРЖУАЗНОЙ ЛАТВИИ
1920—1940**

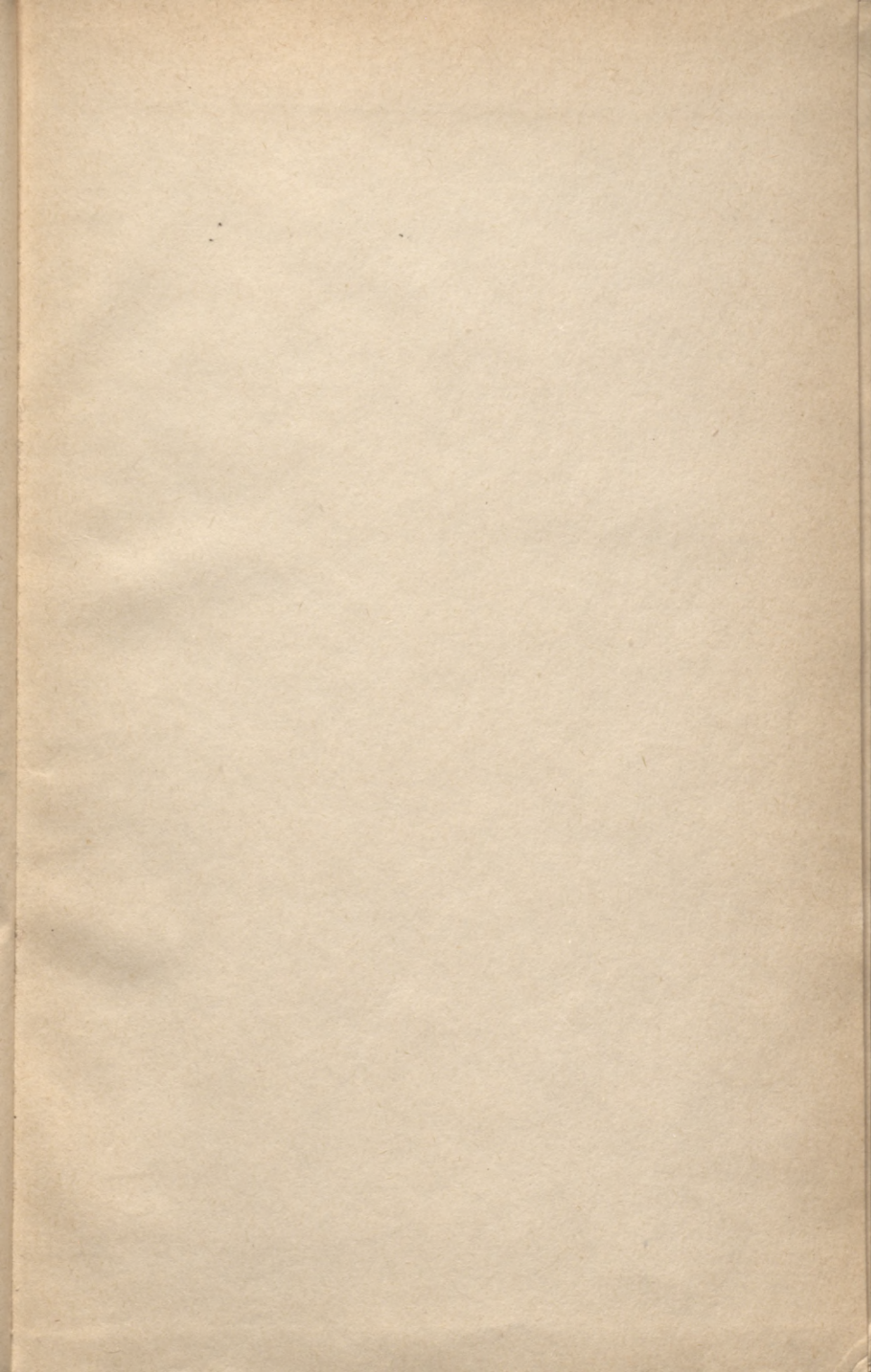
Латвийское государственное издательство
На латышском языке

Balevics Zigmunds Vladislava d.

BAZNICA UN VALSTS
BURZUAZISKAJĀ LATVIJĀ

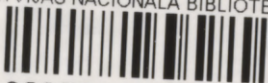
Mākslinieks V. Veide.

Redaktore Z. Valle. Māksl. redaktors A. Līpīns. Tehn. redaktore M. Krasovska. Korektore L. Geidmane. Nodota salikšanai 1964. g. 1. jūlijā. Parakstīta iespiešanai 1964. g. 13. oktobrī. Papīra formāts 84×108¹/₃₂. 8,5 fiz. iespiedl.; 13,94 uzsk. iespiedl.; 15,73 izdevn. l. Metiens 3000 eks. JT 25076. Maksā 51 kap. Latvijas Valsts izdevniecība Rīgā, Padomju bulv. 24. Izdevn. Nr. 18113-P759. Iespiesta Latvijas PSR Ministru Padomes Valsts preses komitejas Poligrāfiskās rūpniecības pārvaldes 6. tipogrāfijā Rīgā, Gorkija ielā 6. Pasūt. Nr. 576.

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309045797

0.51